Dr. BORIS RAPTSCHINSKY

DE GESCHIEDENIS VAN HET RUSSISCHE VOLK

W. J. THIEME & CIE
ZUTPHEN

B. GROSSER

DE GESCHIEDENIS VAN HET RUSSISCHE VOLK

S. IWANOW.

De Tataren komen!

Dr BORIS RAPTSCHINSKY

DE GESCHIEDENIS VAN HET RUSSISCHE VOLK

I. HET OUDE RUSLAND

MET VEERTIG ILLUSTRATIES VAN
B. GROSSER,
REPRODUCTIES NAAR RUSSISCHE SCHILDERIJEN EN KAARTEN

ZUTPHEN ~ W. J. THIEME & CIE ~ MCMXXVII

VOORBERICHT.

De Russische revolutie heeft een bres geschoten in de onverschilligheid voor het leven en de lotgevallen van het Russische volk. Overal in West-Europa ontstond belangstelling voor de Russische literatuur, de Russische kunst, de Russische beschaving. De eigenaardige ontwikkeling van de Russische revolutie, die geheel anders was dan de meesten in West-Europa, ook in Nederland, als waarschijnlijk en normaal beschouwden, prikkelde nog meer de belangstelling voor het Russische volk. Hoe deze eigenaardige ontwikkeling van de Russische revolutie te verklaren? Welke oorzaken hebben er toe geleid, dat in Rusland, een landbouwstaat, het communisme zoo gemakkelijk de overhand kon behalen? Op deze en dergelijke vragen zoeken de beschaafde West-Europeanen het antwoord in de werken van de Russische schrijvers. De Russische literatuur (vooral de werken van den grooten ziener Dostojewsky) kan den lezer inderdaad helpen iets van de Russische psyche te begrijpen, sommige verschijnselen van de revolutie verklaren, maar de literatuur kan geen antwoord geven op de vraag: Hoe is dat alles ontstaan? Wie de tegenwoordige gebeurtenissen in Rusland wil leeren begrijpen, moet de geschiedenis van het Russische volk, de ontwikkeling der politieke, sociale, godsdienstige en cultureele verhoudingen in Rusland kennen. Hij zal dan zien, dat vele vraagstukken, die de tegenwoordige revolutie poogt op te lossen, reeds eeuwen geleden hebben bestaan, dat het bolsjewisme, ontdaan van het marxisme, een oud Russisch verschijnsel is, welk in den loop der Russische geschiedenis vele keeren den Russischen staat en de Russische maatschappij met den ondergang heeft bedreigd. De geschiedenis zal hem ook aantoonen, wat het vermoedelijke verloop van de tegenwoordige revolutie zal zijn, die veel overeenkomsten vertoont met de groote Russische revolutie van meer dan 300 jaar geleden, de „Smoeta".

De schrijver stelt zich ten doel in dit boek een overzicht te geven van de geschiedenis van het Russische volk van af de oudste tijden tot

den tegenwoordigen tijd. Uit den aard der zaak zal dit overzicht beknopt moeten zijn en kan het boek slechts de hoofdzaken geven, zonder zich te verdiepen in details, hoe aanlokkelijk dit ook is. Het boek is verdeeld in twee deelen, waarvan het eerste de geschiedenis van de Russische Middeleeuwen geeft, terwijl het tweede deel de geschiedenis van het Russische keizerrijk zal bevatten. Als grens tusschen de Russische Middeleeuwen en den Nieuwen Tijd heb ik de troonsbestijging van den eersten Romanow genomen, wijl deze gebeurtenis de overwinning van den kleinen adel en de poorters, den toenmaligen Russischen middenstand, op de aristocraten en hun antipoden, de boeren, heeft bezegeld en op deze wijze een einde aan de „Smoeta" (de revolutie) gemaakt.

De Russische geschiedenis is streng gesproken de geschiedenis van de in-bezit-neming en koloniseering door de verschillende Russische stammen van het tegenwoordige Rusland. De Russische geschiedenis vertoont dus eenige overeenkomst met de geschiedenis van de groote Transatlantische republiek. Er zijn echter naast de overeenkomsten ook veel verschillen. De kolonisten vonden in Amerika een zeer dunne bevolking, die geen reservoirs had, waaruit zij versterkingen kon krijgen; de kolonisten hoefden in Amerika niet te vreezen voor invasies van barbaren, die telkens weer alles zouden verwoesten. Daardoor kende de geschiedenis van Amerika weinig dramatische momenten, daarom is zij slechts de geschiedenis van den economischen vooruitgang van de Nieuwe Wereld. Geheel anders was de toestand in Oost-Europa. Het was voor de uit het Westen binnengedrongen Slavische kolonisten niet moeilijk de autochtonen van Oost-Europa (grootendeels Finsche stammen) te onderwerpen en op te slorpen [1]), maar uit Azië, waar in de VIII-XIIIde eeuw de overbevolking schrikbarende afmetingen had aangenomen, werden telkens nieuwe volkeren verdreven, die door de Kaspische Poort [2]) Zuid-Rusland binnendrongen. De Russische kolonisten moesten eeuwen lang een verbitterden strijd voeren tegen de nomaden. Onder de mokerslagen van de Aziaten viel het rijk van Kiejew, de eerste Russische staat. De Russen trokken zich naar het Noorden terug en zochten bescherming achter de oerwouden, die toen een groot gedeelte van Oost-Europa bedekten, maar in de XIIIde eeuw kwam de grootste golf uit den Aziatischen oceaan, de Mongolo-Tataren, die

---

[1]) In tegenstelling met de blanke kolonisten in Amerika roeiden de Russen zelden of nooit de inboorlingen uit. De Russen streefden er naar de inboorlingen te assimileeren, hen tot Russen te maken. De Russische geschiedenis is dus niet alleen de geschiedenis van de kolonisatie van Oost-Europa maar ook van de assimilatie, de russificatie van de inboorlingen.

[2]) Onder de Kaspische Poort verstaat men het dal tusschen de Kaspische Zee en het Oeral-gebergte. Door deze Poort kwamen alle Aziatische volkeren naar Oost-Europa.

moordend en brandend door geheel Rusland trokken en ook de Noordelijke staten hadden vernietigd. Dat was de ondergang van de Russische beschaving. De strijd tegen de nomaden, de vernederende Tataarsche overheersching, de kamp om de bevrijding van het Tataarsche juk, de worsteling tegen de Tataren, die ook na de afschudding van het Tataarsche juk telkens weer strooptochten naar Rusland ondernamen, – dat zijn de hoofdmomenten van de Russische geschiedenis in de Middeleeuwen. Deze noodzakelijkheid onafgebroken strijd te voeren tegen Azië, tegen de wilde nomaden, die het land voortdurend met den ondergang bedreigden, bepaalde de ontwikkelingslijn van het Russische volk; deze onafgebroken oorlog tegen de nomaden maakte ook de onbeperkte macht van de Russische heerschers tot een historische noodzakelijkheid.

Een van de gevolgen van de Tataarsche invasie was de splitsing van Rusland in eenige gedeelten, die zich steeds meer en meer van elkaar verwijderden om eerst door het keizerrijk opnieuw vereenigd te worden[1]. Noord-Rusland kreeg tot centrum Moskou en de heeren van deze stad begonnen zich steeds meer en meer als de nationale heerschers van geheel Rusland, van alle Russische landen te beschouwen. En inderdaad werden de grootvorsten van Moskou de „verzamelaars van de Russische landen"; ten slotte gelukte het hen geheel Groot-Rusland (d.w.z. het geheele gebied, dat door Groot-Russen bewoond werd) en een gedeelte van Zuid-Westelijk Rusland (dus streken, bewoond door Klein-Russen en Wit-Russen) onder hun schepter te vereenigen. De meeste Russische historici beperken zich dan ook tot de beschrijving van de geschiedenis van Noord-Rusland. Dit is echter een onjuiste wijze van historiographie, want naast den Moskouschen staat, bestond een andere, zeer belangrijke door Russen bewoonde staat, het grootvorstendom Litauen. De grootvorsten van Litauen hebben geheel Westelijk en Zuidelijk Rusland veroverd, zoodat hun staat voor het grootste gedeelte een R u s s i s c h e staat werd. De officieele taal van de Litausche regeering was het Russisch, de Litausche vorsten beschouwden zich als Russische vorsten, vermaagschapten zich met Russische regeerende huizen, beleden den „Russischen godsdienst" (d.w.z. zij werden Grieksch-Orthodox). Wilna, de hoofdstad van het grootvorstendom Litauen, werd een der allerbelangrijkste centra van Rusland en een tijd lang waren de kansen van Wilna om de hoofdstad van geheel Rusland te worden veel grooter dan de kansen van Moskou. Westelijk Rusland (dus de Russisch-Litausche

[1] De vereeniging was ook door het keizerrijk niet geheel doorgevoerd, want Oost-Galicië, de Boekowina en Karpatisch Rusland bleven onder heerschappij van Oostenrijk-Hongarije.

staat) was in dien tijd machtiger en beschaafder dan Moskowië. De toestand veranderde ten gunste van Moskou, toen de grootvorsten van Litauen zich tot het Katholicisme lieten bekeeren en een unie met Polen sloten. Ik vond het daarom noodig ook het een en ander over de geschiedenis van den Russisch-Litauschen staat te vertellen.

Bij het bepalen van de transcriptie van de Russische namen heb ik er naar gestreefd de uitspraak zoo dicht mogelijk te benaderen. Daarbij heb ik voor de in het Nederlandsch ontbrekende klanken samenvoegingen van Latijnsche letters gebruikt, die met een beetje goeden wil voor een Nederlander wel uit te spreken zijn. De lezer onthoude de volgende combinaties: *zj* is uit te spreken als *j* in het Fransche woord journal, *sj* als *sch* in het Duitsche woord Schule, *tsj* als *ch* in church, *ts* als Z in Zürich. De *g* is steeds uit te spreken als in het woord Gott, *y* als *u* in stut, de *i* wordt ook in gesloten lettergrepen als *ie* uitgesproken, de *e* als je. Alle klinkers zijn *kort*. De uitgang ski is niet Russisch maar Poolsch; het is daarom verkeerd te schrijven Dostojewsk*i*, Kerensk*i* enz. In het Russisch wordt deze uitgang uitgesproken sk*iej* (juister: zoo als een Duitscher sk*ij* zou uitspreken); ik heb daarom overal dezen uitgang sk*iej* gespeld; ik schrijf daarom Sjoejsk*iej*, Staritsk*iej* enz. Alle meer-lettergrepige Russische woorden zijn voorzien van een klemtoon-teeken.

Amsterdam, Voorjaar 1927.

BORIS RAPTSCHINSKY.

INHOUD.

		Bladz.
I.	HET TERREIN VAN DE RUSSISCHE GESCHIEDENIS . . .	1-10
	De Oost-Europeesche vlakte	1
	Bosch en steppe	3
	De rivieren	6
	Bergen en heuvels	8
	Het klimaat	8
II.	DE OOST-SLAVEN EN HUN NABUREN	11-29
	De oerbewoners	11
	De Slaven	12
	De Oost-Slavische stammen	14
	De levenswijze der Oost-Slaven	16
	De godsdienst der Oost-Slaven	20
	De naburen van de Oost-Slaven	23
III.	DE STICHTING VAN HET RIJK VAN KIEJEW	30-38
	Het verhaal van de kroniek	30
	Wie waren de Russen?	33
IV.	DE EERSTE VORSTEN	39-61
	De rol van de eerste vorsten	39
	Oljeg	41
	Igorj	45
	Oljga	46
	Swjatoslaw	47
	Wladimir de Heilige	53
V.	HET RIJK VAN KIEJEW IN DE XIDE EN XIIDE EEUW	62-85
	Strijd om de macht	62
	Jaroslaw de Wijze	64
	De staatsorde na den dood van Jaroslaw den Wijze	68
	Het pact van Ljoebetsj	71
	Grootvorst Wladimir Monomach	72
	De opvolgers van Wladimir Monomach	75
	De vorst en de wjetsje	79
	De maatschappelijke verhoudingen	81
	De beschaving	84

Bladz.
VI. OPKOMST VAN NIEUWE CENTRA IN RUSLAND . . . 86-110
De drie nieuwe centra 86
1. Soezdalj. Het land van Soezdalj 87
Het ontstaan van den Groot-Russischen stam 88
De economische en maatschappelijke toestanden in het land van Soezdalj 89
Andrej Bogoljoebskiej 91
Wsewolod III Bolsjoje Gnjezdo 94
De ineenstorting 96
2. Nowgorod. Stad en land 97
De ontwikkeling van den politieken status van Nowgorod . 102
De staatsinrichting 103
De maatschappelijke verhoudingen 106
3. Zuid-Westelijk Rusland. Het land en zijn geschiedenis . . 107
Het verval 109
VII. DE TATAARSCHE INVASIE 111-136
Dzjengis-khan en de slag aan de Kalka 111
De invasie van Batoe 115
Het Tataarsche juk en zijn gevolgen 119
Duitschers en Litauers 126
Vorst Alexander Njewskiej 128
De periode van de deelvorstendommen 131
De kerk 135
VIII. DE OPKOMST VAN HET VORSTENDOM MOSKOU . . 137-162
Het ontstaan van Moskou 137
Iwan I Kalita 140
Dmitriej Donskoj 143
De slag van Koelikowo 146
Sergius van Rodonjezj 151
Wasiliej I 153
Wasiliej II de Blinde 156
De kerkunie van Florence 160
IX. DE GROEI VAN HET GROOTVORSTENDOM LITAUEN . 163-173
De eerste Litausche vorsten 163
Gediminas 164
Olgerd 166
Jagello en de vereeniging met Polen 167
Witowt 170
De ontwikkeling van Litauen na den dood van Witowt . . 172
X. HET ONTSTAAN VAN DEN NATIONALEN GROOT-RUSSISCHEN STAAT 174-201
De grootvorst van Moskou wordt nationale vorst van Groot-Rusland 174
Iwan III. Zijn persoonlijkheid en beteekenis 176
De onderwerping van Nowgorod 179

Bladz.
Het einde van het Tataarsche juk 184
De strijd tegen Litauen en de Duitschers 187
Het huwelijk van Iwan III met prinses Sophia 190
Wasiliej III 195
XI. DE MAATSCHAPPELIJKE VERHOUDINGEN IN HET GROOT-RUSSISCHE RIJK 202-224
De autocratie der Moskousche vorsten. Het „Derde Rome" . 202
De grootvorst en de bojaren 205
De adel en de belastingbetalende klassen. De positie der boeren 212
De rijkdom der kloosters. De strijd tegen het zedenbederf der kloosterlingen 218
De heresie der „judaïsten" 221
XII. HET TIJDPERK VAN IWAN DEN VERSCHRIKKELIJKE . 225-279
De kinderjaren van Iwan IV 225
Het huwelijk van Iwan IV 229
Binnenlandsche hervormingen 231
De verovering van Kazanj en Astrachanj 236
De breuk met de „Rada" 242
De „Opritsjnina" 247
De strijd tegen de Krim-Tataren 259
Boekdrukkunst 261
Het begin van de Russisch-Engelsche en Russisch-Hollandsche relaties 263
De strijd om het bezit van de Oost-Zee-kust 267
De verovering van Siberië 273
De dood van Iwan IV 277
XIII. HET EINDE VAN DE DYNASTIE 280-293
De strijd der bojaren om de macht 280
Boris Godoenow wordt rijksbestuurder 284
De agrarische politiek van Boris Godoenow 287
Het instellen van het patriarchaat 288
De dood van tsarewitsj Dmietriej 290
XIV. DE SOCIALE TEGENSTELLINGEN IN HET RIJK VAN MOSKOU IN DE ZESTIENDE EEUW 294-303
De uitbreiding van de klasse der krijgsplichtigen en haar gevolgen 294
De strijd om de boeren tusschen de groote en kleine landheeren 299
De toestand in het Noorden 302
De gevolgen 303
XV. DE „SMOETA" 304-360
De regeering van tsaar Boris Godoenow 304
De Valsche Dmietriej 311
Tsaar „Dmietriej" 316

Bladz.
Wasiliej Sjoejskiej wordt tsaar. 322
De beweging van Bolotnikow 325
De Tweede Valsche Dmietriej 329
De candidatuur van Wladislaw 336
De eerste poging het land te bevrijden 342
Het tweede nationale leger 346
De verkiezing van Michail Fjodorowitsj Romanow tot tsaar . 354
De gevolgen van de Smoeta 357

I. Het terrein van de Russische geschiedenis.

De Oost-Europeesche vlakte.

DE groote Oost-Europeesche vlakte, het terrein, waarop de geschiedenis van het Russische volk zich afspeelt, onderscheidt zich in veel opzichten van West-Europa. Terwijl het Westelijke gedeelte van ons werelddeel door de vele bergketenen, die het in alle richtingen doorsnijden, in verschillende gebieden, waarvan elk een min of meer afgesloten geheel vormt, verdeeld wordt, is Oost-Europa een gelijkvormige vlakte; de veranderingen van klimaat en plantengroei van het Westen naar het Oosten en van het Zuiden naar het Noorden zijn hier zoo geleidelijk, dat zij haast onmerkbaar zijn. Dus in West-Europa zien wij verscheidenheid, terwijl Oost-Europa zich door eenvormigheid onderscheidt. Heel belangrijk is ook het volgende verschil: West-Europa heeft een uiterst grillige kustlijn, ontelbare groote en kleine schiereilanden en vele inhammen; Oost-Europa daarentegen bezit een onevenredig korte kustlijn, die bovendien aan de grenzen van het gebied liggen, in streken die voor een groot gedeelte door niet-Russen bewoond worden, terwijl de kern van het land geen eigen uitweg naar de zee heeft en gedurende vele eeuwen door de naburige volkeren van de vrije zee gescheiden werd. Deze twee eigenschappen ~ eenvormigheid van oppervlakte

en korte kustlijn ~ stempelen Oost-Europa tot een overgangsgebied van Azië naar Europa. En inderdaad vertoont de Oost-Europeesche vlakte veel overeenkomst met Azië, waarmede zij vereenigd is door de onafzienbare steppe, die in het hartje van Azië begint en langzaam smaller wordend zich voortzet tot in het Zuidelijke gedeelte van Oost-Europa. Deze steppe was de groote weg, waarlangs telkens nieuwe horden woeste nomaden Oost-Europa binnendrongen, die steeds opnieuw de in de tusschenpoozen ontloken beschaving vernietigden.

In de oertijden waren het Noorden en het Centrum van de Oost-Europeesche vlakte bedekt met gletschers, terwijl het Zuiden een groote zee was, die zich uitstrekte van de Oeral-bergen in het Oosten tot de Karpathen in het Westen en den mond der rivier de Kama in het Noorden. Langzamerhand trok de zee zich terug, steeds nieuwe gebieden aan de Oost-Europeesche vlakte toevoegend, en alleen eenige kleine binnenzeeën (de Zwarte-, de Kaspische-, de Azow- en de Aral-Zee) zijn overgebleven van de geweldige watermassa's, die in den oertijd het land bedekten. Tegelijkertijd begonnen ook de gletschers zich terug te trekken en het vrijgekomen land bedekte zich met een oerwoud.

De in het Zuiden door het terugtrekken van de zee ontstane nieuwe gebieden kunnen in twee zich sterk onderscheidende zones verdeeld worden: 1. het gebied van de „zwarte aarde", het vruchtbaarste gedeelte van Oost-Europa, en 2. de Zuidelijker gelegen steppen, die bij een ondergrond van zand en zout slechts met een dunne laag humus bedekt zijn, en die bij een geringen neerslag een minder weligen plantengroei bezitten, welke hoe verder naar het Oosten steeds minder wordt om ten slotte bij de Kaspische Zee in de Astrakhan-steppen met hun zoutrijken ondergrond geheel te verdwijnen.

De Westelijker gelegen steppen zijn gedurende eenige maanden met hoog gras bedekt en zij kunnen ook als akkerland gebruikt worden, maar de geringe neerslag en de droge winden maken deze streek ten eenenmale ongeschikt voor den boomengroei, hetgeen ten gevolge heeft dat het steppengebied geen weerstand kan bieden aan de funeste invloeden van de droge winden en steeds meer in vruchtbaarheid achteruitgaat.

Bosch en steppe.

De groote Oost-Europeesche vlakte kan in drie gordels verdeeld worden: 1°. de Noordelijke gordel met zand- en leemgrond, 2°. de vruchtbare gordel van de „zwarte aarde" en 3°. de steppen. Historisch echter is van meer belang de verdeeling in twee zones: de boschzone en de steppenzone. Het is moeilijk een scherpe grens te trekken tusschen deze twee zones, want de overgang is zeer geleidelijk, de steppe bezit hier en daar kleine bosschen en in de boschzone zijn er hier en daar stukken steppe. De maagdelijke bosschen zijn tegenwoordig in Rusland bijna geheel verdwenen. De boschgordel is door de eeuwenlange verandering van boschgrond in akkerland sterk gedund, zoodat de grens tusschen steppe en bosch nu veel Noordelijker ligt dan in den tijd, toen de Russen hun rijk hebben gesticht. Zoo bijv. ligt Kiéjew tegenwoordig aan de grens van de steppenzone, terwijl wij uit de kronieken weten, dat in de X-XI eeuw deze stad midden in de maagdelijke oerwouden lag. Daartegenover staat het echter vrijwel zeker vast dat in het Oostelijke gedeelte van het land de bosschengrens nu veel Zuidelijker ligt dan eeuwen geleden.

De steppe en het bosch hebben een groote rol in de geschiedenis van het Russische volk gespeeld; zij hebben hun stempel gedrukt op de psyche van het volk in zijn

wordingsperiode, zij hebben zijn ontwikkeling bepaald.

Het bosch was rijk aan wild en verschafte zoodoende bij betrekkelijk weinig inspanning een goed bestaan aan zijn bewoners. Het grootste gedeelte van de Oost-Slavische stammen, de voorouders van de tegenwoordige Russen, vonden dan ook hun bestaan in het jagen op klein en groot wild, in primitieve bijenteelt en in 't beoefenen van de visscherij in de ontelbare waterrijke rivieren en beken, die de bosschen doorsneden. Het bosch was ook een veilige verblijfplaats en vervulde in Rusland bij de verdediging tegen den buitenlandschen vijand dezelfde rol als de hooge bergen en de stevige muren in het Westen. Telkens wanneer de alles vernietigende horden der woeste nomaden in de steppe raasden, was het bosch het toevluchtsoord voor de ongelukkigen, die have en goed achterlatend, naar de maagdelijke wouden vluchtten om het veege lijf te redden. Het bosch was tevens de plaats, waar in latere eeuwen de monnik zich afzonderde om in eenzaamheid te peinzen over de nietigheid van het menschelijke leven en de ijdelheid van de zondige wereld. Het bosch verstrekte ook bouwmateriaal en brandhout voor den haard, grondstof voor de vervaardiging van vaatwerk en bast voor de lapti [1]. Naast zijn vele voordeelen leverde het bosch echter ook nadeelen voor de kolonisten op. Van alle kanten was de hut van den eenzamen kolonist bedreigd door de wilde dieren, waarvan sommige (bijv. de beer) veel sterker waren dan de mensch. Om gemeenschap te verkrijgen met andere boschbewoners moesten in de maagdelijke oerwouden wegen aangelegd worden, waarvoor woudreuzen geveld moesten worden, hetgeen bij de primitieve bijlen waarover de menschen toen beschikten veel harden arbeid eischte. Nog moeilijker werd de strijd met het bosch toen de kolonisten den landbouw

---

[1]) Lapti zijn gevlochten klompen.

begonnen te beoefenen: zij moesten duizenden boomen kappen en de boomstronken verwijderen.

Geheel anders was de positie van de bewoners der steppe. De steppe was open en de landbouwer kon zonder moeite zooveel land bewerken als hij maar wilde. Nog meer voordeelen leverde de steppe aan den veefokker op; de eindelooze steppe bood den kolonist, vooral aan den Dnjepr en in het Westen, uitgestrekte weidevlakten voor de kudden. De nabijheid van de Zwarte Zee, de eenige zee, die een rol in de oude Russische geschiedenis heeft gespeeld, en van de bloeiende Grieksche handelssteden aan de Russische kust van deze zee hadden ten gevolge, dat de steppebewoners reeds vroeg naast het beoefenen van landbouw en veeteelt ook handel begonnen te drijven. De handel heeft later Kiéjew rijk en machtig gemaakt en hij was een van de belangrijkste factoren, die tot de stichting van het Russische rijk hebben geleid. Doch de steppe had ook nadeelen, die zoo groot waren, dat zij tot de ineenstorting van het aan haar grens opgerichte rijk van Kiéjew hebben geleid en de vernietiging van de jonge beschaving, die in het Zuiden in de X-XI eeuw zulke schitterende perspectieven geopend heeft, hebben veroorzaakt. De steppe toch lag open en onbeschermd en was de groote weg, die uit de binnenlanden van Azië naar Europa leidde, de poort waardoor al de geweldige horden, voor welke in Azië geen bestaan meer te vinden was of die in den grooten strijd om het bestaan door sterkere groepen verslagen en verjaagd werden, Europa binnendrongen. In de Zuid-Russische steppe vonden deze nomaden een streek, die in vele opzichten aan hun verlaten vaderland herinnerde, en zij namen bezit van deze oneindige steppe, waarbij alles wat zij op hun weg vonden ~ boerderijen, dorpen, steden ~ werd verwoest en de bevolking onmeedoogenloos uitgemoord of in slavernij meegesleurd. De Russische landbouwer en

veefokker, die zich in de steppe hadden gevestigd, moesten dus voortdurend een verbitterden strijd tegen deze Aziatische indringers voeren en leden vroeger of later de nederlaag, zooals het trouwens alle andere landbouwvolkeren verging bij een botsing met nomaden. De strijd tegen deze nomadenhorden – Polowtsen, Avaren, Petsjenegen en de vreeselijkste van allen: de Tataren – duurde van de VIIIe tot de XVIIe eeuw en heeft diepe sporen achtergelaten in het Russische leven. Het Russische volksepos, de bylinen, en het aan de hoven van de Zuid-Russische vorsten ontstane bardenepos [1]) hadden tot hoofdmotief den strijd met de nomaden. Deze strijd heeft in latere eeuwen het kozakkendom geschapen, dat zijn hoogtepunt heeft bereikt in het veelbezongen Zaporózj'je, het versterkte kamp op een eiland aan den benedenloop van den Dnjepr, de kozakkenrepubliek, die een onafgebroken strijd voerde tegen de Tataren, het machtige Turksche rijk en later tegen Polen, den gevaarlijksten van alle vijanden van het Russische volk.

De rivieren.

Naast het bosch en de steppe speelden in de geschiedenis van het Russische volk een overwegende rol de rivieren (Wolga, Dnjepr, Dwiná, Oká, Don), die de Oost-Europeesche vlakte in alle richtingen doorsnijden. De Russische rivieren stroomen langzaam en zijn zoo breed, dat de Rijn in vergelijking met haar een smal riviertje kan genoemd worden. In het begin van de Russische geschiedenis, toen het grootste gedeelte van

1) In Rusland wordt gesproken van „droezjinnyj epos", d. w. z. het epos van de droezjinen (de legers van de vorsten) en haar heldendaden. Deze liederen waren het product van de zangers, die aan de hoven der vorsten leefden en meestal naast de goesli (Russische lier) ook het zwaard konden hanteeren. Het eenige brokstuk van dit epos, dat bewaard is gebleven, is het „Lied van het leger van vorst Igorj" (Pesnj o polkoe Igorewom). Belangstellenden verwijs ik naar mijn boek „Russische heldensagen en legenden".

W. WASNETSOW.

Een gevecht in de steppe tusschen Russen en nomaden.

de vlakte door oerwouden bedekt was, waren deze rivieren waterrijk en aanzienlijk breeder en dieper dan nu: vele rivieren (bijv. Ostra, Troebjezj, Snowj, Orzjitsa), die nu tot smalle, onbevaarbare stroompjes zijn ingekrompen, waren toen zelfs voor groote schepen bevaarbaar, hetgeen bewezen wordt door de groote ankers en de kielen van de gezonken schepen, die in het zand van deze rivieren worden gevonden.

De rivieren waren de beste wegen door de oerwouden en de steppe en zij gaven daardoor de richting van de kolonisatie aan. De rivieren kweekten bij de kolonisten den ondernemingsgeest aan, leerden hun de voordeelen van samenwerking kennen en schiepen op deze wijze een band tusschen de afzonderlijke gehuchten, die aan dezelfde rivier lagen. Vele rivieren naderen elkaar zoo dat slechts een betrekkelijk smalle strook land haar scheidt; daar werden de booten over het land gesleept en de reis werd daarna door een andere rivier voortgezet. Op deze wijze ontstond een net van wegen, die zelfs de meest ver afgelegen nederzettingen met elkaar en met de hoofdsteden verbonden.

Ten gevolge van het geringe verval zijn de Russische rivieren kronkelig (zoo bijv. heeft de Wolga een lengte van 3480 werst[1]) terwijl de afstand in rechte lijn tusschen haar oorsprong en mond slechts 1565 werst is) en hebben zeer uitgestrekte bekkens (de Wolga en haar zijrivieren hebben een bekken van 1216460 vierkante werst). In hydrografisch opzicht vertoonen de Russische rivieren twee eigenaardigheden, die een zekere rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van het Russische volk, n.l.: 1e. de jaarlijksche overstrooming in het voorjaar, die de scheepvaart op de rivieren en den groei van het gras op de weiden bevordert, 2e. het feit dat de rechteroever van de rivieren hoog en de linkeroever laag is.

[1]) Een werst is 1,067 kilometer.

De kolonisten vestigden zich bij voorkeur op den hoogen oever omdat zij zich daar gemakkelijker tegen de aanvallen van de vijanden konden verdedigen.

Bergen en heuvels.

Oost-Europa heeft bergen alleen aan de grenzen van het gebied: het Oeralgebergte in het Oosten, den Kaukasus in het Zuid-Oosten, de Krim-bergen in het Zuiden, de Karpathen in het Zuid-Westen. De vlakte zelf is overigens niet volkomen eenvormig, maar heeft hier en daar een geaccidenteerd karakter en bezit eenige heuvelruggen, die een maximum-hoogte van 220 Russische vademen (469,48 meter) bereiken. Het zijn: 1. de Midden-Russische hoogten, waarvan het Noordelijke gedeelte bekend is onder den naam van Waldaj- of Alaoen-bergen (het is de waterscheiding van de belangrijkste Russische rivieren); deze heuvelrug begint in het gouvernement Nowgorod en strekt zich uit naar het Zuid-Oosten tot het gouvernement Charjkow en het gebied der Don-kozakken; 2. de Donjets-hoogten, die van de rivier de Donjets tot den Don loopen; 3. de Wolga-hoogten, die zich voortzetten in de heuvelketen Jergenj; 4. de Awratynsche heuvels, die in Galicië, Wolhynië en Podolië liggen en zich uitstrekken tot aan den Dnjepr, wiens stroom zij in den vorm van eenige rijen klippen (de beroemde „porógi”) afsluiten. Tusschen deze hoogten liggen dalen, waarvan de meest belangrijke zijn: het Zuid-Westelijke laagland, dat zich uitstrekt van Polesië langs den Dnjepr tot de Zwarte- en Azow-Zee en het Moskousche dal (ook bekend als het laagland van de Oka en den Don).

Het klimaat.

De Oost-Europeesche vlakte strekt zich uit van 44° tot 70° Noorderbreedte, maar zij vertoont veel minder scherpe

klimaatverschillen dan men zou denken. Klimatologisch wordt de vlakte in vier gordels verdeeld: 1. een Arctischen (ten Noorden van den Noordpoolcirkel), 2. een Noordelijken of kouden (van 66½° tot 57° breedte), 3. een gematigden (van 57° tot 50° breedte), 4. een Zuidelijken of warmen (van 50° tot 44° breedte). De afwezigheid van hooge bergen heeft tengevolge, dat de winden vrij over de geheele vlakte kunnen waaien, zoodat de temperatuur van verschillende streken meer overeenkomst vertoont dan in West-Europa en de neerslag gelijkmatiger verdeeld wordt. De zeeën, die aan de randen van de vlakte liggen, oefenen weinig invloed uit op het klimaat van het binnenland; bovendien zijn de Zwarte- en de Oost-Zee te klein en de Noordelijke IJszee met haar inhammen en golven het grootste gedeelte van het jaar met ijs bedekt. Het klimaat is dus een overwegend vastelands-klimaat. Het verschil tusschen de gemiddelde zomer- en wintertemperatuur bedraagt niet minder dan 23°, in sommige streken zelfs 35°. Een eigenaardigheid van het Oost-Europeesche klimaat is, dat plaatsen die op dezelfde breedte, maar op verschillende lengte, liggen, een verschillende gemiddelde jaartemperatuur hebben; hoe verder naar het Oosten, hoe kouder de winter. Orenburg ligt 8° Zuidelijker dan Petersburg, maar de gemiddelde jaartemperatuur is toch gelijk, omdat Orenburg 25° Oostelijker ligt dan Petersburg. De winter is te Orenburg zelfs kouder dan te Archangel, dat 5° Noordelijker dan Petersburg ligt, maar de zomer is er warmer dan te Petersburg en komt meer overeen met de temperatuur, die op deze breedte is te verwachten. 's Zomers hangt de temperatuur dus meer van de breedte, 's winters meer van de lengte af.

Van veel belang voor het klimaat van een streek is de richting der winden. 's Winters heerschen de warme Westenwinden

in het Noordelijke, de koude Oostenwinden in het Zuidelijke gedeelte van de vlakte, hetgeen het verschil in temperatuur tot zekere hoogte opheft. De Oostenwinden, die uit Azië waaien, zijn in het algemeen overheerschend en zij drukken hun stempel op Oost-Europa. Boven de Russische vlakte wordt voortdurend gestreden tusschen de schadelijke Aziaten, de Oostenwinden, en de nuttige Westenwinden, die uit West-Europa komen.

Resumeerend kunnen wij het klimaat van de Oost-Europeesche vlakte (met uitzondering van het uiterste Noorden en de Zuidelijke steppen) omschrijven als volgt: de winter is strenger dan in West-Europa, maar lang zoo koud niet als men gewoonlijk in Nederland denkt; hij duurt lang, kenmerkt zich door een dikke sneeuwlaag op de aarde en een dikke ijskorst op de rivieren en meren en is strenger naarmate men verder naar het Oosten komt; het voorjaar begint laat en wordt door veel vorst onderbroken; de zomer is gematigd en gunstig voor den landbouw; 's winters en in het voorjaar zijn er groote en snelle temperatuurwisselingen; 's zomers en in het najaar hebben de veranderingen veel langzamer en geleidelijker plaats.

II. De Oost-Slaven en hun naburen.

De oerbewoners.

DE Oost-Europeesche vlakte, vooral haar Zuidelijke helft, was in de grijze oudheid het doorgangsland van alle horden, die Azië moesten verlaten en in het Westen een weideplaats voor hun kudden zochten. De bevolking veranderde er daarom voortdurend. In de oudste verhalen over Zuid-Rusland wordt over Scythen gesproken. De Grieken, die aan de Noordelijke kust van de Zwarte Zee verschillende kolonies hebben gesticht, welke later zelfstandige staten werden, hebben tamelijk uitvoerige beschrijvingen van de Scythen gegeven. Na de Scythen kwamen de Sarmaten, die op hun beurt werden verdrongen door de Geten, Jazygen, Roksolanen, Alanen, Daciërs, van wie wij nu alleen de namen kennen. Later kwamen de Goten (II-IIIe eeuw na Christus), die in de IVe eeuw een groot rijk stichtten en alle naburige volkeren (ook de Slaven) onderwierpen. In 375 werden de Goten verslagen door de Hunnen, die hen dwongen naar het Westen te verhuizen. In de VIe eeuw verschenen in Zuid-Rusland de Avaren, die in de VIIIe eeuw door de vereenigde troepen van de Germanen en Slaven werden vernietigd. Na hen kwamen de Hongaren, Kozaren enz. Het laatst kwamen de Tataren (XIIIe eeuw).

Al deze volkeren vertoefden langeren of korteren tijd in Zuid-Rusland en werden daarna verdreven of vernietigd door de nieuwe horden, die door de Kaspische Poort (het laagland tusschen de Kaspische Zee en het Oeralgebergte) uit Azië bleven stroomen. In de ontelbare koerganen (grafheuvels), die over de steppe verspreid liggen, worden veel voorwerpen gevonden, welke eenige aanwijzingen geven over de beschaving dezer volkeren, hun zeden en godsdienst, maar een beschrijving van al deze volkeren valt buiten het kader van dit boek, dat de geschiedenis van het Russische volk en niet van het Russische land wil geven. Bovendien heeft het den geleerden tot nu toe niet mogen gelukken een historisch verband te vinden tusschen deze Aziatische horden en de Slavische stammen, die later het gebied in bezit namen en er zich tot het machtige volk, dat wij onder den naam van Russen kennen, hebben ontwikkeld.

De Slaven.

De Russen zijn, zooals bekend, Slaven en behooren dus tot de Indo-Germaansche volkerengroep. Naar verondersteld wordt, hebben al de volkeren van deze groep in de grijze oudheid één volk gevormd, dat één taal heeft gesproken, al kende deze taal naar alle waarschijnlijkheid reeds toen verschillende dialecten, die soms sterk uiteenliepen. Langzamerhand splitste zich dit oervolk in verschillende groepen, die het stamland verlieten en naar nieuwe, onbewoonde streken verhuisden. Een van deze groepen was de Slavo-Germaansche, die, na de afscheiding der Germanen, een Slavo-Baltische, en na de afscheiding der Balten (de tegenwoordige Litauers en Letten) een zuiver Slavische werd. Waar de Slaven, toen zij nog een eenheid vormden, hebben gewoond, weten wij niet met zekerheid. Volgens

sommige geleerden hebben de Slaven oorspronkelijk ten Noorden van de Karpathen gehuisd en van daar uit, na de splitsing in drie groepen (Zuid-, West- en Oost-Slaven) verschillende streken in bezit genomen, die zij tot nu toe bewonen. Andere geleerden bestrijden de juistheid van deze meening en beweren, dat het stamland van de Slaven in Rusland, en wel in het Dnjepr-gebied, te zoeken zou zijn. Met het oog op de, zij het ook schaarsche, gegevens, die wij over de Slaven bij de oude schrijvers vinden, nemen wij aan, dat de eerste hypothese de juiste is en dat de Oost-Slaven vóór hun komst in tegenwoordig Rusland ergens ten Noorden der Karpathen en daarna een tijdlang aan den Donau hebben gewoond.

De eerste berichten over de Slaven vinden wij bij Herodotes (IVe eeuw vóór Christus), die over de G e n e t e n aan den Weichsel spreekt. Tacitus en andere schrijvers vertellen, dat de Weneden, die aan de Oostzee woonden, in tegenstelling met de nomadische Sarmaten vaste woonplaatsen hadden. De schrijvers van de VIe eeuw, de Gotische historicus Jornandes en de Byzantijners Procopios en Maurikios, kenden de Slaven reeds veel beter en gaven een tamelijk uitvoerige beschrijving van de Slavische stammen. Jornandes vertelt in zijn boek over Scythië, dat aan de Noordelijke hellingen van de Karpathen het machtige volk der Weneten woonde. Ofschoon wij deze Weneten, schrijft hij, onder de verschillende namen van hun afzonderlijke stammen kennen, hebben zij slechts twee namen, nl. S c l a v e n e n en A n t e n. De Sclavenen woonden tusschen de Weichsel en den Dnjester (usque ad Danastrum); de Anten, de machtigste stam der Weneten, woonde langs de Zwarte Zee van den Dnjester tot den Dnjepr. Deze Anten waren naar alle waarschijnlijkheid de voorouders der Oost-Slaven. De Oost-Slaven hebben

gedurende een geheele eeuw ontelbare aanvallen op Byzantium ondernomen, totdat zij werden verslagen en gedwongen zich naar het Oosten terug te trekken. In de VIIe eeuw namen de Oost-Slaven het bekken van den Dnjepr in bezit en daarna verspreidden zij zich over een gedeelte van het tegenwoordige Rusland. Dit beginstadium van kolonisatie duurde tot de IXe eeuw, toen de eerste Russische staat werd gesticht.

De Oost-Slavische stammen.

De band tusschen Byzantium en Oost-Europa werd in de VIIe eeuw steeds zwakker en de Byzantijnsche historiografen vermelden sindsdien niets meer over de Oost-Slaven, zoodat wij van de geschiedenis der verspreiding der Oost-Slaven over tegenwoordig Rusland in de VIIe en VIIIe eeuw niets afweten. De Russische kronieken vertellen over deze periode ook niets; zij beschrijven slechts den toestand, zooals hij in het begin van de tweede helft der IXe eeuw is geweest.

De Oost-Slaven bewoonden toen het bekken van den Dnjepr en zijn zijrivieren, het gebied van het Ilmen-meer en zijn zijrivieren en het gebied van den bovenloop der Duna en Wolga. Zij waren verdeeld in verschillende stammen, die, volgens de kronieken, op de volgende wijze over het bezette gebied waren verspreid: de Poljanen woonden aan den middenloop van den Dnjepr (hun hoofdstad was Kiéjew); de Sewerjanen woonden aan de Desná; de Drewljanen en Dregowitsjen aan de Prípjatj; de Radimitsjen aan den Sozj; de Kriwitsjen in het gebied van den bovenloop der rivieren Dnjepr, Wolga en Duna; de Slowenen aan het Ilmen-meer (hun hoofdstad was Nowgorod); de Wjatitsjen aan de Oká; de

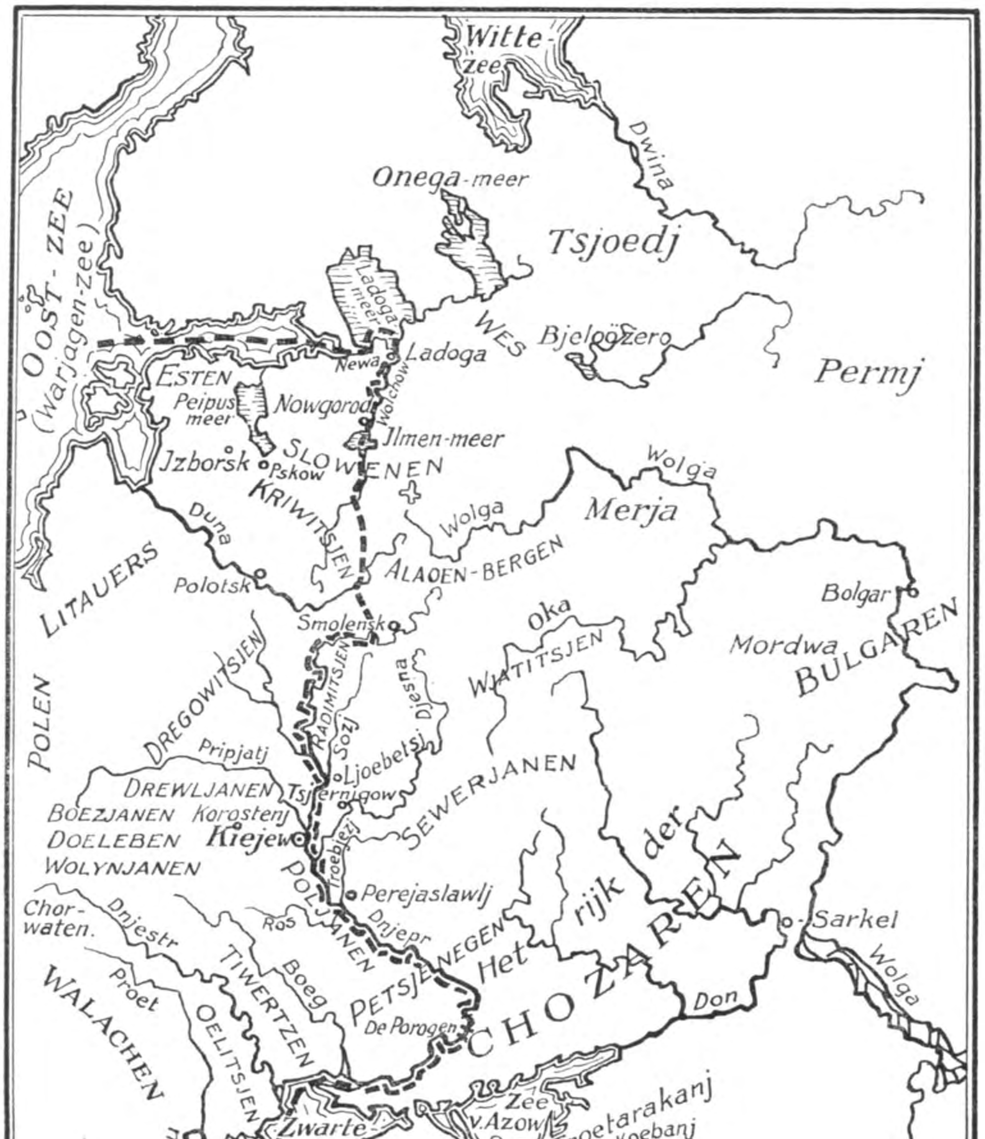

De Oost-Slavische stammen en hun naburen in de IX - X eeuw.

Wolynjanen, Boezjanen en Doeleben aan den Boeg; de Chorwaten aan de Karpathen; de Tiwertsen en Oelitsjen aan den Dnjester en de Zwarte Zee[1]).

Het gebied, dat bewoond werd door de Oost-Slaven vormde slechts een klein gedeelte (plm. $1/3$) van het tegenwoordige Rusland. De Oost-Zee, de Kaspische Zee en de Witte Zee lagen buiten het bereik der Oost-Slaven en alleen aan de Zwarte Zee, die toen de Russische Zee heette, en aan de zee van Azow bevonden zich, overigens niet talrijke, Oost-Slavische nederzettingen, die echter weldra onder den druk der steeds opdringende nomadische steppenvolkeren werden ontruimd, zoodat de Russische steden aan die zeeën spoedig in ruïnen veranderden. Maar in het Noorden en het Oosten breidden de Oost-Slaven hun nederzettingen telkens uit en koloniseerden steeds nieuwe gebieden. De geheele Russische geschiedenis is trouwens niets anders dan de geschiedenis van een onafgebroken kolonisatieproces. De kolonisatie in het Noorden en Oosten, in het boschrijke gebied der Finnen, vond zonder grooten tegenstand plaats. Bijna zonder strijd, en vooral zonder de onmenschelijke wreedheden, die de kolonisatie van Duitschers in de door Slaven en Litauers bezette gebieden kenmerkten, hebben de Kriwitsjen en de Nowgoroders het Finsche gebied gekoloniseerd en gerussificeerd. In het Zuiden echter hebben de Oost-Slaven (de Poljanen, de Sewerjanen enz.) te doen gehad met de oorlogszuchtige steppenvolkeren, die niet alleen voor de Slavische kolonisten niet wilden wijken, maar zelfs aanvallend optraden en de Oost-Slaven dwongen, zich steeds meer uit de steppe terug te trekken.

[1]) De Russische uitspraak van de namen der stammen is: Poljánje, Drjewljánje, Sewjerjánje, Drjegowitsjí, Radimitsjí, Kriwitsjí, Slowjénje, Wjatitsjí, Wolynjánje, Boezjánje, Doeljéby, Chorwáty, Tiwértsy, Oelitsjí.

De levenswijze der Oost-Slaven.

Ofschoon de kronieken nog de verschillende stammen kenden, was toch bij de Oost-Slaven door hun trekken, eerst naar het Zuiden en daarna naar het Oosten, de stameenheid reeds in de IXe eeuw verbroken. Wel zijn er berichten, dat sommige stammen een eigen vorst hadden [1]) maar de macht van deze heerschers was naar alle waarschijnlijkheid zeer zwak en zij waren niet in staat het zich voltrekkende proces van het uiteenvallen der stammen tegen te gaan. Te oordeelen naar de vage mededeelingen van de kronieken leefden bij de Oost-Slaven alle bloedverwanten bij elkaar, zoodat iedere clan of geslacht tevens een economische eenheid vormde; aan het hoofd van iederen clan stond een patriarch. De kolonisatie van het uitgestrekte, boschrijke gebied heeft ten gevolge gehad, dat niet alleen de stammen maar ook de clans uiteenvielen en in plaats daarvan werd het gewone gezin, bestaande uit ouders en kinderen, de economische en maatschappelijke cel. Bij hun kolonisatie van de Oost-Europeesche vlakte vestigden de Oost-Slaven zich bij voorkeur in de bosschen. Ieder gezin zocht in het oerwoud een geschikte plek uit, waar een hut kon gebouwd worden, kapte een gedeelte van het bosch om, waardoor het een akker verkreeg, richtte eigen korven voor wilde bijen in, maakte jacht op wilde dieren. Privaat eigendom bestond er niet. In de clanperiode behoorde alles aan den clan en later aan het gezin,

[1]) De Arabische schrijver Masoedi vertelt, dat na het uiteenvallen van den door de Wolynjanen gestichten bond van de Oost-Slavische stammen, die geregeld strooptochten naar Byzantium ondernam, iedere stam een eigen vorst koos. In de oudste Russische kroniek lezen wij, dat na den dood van Kiej (den legendarischen stichter van Kiejew) en van zijn broeders, hun nakomelingen regeerden over de Poljanen, terwijl wij van de Drewljanen weten dat zij een eigen vorst hadden enz. De overlevering heeft echter slechts één enkelen naam (nl. van Mal, den vorst der Drewljanen) van deze vorsten bewaard.

wiens hoofd nu de plaats van den patriarch heeft ingenomen. Mettertijd vereenigden zich de gezinnen van een streek tot een gemeente (zadroéga of werwj), die grootere ondernemingen moest leiden. Ter bespreking van de gemeenschappelijke belangen kwamen de hoofden van de gezinnen op een vergadering (wjétsje) bijeen, waar allen gelijke rechten hadden. De wjétsje benoemde ook het hoofd der gemeente. In tegenstelling met de clan-periode, toen elke groep uitsluitend uit menschen van hetzelfde geslacht bestond, vereenigde de gemeente alle gezinnen, die naast elkaar woonden, waarbij het dikwijls gebeurde, dat zij niet alleen van verschillende clans, maar zelfs van verschillende stammen waren (bijv. in het Wolga-gebied, dat zoowel door de Kriwitsjen als de Wjatitsjen gekoloniseerd werd).

Het door de Oost-Slaven bezette gebied had een merkwaardige eigenaardigheid, die de kolonisten niet kenden: het was nl. de weg, die uit Noord-Europa naar Byzantium en naar de Kaspische Zee en de landen van het toen zeer rijke en beschaafde Mohammedaansche Oosten leidde. Op de Russische rivieren, de eenige gemakkelijke wegen van dien tijd in de Oost-Europeesche vlakte, verschenen dan ook weldra karavanen van schepen, die van het Noorden naar het Zuiden en van het Westen naar het Oosten voeren. Op verschillende punten van den grooten handelsweg ontstonden handelscentra, die spoedig rijke steden werden. Iedere stad werd mettertijd het centrum van een geheel gebied (wólostj), dat soms door gedeelten van verschillende stammen werd bewoond; zoo bijv. werd Kiéjew het centrum zoowel van de Poljánen als van de Drewljánen, Tsjernígow van de Sewerjánen en de Wjatitsjen, Nówgorod van de Slowenen en een deel der Kriwitsjen, Smolénsk en Pólotsk van het overige gedeelte der Kriwitsjen.

De steden waren een verzamelplaats voor de kooplieden en een stapelplaats voor hun goederen. Daar ontmoetten vreemdelingen de Slaven, die de producten van hun streek op de markt brachten; daar hield men markt; daar werden de karavanen gevormd, die zich naar Grieksche of Chozaarsche markten begaven. Om de karavanen tegen aanvallen van de nomadische steppenvolkeren te beschermen werden in de steden gewapende benden georganiseerd, die uit gelukzoekers van verschillende nationaliteit bestonden, maar waarbij het Scandinavische element (de Warjägen, zooals de Slaven hen noemden) overheerschte. Aan het hoofd van dergelijke benden stonden „konungen", die of tevens zelf kooplieden waren, of in dienst van de steden traden om deze tegen aanvallen te beschermen en de karavanen te konvooieeren. Nu en dan maakte een dergelijke konung gebruik van zijn macht om heerscher te worden van de stad, die hij moest bewaken. Vanuit de versterkte stad onderwierp hij daarna het geheele gebied, dat economisch van de stad afhankelijk was en reeds gewend de stad als zijn centrum te beschouwen. Zoo ontstonden min of meer uitgebreide vorstendommen met vreemde of Slavische vorsten aan het hoofd. Lang duurde echter de heerschappij van zoo'n konung niet.

De steden hebben de stam-eenheid, die reeds zeer zwak was, nog meer verzwakt. In plaats van de banden des bloeds begonnen meer en meer de economische belangen de menschen in groepen te verbinden. Ook de menschen, die op hun hoeven bleven wonen temidden der oerwouden en moerassen, ondergingen den invloed der steden, die hun geheele bestaan beheerschten. In plaats van een economische eenheid, die tegelijk producent en consument was, niets kocht of verkocht, werden de hoeven nu leveranciers van verschillende producten (honing, was, huiden, vlas), die de steden kochten

om naar het buitenland uit te voeren. In ruil voor de geleverde goederen ontvingen de hoeven geïmporteerde waren of geld, dat zij voordien niet kenden.

De verschillende stammen stonden op ongelijke trappen van ontwikkeling. Volgens de oudste kroniek waren de Poljánen, waartoe de kroniekschrijver ook behoorde, de beschaafdsten, terwijl de Drewljánen, van wie de kroniekschrijver niet hield, op een veel lageren trap van ontwikkeling stonden. Bij alle stammen heerschte veelwijverij, waarbij de vrouwen meestal geroofd werden. Dit geschiedde gewoonlijk op feestdagen ter eere van de algemeene godheden bij de gewijde bronnen of aan de oevers van de rivieren en meren, waar de bevolking van alle omliggende dorpen bijeenkwam om met dans en spel de goden te verheerlijken. Bij deze spelen werden de meisjes dan ook geroofd, dikwijls met haar medeweten. Een dergelijke roof had een strijd ten gevolge, die bijgelegd werd door het betalen van een zeker bedrag aan de familie van de geroofde (de vergoeding heette wjéno). Later werd het rooven slechts een formaliteit en in werkelijkheid werd het meisje steeds eerst gekocht. Bij de Poljánen werd de bruid 's avonds bij den bruidegom gebracht, zoodat hier ook de formaliteit van roof niet meer bestond, terwijl, naar een uitdrukking van den kroniekschrijver te oordeelen, de bruidegom niet alleen voor de bruid niets betaalde maar zelfs een bruidschat ontving. Tevens hield de vijandschap tusschen de families van de echtgenooten op te bestaan en in plaats daarvan ontstond het begrip „zwager" (swoják): het huwelijk verbond dus de families in plaats van ze tot vijanden te maken.

Er bestonden twee typen van begrafenis: de dooden werden begraven of verbrand. Naar alle waarschijnlijkheid was het verbranden de meest verspreide vorm. De asch

werd in een urn, die op een paal of heuvel gezet werd, verzameld. Daarna had een „triézna" plaats, een feest ter eere van den overledene. Er werd gegeten en gedronken, er werd gesproken over den overledene (was het een krijgsheld, dan werden daarbij zijn heldendaden bezongen) en daarna hield men wedstrijden in het hardloopen enz. Uit de opgravingen weten wij, dat de lijken soms in booten werden begraven, terwijl uit sommige verhalen de gevolgtrekking kan gemaakt worden, dat de lijken ook in het water werden geworpen.

De godsdienst der Oost-Slaven.

Er is weinig bekend over de mythologie en de godsdienstige voorstellingen der Oost-Slaven. Uit de schaarsche mededeelingen hierover kunnen wij opmaken, dat hun godsdienstige voorstellingen tweeledig waren: zij aanbaden de natuurkrachten en vereerden de overleden voorouders. De natuurkrachten werden verpersoonlijkt in goden. De eerste plaats onder hen nam de god van de zon in, die bekend was onder de namen Dázjbog, Chors en Wéles. Waarom deze god drie namen had weten wij niet, maar men kan met vrijwel groote zekerheid aannemen, dat Dázjbog werd vereerd als de bron van warmte en licht, als de schenker van den oogst, Wéles als de beschermer van de kudden (hij werd dan ook de „god van het vee" genoemd), terwijl de „groote Chors" de zonne-schijf was, die haar reis door het zwerk volbrengt, dus de zichtbare vorm van Dázjbog. De hemel, waar Dázjbog leefde, werd vereerd als god Swaróg. Swaróg was de vader van Dázjbog, die daarom ook Swarózjitsj (Swarogzoon) werd genoemd. De aarde, de moeder der menschen, werd vereerd onder den naam van de godheid Moeder de Vochtige Aarde (Matj

Syrá-Zemljá). Dázjbog en Wéles werden als de grootouders der menschen beschouwd. Reeds vroeg werd echter Dázjbog verdrongen door Peroén, de verpersoonlijking van het onweer, den donder en den bliksem (den Russischen Jupiter dus), die de hoofdgod van de Oost-Slaven werd (volgens Procopios is deze verandering in de VIe eeuw reeds volkomen geweest, want hij kende Peroén als den hoofdgod van de Slaven), zoodat de Russische vorsten van het rijk van Kiéjew bij het sluiten van een overeenkomst met Byzantium een eed aflegden voor Peroén. Behalve de bovengenoemde goden waren er ook andere godheden: Stríbog, de god van de winden, Swarózjitsj [1]), de god van het vuur enz. Al deze voorstellingen zijn bij de Slaven echter nog zeer weinig ontwikkeld geweest, ten minste te oordeelen naar de vage beschrijving in de kroniek. De Arabische schrijver Ibn-Fadlan vertelt, dat hij in het begin van de X^e^ eeuw in een Wolga-stad een grooten afgod heeft gezien, die omringd was door kleinere, zijn vrouw en kinderen, aan wien de Russische kooplieden offers brachten [2]). Het schijnt dus, dat de Russische mythologie behalve Swaróg en zijn zonen nog andere goden-gezinnen kende.

De uiterlijke vormen van den heidenschen cultus waren ook weinig ontwikkeld en slechts kort voor het invoeren van het Christendom werden de eerste pogingen in deze richting gedaan. Er bestonden geen tempels en geen priesters-klasse, maar alleen afzonderlijke profeten, die de toekomst konden voorspellen en die bij het volk in hooge eere werden gehouden. Hier en daar stonden op heuvels afgodsbeelden, aan

---

[1]) Swarózjitsj beteekent eigenlijk „de zoon van Swaróg". De werkelijke naam van dezen god (want Sworózjitsj is geen naam maar een patronymicum) is dus verloren gegaan.

[2]) De Wolga was toen nog geen Russische rivier (zie de kaart).

wie offers, soms zelfs menschenoffers [1]), werden gebracht; voor deze afgodsbeelden vonden sommige plechtigheden plaats, waarvan wij geen bijzonderheden kennen. Historisch staat vast, dat te Kiéjew op 'n heuvel een beeld van Peroén stond en dat vorst I'gorj in 945 voor dat afgodsbeeld den eed had afgelegd, dat hij trouw zal blijven aan het met Byzantium gesloten tractaat [2]). Vorst Wladímir, de kleinzoon van I'gorj, heeft in 980 te Kiéjew op een heuvel van Peroén een beeld met zilveren hoofd en gouden knevel laten oprichten, benevens beelden van Chors, Dázjbog, Wéles en andere goden, waaraan de vorst en het volk offers brachten.

Een veel sterkere ontwikkeling dan de cultus van de zichtbare natuurkrachten bereikte bij de Oost-Slaven de cultus van de zielen der voorvaderen. De stamvader van het geslacht werd beschouwd als een god, die al zijn nakomelingen beschermde tegen booze geesten. Hij werd vereerd onder den naam van rod of tsjoer en men bracht hem, benevens de stammoeders, de rozjánnitsy [3]), offers. Iedere tsjoer was echter alleen machtig op het gebied van zijn nakomelingen; buiten de grenzen van hun bezittingen kon hij geen bescherming meer bieden en daarom voelde de Oost-Slaaf zich bij het verlaten van het gebied van zijn clan als in den vreemde en zonder eenige bescherming. Na het uiteenvallen van de clans, toen ieder gezin een zelfstandig bestaan begon te leiden,

---

1) Dit wordt echter door sommige geleerden, o.a. door prof. Groesjéwsky, ontkend.

2) Het is merkwaardig, dat de Scandinavische mythologie hoegenaamd geen invloed op de godsdienstige begrippen der Oost-Slaven heeft gehad, hoewel de Warjágen (de Noormannen) in Oost-Slavische steden zeer talrijk waren en er dikwijls een overheerschende rol hebben gespeeld. Voor zoover zij geen Christenen werden, namen zij den godsdienst der Oost-Slaven over en zoo zien wij, dat de Noorman I'gorj en zijn, voor het meerendeel uit Noormannen bestaande, leger bij den Slavischen Peroén zwoeren en hem offers brachten.

3) Enkelvoud: rozjánnitsa, meervoud: rozjánnitsy.

werd de tsjoer verdrongen door den geest van den overleden grootvader (djédoesjka domowój = de grootvader de huisgeest), die de hoeve beschermde en onzichtbaar den geheelen gang van zaken in het bedrijf bestierde. De Oost-Slaven geloofden, dat de geesten der overledenen op aarde bleven ronddolen en de velden, de bosschen en het water bevolkten. Evenals in het huis de eigenlijke heerscher de geest domowój was, zoo bestond er ook een heerscher van het bosch (ljésjiej), van het water (wodjanój) enz. De geheele natuur kwam den Oost-Slaaf als bezield voor. Hij wilde deel nemen aan haar leven en aan de veranderingen, die zich jaarlijks in de natuur voltrekken. Zoo zijn de jaarlijksche feestdagen ontstaan ter eere van de goden en van de overleden voorouders.

Deze feestdagen waren: het vieren van het begin van het lengen der dagen (koljáda of owsénj), het uitgeleide doen van den winter en het inhalen der lente (krásnaja górka), het afscheidsnemen van den zomer (koepála), enz. De feestdagen ter eere der overledenen werden triézna's genoemd; er waren voorjaars- en zomer-triézna's. Met het invoeren van het Christendom werden deze heidensche feestdagen gekerstend, maar de meeste gebruiken hebben zich, zij het in sterk gewijzigden vorm, tot nu toe gehandhaafd.

De naburen van de Oost-Slaven.

De Oost-Slaven waren niet de eenige bewoners van de Oost-Europeesche vlakte. Bij de kolonisatie van het land kwamen zij in aanraking met de verschillende volkeren, die reeds vóór hen grootere of kleinere gedeelten van het uitgestrekte land hadden bezet; deze volkeren hebben den opdringenden Slaven tegenstand geboden en hen zelfs aan zich onderworpen. Het waren: Finnen, Litauers, het machtige

rijk der Chozaren, de Bulgaren aan de rivier de Kama, de nomadische steppenvolkeren en de Warjagen.

De Finnen. De Finnen, een van de Mongoolsche volkeren, die de Slaven Tsjoedj noemden, woonden in de Oost-Europeesche vlakte sinds onheuglijke tijden en kunnen dus als de autochthonen van het land beschouwd worden. Zij stonden op een zeer lagen trap van ontwikkeling en onderwierpen zich zonder noemenswaardigen tegenstand aan de sterkere en beschaafdere buren: de Scythen, Sarmaten, Goten, Litauers en Slaven. Zij waren verdeeld in veel stammen (Tsjoedj, Wes, Jemj, Esten, Merjá, Mordwá, [1]) enz.) en leefden in kleinere groepjes verspreid over het geheele Noorden en Centrum van de vlakte. Ongeorganiseerd, onbeschaafd, alleen van jacht en vischvangst levend, konden de Finsche stammen geen weerstand bieden aan de opdringende Slavische kolonisten en moesten zich daarom of steeds meer naar het Noorden terugtrekken, of zich met de vreemdelingen assimileeren. Zoo werden uitgestrekte Finsche gewesten gerussificeerd zonder dat het tot een bloedigen strijd kwam. Slechts nu en dan, aangezet door hun priesters (de sjamanen), poogden de Finnen weerstand te bieden aan de Slavische vloedgolf, maar telkens behaalden de Slaven de overwinning en de russificatie van de Finsche stammen, begonnen in de VIIIe eeuw, gaat tot op heden voort.

De Bulgaren [2]). De Bulgaren waren een volk van het Turksche ras. Zij vestigden zich bij den mond van de rivier de Kama, waar zij de stad Bolgar hebben gesticht, waarvan de overblijfselen tot nu toe zijn bewaard gebleven. Deze

---

[1]) Wij geven de namen der Finsche stammen zoo als zij in de Russische kroniek voorkomen.

[2]) In tegenstelling met de Bulgaren van het Balkan-schiereiland worden deze Bulgaren „Kama-Bulgaren" of „Wolga-Bulgaren" genoemd.

stad was een van de belangrijkste markten van Oost-Europa, en werd bezocht door Russische, Chozaarsche en Arabische kooplieden. De Bulgaren stonden op een tamelijk hoogen trap van beschaving en hielden zich bezig met landbouw (zij voerden veel graan uit), veeteelt en paardenfokkerij. Zij onderhielden handelsrelaties met alle volkeren van de Oost-Europeesche vlakte, met het Mohammedaansche Oosten en met Byzantium. In militair opzicht waren deze Bulgaren niet sterk. Zij hebben zich zonder veel tegenstand te bieden aan de opperheerschappij der Chozaren onderworpen en na de ineenstorting van het rijk der Chozaren, dat door de Russen ten val werd gebracht, leidde de Bulgaarsche staat een kwijnend bestaan, daar het veel van de Russische aanvallen leed. 's Winters leefden de Bulgaren in de steden, maar bij het aanbreken van de lente trokken zij naar de steppe en leidden daar een half-nomadisch bestaan. Na de bekeering der Bulgaren tot het Mohammedanisme verspreidden de Arabische taal en beschaving zich steeds meer in het land, maar bij de invasie der Tataren (in de XIIIe eeuw) werd alles weer verwoest.

De Chozaren. De Chozaren waren een nomadisch volk van Turksch ras[1]). Zij vestigden zich in de Zuid-Russische steppen en stichtten er een groot rijk. In de IXe eeuw hielden de Chozaren zich reeds hoofdzakelijk met land- en tuinbouw, vischvangst en handel bezig. Evenals de Bulgaren brachten ook de Chozaren den winter in de steden door en in het voorjaar verhuisden zij naar de steppen, de weiden, hun tuinen en akkers. Dank zij de buitengewoon gunstige geografische

[1]) Dit wordt door sommige geleerden bestreden. Zij opperen de veronderstelling, dat de Chozaren een volk van gemengd ras waren; de kern zou bestaan hebben uit Turksche en Finsche elementen, die later werden aangevuld door Joden, Slaven enz.

ligging van het land ontwikkelde zich in Chozarië de handel en werden de Chozaarsche steden brandpunten voor het handelsverkeer tusschen het Oosten en het Westen. Van deze Chozaarsche steden zijn uit de beschrijvingen van Arabische, Grieksche en Joodsche schrijvers het best bekend: de hoofdstad Itil aan den benedenloop van de Wolga, Semender in den Kaukasus, de sterke vesting Sarkel[1]) of Bjélaja Wjézja, zooals de Slaven haar noemden, Saksel in het Oeral-gebied. Op de markten in deze steden, vooral in Itil, kwamen bijeen Europeesche en Aziatische kooplieden, Mohammedanen en Christenen, Joden en heidenen. Op religieus gebied waren de Chozaren veel verdraagzamer dan de West-Europeesche volkeren van dien tijd. De koning (kahan) en zijn hof alsmede de hoogste kringen beleden den Joodschen godsdienst, terwijl het volk voor een groot gedeelte Mohammedaansch was; er woonden echter ook veel heidenen en Christenen. Er waren zeven rechters: twee voor Israëlieten, twee voor Mohammedanen, twee voor Christenen en een voor de heidenen, en iedere rechter moest recht spreken volgens de voorschriften van zijn godsdienst. In de VIIIe eeuw werden eenige Oost-Slavische stammen (Poljanen, Sewerjanen, Radimitsjen en Wjatitsjen) door de Chozaren onderworpen, maar de heerschappij der Chozaren drukte niet zwaar en had voor de Slaven veel meer voor- dan nadeelen. Onder bescherming van de Chozaarsche autoriteiten knoopten de Slaven handelsrelaties met de Mohammedaansche landen aan. Dat deze handel zeer levendig was, weten wij door het feit, dat er op verschillende plaatsen van Rusland groote hoeveelheden in den grond begraven Arabische munten (dirgemen) worden

---

[1]) Deze vesting werd in de IXe eeuw door Byzantijnsche ingenieurs voor de Chozaren aan den Don gebouwd om het opdringen van de nomadische Petsjenegen te stuiten.

gevonden en wel van de VIII-Xe eeuw, dat wil zeggen uit den tijd toen de Oost-Slaven eerst onder heerschappij der Chozaren en daarna onder hun cultureelen invloed stonden. Langen tijd konden de Chozaren, die militair niet bijzonder sterk waren, de nieuwe horden tegenhouden, maar ten slotte lukte het den Petsjenegen (Kumanen) door de verdedigingswerken der Chozaren heen te breken en in de Zuid-Russische steppen door te dringen. Nu moest Chozarië een strijd aan twee fronten voeren, terwijl weldra een nieuwe en machtige tegenstander – het intusschen gestichte rijk van Kiéjew – de Chozaarsche grenzen begon te bestormen. De val van het Chozaarsche rijk was dan ook voor een zeer groot gedeelte te wijten aan de Russen, die onder aanvoering van vorst Swjatosláw in 968 Itil genomen en geplunderd en daarna het geheele land verwoest hebben. De verzwakking van Chozarië had voor de Oost-Slaven zeer nadeelige gevolgen: het verzwakte Chozarië kon de vloedgolf der nomadische horden niet meer tegenhouden, die nu de Zuid-Russische steppe overstroomden en zich op de Oost-Slavische kolonisten wierpen, welke zich in de steppe hebben gevestigd. De Slaven moesten zich daarom steeds meer naar het Noorden, naar de beschermING biedende bosschen terugtrekken. Toen de nomaden meesters werden van de steppe, begonnen zij de karavanen van schepen op den benedenloop van den Dnjepr aan te vallen, waardoor het handelsverkeer steeds moeilijker werd.

De Litauers. De Litauers, een tak van het Indo-Germaansche ras, hebben reeds in de IIe eeuw na Christus de streken bewoond, waar later de opdringende Slaven hen hebben gevonden, nl. de bekkens van de rivieren Njeman en Duna. Hun nederzettingen strekten zich aan de eene zijde tot de Oost-Zee, aan den anderen kant tot de Prípjatj en den bovenloop van den Dnjepr en de Wolga uit. Onder den druk van

de steeds meer opdringende Oost-Slaven trokken de Litauers zich telkens verder naar het Noord-Westen terug, naar de ondoordringbare oerwouden aan den Njeman en de Duna, waar zij nog gedurende eenige eeuwen een primitief bestaan hebben geleid. De Litausche stammen waren verdeeld in veel clans, die voortdurend met elkaar vochten. Hun godsdienst bestond uit het aanbidden van de natuurkrachten (de hoofdgod was Perkoenas, de god van den donder) en het vereeren van de geesten der overleden voorvaderen. Zij hadden tempels noch priesters en kenden geen godsdienstige plechtigheden. Ieder gezin bracht offers aan eigen afgodsbeeldjes en aan de geesten der overleden voorvaderen, voorspelde de toekomst volgens overgeleverde gebruiken en vereerde de gewijde eikeboomen. Waar de Litauers in aanraking met de veel beschaafdere Oost-Slaven kwamen, raakten zij onder hun cultureelen invloed en werden door hen geabsorbeerd.

De Warjágen. Een zeer groote rol in de oudste Russische geschiedenis hebben de Warjágen[1] (Noormannen) gespeeld. Evenals in alle andere Europeesche landen zijn deze zeeschuimers ook in Rusland, dat zij Gardarik (het rijk der steden) noemden, verschenen. Zij dreven handel, traden in dienst van de Oost-Slavische steden of van Byzantium, waarheen zij door Rusland voeren, en plunderden de streken, die onvoldoende beschermd waren. In de Oost-Slavische steden vormden zij van af de tweede helft van de IXe eeuw een zeer belangrijk deel van de bevolking en werden door de Slaven als medebewoners van het land beschouwd. Samen met de Warjágen voeren de Oost-Slaven naar Byzantium om

[1]) Het is een verbastering van het Oud-Scandinavische woord varingr. Zoo werden de Noormannen niet alleen door de Oost-Slaven, maar ook door de Grieken en Arabieren genoemd.

er handel te drijven of buit te halen; samen vochten zij tegen de gemeenschappelijke vijanden, de steppenvolkeren; nu en dan ontstond er strijd tusschen hen, waarbij nu eens de Warjágen de Slaven aan zich onderwierpen, dan weer de Slaven de vreemde indringers uit het land joegen. In cultureel opzicht stonden de Warjágen niet hooger dan de Slaven, eerder omgekeerd, zoodat zij, ondanks de overheerschende positie, die zij nu en dan in het land innamen, hoegenaamd geen invloed op de Oost-Slavische stammen hebben uitgeoefend [1]). Bijzonder talrijk waren de Warjágen te Kiéjew, het centrum van het handelsverkeer tusschen het Noord-Westen van Europa en Byzantium en de Aziatische landen.

[1]) Wij hebben reeds gezien, dat de Warjágen spoedig de Slavische goden overnamen en bij den Slavischen Peróen zwoeren.

III. De stichting van het rijk van Kiéjew.

Het verhaal van de kroniek.

DE oudste Russische kroniek [1]) vertelt over de stichting van het Russische rijk het volgende:

In de grijze oudheid hebben de Warjágen verschillende Finsche en Slavische stammen (de Nowgoroders, Slowenen

---

[1]) Volgens de eeuwenoude overlevering is de opsteller van de oudste Russische kroniek de monnik Nestor van het beroemde Holenklooster te Kiéjew geweest. Hij heeft al de verhalen verzameld over den oorsprong der Oost-Slaven, over hun tochten, de eerste eeuwen van hun verblijf in Rusland, de stichting van het Russische rijk en de eerste vorsten. Die verhalen heeft hij opgeschreven en daarbij telkens vermeld, wanneer de beschreven gebeurtenis zou hebben plaats gehad; de data bepaalde hij volgens berekeningen, die niet altijd juist waren. Zijn aanteekeningen gingen tot 1074. Na zijn dood werd zijn werk voortgezet door verschillende personen, die er veel verhalen en legenden, te Kiéjew en in andere steden verspreid, hebben bijgevoegd. In het begin van de XIIe eeuw heeft Sylvester, de igoémen (abt) van het Wydoebítsky-klooster te Kiéjew al het, intusschen sterk aangegroeide, materiaal geschift en geordend. Zijn codex werd in verschillende plaatsen van Rusland overgeschreven en voortgezet, en zoodoende ontstonden Kiéjewsche, Nowgorodsche, Pskowsche, Soezdalsche e. a. kronieken, die alle hetzelfde begin hadden maar verder de geschiedenis van hun eigen stad of gebied vertelden. Later werden deze verschillende kronieken opnieuw bewerkt, samengevoegd, verkort en uitgebreid. Het is tot nu toe niet gelukt een afschrift van een kroniek te vinden, waarin de oorspronkelijke tekst in zijn zuiveren vorm, d. w. z. zoo als Nestor hem geschreven heeft, zou bewaard gebleven zijn. In alle afschriften is de oorspronkelijke tekst zoo samengesmolten met het verhaal van den schrijver, dat hij er moeilijk uit gereconstrueerd kan worden. Het best is de oude redactie bewaard in de Lawréntjewsche kroniek (geschreven in 1377 in het Soézdalsche gebied) en de Ipátjewsche kroniek (geschreven

en Kriwitsjen) onderworpen en hieven schatting [1]) van hen. De Slaven kwamen in opstand tegen de vreemde overheerschers, versloegen hen en verjoegen hen over de zee. Spoedig hebben de Slavische stammen echter bemerkt, dat zij zich zelf niet konden besturen; de eene stam vocht met den anderen en de verwarring werd steeds grooter. Ten slotte kwamen de hoofden bijeen (ook Finsche stamhoofden zouden hebben deelgenomen aan deze bijeenkomst) om te beraadslagen over de wijze, waarop de orde en de rechtvaardigheid in het land zou kunnen ingesteld worden. De wjétsje (de bijeenkomst van volksvertegenwoordigers) heeft besloten een vorst, en wel uit de Warjágen, te kiezen. Er werd een gezantschap naar het land der Warjágen gezonden; de afgezanten kwamen in 862 bij den Warjágschen stam Roes [2]) en zeiden: „Ons land is groot en rijk, maar er heerscht geen orde; komt over ons regeeren en het land besturen". En er kwamen drie broeders: Rjóerik (Hrurikr), Sinéus (Signiutr) en Troéwor (Thorvard) [3]) met hun legers en gezinnen (de kroniekschrijver dacht, dat de geheele stam Roes meegekomen was) en vestigden zich in het land der Oost-Slaven. Rjoérik werd

---

einde XIVe of begin XVe eeuw en bewaard in het Ipátjewsky-klooster te Kostromá). Beide kronieken, maar vooral de tweede, zijn schitterend samengesteld en onderscheiden zich door de levendigheid en het dramatische van het verhaal, door de poëtische beschrijving, die haar weerga niet kent in de geheele kronieken-literatuur van de wereld.

[1]) Zooals wij boven hebben gezien (zie pag. 26) waren de in 't Zuiden wonende Slavische stammen (de Poljanen, Sewerjanen en Wjatitsjen) toentertijd schatplichtig aan de Chozaren.

[2]) De kroniekschrijver zegt nadrukkelijk, dat er een stam Roes bestond evenzoo als er stammen waren, die Angeln, Goten, Zweden, Noormannen e.a. heetten. Het staat echter vast, dat terwijl de andere door den kroniekschrijver genoemde Scandinavische stammen wel bestonden, een stam Roes nooit heeft bestaan.

[3]) De tusschen ( ) geplaatste woorden zijn de oud-Noordsche namen, die door de Slaven verbasterd zijn.

vorst te Nówgorod[1]), Sinéus te Bjelöözero, Troéwor te I'zborsk (bij Pskow). Spoedig daarop zijn de twee jongere broeders overleden en Rjoérik werd de alleenheerscher van het geheele land. Geheel tevreden echter schijnen de Slaven over hun vorst niet te zijn geweest, want er zijn verhalen overgebleven, dat er weldra een opstand tegen den vorst was uitgebroken en dat Rjoérik met veel moeite de opstandelingen, die aangevoerd werden door een zekeren Wadiém den Dappere, kon overwinnen. Bovendien vertelt de overlevering, dat Rjoérik meestal niet te Nówgorod, maar te Ládoga, bij den mond van de rivier de Wólchow, woonde, dus in een plaats, waar hij gemakkelijk per schip het land kon verlaten. Na zijn dood (879) regeerde, ten gevolge van de minderjarigheid van zijn zoon I'gorj (Ingvarr), te Nówgorod Oljég (Helgi), een bloedverwant van den overleden vorst.

Het verhaal van den kroniekschrijver is niet heelemaal duidelijk en is herhaaldelijk in tegenspraak zoowel met andere historiografen (bijv. de Byzantijnsche) als met zich zelf. Men moet er rekening mee houden, dat de kroniekschrijver in de tweede helft van de XIe eeuw leefde, dus meer dan twee eeuwen na de gebeurtenissen, die hij beschreven heeft, en daarbij te Kiéjew, dus op een geweldigen afstand van Nówgorod, de plaats, waar de eerste vorst zou hebben geregeerd. Schriftelijke aanteekeningen over de gebeurtenissen bestonden er niet, zoodat de schrijver datgene opteekende, wat hij heeft hooren vertellen, en iedereen, die dergelijke mondelinge overleveringen onderzocht heeft, weet, hoe snel zich om de kern veel legenden weven, die ten slotte de kern geheel verstikken, en hoe geheel verzonnen verhalen als de ware

[1]) Officieel wordt daarom aangenomen, dat de Russische staat in 862 te Nowgorod is gesticht. In 1862 is te Nowgorod een monument opgericht ter herinnering aan het duizendjarig bestaan van het Russische rijk.

beschrijving der gebeurtenissen worden verspreid. Het verhaal van Néstor kan daarom beschouwd worden of als een legende, een episch verhaal [1]), of als een verzinsel van den schrijver zelf [2]).

Wie waren de Russen?

Veel verwarring heeft het gedeelte van het verhaal verwekt, waar over „Roes" wordt gesproken. Volgens den kroniekschrijver was Roes de naam van den Warjágen-stam, die in 862 naar Nówgorod is gekomen. De onderzoekingen hebben echter aangetoond, dat de begrippen Warjág en Roes, die voor Nestor identiek zijn, elkaar in het geheel niet dekken. Voor alles, waren Russen of Rossen reeds lang vóór de komst van Rjoérik bekend; in 840 hebben de Russen in de Zwarte Zee met de Grieken gevochten en herhaaldelijke aanvallen op de Grieksche kust van die zee ondernomen, waar hun verschijnen de bevolking in ontzetting bracht; in 860 hebben de Russen een aanval gedaan op Constantinopel. De oude

---

1) Hier wijst het feit op, dat de Engelsche kroniekschrijver Widukind, de schrijver van „Res gestae Saxonicae", een verhaal brengt, dat in veel opzichten met het verhaal van Nestor overeenkomt. De Engelsche kroniekschrijver vertelt nl. dat de Britten afgezanten naar de Angel-Saxen zouden hebben gestuurd om dezen laatsten uit te noodigen in Brittannië te komen regeeren. De Britsche afgezanten zouden daarbij een formule hebben gebruikt, die veel overeenkomst met de woorden van de Slavische afgezanten in het land der Roes vertoont: „Terram latam et spatiosam et omnium rerum copia refertam."

2) De kroniekschrijver heeft, naar het ons voorkomt, een brug willen bouwen tusschen de legenden, die te Nówgorod over het ontstaan van het Russische rijk waren verspreid, en de hem beter bekende legenden van Kiéjew. In de Noord-Russische legenden traden de drie broeders Rjoérik, Sinéus en Troéwor op en de plaats van handeling was Nówgorod; in de Zuid-Russische legenden daarentegen werd Kiéjew als de plaats genoemd, waar het Russische rijk ontstaan is en de hoofdrol speelden de drie gebroeders Kiej, Sjtsjék en Choriéw, die Kiéjew hebben gesticht en de eerste heerschers van Rusland waren. In beide verhalen dus het geliefkoosde getal drie en een zuiver episch verhaal. De historische waarde van het geheele verhaal is dus zeer klein.

Arabische schrijvers spreken dikwijls over een volk Roes, dat in Zuid-Rusland, aan de Zwarte Zee leefde en een hoofdstad had, die Roesia heette. Ook de Grieken (bijv. Zonaras) maakten een onderscheid tusschen de Scandinavische Warjágen en de Russen, die aan de Zwarte Zee leefden, naast de Petsjenegen. Ook in twee legenden over Byzantijnsche heiligen (Stephanos en Georgios) wordt nadrukkelijk gezegd, dat in het begin van de IXe eeuw aan den overkant van de Zwarte Zee leefde een machtig en oorlogszuchtig volk Roes. Het is dus duidelijk, dat de Rossen een geheel ander volk dan de Scandinavische Warjágen waren en dat zij lang vóór de komst der laatsten in het gebied van de Zwarte Zee leefden. Wie waren deze Rossen?

Deze vraag houdt de historici reeds twee eeuwen lang bezig, maar opgelost is zij nog niet. Er zijn twee stroomingen: de Noormandische en de Slavische. In het kort komen hun leerstellingen op het volgende neer.

De Noormandisten gaan van het standpunt uit, dat wij het verhaal van den kroniekschrijver als juist kunnen beschouwen en, daar in de kroniek nadrukkelijk vermeld staat, dat Roes een Warjágen-stam was, zoo is het aan geen twijfel onderhevig, dat Russen Noormannen waren. Deze bewering was echter niet lang vol te houden, omdat het bleek, dat er nooit een dergelijke stam heeft bestaan. Nu werd een andere theorie opgesteld: het woord „Rus" zou een verbastering zijn van „Ruotsi", den Finschen naam van Zweden. Ofschoon voor deze hypothese zeer weinig te zeggen valt (behalve dan de gelijkenis der twee woorden) werd zij toch door de geleerden in het buitenland aangenomen, omdat zij eenvoudig is en de overtuiging van de voortreffelijkheid der Germanen bevestigt. Om de Germaansche origine van de „Russen" der kroniek te bewijzen wordt nog op de volgende feiten

gewezen: 1. In de beroemde Annales Bertiniani van de Karolingische monarchie wordt verteld, dat de Byzantijnsche keizer Theophilos in 839 naar keizer Lodewijk den Vrome menschen heeft gestuurd, die „Rhos vocari dicebant", dus zich Rossen noemden, en die door hun koning Chacan („rex illorum Chacanus vocabulo") naar Byzantium werden gezonden. Deze lieden zeiden, dat zij naar huis wilden gaan, maar dat de steppe door de nomadische volkeren onveilig was gemaakt en zij daarom over Duitschland wilden reizen. Bij ingesteld onderzoek bleek het, dat zij Zweden waren (eos gentis esse sueonum). Dit zou dus er op wijzen, dat „Russen" een bijnaam van de Zweden was. Wie was echter de Chacanus? En waar lag het rijk van dezen heerscher? Hierop vinden wij nergens antwoord. Men vergete ook niet, dat volgens Nestor de Noormannen in 862 te Nówgorod en pas in 890 in Zuid-Rusland kwamen. Ten slotte nog dit: prof. Wasiljewsky heeft bewezen, dat de Noormannen, die in Rusland een rol hebben gespeeld geen Zweden, maar Noren waren. 2. In de kroniek van Liudprand van Cremona (X^e^ eeuw) wordt verteld, dat „het volk, hetwelk wij, vanwege de geografische ligging van hun land (a positione loci) Noormannen noemen, bij de Grieken onder den naam van Russen bekend staat". De Noormandisten zien hierin een bewijs, dat Russen en Noormannen hetzelfde volk waren. Het is echter waarschijnlijker, dat „nordmanni" hier in de letterlijke beteekenis van het woord moet begrepen worden, dus menschen die ten Noorden van Byzantium leefden. Dat de Grieken met Russen geen eigenlijke Noormannen bedoelden zien wij overigens uit het feit, dat volgens Liudprand deze „nordmanni" naast de Petsjenegen en Chozaren woonden, dus in Zuid-Rusland en niet in Scandinavië of Finland. 3. Keizer Constantinos Porphyrogennetos vertelt in een zijner

boeken over het bezoek van de Russische vorstin O'ljga, die hem over de moeilijkheden van haar reis heeft verteld en de klippen (de porógen) in den Dnjepr heeft beschreven. De keizer brengt de namen dezer klippen in het Slavisch en het Russisch over, waarbij de Russische namen, tenminste een gedeelte er van, uit Germaansche stammen kunnen verklaard worden, hetgeen er dus op zou wijzen, dat men toen met Russen menschen van Germaansch ras aanduidde. Is dit echter zoo zeker? De keizer heeft de namen zoo verbasterd, dat ze volkomen onherkenbaar zijn (een paar voorbeelden: hij noemt eenige Russische steden, o.a. Milinix; uit de beschrijving kunnen wij opmaken, dat hij ... Smolensk bedoelde! Tdzernigoga is de naam van de stad, die eigenlijk Tsjernígow heette, terwijl het stadje Ljoébetsj, dat een zekere rol in de Russische geschiedenis heeft gespeeld, volgens den keizer... Telioetdza heette enz.) Men moet daarom beginnen met zijn transcriptie te veranderen en dan kan men er zoowel Germaansche als Slavische woorden van maken [1]).

De Slavische school wijst er op, dat alle oude schrijvers onder Russen en Warjágen twee verschillende volkeren verstaan; dat de Russen leefden in Zuid-Rusland lang vóór het verschijnen der Scandinavische Warjágen in Nówgorod; dat in de Russische kroniek met „Roes" [2]) steeds het rijk van Kiéjew wordt aangeduid; dat stammen, die zelfs van het bestaan der Finnen en hun Ruotsi niets afwisten, zich Russen

---

[1]) Er is nog meer. De keizerlijke schrijver vertelt, dat een klip in het Russisch (dus volgens de Noormandisten: in het Germaansch) „Esoepi" heette. Het is een volkomen onbegrijpelijk woord, maar de keizer geeft zelf de verklaring: het beteekent volgens hem „slaap niet". Wij hebben dus de verbastering van het Slavische „ne spi". De Germaansche origine van de Russische benamingen der klippen staat dus geenszins vast.

[2]) „Roes" wordt uitgesproken met een palatale s, een uitspraak, die het Nederlandsch niet kent.

noemden; dat de bewijzen der Noormandisten zeer aanvechtbaar zijn; dat er nergens eenige bewijzen te vinden zijn voor een invloed van de Scandinavische beschaving op de Slaven. Om deze en vele andere redenen, die wij hier niet kunnen uiteenzetten, komen de geleerden dezer school tot de conclusie, dat „Roes" de naam der Zuidelijke Oost-Slaven was, vooral van hen, die aan de Zwarte Zee leefden. Toen deze Russen door de steeds toenemende vloedgolf der roofzieke nomaden werden gedwongen naar het Noorden te verhuizen om in de bosschen bescherming te zoeken, werd het gebied van Kiéjew, waar zij zich hadden gevestigd, Roes genoemd, welke benaming dat gebied nog in de XIIe eeuw droeg.

Den laatsten tijd is een nieuwe strooming ontstaan, die erkent, dat Russen geen Scandinaviërs konden zijn, maar die in den gevreesden stam Roes of Ros de overblijfselen van de Goten ziet, welke in de eerste eeuwen van onze jaartelling in Zuid-Rusland leefden. Ros zou een verbastering van Hroth (lees: Hros) zijn, den naam van een der Gotische stammen.

Hoe het ook zij, al zouden wij het verhaal van den kroniekschrijver, dat zich te Nówgorod een vorst van niet-Slavische origine heeft gevestigd, als waar aannemen en in den legendarischen Rjoérik een historischen persoon zien, dan was hij toch slechts een van de vele plaatselijke vorsten en het is volkomen ongegrond hem als grondlegger van den Russischen staat te beschouwen.

Wij hebben reeds geschreven, dat de steden langzamerhand de centra van de omliggende gebieden werden. De stedelijke wjétsje's en de stedelijke ouderlingen (stártsy gradskiéje) waren de eerste politieke macht bij de Oost-Slaven; daarnaast verschenen in sommige steden en bij eenige stammen vorsten, wier macht zeer beperkt was. Zoo ontstonden

er veel politieke eenheden, die in de IX^de^ eeuw in het Zuiden door de Chozaren en in het Noorden door de Warjágen onderworpen werden. De dynastie van Rjoérik (laten wij haar gemakshalve zoo noemen) vereenigde een groot gedeelte van de Oost-Slavische stammen en vestigde het rijk van Kiéjew. De eerste historische vorst van Rusland en de grondlegger van het rijk was Oljég. Kiéjew was de meest Zuidelijke Russische stad en lag aan de grens der steppen, waar het verkeer onveilig was vanwege de rondzwervende nomadische stammen der Petsjenegen en Torken. In Kiéjew kwamen alle kooplieden bijeen, die naar het Zuiden of naar het Oosten wilden gaan. Hier was de grootste stapelplaats van Rusland, hier kon men zoowel Russische als buitenlandsche goederen koopen. Kiéjew was dus het handelscentrum van het land en de overige steden waren van deze stad afhankelijk. Het is daarom begrijpelijk, dat Kiéjew de hoofdstad van het door Oljég gestichte rijk werd en dat deze machtige vorst er de voorkeur aan gaf hier te wonen.

IV. De eerste vorsten.

De rol van de eerste vorsten.

DE eerste vorsten van Kiéjew waren hoofdzakelijk beschermers van het land tegen de nomaden. In het begin deden zij het tegen een zekere, vooraf bepaalde, vergoeding, maar mettertijd begonnen zij zich steeds meer en meer als heerschers van het land te gevoelen en in plaats van een vergoeding voor de bewezen diensten te eischen gingen zij belasting heffen. Nadat zij den geheelen waterweg uit het Noorden naar Byzantium hadden veroverd, zoodat Kiéjew het handelsverkeer kon regelen, begonnen zij ook naar het Oosten hun gebied uit te breiden en onderwierpen de Oost-Slavische stammen, welke buiten den waterweg woonden (de Drewljanen en Wjatitsjen). In de onderworpen gewesten, die ver van Kiéjew lagen, benoemden zij gouverneurs (posádniki); het waren hun zonen, familieleden, aanvoerders van de droezjína (leger) of de vroegere vorsten, die nu de vazallen (om een West-Europeeschen term te gebruiken) van den vorst van Kiéjew, den grootvorst, werden.

De taak der vorsten was: 1. de orde in het land te handhaven, 2. aan de grens op bedreigde punten houten vestingen op te richten en er een bezetting te houden, 3. de karavanen op den Dnjepr tegen de nomaden te beschermen. Voor hun werk verkregen zij het recht belastingen te heffen, die voor

het dekken van de onderhoudskosten zoowel van den vorst zelf als van de droezjína dienden. De belastingen werden of door de onderworpen stammen zelf naar Kiéjew gebracht, of door den vorst met zijn droezjína gehaald, waarbij de vorst tevens recht sprak. Het ophalen van de belastingen (p o l j o é d j e) geschiedde als volgt: in November, zoodra er voldoende sneeuw gevallen was, begaf de vorst zich op reis en den geheelen winter reed hij door zijn gewesten en verzamelde belastingen (huiden, honing, was, slaven) om tegen April, door een eindelooze karavaan gevolgd, naar Kiéjew terug te keeren. In de afgelegen gedeelten van het rijk werden de belastingen vergaard door de gouverneurs, die ze daarna naar Kiéjew doorzonden. Wanneer de geheele buit te Kiéjew was verzameld, werd zij in schuiten geladen en naar Constantinopel gestuurd om daar te worden verkocht.

Iedere schuit bood plaats voor 300~500 kilo waren en 40~50 man en de geheele karavaan van den vorst telde 100 en meer schuiten. De kooplieden voegden zich met hun booten bij de karavaan van den vorst en de geheele vloot, onder bescherming van een gewapend geleide, voer stroomafwaarts. Bij de klippen (de „p o r ó g e n"), die den Dnjepr niet ver van Jekaterinosláw doorsnijden en het vervoer bijna onmogelijk maken, werden de waren en de slaven aan wal gezet, terwijl de schuiten, die nu veel lichter waren, den weg tusschen de steenen voortzetten. Soms gebeurde het echter, dat het water laag stond, waardoor de schuiten de te smalle geulen niet konden passeeren; dan moesten de slaven en de equipage niet alleen de waren maar ook de schuiten op hun schouders dragen. De porógen waren het gevaarlijkste gedeelte van den tocht, want de Petsjenegen loerden op de karavanen en het gewapende geleide moest onafgebroken op haar qui vive zijn en voortdurend de aanvallen van de nomaden afslaan.

Waren de porógen eenmaal gepasseerd, dan werden de waren en de slaven opnieuw in de schuiten geladen en de reis werd voortgezet. Langs de Oostelijke kust van de Zwarte Zee bereikte de vloot Constantinopel. De Russen moesten echter buiten de stadsmuren blijven en zoo ontstond er in een van de voorsteden van de hoofdstad van Byzantium een Russische markt, die eenige maanden duurde, nl. totdat de goederen waren uitverkocht, waarna de terugreis werd aanvaard. In Constantinopel werden nooit meer dan 50 Russen tegelijk binnengelaten en dan nog onder geleide en nadat zij hun wapenen hadden afgelegd: zoo sterk was de angst der Grieken voor de Russen. Nu en dan ontstonden tusschen de Grieken en de Russen oneenigheden en dan ontbrandde er een krijg. Bij het sluiten van den vrede werden steeds de regelen voor den Russischen handel op Byzantium uitvoerig gestipuleerd en van den uitslag der veldslagen hing het af, of deze voorwaarden voor de Russen dan wel voor de Grieken voordeeliger waren.

In de VIIIe en XI^de^ eeuw was de handel op het Oosten, vooral met de Arabieren, veel belangrijker dan die met Byzantium, maar door het verschijnen der Petsjenegen werden de handelsbetrekkingen met het Oosten gedurig moeilijker, de markten van Chozarië op den duur niet meer te bereiken, zoodat Byzantium het eenige land werd, waarmede Rusland handel kon drijven. In denzelfden tijd werd de cultureele invloed der Arabieren aldoor zwakker en nam de invloed van Byzantium steeds toe.

Oljég.

Over den legendarischen Rjoérik, wiens bestaan zelfs door velen betwijfeld wordt, zijn weinig gegevens te vinden; de eigenlijke grondvester van het Russische rijk was niet hij,

maar de zeer begaafde Oljég. Volgens de kroniek was Oljég (Helgi) een bloedverwant van Rjoérik en regeerde als regent van den jeugdigen I'gorj (Ingvarr), den zoon van Rjoérik. Oljég consolideerde het werk van zijn voorgangers te Nówgorod. Hij wist den Ilmen-Slaven zoo veel vertrouwen in te boezemen, dat zij hem niet alleen als hun rechtmatigen vorst erkenden, maar zelfs troepen leverden voor zijn verdere veroveringen. Oljég stelde te Nówgorod een stadhouder aan en trok zelf met de droezji'na, uit Warjágen en Slaven bestaande, en met den jongen I'gorj naar het Zuiden, den bekenden weg naar Byzantium volgend. Hij nam Smolensk en Ljoébetsj (beide aan den Dnjepr) en onderwierp zonder veel moeite alle stammen langs den Dnjepr aan zijn macht. In de veroverde steden liet hij kleine garnizoens achter en trok zelf steeds verder naar het Zuiden, naar het hoofddoel van zijn tocht, de zoo begeerde stad Kiéjew [1]).

Volgens de overlevering heerschten toen te Kiéjew twee Warjágen, Askóljd (Hoskulder) en Dir [2]) (Dyri), twee mannen uit de droezji'na van Rjoérik. Oljég vreesde, naar het schijnt, dat een poging om de sterke veste stormenderhand te nemen kon mislukken; in ieder geval was Kiéjew niet zoo gemakkelijk te bemeesteren als Smolensk of Ljoébetsj. Hij nam daarom toevlucht tot een list: hij verborg zijn droezji'na achter de heuvels, meldde zich bij de poortbewakers aan en verzocht hen Askóljd en Dir te zeggen, dat een Warjáger koopman hen spreken wou. Toen Askóljd en Dir aan de rivier kwamen om hun landgenoot te spreken, werden zij

[1]) Kiéjew was, zooals wij reeds hebben geschreven, het centrale punt van den grooten handelsweg, zoodat degene, die deze stad in zijn macht had, den sleutel bezat van den Russischen handel en zonder moeite alle steden aan zijn wil kon onderwerpen. Oljég wilde het geheele Oost-Slavische gebied beheerschen en daarvoor moest hij Kiéjew bezitten.

[2]) Spreek: Dier.

door de droezji'na van Oljég overvallen en gedood, want, zeide Oljég, zij waren noch vorsten noch van vorstelijk geslacht, terwijl Oljég zelf vorst was en bovendien den jongen I'gorj bij zich had. Van de ontstane verwarring maakte Oljég gebruik om Kiéjew te bezetten. Hij verhief deze stad

Russische ruiters uit de tiende eeuw.

Teekening uit een beroemd Slavisch manuscript uit dien tijd (een verzameling van legenden over de heilige Boris en Gljeb, de vermoorde jongste zonen van vorst Wladimir den Heilige).

tot de hoofdstad van zijn rijk, want zij zou „de moeder der Russische steden" worden, zooals Oljég zich, volgens de overlevering, heeft uitgedrukt.

Van Kiéjew uit onderwierp Oljég de Drewljanen, Sewerjanen en de Radimitsjen. Zoo vereenigde Oljég onder zijn macht bijna alle Oost-Slavische stammen en de belangrijkste steden,

zoodat Kiéjew de hoofdstad werd van een groot rijk. De onderworpen stammen en zelfs Nówgorod moesten in het vervolg aan Kiéjew schatting betalen; deze schatting bestond voor Nówgorod uit een zeker bedrag in zilveren gríwna's [1]) en voor de stammen, die vroeger schatplichtig waren aan de Chozaren, uit vellen van marters en andere dieren. Oljég bouwde veel vestingen om zijn rijk tegen de aanvallen der Chozaren en Petsjenegen te beschermen en stichtte steden aan de grenzen.

Toen het op deze wijze gestichte rijk geconsolideerd was, besloot Oljég een veldtocht tegen Constantinopel te ondernemen [2]). Met een groot, overwegend Slavisch, leger „te paard en per boot", zooals de kroniek zich uitdrukt, verscheen hij in 907 voor Constantinopel, verwoestte en verbrandde de omliggende steden en dorpen en belegerde de hoofdstad. Om Constantinopel te redden betaalden de Grieken den Russischen vorst een groot bedrag in geld en sloten met hem een verdrag, dat den Russischen handel op Byzantium groote voordeelen toestond. Ten teeken van zijn overwinning sloeg Oljég zijn schild aan de poort van de Grieksche hoofdstad vast. Zwaar beladen met rijken buit keerden de krijgers met hun vorst naar Kiéjew terug [3]).

Vijf jaar later kwam te Constantinopel een gezantschap van Oljég aan en het handelsverdrag werd uitgebreid. In de Russische kroniek vinden wij den tekst van dit verdrag en zoo weten wij, dat hij regelde: de rechtspleging bij een geding

[1]) Een gríwna (lees: griewna) was een pond; een griwna zilver was toen de meest verspreide munt.

[2]) Hierin volgde hij het voorbeeld van zijn voorgangers, Askóljd en Dir, die met succes een tocht tegen Byzantium hebben ondernomen, en van de Russen uit het kustgebied.

[3]) Het is merkwaardig, dat de Byzantijnsche kronieken over dezen tocht geen woord reppen.

tusschen Russen en Grieken, het zeerecht, de grootte van de losprijzen voor gevangenen, de behandeling van gevluchte slaven, het successierecht enz.

De overwinningen van Oljég maakten een geweldigen indruk op zijn Slavische onderdanen en reeds tijdens zijn leven ontstonden veel liederen, waarin de vorst werd bezongen. Hij kreeg den epytheton „wjésjtsjiej" d.w.z. de wijze, de man die dingen wist welke voor gewone menschen verborgen bleven, de man die de heele natuur aan zich onderworpen had. Hij werd de held van vele sagen en legenden, die voor een gedeelte tot op heden bewaard zijn gebleven. Ook over zijn dood bestaat een legende, die nu nog door het volk als een historisch feit wordt beschouwd [1]).

I'gorj (912—945).

Na den dood van Oljég (912) werd I'gorj heerscher van het rijk van Kièjew. Naar het schijnt was deze vorst een zeer middelmatige legeraanvoerder en een slechte rijksbestuurder. Hij ondernam twee veldtochten tegen Byzantium: een naar Klein-Azië en een tegen Constantinopel. De eerste veldtocht (941) eindigde voor de Russen met een zware nederlaag, want de Grieken vernietigden met het „Grieksche vuur" de Russische vloot. In 944 ondernam I'gorj een tocht tegen Constantinopel. Hij bereikte echter deze stad niet en sloot vrede met de Grieken op voorwaarden, welke minder gunstig waren dan die Oljég in 907 en 912 wist af te dwingen. Aan den tweeden veldtocht namen ook de Petsjenegen deel, die kort voor dien door I'gorj waren onderworpen.

Een jaar later werd I'gorj door de Drewljanen, van wie hij een dubbele schatting wilde heffen, vermoord. Over zijn

---

1) Voor de legenden over de eerste Russische vorsten zie „Russische Heldensagen en Legenden" door B. Raptschinsky.

dood en de daaropvolgende gebeurtenissen (de poging der Drewljanen de heerschappij in het rijk aan zich te trekken, het huwelijksaanzoek van Mal, den vorst der Drewljanen, aan de weduwe van I'gorj, de bloedige en hardvochtige wraak

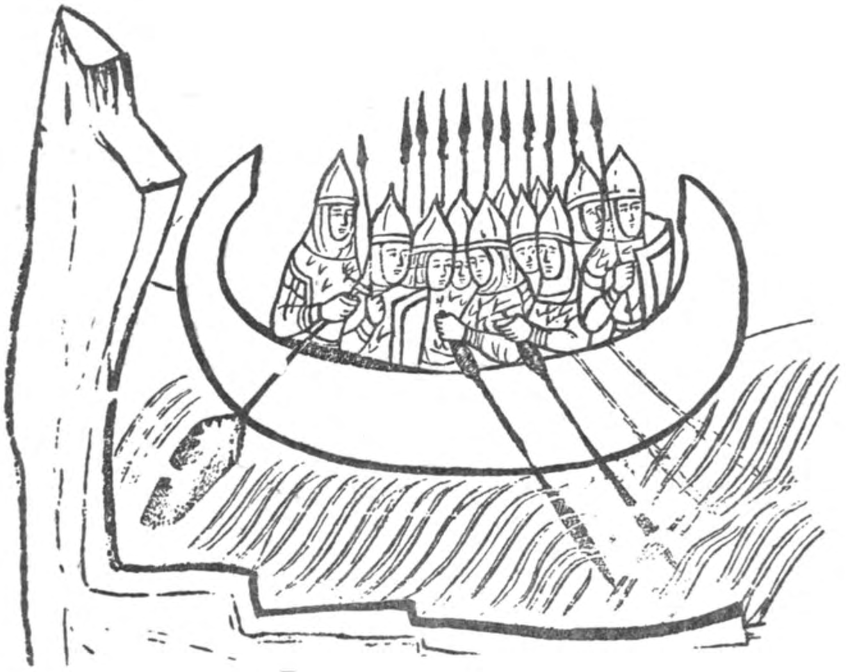

Russische krijgers in een roeiboot op den Dnjepr op weg naar Byzantium.

Naar een miniatuur in een beroemd Slavisch manuscript uit de Xe eeuw (een verzameling van legenden over de heilige Boris en Gljeb, de vermoorde jongste zonen van Wladimir den Heilige).

van deze weduwe op de Drewljanen enz.) bestaan veel sagen, die de kroniekschrijver voor historische feiten heeft aangenomen en ze trouw medegedeeld.

O'ljga.

I'gorj was gehuwd met O'ljga (Helga), een Slavische vrouw

uit Pskow. Na den dood van haar echtgenoot nam de jonge weduwe als voogdes van haar kleinen zoon Swjatosláw (geboren in 942) het bestuur van het rijk in handen[1]). Zij was een zeer intelligente vrouw en een veel betere rijksbestuurdster dan haar man. Haar regentschap was een zeer gunstige tijd voor het nieuwe rijk, dat nu de zoo noodige rust kreeg. In 957 ondernam zij een tocht naar Constantinopel echter niet om oorlog te voeren, maar als een tot het Christendom bekeerde bedevaartgangster. Zij werd te Constantinopel met eerbewijzen ontvangen zoowel door den keizer als door den patriarch. Volgens de kroniek werd zij door den patriarch zelf gedoopt, waarbij de keizer als doopvader optrad, maar dit is niet waarschijnlijk, en wij kunnen met vrij groote zekerheid aannemen, dat zij reeds te Kiéjew gedoopt was. De keizer (Constatinos Porphyrogennetos) geeft in een zijner werken een beschrijving van het bezoek van O'ljga en van den weg door de porógen in den Dnjepr. De Russische kerk heeft O'ljga later heilig verklaard. Het volk gaf haar de benaming van de „wijste vrouw der wereld" en er ontstonden veel sagen over haar wijsheid, schoonheid en beleid.

Swjatosláw.

De Warjágen assimileerden zich snel met de Slaven, zoodat reeds de tweede generatie volkomen Slavisch was. I'gorj bijv. (evenals trouwens al zijn krijgers) zwoer bij de Slavische goden; hij huwde een Slavische vrouw en was in het

[1]) Bij de Oost-Slaven genoten de weduwen volkomen zelfstandigheid en gelijke rechten als de mannen, zoodat het feit dat een vrouw het land bestuurde begrijpelijk is. In het algemeen moet gezegd worden, dat de positie der vrouw bij de Slaven veel beter was dan bij de andere Europeesche volkeren uit dien tijd. Uit het Russische volksepos weten wij, dat er in Rusland veel vrouwen waren, die het zwaard goed wisten te hanteeren en het leven van een dolend ridder leidden. Aan de tafelronde van vorst Wladimir zaten de mannelijke en vrouwelijke „bogatyri" (helden) als gelijken naast elkaar.

algemeen meer Slaaf dan Warjág. Zijn zoon Swjatosláw was niet alleen reeds Slaaf in zijn kleeding, uiterlijk en levenswijze, maar droeg ook een Slavischen naam.

Zoodra Swjatosláw de kinderschoenen ontwassen was, omringde hij zich met een troep dappere krijgers, met wie hij de naburige landen begon te bestoken. Hij was onvermoeibaar, leefde in alle opzichten als een krijger, at aan het spit gebraden vleesch van geschoten dieren, sliep op den grond en gebruikte zijn zadel als kussen. Zijn gehechtheid aan zijn strijdmakkers was zoo groot, dat hij zich in niets van hen wilde onderscheiden. Toen zijn moeder, na haar tocht naar Constantinopel, hem wilde overhalen Christen te worden, antwoordde hij: „Hoe kan ik den nieuwen godsdienst aannemen, terwijl mijn krijgers het niet willen doen?"

Op vijftienjarigen leeftijd verklaarde Swjatosláw zich meerderjarig en nam de regeering van het land op zich. Daar hij echter slechts sporadisch in zijn hoofdstad vertoefde en ook dezen tijd zich meer met de voorbereidingen van nieuwe veldtochten dan met de staatszaken bezig hield, is het begrijpelijk, dat het bestuur van het rijk feitelijk in de ervaren handen van zijn moeder bleef, zoodat het regentschap van deze verstandige vrouw bijna tot haar dood duurde.

Swjatosláw was krijger in hart en nieren en hij kon zich geen bestaan buiten den krijg voorstellen. Voor geen moeilijkheden terugdeinzend, richtte hij zijn wapenen tegen alle volkeren der onmetelijke steppen en versloeg al zijn tegenstanders. Zijn eerste veldtochten ondernam hij met een betrekkelijk kleine droezjína. „Als een panter" besprong hij nu den eenen, dan den anderen tegenstander. Eerst trok hij naar de Oká en onderwierp de Wjatitsjen, die schatting aan de Chozaren betaalden. Daarna richtte hij zijn wapenen tegen de Chozaren zelf; hij nam de twee grootste steden,

Itil en Sarkel, en vernietigde het Chozaarsche leger. Uit Chozarië trok hij naar den Kaukasus en versloeg de stammen der Jasen en Kasogen (Tsjerkessen). Zijn zegetocht voortzettend begaf hij zich naar het Zuiden en veroverde

Swjatosláw.

Tamatarchos (later was deze plaats bekend als Tmoetarakánj) aan de zee van Azow. Daarna trok hij naar het Noorden, drong tot de Wolga door, versloeg de Kama-Bulgaren en nam hun stad Bolgar. Swjatosláw heeft op deze wijze alle volkeren tot aan de Wolga, die vroeger de opperheerschappij van Chozarië erkenden, aan Kiéjew schatplichtig gemaakt.

In plaats van Chozarië werd nu Rusland de grootste macht in het gebied van de Zwarte Zee. Deze schitterende overwinningen hebben echter voor het jonge rijk veel nadeelen gebracht. Met de ineenstorting van Chozarië verdween de eenige macht, die de nomaden nog beletten kon uit Azië naar Zuid-Rusland te trekken. Nu was deze hinderpaal opgeheven en de roofzieke nomaden haastten zich de Zuid-Russische steppen in bezit te nemen. Rusland was sindsdien blootgesteld aan de aanvallen van de Petsjenegen en de andere Aziatische volkeren, die hen opvolgden.

Na de onderwerping van alle volkeren tot aan de Kama en de Wolga keerde Swjatosláw naar Kiéjew terug. Lang is hij echter in zijn hoofdstad niet gebleven, want een nieuwe, nog moeilijkere taak wachtte hem en zijn dapperen. De Byzantijnsche keizer Nikephoros Phokas, die aan twee fronten moest vechten: tegen de steeds opdringende Arabieren in Azië en tegen de Bulgaren, die den Donau waren overgetrokken en de Slavische gewesten van het keizerrijk hadden veroverd, vroeg den Russischen vorst om hulp tegen de Balkan-Bulgaren. Als belooning voor zijn diensten zou Swjatosláw 1500 pond goud ontvangen. De vorst nam het voorstel aan, verzamelde een leger van 60000 man Warjagen en Slaven en trok naar den Balkan, waar hij de Bulgaren versloeg en het geheele land bezette. Het land aan den Donau beviel hem echter zoo, dat hij besloot het veroverde gebied te behouden en van daar uit het Byzantijnsche keizerrijk te bestoken. Hij trok zich niets aan van alle vermaningen der Grieken en vestigde zich te Perejaslawlj aan den Donau, welke stad hij tot de hoofdstad van zijn rijken wilde maken. De Grieksche keizer had zoodoende in plaats van de Bulgaren een veel gevaarlijkeren vijand gekregen. Hij wendde zich nu om hulp tot de Bulgaren en, toen dit geen resultaten opleverde, tot de Petsjenegen.

De nomaden wierpen zich op Rusland, dat onbeschermd was, verwoestten een groot gedeelte van het land en sloegen het beleg om Kiéjew. O'ljga had slechts een kleine droezjína tot haar beschikking en moest zich daarom beperken tot een verdediging achter de wallen van de hoofdstad. Zij stuurde

Russische ruiters achtervolgen Bulgaren.
Naar een miniatuur in een oud Slavisch manuscript, dat in de bibliotheek van het Vaticaan bewaard wordt.

een ijlbode naar Swjatosláw, die den vorst mededeelde, in welk gevaar zijn moeder, vrouw en kinderen verkeerden. Swjatosláw snelde naar Rusland, diende den Petsjenegen een verpletterende nederlaag toe en joeg hen naar de steppe terug. Hij wilde echter niet te Kiéjew blijven: de Balkanlanden trokken hem onweerstaanbaar aan. Op verzoek van zijn zieke moeder bleef hij tot haar dood te Kiéjew. Zoodra

hij echter vorstin O'ljga begraven had, keerde hij naar den Balkan terug (969), in Rusland als stadhouders van de verschillende gewesten zijn zonen achterlatend. Hij versloeg den Bulgaarschen tsaar Borís II, nam diens hoofdstad, trok over de Balkanbergen en veroverde Philipopolis. Na den val dezer stad rukten de Russen tegen Adrianopel op en Swjatosláw droomde reeds van de verovering van Constantinopel. Aan een gezant van den Griekschen keizer verklaarde Swjatosláw, dat hij het recht van Byzantium grondgebied in Europa te bezitten ontkende en de Balkan-landen als bij Rusland behoorend beschouwde. Hij heeft dus voor het eerst de aanspraken van Rusland op Constantinopel geformuleerd.

Intusschen werd keizer Nikephoros vermoord en de energieke Johannes Tsimiskes bezette den troon. Met een groot leger wierp hij zich op de Russen en voor het eerst in zijn leven leed Swjatosláw een échec. Achtervolgd door de Grieken trok hij zich met zijn klein leger naar den Donau terug en sloot zich in Doristol (nu: Silistria) op. De Grieken sloegen het beleg om de stad en er ontstond een epische strijd tusschen een kleine troep dolkoene Russen en het geweldige leger van den keizer van het machtige Byzantium. Lang duurde de strijd maar ten slotte zag de keizer in, dat het zeer moeilijk zou zijn de vesting te nemen; hij besloot daarom den overwonnenen een eervollen vrede aan te bieden: hij stond den Russen toe, met behoud van hun wapenen ongehinderd naar hun land terug te keeren, terwijl de oude handelsverdragen opnieuw bekrachtigd werden. Vóór het vertrek van de Russen had een ontmoeting plaats tusschen den keizer en den Russischen vorst. De keizer, in met goud geweven staatsiegewaden gekleed, gezeten op een rijk versierd ros, wachtte, omringd door een schitterend gevolg, op den oever van den Donau de komst van Swjatosláw af. Deze

verscheen in een eenvoudig roeibootje en alleen aan zijn lok op het geschoren hoofd kon men zien, dat het de vorst was[1]).

Bij den terugtocht naar Kiéjew werd het kleine troepje van Swjatosláw bij de porógen door de Petsjenegen verraderlijk overvallen en uitgemoord (972). Swjatosláw zelf heeft daarbij den dood gevonden. De aanvoerder der nomaden liet van den schedel van den gevallen krijgsheld een schaal maken en gebruikte die als beker op zijn drinkgelagen.

Wladímir de Heilige (950—1015).

Swjatosláw had drie zonen: Jaropólk, Oljég en Wladímir (spreek: Wladímier). Vóór zijn vertrek naar den Balkan verdeelde de vader het land onder hen als volgt: Jaropólk, de oudste, kreeg Kiéjew, Oljég kreeg het gebied der Drewljanen, Wladímir, de jongste, Nowgorod. Zoodra Jaropólk van den dood van zijn vader had vernomen opende hij de vijandelijkheden tegen zijn broeders. Oljég kwam daarbij om, maar Wladímir verzamelde een groot leger van Warjágen en trok tegen zijn oudsten broeder op. Hij versloeg hem, dwong hem tot overgave en liet hem daarna ombrengen om alleenheerscher te worden (980).

Wladímir was een zeer merkwaardige persoonlijkheid, een man, die een diepen indruk op het Russische volk heeft

[1]) De Byzantijnsche historiograaf Leo Diakonos, die bij het onderhoud van Swjatosláw met den keizer aanwezig was, geeft de volgende beschrijving van den Russischen vorst: hij was van middelbare grootte, had dichtbegroeide wenkbrauwen, een breeden neus, blauwe oogen, een langen, dikken knevel; zijn hoofd was kaalgeschoren en alleen een lange haarlok, het teeken van zijn hooge afkomst, hing neer (het is merkwaardig, dat de latere Zaporógenkozakken, die in veel opzichten op de helden van Oljég en Swjatosláw geleken, ook een dergelijken lok droegen); hij had een stevigen nek, was breedgeschouderd en liep altijd rechtop; hij was gekleed in eenvoudig linnen gewaad; in één oor hing een gouden ring, bezet met een robijn en eenige paarlen; zijn geheele verschijning getuigde van ontembare, wilde kracht.

gemaakt en wiens naam tot nu toe in duizenden volksliederen voortleeft. Hij werd in latere eeuwen de centrale figuur van den Kiéjewschen cyclus der Russische sagen, waarin hij den naam van Wladímir Krásnoje Sólnysjko (het Roode Zonnetje) draagt en als zeer goedhartig, zelfs vreesachtig wordt voorgesteld. Hij was het, die de orde, welke tijdens den broederstrijd (972–980) verloren is gegaan, herstelde en het dreigende ineen te storten rijk weer nieuw leven wist in te blazen. Ten slotte was hij de man, die het Christendom in Rusland heeft ingevoerd en de eerste grondslagen voor het volksonderwijs heeft gelegd.

Russische krijgers uit de X^e^ eeuw.
Teekening uit een beroemd oud Slavisch manuscript uit dien tijd (een verzameling van legenden over de heilige Boris en Gljeb, de vermoorde zonen van vorst Wladímir den Heilige).

Wladímir was de zoon van een onvrije Slavische vrouw en werd opgevoed door Dobry'nja, den broeder van zijn moeder. Het feit, dat zijn moeder een onvrije was, stempelde hem tot den mindere van zijn broeders, de zonen van een prinses; dezen lieten het Wladímir bij iedere gelegenheid voelen en dit kon de trotsche prins hen nooit vergeven. In tegenstelling met hetgeen de sagen en volksliederen van hem vertellen en met hetgeen de kerk over den heilig

verklaarden vorst-apostel wel moest schrijven, was Wladímir een geweldenaar en onverzadigbare vrouwenliefhebber. De kroniek vertelt, dat hij een grooten harem bezat en bovendien iedere vrouw, die hem beviel, dwong zijn legerstede te deelen, en dat honderden maagden door hem onteerd werden; de kroniekschrijver vergoelijkt dit met een verwijzing naar koning Salomo. Wladímir deinsde voor geen misdaad terug, wanneer de begeerde vrouw niet op gewone wijze te verkrijgen was. Zoo bijv. wierf hij tegelijk met zijn broeder Jaropólk om de hand van de schoone Rognjéda, de dochter van Rogwolod, vorst van Pólotsk. Rognjéda wees het verzoek van den zoon van een onvrije af en zou de vrouw van Jaropólk worden. Wladímir nam toen stormenderhand het slot van haar vader, doodde vorst Rogwolod en zijn zonen en schoffeerde de zich hevig verzettende prinses. Zij moest daarna een der vrouwen van den gehaten overweldiger worden. Na den moord op Jaropólk huwde Wladímir diens weduwe, een Grieksche, die toen zwanger was. De broedermoord en de overige gewelddaden zijn echter door het volk vergeten.

Naast deze eigenschappen, die overigens meer zijn tijd dan zijn persoon karakteriseeren, had de vorst karaktertrekken, die zijn populariteit begrijpelijk maken: hij was gul, gastvrij, moedig, onbaatzuchtig, voor iedereen toegankelijk. Hij was een echte Slaaf en omringde zich met Slaven (zijn overwinning was tevens de overwinning van het Slavische element op het Warjágsche). De Warjágen, die zich te Kiéjew als in een veroverde stad gedroegen, omdat zij Wladímir geholpen hadden den troon te bemachtigen, stuurde hij, om zich van hen te ontdoen, naar Byzantium.

Wladímir was in het begin een ijverig heiden. Hij liet op een heuvel te Kiéjew een geweldig beeld van Peroén oprichten (het beeld was van hout met een zilveren hoofd, gouden

knevel en van diamanten vervaardigde bliksemstralen); later werden ook andere idolen op verschillende plaatsen des lands neergezet. Hij voerde ook meer plechtigheid in bij de offerandes voor Peroén en liet, naar het schijnt, ook menschenoffers brengen.

Het heidendom kon echter den vorst niet bevredigen en hij begon te denken aan verandering van godsdienst. In Kiéjew bestond toen al een betrekkelijk groote Christelijke gemeente, die reeds ten tijde van de regeering van I'gorj ontstaan was en die, dank zij de vrijgevigheid van vostin Oljga, een eigen kerk bezat. Van de zijde dezer gemeente werd alles in het werk gesteld om den vorst voor het Christendom te winnen, maar dit bleek moeilijker te zijn dan zij dachten. Volgens de overlevering heeft Wladímir vertegenwoordigers van alle hem bekende godsdiensten naar Kiéjew laten komen om hun leerstellingen te vernemen. Later zou de vorst een gezantschap naar het buitenland hebben gezonden om de verschillende godsdiensten (juister: de godsdienstplechtigheden) te leeren kennen. In Byzantium werd dit gezantschap op plechtige wijze ontvangen en naar de kathedraal geleid om een godsdienstoefening bij te wonen. De sluwe Grieken deden al het mogelijke om de naïeve en aan soberheid gewende Russen door het ten toon spreiden van veel praal en zelfs door sommige kunstgrepen, die de mannen van Wladímir voor echte wonderen hebben aangezien, te overbluffen, hetgeen ook gelukte. Wladímir haastte zich echter niet Christen te worden.

Intusschen gebeurde het volgende. Keizer Bazilios II verzocht vorst Wladímir, die in verschillende oorlogen had gezegevierd, den opstandigen Griekschen legeraanvoerder Bardas Phokas te dwingen zich aan het gezag des keizers te onderwerpen. Voor zijn diensten zou de Russische vorst naast

een groot bedrag aan geld ook de zuster van den keizer, prinses Anna, tot vrouw krijgen. Wladímir onderdrukte den opstand, maar de keizer weigerde woord te houden. Woedend over deze woordbreuk, trok Wladímir in 988 naar Chersonesos (in het Russisch: Korsoenj), een oude Grieksche handelsstad in de Krim, nam stormenderhand deze veste en dreigde de zee over te steken, indien de keizers (in Byzantium regeerden toen twee broeders: Basilios II en Constantinos VIII) weigerden hun woord gestand te doen. Onder dergelijke omstandigheden bleef den keizers niets anders over dan hun zuster naar Chersonesos te sturen. Wladímir liet zich doopen en huwde de prinses. Door dit huwelijk werd hij de zwager van de twee keizers van Byzantium en van den Duitschen keizer Otto II, die gehuwd was met Theophano, een andere zuster van de keizers. Als tegenpraestatie gaf de vorst de veroverde stad aan zijn zwagers terug.

Wladímir begaf zich nu met zijn nieuwe gemalin en de vele priesters, die haar vergezelden, naar Kiéjew, waar hij zich haastte den heidenschen godsdienst uit te roeien. Hij liet alle afgodsbeelden verbranden en het groote beeld van Peroén werd aan den staart van een paard gebonden, door de straten van de hoofdstad gesleurd, beschimpt en gehoond. Het volk liep huilend achter zijn god, maar moest het aanzien, hoe Peroén, de geweldige, in het water werd gesmeten en door den machtigen stroom werd weggevoerd. Daarna kreeg de geheele bevolking bevel zich den volgenden dag te laten doopen; wie zou weigeren den nieuwen godsdienst te behelzen zou beschouwd worden als een vijand van den vorst. Den volgenden dag werd de geheele bevolking van de hoofdstad in den Dnjepr en de Potsjájna (een zijrivier van den Dnjepr) gedreven en daar in tegenwoordigheid van den vorst door de geestelijken, die op den oever stonden gebeden voor te lezen,

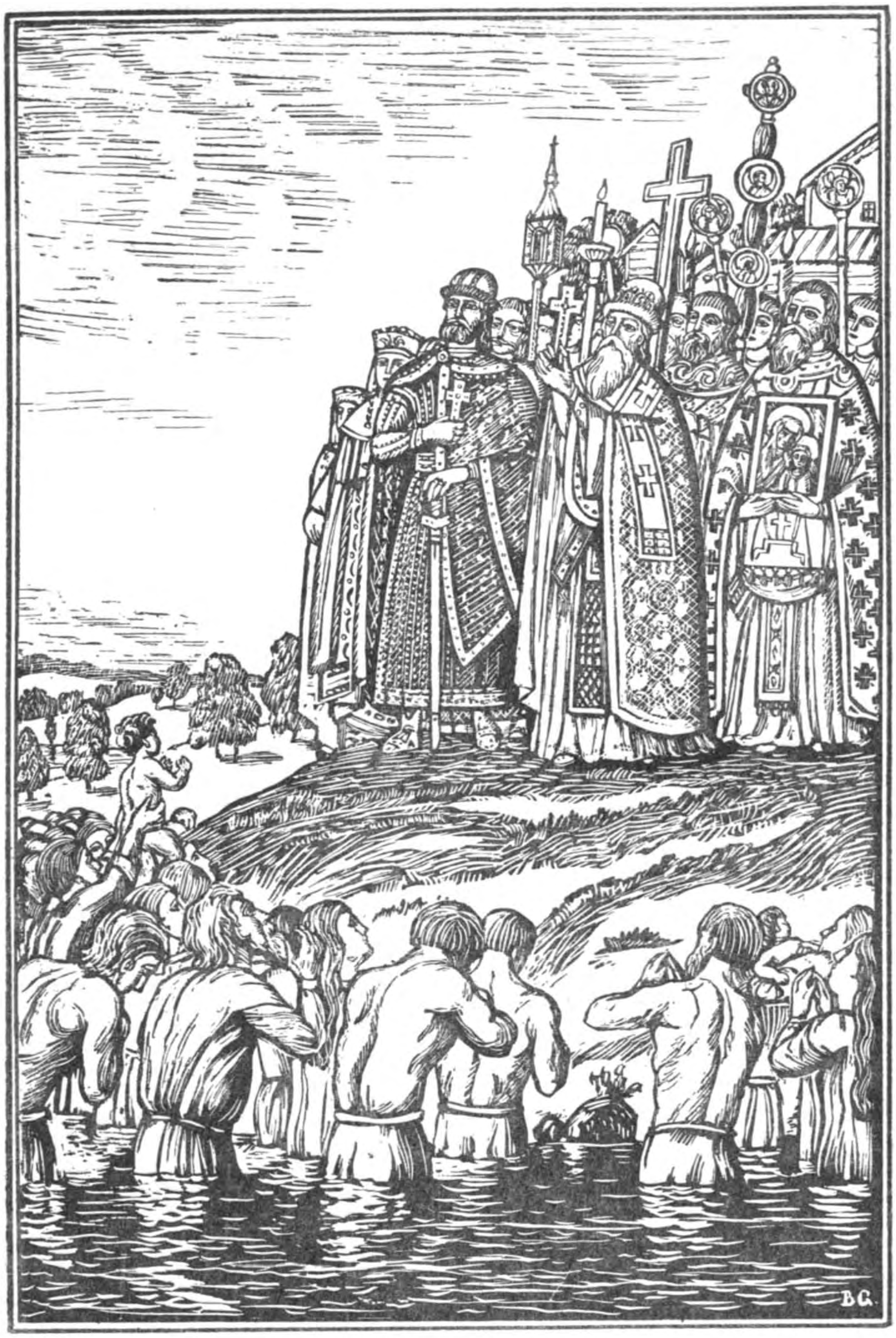

De kerstening van de inwoners van Kiéjew.

en bloc gedoopt. Op dezelfde wijze werd ook in andere steden gehandeld. Op de pleinen, waar de afgodsbeelden stonden, werden nu kerken gebouwd en heiligenbeelden geplaatst.

In het algemeen ging deze religieuze omwenteling met betrekkelijk weinig gewelddaden gepaard, maar de veronderstelling van sommige historici, dat de bevolking zich zonder verzet bij de vernietiging van haar goden heeft neergelegd, is onjuist: vele gezegden en overleveringen wijzen er op, dat bij de kerstening heel wat bloed heeft gestroomd. De betrekkelijk geringe weerstand van de heidenen tegen de Christenen was het gevolg van het feit, dat het heidendom der Russen toen in een overgangsperiode verkeerde en nog geen vasten vorm had. Het Christendom was bovendien in Rusland reeds bekend. De invloed van de Christenen, die uit den aard der zaak het meest intelligente element in het land vormden, was grooter dan men oppervlakkig zou denken en zij leverden den vorst na de bekeering een hecht kader van trouwe helpers. Deze omstandigheden vergemakkelijkten den overgang tot het Christendom. In de afgelegen streken, bijv. in het gebied der Wjatitsjen, bleef het heidendom zich echter nog lang handhaven. Vele heidenen, die trouw wilden blijven aan hun oude goden, vluchtten naar de bosschen, waar zij buiten bereik van des vorsten krijgers en van de priesters waren.

Evenals in West-Europa werd het oude geloof niet geheel door het Christendom verdrongen, maar beide godsdiensten smolten ineen. Zoo is de Russische vorm van het Christendom ontstaan, die zich in vele opzichten van den Christelijken godsdienst in andere landen onderscheidt en die, vooral bij het volk, tot op heden is blijven voortbestaan. De kerstening van de Russen ging echter veel vlotter dan die der Germanen. De priesters, die vorst Wladímir had medegebracht, waren voor een gedeelte Grieken, maar de meerderheid bestond

uit Zuid-Slaven (Bulgaren en Serviërs), wier taal zich wel van het Russisch onderscheidde, maar voor de Russen verstaanbaar was. De heilige boeken waren niet in een vreemde, onbegrijpelijke taal, als het Latijn, geschreven, maar in een Zuid-Slavisch dialekt, dat de Russen zonder moeite konden begrijpen. Hierdoor had de prediking gemakkelijker vat op het volk. Deze kerktaal, bekend als Oud-Kerk-Slavisch, werd de schrijftaal van Rusland en wordt, in gewijzigden vorm, tot nu toe in Rusland (evenals in de andere Grieksch-Orthodoxe Slavische landen) in de kerk gebruikt. Om een Russischen priesterstand te vormen gaf de vorst vele jongens uit de hoogere klassen bij de medegebrachte priesters in de leer. Dat was het begin van het onderwijswezen in Rusland. Voor de verspreiding van het Christendom onder de Oost-Slaven werd Wladímir later door de Russische kerk heilig verklaard en kreeg hij den titel van „Rawnoapóstoljnyj" (aan een apostel gelijk). Behalve in de sagen leeft de herinnering aan hem voort in vele religieuze verhalen en zangen.

Tegelijk met het Christendom drongen in Rusland nieuwe politieke begrippen en nieuwe instellingen door. De vreemde priesters brachten naar Rusland de Byzantijnsche voorstellingen over den vorst als een door God gegeven leider, die niet alleen het land tegen de aanvallen van de vijanden (in het toenmalige Rusland de Petsjenegen, tegen wie Wladímir zijn leven lang heeft gestreden) moest beschermen, maar ook zorg moest dragen voor de orde in het land en die de booswichten en misdadigers moest bestrijden.

De bekeering tot het Christendom sluit de eerste periode van de Russische geschiedenis af. Hoe zag de Russische maatschappij van die periode er uit?

De hoogste klasse vormde de „droezjína", met wier hulp de vorst het land bestuurde en belastingen hief. De droezjína

bestond uit twee groepen: de bojáren of des vorsten mannen, die de hoogste betrekkingen bekleedden, en de ótroki (oorspronkelijk werd deze groep gridj of gridjba genoemd), die de krijgers leverden. Naast de droezjína was er ook een andere geprivilegieerde groep, die niet van den vorst afhankelijk was, nl. de stedelijke ouderlingen (stártsy gradskiéje, zooals de kroniek hen noemt). Wij weten echter niet met zekerheid, hoe deze stand ontstaan is. Sommige geleerden beschouwen deze ouderlingen als rijke kooplieden (bijv. Kljoetsjewsky), andere als bezitters van uitgestrekte landerijen (Wladímirsky-Boedánow c.s.). Er zijn ook hypothesen, volgens welke deze stártsy gradskiéje stamhoofden waren of gekozen vertegenwoordigers van de bevolking. Behalve deze hoogere klassen kende de Russische maatschappij nog de volgende groepen: mannen, d.w.z. vrije lieden (stedelingen en boeren) en slaven. De Russische maatschappij bestond dus uit drie groepen: 1. de hoogste klasse, 2. de vrije menschen en 3. de slaven.

V. Het rijk van Kiéjew in de XIe en XIIe eeuw.

Strijd om de macht.

DE eerste Russische vorsten hadden de gewoonte hun zonen als stadhouders in verschillende gedeelten van het land te plaatsen, waar zij uit naam van hun vader regeerden en voor hem schatting hieven. Na den dood van 'n vorst werd het land telkens in afzonderlijke vorstendommen verdeeld al naar het aantal zonen en slechts door een toeval (Rjoérik en I'gorj hadden ieder slechts één zoon) of doordat een zoon de overige broeders vermoordde werd het land telkens hereenigd. Evenals na den dood van Swjatosláw ontstond ook na het verscheiden van Wladímir (1015) een strijd tusschen de erfgenamen. De oudste zoon, vorst Swjatopólk, een schoonzoon van Boleslaw Chrobry, den koning van Polen, bezette den troon van Kiéjew en streefde er naar heerscher over het land te worden; daarvoor moesten zijn broeders uit den weg worden geruimd. Het eerst werden vermoord de twee jongste zonen van Wladímir, Borís van Rostów en Gljeb van Moérom, de zonen van de Grieksche prinses Anna. Deze moord heeft een groot gedeelte van het volk ten zeerste verbitterd, te meer daar Borís het voorstel van de droezjína (Borís keerde toen uit een veldtocht tegen de nomaden naar huis terug) gewapenderhand Swjatopólk af te zetten en Borís tot heer van Kiéjew te maken, van de hand had gewezen. De twee

vermoorde prinsen werden later door de Russische kerk heilig verklaard, terwijl het volksepos hen tot hoofdpersonen van een cyclus legenden maakte. De derde broeder, Swjatosláw, die over de Drewljanen regeerde, vluchtte, toen hij vernam, welk lot Borís en Gljeb had getroffen; hij werd echter door de krijgers van Swjatopólk ingehaald en afgemaakt. Voor deze broedermoorden kreeg Swjatopólk den bijnaam van Okajánnyj (de Vervloekte).

Vorst Borís.
Naar een miniatuur in een oud Russisch manuscript.

Na den dood van deze drie prinsen ontbrandde de strijd tusschen Swjatopólk en zijn broeder Jarosláw, die te Nowgorod regeerde. Jarosláw was de zoon van Rognjéda, die haar leven lang een wrok tegen haar echtgenoot had gekoesterd. Na zijn bekeering tot het Christendom en huwelijk met de Grieksche prinses heeft Wladímir al zijn vrouwen aan zijn hovelingen uitgehuwelijkt. Hij wilde ook Rognjéda aan een der bojáren tot vrouw geven, maar de trotsche dochter van vorst Rogwolod weigerde dit te doen en nam liever den sluier aan. Dit heeft de vervreemding tusschen Jarosláw en zijn vader nog grooter gemaakt. In de laatste regeeringsjaren van Wladímir kwam het zelfs tot een openlijke breuk en Jarosláw weigerde de opperheerschappij van zijn vader te erkennen en hem schatting te betalen. Dit had tot een oorlog tusschen vader en zoon kunnen leiden, ware Wladímir niet dermate in beslag genomen door den strijd tegen de Petsjenegen, dat hij geen tijd voor een veldtocht tegen zijn zoon had.

De strijd tusschen Jarosláw en Swjatopólk duurde lang en werd met wisselend geluk gevoerd. Swjatopólk, die uit Kiéjew was verdreven, werd er door zijn schoonvader, den koning van Polen, opnieuw op den troon gezet; om zijn positie een vasteren vorm te geven werd te Kiéjew door Polen een bezetting gehouden. De Polen gedroegen zich uitdagend en behandelden de bevolking op hardvochtige wijze; de burgers kwamen in opstand tegen de vreemdelingen en alle Polen werden uitgemoord. Na lange strubbelingen behaalde Jarosláw ten slotte in 1019 een definitieve overwinning op zijn broeder. Swjatopólk is spoedig daarna aan zijn wonden overleden.

Deze zege bracht evenwel slechts een rustpauze, want weldra ontbrandde de strijd tusschen Jarosláw en zijn broeder Mstisláw, den vorst van Tmoetarakánj. Na een wisselvalligen oorlog sloten de broeders een overeenkomst, krachtens welke Kiéjew en het geheele land ten Westen van den Dnjepr het bezit van Jarosláw werden, terwijl Mstisláw Tsjernígow en het land ten Oosten van den Dnjepr kreeg. Spoedig daarna stierf Mstisláw, en Jarosláw vereenigde het geheele land onder zijn bestuur (behalve het vorstendom Pólotsk, waar de erfgenamen van zijn broeder Iziasláw regeerden).

Jarosláw de Wijze (1019—1054).

Jarosláw, die door vele Westersche historici de Russische Karel de Groote wordt genoemd, herstelde niet alleen de eenheid van het land, maar gaf aan Rusland ook de machtspositie terug, die het land onder Oljég en Swjatosláw bezat. Hij heeft vele oorlogen gevoerd, die het grondgebied van zijn rijk aanzienlijk hebben uitgebreid. In het Noord-Westen veroverde hij het land der Esten en stichtte daar de stad Joérjewsk (naar zijn Christelijken naam Joeriej = Joris; later heette de stad Dorpat); in het Noorden veroverde hij het gebied

van de Boven-Wolga en stichtte daar de stad Jarosláwlj. Hij ondernam een veldtocht tegen de Petsjenegen (1038), versloeg hun horden en joeg hen naar het Westen. Het grootste gedeelte der nomaden trok naar den Balkan, terwijl de overgeblevenen

Jarosláw de Wijze.

de oppermacht van Jarosláw moesten erkennen en hem gehoorzamen. De hoofdstad en het geheele Zuiden des lands werd zoodoende bevrijd van de strooptochten der nomaden en de steppe werd opnieuw Russisch gebied [1]). Minder

[1]) Onder Wladimir bevond zich de Zuidelijke grens des rijks dicht bij Kiéjew. De grens was versterkt door een wal en vele houten vestingen, de „zastáwy bogatyrskieja", zooals de sagen ze noemen.

gelukkig was de oorlog tegen Byzantium (1043), de laatste veldtocht van de Russen tegen het rijke Tsarjgrád (de keizerstad ; zoo noemden de Slaven Constantinopel).

Kiéjew werd onder Jarosláw een der rijkste en schoonste

De kathedraal van de heilige Sophia te Kiéjew.

steden der Christenheid [1]). De handel herleefde en op de acht markten van de Russische hoofdstad krioelde het van kooplieden uit alle landen van de wereld. Ontelbare flotilles,

[1]) Von Thietmar uit Merseburg beschrijft Kiéjew als een groote stad met 400 kerken en 8 markten. Adam van Bremen schrijft, dat Kiéjew in rijkdom en pracht met het schitterende Constantinopel wedijverde.

met koopwaren beladen, voeren op geregelde tijden uit Kiéjew stroomafwaarts naar Constantinopel. De groote middelen, waarover Jarosláw, dank zij den handel, beschikte, stelden hem in staat in zijn hoofdstad groote gebouwen op te richten (o.a. de kathedraal van de heilige Sophia, een van de meest merkwaardige kathedralen van de wereld, en eenige andere kerken en kloosters). Voor deze werken liet hij Grieksche architecten en schilders komen en bestelde in het buitenland de kostbaarste materialen, die er te krijgen waren.

Onze Lieve Vrouwe.
Een mozaïek aan een der muren van de Sophia-Kathedraal te Kiéjew.

Jarosláw hield voeling met alle beschaafde landen van het toenmalige Europa en zijn gezanten werden met veel eer ontvangen zoowel in het nog kort geleden vijandige Polen als in Duitschland, Frankrijk, Hongarije en de Scandinavische landen. Vele vreemde vorsten, die door vijanden of binnenlandsche onlusten gedwongen werden hun land te verlaten, vonden bij Jarosláw een toevluchtsoord [1]. Jarosláw was gehuwd met

[1] Een paar voorbeelden: de twee zonen van den Angel-Saksischen koning Edmund, door Kurt den Groote verdreven, vluchtten naar Kiéjew; koning

een Zweedsche prinses. Zijn zonen huwden Duitsche en Grieksche prinsessen; zijn drie dochters werden koningin van Frankrijk, Hongarije en Noorwegen. Rusland was in dien tijd een der machtigste rijken van Europa en Kiéjew een centrum van den handel tusschen het Oosten en het Westen.

Jarosláw was de meest beschaafde vorst van zijn tijd, hetgeen hem den bijnaam „de Wijze" bezorgde. Hij kocht veel boeken en stichtte de eerste Russische boekerij. Eenige geleerden, die aan zijn hof leefden, vertaalden voor hem Grieksche werken in het Slavisch; deze vertalingen werden later zoo bewerkt, dat iedereen ze kon lezen, want de bibliotheek van den vorst was voor iedereen toegankelijk. De vorst stichtte overal scholen, kerken en kloosters, want hij beschouwde het verspreiden van het Christendom als een levenstaak. Onder zijn regeering werd door den Russischen kluizenaar Ilarión het beroemde Holenklooster gesticht. Met medewerking van den vorst werd het eerste Russische wetboek, de „Roésskaja Práwda" (Russisch Recht), geschreven, dat, behalve zijn beteekenis als juridisch document, van zeer veel belang is bij het bestudeeren van de maatschappelijke verhoudingen in het Rusland van Jarosláw den Wijze en zijn opvolgers.

De staatsorde na den dood van Jarosláw den Wijze.

Jarosláw was de laatste vorst, dien het gelukt is de rijkseenheid te herstellen. Na zijn dood (1054) werd het land verdeeld onder zijn zonen (naar sommige aanwijzingen te oordeelen is dit geschied volgens den wensch van den

Olaf de Heilige van Noorwegen, die door zijn heidensche onderdanen werd verdreven, toefde een tijd lang aan het hof van Jarosláw; de zoon en opvolger van koning Olaf, Magnus de Goede, werd te Kiéjew opgevoed, enz.

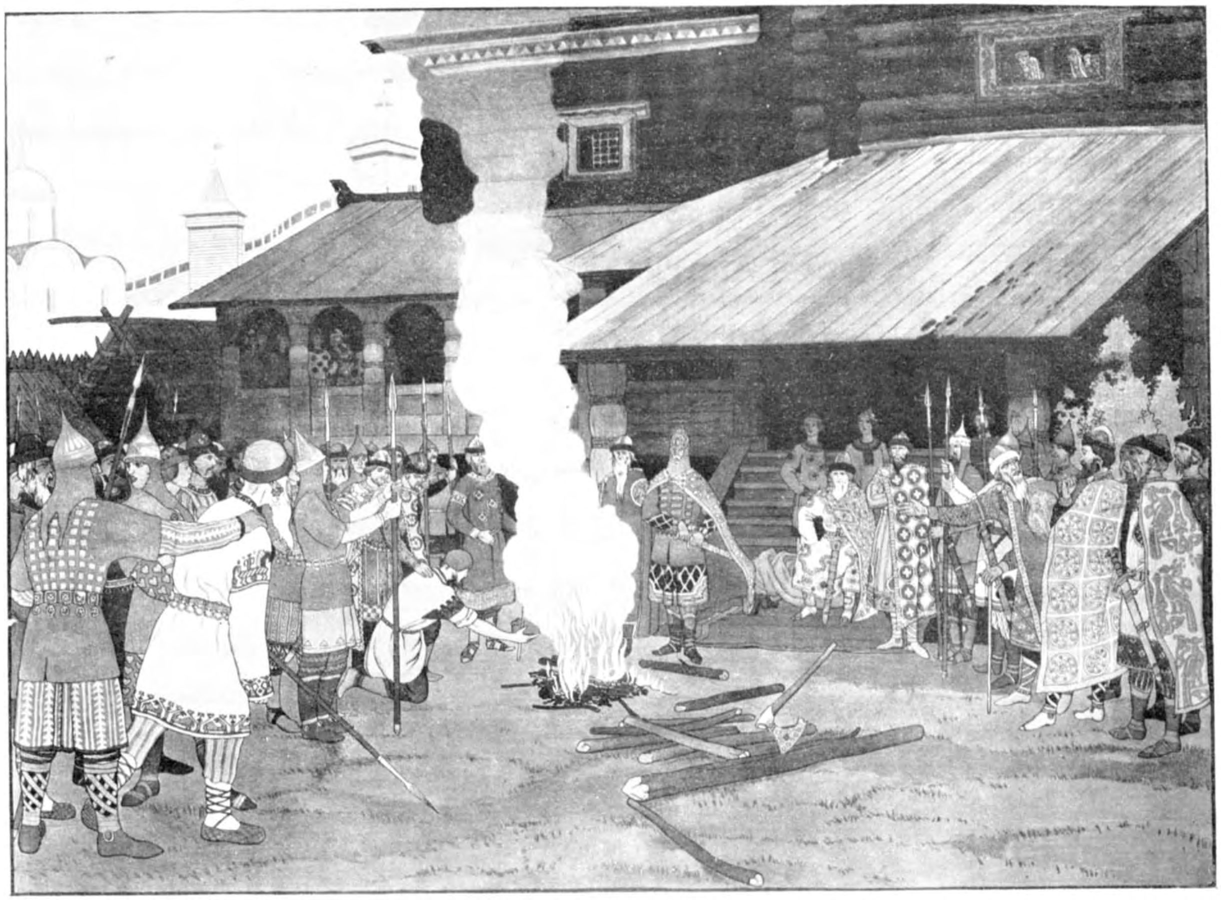

I. BILIBIN.

Een rechtsgeding in Oud-Rusland.

ontslapene zelf), waarbij de oudste, Iziasláw, grootvorst werd en de hoofdstad benevens Nowgorod en de daarbij behoorende gebieden ontving; de tweede zoon, Swjatosláw, kreeg Tsjernígow, de derde zoon, Wséwolod, werd vorst van

Een grootvorst en zijn gezin.
Naar een miniatuur in een manuscript van de XIde eeuw.

Perejasláwlj, enz. Sindsdien gold in Rusland de volgende regeling: de oudste vorst, als hoofd der dynastie, zetelde te Kiéjew en voerde den titel van „grootvorst" (wjelíkiej knjaz) en de overige leden van het geslacht van Rjoérik bestuurden, naar gelang van hun genealogische plaats in de dynastie, meer of minder rijke steden (dus een oom had altijd recht op een rijkere stad dan zijn neef, al was die neef

ouder in leeftijd). Bij het overlijden van den grootvorst ontstond telkens een algemeene verschuiving van de vorsten: elk hunner steeg een trapje hooger naar den grootvorstelijken zetel. Wanneer een vorst stierf zonder grootvorst te zijn geweest, dan verloren zijn zonen het erfrecht, zij hadden „geen deel meer aan het Russische land" en werden „izgóji". De zonen van den overleden grootvorst moesten Kiéjew verlaten en ontvingen van den nieuwen grootvorst vorstendommen, evenals de overige leden van het geslacht. Deze eigenaardige staatsorde was het gevolg van de opvatting, dat het land aan het geheele regeerende huis toebehoorde.

De Grootvorst.
Naar een miniatuur in een manuscript van de XIde eeuw.

Dit stelsel was in de practijk echter moeilijk door te voeren. Zelfs de zonen van Jarosláw konden niet zonder strijd de erfenis verdeelen; later, toen de genealogische verhoudingen tusschen de leden van de allengs grooter wordende dynastie steeds ingewikkelder werden, waren oorlogen onder de vorsten, strijd tegen den grootvorst, het wederrechtelijke bezetten van de rijkshoofdstad enz. een gewoon verschijnsel. Nu en dan grepen de poorters in en weigerden den vorst, die volgens de vigeerende regeling hun heer werd, te erkennen. Het gebeurde zelfs, dat de poorters van Kiéjew den wettigen grootvorst verdreven en een ander op zijn zetel plaatsten. Een andere bron van oorlogen was het onrecht, den izgójen aangedaan. Dezen weigerden de getroffen regeling, die hen onterfde, te erkennen en zochten gewapenderhand een aandeel in het land te krijgen.

Het pact van Ljoébetsj (1097).

Na langen strijd hebben de vorsten besloten de erfkwesties niet meer met het zwaard, maar volgens recht en wet te regelen. Hiervoor zijn zij in 1097 te Ljoébetsj bijeengekomen en hebben na lange disputen een wijziging in het regeeringsstelsel gebracht. Voortaan zou ieder vorst blijven in het gebied, waar zijn vader had geregeerd, in zijn „ótsjina". Op deze wijze werden verschillende izgójen wettige opvolgers van hun vaders. Voor de overige vorsten-izgójen werden vorstendommen aan de Zuid-Westelijke grenzen des lands gesticht.

Een voorname Rus uit de XIde eeuw.

Deze besluiten van de bijeenkomst te Ljoébetsj zijn echter een vrome wensch gebleven en de binnenlandsche krijg woedde voort. Zoo bijv. hebben de burgers van Kiéjew in 1113 na den dood van grootvorst Swjatopólk geweigerd zijn wettigen opvolger, een lid van den Swjatoslá-witsji-tak (er ontstonden toen reeds verschillende takken van de dynastie), te erkennen en openden voor hem de poort niet. Zij riepen Wladímir Monomách, den vorst van Tsjernígow, tot grootvorst uit, hetgeen tot strijd moest leiden.

Onder deze omstandigheden was de macht van den grootvorst illusoir. De vorsten bestuurden hun gewesten zonder met hun hoofd rekening te houden. De onafgebroken oorlogen der vorsten en de steeds toenemende verbrokkeling van het

land leidden tot een algemeen verval van het vroeger zoo machtige rijk van Kiéjew. Het bewustzijn van de eenheid des lands verdween en de kerk bleef de eenige band tusschen de verschillende deelen van het Russische volk. Het verzwakte land was niet meer in staat zich tegen de Polowtsen, de nomaden, die de plaats der verdreven Petsjenegen hebben ingenomen, te verweren. De Polowtsen maakten gebruik van de wanorde in Rusland om het land te plunderen, om de handelswegen naar het Oosten en het Zuiden voor de Russische kooplieden onberijdbaar te maken. Tengevolge van de binnenlandsche woelingen en de strooptochten der Polowtsen geraakte het rijk van Kiéjew meer en meer in verval en ontstond er een sterke emigratie naar het Noorden en het Westen, waar een grootere mate van rust en veiligheid heerschte. Slechts één keer kwam nog een opleving in het rijk van Kiéjew; het was toen de krachtige en intelligente Wladímir Monomách den grootvorstelijken zetel beklom.

Een voorname Russin uit de XIe eeuw.

Grootvorst Wladímir Monomách (1113—1125).

Wladímir Monomách, de vorst van Tsjernígow, werd, zooals wij reeds hebben geschreven, door de bevolking van Kiéjew tot grootvorst uitgeroepen, ofschoon hij volgens de staatsorde nog geen recht op den troon van Kiéjew had. De keuze van

de burgers van Kiéjew werd door het geheele land goedgekeurd, omdat Wladímir Monomách bekend stond als een rechtschapen man en een beschermer van recht en wet. Hij was 60 jaar oud, toen hij grootvorst werd, maar hij wist de teugels stevig in zijn sterke handen te houden. Hij onderdrukte het verzet der vorsten en dwong hen hun twisten voor hem te brengen in plaats van ze gewapenderhand te beslechten. De ongehoorzame vorsten werden door hem gestraft en dikwijls op zeer hardhandige wijze. Ook de vijanden van Rusland bemerkten, dat een sterke man op den troon te Kiéjew zat. Hij diende den Polowtsen eenige geduchte nederlagen toe en dwong hen de aanvallen op Rusland te staken. De Wolga-Bulgaren werden opnieuw genoodzaakt de opperheerschappij van den grootvorst te erkennen. Ook Byzantium liet hij de kracht van zijn arm voelen: een door den grootvorst gezonden leger versloeg de strijdmacht van keizer Alexios Komnenos. Deze veldtocht, de laatste Russische aanval op grondgebied van Byzantium, gaf aanleiding tot het ontstaan van de legende, dat de keizer van Byzantium grootvorst Wladímir Monomách als keizer zou hebben erkend en hem een keizerskroon en andere teekenen van de keizerlijke waardigheid zond [1]).

---

[1]) Volgens de overlevering heeft Wladímir Monomách de geschenken wel aangenomen, maar hij vond dat de tijd nog niet rijp was voor het aanvaarden van den keizerlijken titel. Hij zou de kroon en de andere geschenken in het geheim aan zijn oudsten zoon hebben overhandigd, die ze op zijn beurt op dezelfde wijze aan zijn zoon zou hebben gegeven en dat de kroon op deze wijze in het geheim werd bewaard totdat Iwán IV den titel van tsaar had aangenomen en met de kroon werd gekroond. De oude kroon van de Russische tsaren heette daarom „sjápka Monomácha" (de hoed van Monomach). In de Petersburgsche periode werd zij vervangen door een Europeesche kroon.

Het staat nu vast, dat deze legende niet berust op historische feiten, dat zij veel later is ontstaan, maar toch wordt zij door vele buitenlandsche historici (bijv. door prof. Otto Kaemmel in zijn „Geschichte des Mittelalters") herhaald.

Wladímir Monomách vergenoegde zich niet met het herstel van orde en veiligheid in het land, hij trof ook maatregelen om het economische leven te herstellen en om de zwakken te beschermen tegen de sterken en de rijken. Hiervoor vaardigde hij wetten uit, die het euvel van woeker aan banden moesten leggen, verbood hij het tot slaven maken van halfvrijen, die hun schuld aan de landheeren niet konden betalen, en deed al het mogelijke om den stand der vrije boeren te behouden. Deze en vele andere dergelijke maatregelen van den grootvorst bewijzen, dat hij niet alleen de dapperste van alle Russische heerschers van die periode was, maar ook de intelligentste en rechtvaardigste, een man met een sterk ontwikkeld gevoel voor recht, een onafhankelijke geest, die, waar het noodig was, er niet voor terugdeinsde de machtigen en rijken te bekampen. Het is daarom begrijpelijk, dat het volk dezen heerscher vereerde en dat reeds tijdens zijn leven vele legenden ontstonden, waarin hij verheerlijkt werd. Later verwarde het volk hem met zijn beroemden naamgenoot, vorst Wladímir den Heilige, zoodat de twee sagencyclussen over de beide Wladímirs in elkaar smolten en één cyclus vormden.

De persoonlijkheid van Wladímir Monomách wordt het duidelijkst geteekend in zijn testament aan zijn zonen (uit zijn eerste huwelijk met de dochter van koning Harald, den laatsten Angelsaksischen koning van Engeland), het zoogenaamde „Pöoetsjénieje", en in zijn brief (Poslánieje) aan vorst Oljég Swjatosláwowitsj. Van beide documenten zijn afschriften in de kroniek bewaard gebleven. Deze twee documenten hebben niet alleen een groote cultuur-historische beteekenis, zij getuigen ook van de groote intelligentie, de oprechte Christelijkheid en de piëteit van den grootvorst. Wladímir Monomách bezwoer zijne zonen, weduwen en weezen te ondersteunen, zwakken en armen te beschermen

tegen de willekeur van de sterken en de rijken, gastvrij te zijn, de geestelijken en ouden van dagen te eeren, in God te gelooven en het geloof door goede daden te toonen, trouw te blijven aan een gegeven woord, vredelievend te zijn, zich niet te verhoovaardigen, niet lui te zijn maar liefst zoo veel mogelijk zelf te doen, enz. De grootvorst gaf ook een beschrijving van zijn eigen leven, van de vele oorlogen, die hij gevoerd had, van de gevaren, die hij doorstaan had.

De opvolgers van Wladímir Monomách.

De benoeming van Wladímir Monomách tot grootvorst was in strijd met de heerschende opvattingen over de troonopvolging, daar de troon eigenlijk aan een lid van een anderen tak, de Oljgówitsjen, behoorde; dit heeft natuurlijk den strijd tusschen de verschillende takken van het regeerende huis feller gemaakt. Na den dood van Wladímir Monomách (1125) ging de troon niet aan zijn broeder over, zooals het behoorde, maar aan zijn zoon, zoodat het regeeringsstelsel, na den dood van Jarosláw den Wijze ingevoerd, werd vervangen door een nieuw systeem, waarbij de zonen het land erfden, waar hun vader heeft geregeerd, al was het te Kiéjew; de titel van grootvorst werd zoodoende erfelijk en zou dus van vader op zoon overgaan. De nieuwe regeling vond echter veel tegenstanders, want de andere vorsten weigerden Kiéjew als een „ótsjina" van de afstammelingen van Monomách te erkennen en opnieuw ontbrandde de binnenlandsche krijg.

De toestand werd nog ingewikkelder, toen de vorsten uit de oudste linie van Monomách niet alleen tegen de Oljgówitsjen moesten strijden maar ook tegen de vorsten uit de jongere linie van hun eigen geslacht. De jongere linie heeft ten slotte de overhand behaald en een van de vorsten van deze linie, de bekende Andréj Bogoljoébskiej, heeft Kiéjew

bezet en leeggeplunderd. De strijd tusschen de vorsten om het bezit van de rijkshoofdstad had voor die stad en het geheele gebied van den Dnjepr zeer funeste gevolgen en verhaastte het verval van het rijk van Kiéjew.

Een voorname Russin uit de XIIde eeuw.

Tijdens den burgeroorlog, die de oorlogen tusschen de vorsten om het bezit van Kiéjew vergezelde, kristalliseerde zich een nieuw regeeringsstelsel. Het bewustzijn van de eenheid van de dynastie is verdwenen; het regeerende huis splitste zich in eenige takken, waarvan elk een zeker gedeelte des lands als zijn „ótsjina" beschouwde, waar dus een vorst uit een anderen tak hoegenaamd geen recht kon doen gelden. Alleen Kiéjew werd nog beschouwd als het bezit van het geheele huis en om deze stad en de grootvorstelijke waardigheid werden onafgebroken oorlogen gevoerd. De grootvorst bezat echter geen daadwerkelijke macht, te meer daar nu iedere tak van het regeerende geslacht een eigen „grootvorst" had. De groote steden herkregen hun vroegere zelfstandigheid en erkenden de macht van een vorst, die nu weer tot hoofd van de gewapende krachten der stad degradeerde, alleen nadat hij een overeenkomst met de wjétsje sloot en een eed aflegde, de vrijheden der stad te eerbiedigen. Op deze wijze is Rusland van een groot, machtig en welvarend rijk veranderd in een net van microscopische en arme staatjes, de bevolking waarvan voortdurend in angst leefde voor

binnenlandsche oorlogen en voor de strooptochten van de nomaden.

De Polowtsen hebben spoedig na den dood van Wladímir Monomách hun aanvallen op Russisch gebied hervat. Onverwachts vielen zij steden en dorpen aan, staken alles in brand, vernietigden wat niet door het vuur verwoest kon worden, moordden ouden en zwakken, schoffeerden alle maagden en sleurden de geheele bevolking als slaven naar de steppe. Een gedeelte van deze slaven hielden zij voor zich zelf, de overigen brachten zij naar de Krim, waarvandaan de ongelukkigen naar de slavenmarkten van Europa en Azië werden getransporteerd.

Bleven de gevangenen in de steppe als slaven der Polowtsen, dan lukte het een enkele maal hen voor geld los te koopen; soms vluchtten zij uit de slavernij en, indien zij in de steppe niet door wilde dieren werden verscheurd of door zwervende Polowtsen gedood, dan bereikten zij Rusland. Wie echter als slaaf naar het verre Azië of naar Byzantium werd verkocht, voor hem was er geen hoop meer op bevrijding.

Soms gebeurde het zelfs, dat de Russische vorsten de Polowtsen in hun onderlinge twisten betrokken en de woeste nomaden naar het land van hun tegenstanders voerden. Als regel deden echter de vorsten al het mogelijke om het land tegen de Polowtsen te beschermen. Hiervoor hebben zij dwars door de steppe een diepe sloot gegraven en daarachter een hoogen wal opgeworpen; aan den wal lagen blokhuizen, waar de verdedigers woonden. Om op Russisch gebied te komen moest men een van de poorten, die in den wal waren aangebracht, passeeren. Deze poorten waren versterkt; zij vormden geduchte vestingen met een permanente bezetting. Lukte het den Polowtsen op de een of andere wijze over den wal te komen, dan vluchtte de bevolking van de dorpen, die dicht

bij den wal lagen, naar de vestingen, waar zij achter de hooge muren min of meer veilig waren. Gewoonlijk ontbrak het den Polowtsen aan uithoudingsvermogen en zij braken weldra het beleg op. Behalve door den wal en de versterkte poorten werd het land beschermd door de legers der vorsten, die aan de grenzen wacht hielden. In vele gevallen bestonden deze bewakers uit Petsjenegen, die zich aan de Russen hebben onderworpen. De vorsten koloniseerden met hen het steppegebied, opdat zij de gewoonten der steppenomaden niet zouden verleeren en dus tegen hun aartsvijanden, de Polowtsen, beter opgewassen zouden zijn. Nu en dan gingen de Russische vorsten zelf tot den aanval over; zij trokken de steppe in, vielen de nederzettingen der Polowtsen aan, joegen de nomaden van de Russische grenzen verder de steppe in en maakten de handelswegen vrij. Daarvoor was echter de samenwerking van alle vorsten van Zuid-Rusland noodzakelijk, hetgeen na den dood van Wladímir Manomách steeds moeilijker te bewerkstelligen was. Soms probeerden eenige vorsten met eigen krachten de Polowtsen aan te vallen, maar deze veldtochten leidden dikwijls tot een nederlaag en den dood van de dapperen. Een dergelijke veldtocht en zijn mislukking is bezongen in het beroemde „Slówo o polkoé I'gorjewje" (het lied over het leger van vorst Igorj).

De handelswegen, die alle door de steppe leidden, werden onberijdbaar. De Russische nederzettingen aan de zee van Azow moesten, wilde de bevolking er van zich niet afgesneden zien van het overige gedeelte van het Russische volk door de nomaden, ontruimd worden. De handel op Byzantium geraakte steeds meer in verval, het land werd steeds armer. Het verval van den handel had ook dat van Kiéjew ten gevolge. Door de nomaden van de Zwarte en de Kaspische Zee afgesneden, verloor Kiéjew de beteekenis van een handelscentrum

en bemiddelaar tusschen Europa en het Oosten [1]. De bevolking van de Zuid-Russische vorstendommen emigreerde naar het Noorden en het Zuid-Westen en het rijk van Kiéjew veranderde langzamerhand in een woestenij.

De vorst en de wjétsje.

Onder den invloed van het Christendom werden de maatschappelijke verhoudingen in Rusland minder ruw en trad in de plaats van bloedwraak de rechtspraak volgens geschreven wetten in. Het eerste Russische wetboek, de „Roésskaja Práwda", is opgesteld tijdens de regeering van Jarosláw den Wijze en werd later door zijn opvolgers veranderd. Het wetboek werd gebruikt zoowel door de burgerlijke als door de kerkelijke rechtbanken [2]. De „Roésskaja Práwda" is bewaard gebleven in twee redacties: een korte en een uitvoerige. De korte redactie bevat 43 hoofdstukken, waarvan de eerste 17 als de kern kunnen beschouwd worden, dus als het oudste gedeelte van het boek. Deze hoofdstukken weerspiegelen de verhoudingen in het rijk van Kiéjew in de oudste periode van zijn bestaan. De uitvoerige redactie bestaat uit meer dan 100 hoofdstukken; zij is in de XIIde eeuw ontstaan en bevat veel wetten van Wladímir Monomách en zelfs van zijn opvolgers; hier vinden wij een schildering van de maatschappelijke verhoudingen in het rijk van Kiéjew in den tijd van zijn volkomen ontwikkeling en van het begin van het verval. Op grond van de gegevens, vervat in de „Roésskaja Práwda" en

[1] De handel van West-Europa heeft toen, dank zij de Kruistochten, een anderen weg naar het Oriënt gevonden, zoodat het verval van Kiéjew toch onvermijdelijk was.

[2] De beroemde Russische historicus Kljoetsjewsky denkt, dat de „Roésskaja Práwda" in kerkkringen is ontstaan en oorspronkelijk alleen voor hen, die aan de jurisdictie der kerk onderworpen waren, van kracht was; later zou het wetboek ook voor leeken toepasselijk verklaard zijn. Deze meening wordt echter bestreden.

aangevuld door de mededeelingen van de kronieken, kunnen wij ons het volgende beeld vormen van de veranderingen, die er ontstaan zijn in de verhoudingen tusschen vorst en wjétsje en tusschen de verschillende groepen van de bevolking.

Aan het hoofd van ieder gewest (wólostj) stond een vorst. In den bloeitijd van het rijk van Kiéjew was de macht der vorsten zeer groot, maar later nam de invloed van de wjétsje steeds toe. Deze wjétsje beperkte de macht van den vorst, die slechts na het sluiten van een overeenkomst met de wjétsje in de stad werd binnengelaten. De wjétsje's mengden zich dikwijls zelfs in den onderlingen strijd der vorsten en soms lukte het hun een eind te maken aan den burgeroorlog; nu en dan traden de wjétsje's (d.w.z. de steden) zelfs aanvallend tegen enkele vorsten op. De wjétsje koos een regeering uit de „ouderlingen", die de stad en het daarbij behoorende gewest bestuurde. Een van deze ouderlingen heette „Týsiatskiej" (hoofd van duizend) en was het hoofd van de gewapende macht van de stad; zijn ondergeschikten waren de „sótskiej's" (hoofden van honderdtallen) en de „djesiátskiej's" (hoofden van tientallen). Toen de macht der vorsten in de wólostj's groot was, benoemden zij deze aanvoerders, maar later eigende de wjétsje zich dit recht toe en de vorsten moesten zich bij de gewijzigde verhoudingen neerleggen. Men onderscheidde in Rusland „oudere" (d.w.z. grootere, belangrijkere) en „jongere" (kleinere, minder belangrijke) steden. De wjétsje van de grootere steden eigende zich in den loop der tijden het recht toe in de „jongere" steden stadhouders (posádniek's) te benoemen. De „jongere" steden werden hierdoor afhankelijk van de groote (de „oudere") steden en kregen toen de benaming van voorsteden (prígorod).

De wjétsje werd gewoonlijk bijeengeroepen door klokken-

A. WASNETSOW.

De Wjetsje.

gelui. Alle vrije volwassen burgers van de stad en de inwoners van de „voorsteden", die toevallig in de metropool toefden, verzamelden zich op een plein. Daar werden zij toegesproken door den vorst, die gewoonlijk de wjétsje deed bijeenroepen, of door de „ouderlingen", de stadsregeering dus. De voorstellen van den vorst of de regeering werden op de vergadering besproken en aangenomen of verworpen. De stemmen werden niet geteld, maar geschat. Soms weigerde de minderheid zich te onderwerpen aan het besluit van de meerderheid en dan werd de twist met vuisten en knuppels beslecht.

De voornaamste taak van den vorst was de verdediging van zijn „wólostj" tegen de buitenlandsche vijanden; hiervoor ontving hij, evenals in den heidenschen tijd „d a n j" (schatting). Zijn droezjína vormde den kern van de gewapende macht van de wólostj; aan het hoofd van de droezjína en de gewapende burgerij, de „t y' s i a t s j a", trok de vorst tegen den vijand op. In vredestijd vervulde de vorst de functie van rechter voor bijzonder belangrijke delicten (de minder belangrijke zaken werden behandeld door zijn ambtenaren, de „t i o é n 's"), leidde de onderhandelingen met de naburige Russische vorstendommen en met de vreemde mogendheden, riep de wjétsje bijeen enz.

De maatschappelijke verhoudingen.

Op pag. 61 hebben wij een korte schets gegeven van de maatschappelijke verhoudingen in het rijk van Kiéjew in de oudste tijden. In den loop der eeuwen werd de Russische maatschappij echter gecompliceerder.

De hoogste klasse was de droezjína, die nu zoowel de afstammelingen van de oude oorlogsmakkers der vorsten als van de vroegere land-aristocratie bevatte. De droezjína bestond uit twee deelen: 1. de „o u d e r e" droezjína, waartoe

de legeraanvoerders (moézji = mannen) en de hoogere ambtenaren (bojaren) behoorden, 2. de „jongere" droezjína, die de „ótroki", „grídi" en zelfs de slaven van den vorst vereenigde. Uit de leden van de „oudere" droezjína koos de vorst de hoogste staatsambtenaren (posádniek, tioén, wiérniek); de „jongere" droezjína leverde hem de krijgers.

De vrije menschen, de „luiden" (ljoédi), werden verdeeld in stedelingen (handelaars, ambachtslieden) en boeren. De stedelingen werden onderverdeeld in „betere" (d.w.z. welgestelde) en „jongere" (d.w.z. arme). De boeren werden onderverdeeld in „smérden" en „zákoep's". De smérden waren vrije menschen, die hun eigen akker en boerderij bezaten; zákoep's waren boeren, die op het land van een landheer werkten en diens vee en werktuigen gebruikten. De zákoep was geen slaaf: zoodra hij zijn schuld aan den landheer had betaald, werd hij opnieuw volkomen onafhankelijk, een smérd. Dit lukte hem echter zelden en het grootste gedeelte van de zákoep's bleven hun leven lang afhankelijk van de heeren en raakten gewend aan dezen toestand. Op deze wijze is in Rusland de klasse van halfvrije menschen ontstaan, die later de slaven vervingen en een aanzienlijk gedeelte van de plattelandsbevolking uitmaakten. De smérden vormden boerengemeenten, „werwj" of „pogóst" genaamd, en betaalden belasting (danj) aan den vorst. De droezjína en de „luiden" waren géén afgesloten standen; men kon uit den eenen stand in den anderen overgaan, want het eigenlijke verschil was de verhouding tot den vorst: de droezjínamannen waren in zijn dienst en de „luiden" betaalden hem belasting. Een adelstand als in West-Europa kende Rusland toen niet.

Behalve deze klassen vrije menschen bestonden in Rusland ook slaven (chólop's). Zij werden gerecruteerd uit

krijgsgevangenen en uit menschen, die niet in staat waren hun schulden te betalen (vele zákoeps's werden op deze wijze slaven). De slaven en hun kroost waren het eigendom van hun bezitters, die hen konden verkoopen en zelfs dooden.

Naast deze wereldlijke maatschappij was er in Rusland ook een kerkelijke, bestaande uit priesters van alle rangen, monniken, beschermelingen van de kerk (ouden van dagen, armen, zieken, weezen, gebrekkigen), slaven, die de kerk in eigendom had verworven, enz. Al deze menschen waren ondergeschikt aan den metropoliét, het toenmalige hoofd van de Russische kerk. De kerkelijke maatschappij had een eigen organisatie, eigen rechtbanken [1]) en vormde dus een staat in den staat.

Zooals overal was ook in Rusland de kerkelijke maatschappij beter georganiseerd en werd beter bestuurd dan de wereldlijke. De kerk behandelde haar ondergeschikten op een rechtvaardiger wijze, strafte minder wreed en waarborgde meer rechtszekerheid.

De oudste redactie van de „Roésskaja Práwda", die de verhoudingen in de oude tijden weergeeft, kende nog het recht van bloedwraak, al was het reeds beperkt tot de naaste familieleden van den verslagene. Later werd onder den invloed van de kerk de bloedwraak geheel afgeschaft en trad in plaats daarvan een geldboete (wíra) voor den vorst en een schadeloosstelling (golownítsjestwo) voor de familie van den verslagene. Ook voor beledigingen en verwondingen werden geldboeten vastgesteld. Alle boeten werden uitgedrukt in „griéwna's"; men onderscheidde twee soorten griéwna's: zilveren griéwna's en „koéna's". Koéna was kostbaar bont, dat

[1]) De kerkelijke rechtbanken behandelden ook alle aanklachten tegen leeken wegens overtreding van de kerkelijke voorschriften en de goede zeden.

als ruilmiddel dienst deed. Later kwamen daarvoor in de plaats stukken zilver van bepaalde grootte (36-48 zolotniék's)[1]), die griéwna's heetten.

De beschaving.

In de Russische steden, vooral in de bloeiperiode van het rijk van Kiéjew, ontwikkelde zich een intensief cultuurleven. Aan de hoven der vorsten ontstond een eigenaardige literatuur, die bekend is onder den naam van „droezjínnyj-epos"; het waren liederen, waarin de heldendaden der vorsten en hun droezjína's werden bezongen. Uit het „lied over het leger van vorst I'gorj", het eenige overgebleven voorbeeld van die literatuur, kunnen wij ons een voorstelling maken van de schoonheid van dat verloren gegane epos. De rijkdom van de Russische steden trok naar Rusland veel buitenlandsche kunstenaars (architecten, beeldhouwers, schilders, musici) en allen vonden zij werk aan de hoven der vorsten en bij de rijke kooplieden. De overblijfsels van de gebouwen uit de XI^de^ en XII^de^ eeuw in de steden van het rijk van Kiéjew verbazen iedereen door de schoonheid van de constructie en de talrijke fresco's. In de graven en de verborgen schatten vindt men dikwijls gouden en zilveren voorwerpen, die van den rijkdom en van den verfijnden smaak van de toenmalige hoogere klasse der Russische bevolking getuigen. Uit de mededeelingen van vreemdelingen, die Rusland in dien tijd hadden bezocht, weten wij dat aan de hoven der vorsten feesten werden gegeven, als nergens in Europa en dat daarbij behalve de barden ook musici optraden. De Russische vorsten en hun hovelingen kenden behalve het Grieksch ook andere Europeesche talen en de Russische hovelingen behoorden

1) Een zolotniék is 4,266 gram; een griéwna was dus 153,276-204,768 gram, hetgeen bij den toenmaligen prijs van zilver een groot bedrag was.

ontegenzeggelijk in dien tijd (XIde en XIIde eeuw) tot de meest beschaafde menschen van Europa. De vorsten stichtten veel scholen, waarin ook de Grieksche en Latijnsche literatuur werd onderwezen. Er werden toen veel werken uit de vreemde talen in het Russisch vertaald; tegelijkertijd ontwikkelde zich in Rusland een eigen literatuur, die in niets voor de beste voortbrengselen van de Westersche literatuur van dien tijd onderdeed. De Russische taal werd toen verrijkt door vele nieuwe woorden en er ontstond een Russische schrijftaal en dat in een tijd, toen in West-Europa nog geen enkel volk een eigen schrijftaal bezat. De vorsten en de rijke kooplieden bezaten groote boekerijen en rijke collecties van kunstvoorwerpen.

VI. Opkomst van nieuwe centra in Rusland.

De drie nieuwe centra.

REEDS in den oudsten tijd breidden de Oost-Slaven hun bezittingen uit door nieuwe gewesten te koloniseeren. Voortdurend trokken de Russische boeren steeds verder, zoowel naar het Noorden als naar het Westen. In de tweede helft van de XII[de] eeuw, toen het verval van het rijk van Kiéjew zich steeds duidelijker begon af te teekenen, nam de emigratie allengs toe. De emigranten trokken naar de streken, waar de Polowtsen zelden of nooit kwamen, en de boer dus rustig zijn akker kon bebouwen. Deze gebieden lagen hoofdzakelijk in het land van de Wjatitsjen, achter de ondoordringbare bosschen (het z.g. Zalés'je) en het Zuid-Westen (Galicië). Tegelijkertijd nam de handel van Nowgorod steeds meer toe en groeide zijn macht. Zoo ontstonden drie nieuwe Russische centra de stad Wladímir aan de Kljázma in het land van Soézdalj, Gálitsj aan den Dnjester en Nowgorod. Wladímir aan de Kljázma werd de bakermat van het Russische absolutisme; Nowgorod ontwikkelde het wjétsje-stelsel en werd een machtige republiek; in Galicië kwam de macht aan de bojaren en er ontstond een oligarchie naar het Poolsche en Hongaarsche voorbeeld.

1. SOÉZDALJ.

Het land van Soézdalj.

De kern van het nieuwe Rusland, dat langzamerhand in het Noord-Oosten tot een groote macht is gegroeid, was het vorstendom Soézdalj, gelegen tusschen de Oká en de Wolga. Dit gebied was oorspronkelijk bevolkt door Finsche stammen, maar zij waren te zwak en te onbeschaafd om het opdringen der Russen te kunnen beletten. Reeds in de IX^de^ eeuw ontstonden in dit land Russische steden (Rostów en Soézdalj), die gesticht waren door de kolonisten uit Nowgorod. Onder Wladímir den Heilige ontstonden de steden Moérom en Wladímir aan de Kljázma; onder Jarosláw den Wijze werd de stad Jarosláwlj aan de Wolga gesticht.

Dit woeste en dun bevolkte gebied werd in 1097 een afzonderlijk vorstendom en aan Wladímir Monomách afgestaan. Monomách gaf het aan zijn jongsten zoon Joériej, bijgenaamd Dolgoroékiej (met de lange armen). Monomách, zijn zoon Joériej en diens zonen Andréj (bijgenaamd Bogoljoébskiej) en Wsévolod (bijgenaamd Boljsjóje Gnjezdó) hebben al het mogelijke gedaan om het Soezdalsche vorstendom tot bloei te brengen : zij bouwden nieuwe steden, kapten de boomen in de oerwouden en maakten wegen in de ondoordringbare bosschen [1]), zorgden voor overzetveeren aan de rivieren, legden dijken in de moerassen. Op deze wijze maakten zij het verhuizen mogelijk van groote massa's menschen uit het Zuiden naar hun vorstendom. Zij wachtten echter niet totdat

[1]) De bosschen, die dit gebied van de landen van Zuid-Rusland scheidden, waren zoo uitgestrekt en weinig onderzocht, dat de vorsten, die uit Kiéjew naar het Zalés'je (het gebied achter de bosschen), zooals het land van Soézdalj heette, wilden gaan, langs den Dnjepr naar het Noorden reden en daarna, de Wolga volgend, tot de Oká kwamen, wat dus wil zeggen dat ze een onmogelijken omweg maakten. Met het aanleggen van breede wegen dwars door de bosschen werd de afstand aanzienlijk verkort.

de immigranten zelf zouden komen, maar wierven landverhuizers in Zuid-Rusland en in het Nowgorodsche land en moedigden iedereen aan tot vestiging in het Zalés'je.

Het ontstaan van den Groot-Russischen stam.

De emigratie naar het gebied van Soézdalj begon reeds zeer vroeg. Oorspronkelijk kwamen de kolonisten uitsluitend uit het Noord-Westen (het land van Nowgorod en het gebied van Pólotsk en Smolénsk), maar na het aanleggen van den weg door de bosschen (in het midden van de XII^de^ eeuw) ontstond de trek van Zuid-Russen, uit de rijken aan den Dnjepr, naar het Noord-Oosten. Duizenden en duizenden Russen verlieten het vruchtbare en milde Zuiden en trokken naar het land van Soézdalj, waar de grond minder vruchtbaar en het klimaat veel ruwer was, maar dat het groote voordeel had geen Polowtsen te bezitten, niet aan de steppe te grenzen en dus aan de kolonisten veiligheid beloofde. De Zuid-Russen gaven aan de steden en de rivieren in hun nieuw vaderland Zuid-Russische benamingen (Perejasláwlj, Starodoéb, Gálitsj, Troebézj, Potsjájna) [1]. Tegelijkertijd hebben de Zuid-Russen hun helden-epos (de sagen van den cyclus van Kiéjew) naar het Noord-Oosten meegebracht, waar deze liederen over de gevechten in de steppe, over Kiéjew, over den veel bezongen vorst Wladímir het Roode Zonnetje en zijn ridders, tot nu toe door de bevolking gezongen worden, hoewel de zangers niet weten wat een steppe is en geen begrip hebben van de flora van het Zuiden.

Dank zij den grooten stroom van Zuid-Russische immigranten werd het land in een zeer korten tijd gerussificeerd.

---

[1]) Een analoog verschijnsel zien wij in Amerika, waar de immigranten ook aan de steden en rivieren namen hebben gegeven, ontleend aan Europa.

De Finnen werden door de Russische immigranten geabsorbeerd; zij namen de Russische taal en het Christendom aan en losten zich op deze wijze in de Russische zee op. Dit ging geleidelijk en zonder botsingen, want de kronieken vermelden nergens een strijd tusschen Russen en Finnen.

De vestiging in het nieuwe land en vooral de assimilatie van zoo veel Finnen heeft voor de Slavische immigranten zeer belangrijke gevolgen gehad: 1°. hun taal is gewijzigd, 2°. het physiologische type van de Slaven onderging eenige veranderingen, 3°. de geestelijke en zedelijke aard van de kolonisten is sterk veranderd. Uit de vermenging van de Slavische kolonisten met de Finnen is een nieuwe stam ontstaan, de stam der Groot-Russen.

De economische en maatschappelijke toestanden in het land van Soézdalj.

Het land van Soézdalj was vruchtbaarder dan het dorre land van Nowgorod, maar het was lang niet zoo vruchtbaar als het Zuiden, het gebied van de Zwarte Aarde. De kolonisten waren hierdoor gedwongen naast den landbouw ook andere bronnen van inkomsten te zoeken. Die vonden zij in de bosschen, waar zij kolenbranders, houthakkers, imkers en jagers werden. De kolonisatie vond plaats langs de vele rivieren, die het land in alle richtingen doorsnijden, met het gevolg, dat er geen opeenhooping van bevolking ontstond en dat de kolonisten in kleine dorpen, die op groote afstanden van elkaar verwijderd lagen, woonden. In het rijk van Kiéjew gold als administratieve en economische eenheid een stad met het omliggende land, dat volkomen van de stad afhankelijk was; in Soézdalj gold als eenheid een bekken van een rivier met de dorpen, die langs de oevers lagen. In plaats van het overwegend stedelijke karakter van het Zuiden had het

land van Soédalj een uitgesproken plattelands-karakter. Wel is waar had Soézdalj eenige steden, maar zij waren niet zoo rijk als de Zuid-Russische en haar handel was weinig ontwikkeld; het waren meer vestingen dan centra van handel en industrie. Het beschavingspeil van de kolonisten daalde ten gevolge van deze omstandigheden ver beneden het Zuid-Russische.

De oude steden van Soézdalj, Rostów en Soézdalj, hadden dezelfde organisatie als de Zuidelijke steden en dus ook een wjétsje. Zij probeerden op dezelfde wijze als de Zuid-Russische steden het land aan zich te onderwerpen, maar in het land van Soézdalj ontstond een macht, die sterker was dan zij en die haar stempel op het geheele land drukte ; het was de macht der vorsten. De vorst was in het Noorden de eerste kolonist, die daarom het land als zijn eigendom beschouwde. De immigranten zagen in hem den eigenaar van het land, met wien zij onderhandelden over de voorwaarden van het gebruik van den bodem, wien zij belasting moesten betalen, wiens ambtenaren zij moesten gehoorzamen en in wiens veste zij in geval van gevaar bescherming konden vinden. De bevolking van Noordelijk Rusland was nog niet constant. Dikwijls trokken de immigranten na eenige jaren verder, in de hoop beteren grond te vinden ; te midden van deze „stroomende bevolking", zooals de Russische historici ze noemen, was de vorst de eenige, die zich aan het land gebonden achtte; de eenige, die in zijn slot bleef wonen en wiens gezag van vader op zoon overging. De vorst vereenigde in zijn persoon twee hoedanigheden : hij was het politieke hoofd van zijn vorstendom en de eigenaar van het land. Hierdoor was zijn macht zeer sterk, veel sterker dan die van de Zuid-Russische vorsten (van origine huurlingen) ooit is geweest of kon zijn. De oude steden van Soézdalj wilden

zich niet bij deze toestanden neerleggen en bonden den strijd tegen de vorsten aan, maar, gesteund door de nieuwe steden, die door hen waren gesticht en waar geen wjétsje bestond, hebben de vorsten de macht van de oude steden gebroken en de burgers gedwongen zich aan den nieuwen regeeringsvorm te onderwerpen. Tegelijk met de oude steden werden hun bondgenooten, de groote landheeren, die reeds vóór de komst der eerste vorsten uitgestrekte bezittingen hebben verworven en er hun boeren gekoloniseerd, overwonnen en aan de macht van de vorsten onderworpen. Sindsdien (einde van de XII^de^ eeuw) werd de onbeperkte macht van de vorsten in Soézdalj door niemand meer betwist. Zoo ontstond de nieuwe regeeringsvorm, die sterk verschilde van de toestanden in het rijk van Kiéjew.

Andréj Bogoljoébskiej.

De eerste vorst, die in het vorstendom Soézdalj woonde, was Joériej Dolgoroékiej, de jongste zoon van Wladímir Monomách. Hij heeft veel werk besteed aan zijn vorstendom, maar hij bleef slechts noode in het Noorden, want de rijks-hoofdstad in het Zuiden trok hem onweerstaanbaar aan. Zoodra hij kans zag den troon van Kiéjew te bemachtigen, vertrok hij naar het Zuiden. Na langdurigen strijd is het hem in 1154 gelukt grootvorst te worden en hij vestigde zich te Kiéjew, waar hij 3 jaar later overleed.

De eerste vorst, die aan Soézdalj de voorkeur gaf boven Kiéjew, was Andréj, de oudste zoon van Joériej. Andréj was een zeer sterke en merkwaardige persoonlijkheid, een echte Noord-Russische vorst zoowel wat zijn opvoeding als wat zijn politieke inzichten en gewoonten betreft. Samen met zijn vader heeft hij in het Zuiden gevochten om de oude Russische hoofdstad te veroveren, maar hij wilde niet in Zuid-Rusland

wonen en tegen den wil van zijn vader verliet hij Wy'sjgorod (15 werst van Kiéjew), dat zijn vader hem als residentie had aangewezen, en vertrok naar zijn geliefd Soézdalj. Hij vestigde zich in de stad Wladímir aan de Kljázma, die zijn vader hem had afgestaan. Na den dood van zijn vader wist Andréj geheel Soézdalj aan zich te onderwerpen, maar hij bleef in het kleine Wladímir, een „voorstad", wonen en wilde zijn residentie niet in een der „oudere" steden (Rostów of Soézdalj) vestigen. Om alleenheerscher van het geheele Soézdalsche land te worden, dwong hij zijn broeders het land te verlaten. Hij joeg de trotsche bojaren uit zijn rijk, behandelde de droezjína-aanvoerders als ondergeschikten en weigerde hen om raad te vragen bij de beslissing van de belangrijkste vraagstukken. In zijn nieuwe hoofdstad, Wladímir aan de Kljázma, waar geen wjétsje bestond, steunde hij op de kooplieden, ambachtslieden en geestelijken, die door hem naar de stad waren gebracht en aan hem gehecht waren. In Wladímir en in het door hem gebouwde dorp Bogoljoébowo (door zijn voorliefde voor dat dorp kreeg hij ook den bijnaam Bogoljoébskiej) voelde Andréj zich onbeperkt heerscher. Om de beteekenis van Wladímir aan de Kljázma te verhoogen en de gehate „oudere" steden te vernederen, spaarde de vorst geen middelen voor het versieren van de stad. Hij liet er eenige groote kerken bouwen, de schoonste van Noord-Rusland [1]), bouwde voor zich zelf een paleis en vele andere groote bouwwerken.

Andréj vergenoegde zich echter niet met zijn onbeperkte heerschappij in het land van Soézdalj, hij wilde geheel Rusland

---

[1]) De meest merkwaardige dezer kerken is de Oespjenskiej-kathedraal, waar Andréj het heiligenbeeld plaatste, dat hij bij zijn vertrek uit Wy'sjgorod had medegenomen. Deze kathedraal was de belangrijkste kerk in het Soézdalsche land. Later (1395) werd het heiligenbeeld naar Moskou overgebracht en in de Oespjenskiej-kathedraal aldaar geplaatst, waar het zich nu nog bevindt.

aan zich onderwerpen. In 1169 trok hij met zijn leger naar het Zuiden en nam stormenderhand de oude Russische rijkshoofdstad in. Twee dagen plunderden de Soézdalsche krijgers

Het paleis van Andréj Bogoljoébskiej.

Kiéjew, waarna zij de stad in brand staken. Dat was de eerste groote verwoesting van de trotsche „moeder der Russische steden". Andréj wilde niet in Kiéjew blijven wonen, maar plaatste er zijn jongsten broeder als stadhouder en trok zelf

terug naar zijn residentie in het Noorden. Toch eischte hij, dat het geheele land hem als grootvorst zou erkennen en wee dengene, die tegenstand durfde bieden. Zoo werd de stad Wladímir aan de Kljázma de zetel van de grootvorsten.

Ook de machtige republiek Nowgorod wilde hij aan zich onderwerpen. In 1170 verschenen zijn troepen voor Nowgorod, maar nu leden de Soézdalers een verpletterende nederlaag. Deze overwinning heeft Nowgorod echter niet veel geholpen, want Andréj maakte gebruik van een ander middel, dat de rijke handelsstad moest dwingen zijn heerschappij te erkennen. Nowgorod lag in een onvruchtbare streek en moest voor zijn talrijke handeldrijvende en nijvere bevolking graan uit de Wolga-vorstendommen invoeren. Andréj sloot zijn grenzen af en belette den kooplieden graan naar Nowgorod door te voeren. In Nowgorod brak hongersnood uit en de handelsstad moest zich onvoorwaardelijk aan den grootvorst onderwerpen.

Het heerschzuchtige karakter van den grootvorst was oorzaak, dat hij geen vrienden had en dat hij zelfs door zijn naaste omgeving gehaat werd. In 1175 werd hij te Bogoljoébowo door zijn bedienden vermoord, die daarna zijn paleis leegplunderden.

Na zijn dood bleek het hoe slecht zijn administratief apparaat was. Er brak een volkomen anarchie uit. De bevolking kwam in opstand tegen de ambtenaren van den grootvorst (de posádnieks, tioénen enz.) en vermoordde hen allen. De plattelandsbevolking overviel de steden en plunderde de rijke kooplieden. Het geheele gebouw, dat Andréj met zooveel moeite had opgetrokken, stortte in elkaar.

Wsévolod III Boljsjóje Gnjezdó.

Na den dood van Andréj ontbrandde in het land van Soézdalj een hevige strijd om de macht. Andréj had geen

zonen en zijn erfgenamen konden zijn broeders of zijn neven zijn. De oudere steden (Rostów en Soézdalj) kozen partij voor de neven van den grootvorst, terwijl de nieuwe steden (Wladímir en Perejasláwlj) aanhangers waren van de broeders van den overleden grootvorst, zoodat de strijd tusschen de vorsten tegelijkertijd een worsteling tusschen de oude en nieuwe steden, tusschen de oude regeeringsvormen en het opkomende absolutisme was. Maar de eenheid van belangen der stedelingen, die hen vroeger tot een geduchte macht had gemaakt, bestond niet meer. De droezjína-mannen van Wladímir aan de Kljázma en de bojaren sloten gemeene zaak met de leiders der oudere steden, terwijl de lagere klassen, ook in Rostów en Soézdalj, voor den nieuwen regeeringsvorm en zijn vertegenwoordigers, de broeders van Andréj, waren. De strijd werd nog verscherpt doordat de verschillende klassen vertegenwoordigers van verschillende stadia van de kolonisatie waren; de hoogere klasse bestond voor het grootste gedeelte uit mannen, die uit Nowgorod afkomstig waren en vóór de stichting van het Soézdalsche vorstendom zich als groote landheeren in het land hadden gevestigd; de lagere klassen bestonden hoofdzakelijk uit Zuid-Russen, die naar het Noorden emigreerden om er met hard werken het dagelijksche brood te verdienen. De lagere klassen hebben de overwinning behaald en de broeders van Andréj Bogoljoébskiej werden de heeren van het land van Soézdalj. Na den dood van een dezer broeders, vorst Michaïl, legden de inwoners van Wladímir en Perejasláwlj den eed van trouw af aan den jongsten broeder van Andréj, vorst Wséwolod III en aan zijn kinderen. Op deze wijze werd het beginsel van de erfopvolging ingevoerd; er kwam dus een nieuw element in de opvattingen van het volk over het regeeringsstelsel.

De regeeringsjaren van Wséwolod Boljsjóje Gnjezdó [1]) (1176-1212) waren het tijdperk van den grootsten bloei van het land van Soézdalj. Geheel Rusland erkende hem als grootvorst, Nowgorod gehoorzaamde hem onvoorwaardelijk; in Kiéjew regeerde een door hem aangewezen vorst; zelfs de vorsten van het verre Galicië erkenden zijn suprematie en zochten bij hem steun tegen hun vijanden. Zijn macht was zoo groot, dat de dichter van het „Lied over het leger van vorst I'gorj" over hem schrijft, dat hij „de Wolga met de riemen kon verdeelen, den Don met de helmen van zijn krijgers leeghalen". Wséwolod was in alle opzichten de tegenvoeter van de Zuid-Russische vorsten. Terwijl toch de Zuidelijke heerschers door den onophoudelijken strijd tegen de Polowtsen en de onafgebroken onderlinge veeten van den krijg hielden en alleen vochten om te vechten [2]), vermeed Wséwolod zoo veel als hij maar kon den krijg. Hij was vervuld van zijn doel, dat hij nastreefde: zijn staat machtig te maken en de positie van den grootvorst te versterken, ook voor de toekomst. Hij was dus in alle opzichten de stamvader en voorganger van de latere heerschers van Moskou.

De ineenstorting.

Na den dood van Wséwolod stortte echter het door hem opgetrokken gebouw ineen. Wséwolod heeft zijn oudsten zoon, Konstantijn, dien hij ongeschikt achtte het grootsche werk voort te zetten, uit het rijk verdreven en benoemde den

---

1) „Boljsjóje Gnjezdó" beteekent „groot nest". Deze benaming kreeg de vorst omdat hij de stamvader was van alle latere grootvorsten.

2) In Zuid-Rusland gold als ideaal vorst Mstisláw Oedalój (de Koene). Deze ridder zonder vrees beschouwde den krijg als het eenige, wat het leven belangrijk maakte. Onbekommerd om de toekomst, vocht hij niet om uitbreiding van grondgebied, streefde hij niet naar meer macht, verlangde hij niet anderen hun erfgoed te ontnemen, maar vocht alleen om het vechten.

tweeden zoon, Joériej, tot grootvorst. Konstantijn wilde zich echter bij den door den uitersten wil van zijn vader geschapen toestand niet neerleggen en zon naar middelen om grootvorst te worden; lang hoefde hij op een dergelijk middel niet te wachten, want de krijg, waarin de nieuwe grootvorst spoedig na den dood van Wséwolod werd gewikkeld, bood hem de mogelijkheid zich op Joériej te wreken. Er ontstond nl. een strijd tusschen Nowgorod, dat zijn onafhankelijkheid wilde herkrijgen en den grootvorst van Soézdalj, die zich als meester van de rijke handelsstad beschouwde. Nowgorod wendde zich tot vorst Mstisláw Oedalój, den heer van Toropjéts, een van de meest beroemde Russische ridders uit dien tijd. Mstisláw stelde zich aan het hoofd van de Nowgorodsche militie en leidde haar tegen Soézdalj. Konstantijn sloot zich bij Mstisláw aan. De Nowgoroders versloegen het Soézdalsche leger. Joériej moest afstand doen van den grootvorstelijken titel en Konstantijn beklom den troon van Wladímir aan de Kljázma, terwijl Nowgorod zijn onafhankelijkheid herkreeg.

Sinsdien begon de verbrokkeling van het land van Soézdalj. De grootvorst zetelde te Wladímir, en zijn broeders en neven regeerden in andere steden en erkenden de opperheerschappij van den grootvorst slechts in naam. In Soézdalj ontstond dus een regeeringsstelsel, dat veel overeenkomst vertoonde met het Zuid-Russische. Het verschil bestond alleen hierin, dat in de steden geen wjétsje's meer waren en dat de vorsten een onbeperkte macht in hun gebied („oedjél" werd zoo'n vorstendom genoemd) bezaten.

2. NOWGOROD.

Stad en land.

Naast het Soézdalsche vorstendom ontstond er in het Noorden nog een centrum van Russische beschaving: de

handelsstad Nowgorod. Het gebied van de handelsstad nam door verovering en kolonisatie steeds toe en tenslotte werd het een groot rijk, dat zich op een geheel andere

De kathedraal van de heilige Sophia te Nowgorod.

wijze dan de overige Russische staten heeft ontwikkeld.

Nowgorod lag aan beide oevers van de rivier de Wólchow, niet ver van het I'lmen-meer en was omringd door moerassen. Men veronderstelt, dat de stad ontstaan is door het

A. WASNETSOW.

De markt te Nowgorod.

samensmelten van eenige, dicht bij elkaar gelegen, nederzettingen, die den kern vormden van de latere wijken der stad (de z. g. „kontsy'"). Door den Wólchow werd Nowgorod verdeeld in twee helften; de Oostelijke heette „Torgówaja" (Handels-helft), omdat zich daar de markt, de hartader van het economische leven der stad, bevond; de Westelijke helft heette „Sofiéjskaja" naar de beroemde kathedraal van de heilige Sophia, die door Jarosláw den Wijze was gebouwd. De vesting van Nowgorod werd „djetíenjets" of „kremlj" genoemd. De stad was verdeeld in vijf wijken (kontsy'), die een groote mate van zelfbestuur bezaten. Het gebied, dat langzamerhand door Nowgorod werd veroverd, noemde men „het land van de heilige Sophia"; het werd verdeeld in vijf districten, die „pjatína's" heetten, en eenige „gewesten". De pjatína's vormden samen met de stad het territorium van het rijk. In de pjatína's bevonden zich de „voorsteden" [1]) van Nowgorod: Pskow, I'zborsk, Wjelíkieje Loéki, Stáraja Roéssa, Ládoga enz. De voorsteden waren afhankelijk van Nowgorod, konden deel nemen aan de beraadslagingen van de wjétsje van de hoofdstad en hadden eenigen invloed op de staatszaken van de republiek. Van deze steden heeft alleen Pskow zich tot een groote stad ontwikkeld en werd in de XIV^de^ eeuw onafhankelijk van Nowgorod [2]); de overige steden waren kleine plaatsen. De „voorsteden" lagen ten Westen van de rivieren Wólchow en Lowátj en waren feitelijk niets anders dan vestingen van Nowgorod tegen de opdringende Duitschers en Litauers. Ten Oosten van Nowgorod lagen de wingewesten van de handelsstad, die zich uitstrekten tot

1) Men vergete niet, dat een „voorstad" (prigorod) in Oud-Rusland een kleinere stad werd genoemd, die afhankelijk was van een grootere. Deze „voorsteden" lagen dikwijls op een grooten afstand van de metropool.

2) Pskow werd toen de „jongere broeder van Nowgorod" genoemd.

achter het Oeral-gebergte in het Oosten en tot de Witte Zee in het Noorden.

De bodem van het land van Nowgorod was onvruchtbaar en kon de bevolking niet voeden. Nowgorod was daarom aangewezen op het graan, dat uit de Wolga-vorstendommen werd aangevoerd. Zoodra deze toevoer door misoogst of door het afsluiten van de grenzen van Soézdalj (zooals Andréj Bogoljoébskiej deed) werd afgesneden, ontstond in de stad en de „voorsteden" hongersnood.

In ruil voor het graan voerden de Nowgoroders naar het Oosten goederen uit, die zij van hun Westelijke naburen kochten, nl. weefsels (laken en linnen), voorwerpen van metaal, wijn, fruit en kunstvoorwerpen. Om deze Westersche goederen te kunnen koopen moest Nowgorod verschillende waren uitvoeren. De uitvoerartikelen waren: bont, honing en was, vet van zeedieren, vlas en hennep. Al deze waren had Nowgorod in zijn uitgestrekte wingewesten in overvloed. Zoo ontwikkelde zich de handel van Nowgorod en werd deze stad de bemiddelaarster tusschen het Oosten en het Westen.

Hoe heeft echter de betrekkelijk kleine stad een zoo uitgebreid gebied, bijna de helft van Oost-Europa, aan haar macht kunnen onderwerpen? Reeds in de oudste tijden drongen de Nowgoroders, op zoek naar bont en andere uitvoerwaren, steeds meer en meer naar het Noorden en Noord-Oosten van de vlakte door. Zij vestigden overal factorijen en kolonies, kochten van de inboorlingen grond en werden langzamerhand de heerschers van het land. Voor de kolonisatie der gekochte of geroofde landerijen en voor de bedrijven, die zij er hadden gevestigd, brachten de bojaren en rijke kooplieden hun slaven en zákoep's naar de in bezit genomen gebieden, en dezen breidden de bezittingen van hun heeren steeds meer uit. Later begon de trek van vrije Nowgoroders

naar het Noorden, en zij waren nu eens vreedzame kolonisten dan weer veroveraars, die de zwakke inboorlingen onbarmhartig onderdrukten en hun have roofden. Mettertijd ontstond te Nowgorod een groote groep menschen, die „oesjkoéjniki" werden genoemd. Evenals de Warjágen eenige eeuwen vóór hen, voeren deze vrijbuiters in hun lichte booten[1]) op de rivieren van Noord-Rusland, dreven ruilhandel met de inboorlingen en onderwierpen de bevolking aan het gezag van de metropool, die zich „Gospodién Weliékiej Nowgorod" (Heer Nowgorod de Groote) noemde. De kronieken bevatten veel verhalen over het optreden van deze benden in het Noorden, over hun rooftochten, plunderingen en de onbarmhartige onderdrukking van de opstanden der tot wanhoop gedreven goedhartige inboorlingen. Op deze tochten leerden de Nowgoroders alle waterwegen kennen, die ze later gebruikten voor het vervoeren van de door roof of ruil verkregen waren. Behalve de waterwegen bestonden in het Noorden ook landwegen, maar die speelden een veel kleinere rol. De in Nowgorod aangevoerde waren werden naar het buitenland uitgevoerd of aan de buitenlandsche kooplieden, die te Nowgorod woonden, verkocht.

De vreemde kooplieden waren oorspronkelijk bijna uitsluitend Zweden, maar later (in de XIIIde en XIVde eeuw) werden de Zweden verdrongen door de kooplieden uit de Noord-Duitsche Hanze-steden. De Duitsche kooplieden vormden te Nowgorod een zelfstandige gemeente met eigen kerken en eigen reglement. De Hanze maakte gebruik van haar overwicht op zee om Nowgorod van West-Europa af te snijden en zij dwong de Russen hun waren aan de te Nowgorod gevestigde Duitschers te verkoopen. De geheele

[1]) Zulk een boot heette „oesjkoéja"; oesjkoéjnik beteekent dus „een man, die in een oesjkoéja vaart".

buitenlandsche handel van Nowgorod is op deze wijze in Duitsche handen overgegaan. In het Oosten waren echter de Nowgoroders volkomen onafhankelijk van de Hanze. Zij voerden handel zoowel met de Russische vorstendommen als met de landen van het Mohammedaansche Oosten en zelfs met het rijk der khalifs, hetgeen bewezen wordt door het feit, dat in den grond vaak potten met Arabische munten worden gevonden.

De ontwikkeling van den politieken status van Nowgorod.

Oorspronkelijk onderscheidde Nowgorod zich in niets van de overige Russische steden. De grootvorst, die te Kiéjew zetelde, benoemde den stadhouder (posádniek) van Nowgorod, meestal een zijner zonen, die uit zijn naam de stad bestuurde. Na den dood van Wladímir Monomách begon de band tusschen Nowgorod en de grootvorsten slapper te worden. De afgelegenheid van Nowgorod maakte deze stad ongeschikt voor een basis, waaruit de vorst Kiéjew kon veroveren en de vorsten stelden er daarom weinig prijs op, in die verre stad te regeeren. Nowgorod heeft gebruik gemaakt van dezen toestand om zich volkomen vrij te maken en de vorsten naar eigen keuze te benoemen; bij voorkeur koos de wjétsje van de handelsstad vorsten uit de armere dynastieën, die te weinig macht bezaten om gevaarlijk voor de vrijheid van Nowgorod te worden. Daarna eigende de wjétsje zich ook het recht toe den bisschop te benoemen. Nog later begon de wjétsje alle ambtenaren te benoemen en eischte van den vorst, dat hij geen vreemdelingen (d.w.z. niet-Nowgoroders) in zijn dienst zou nemen. De vorst werd op deze wijze volkomen machteloos en moest regeeren volgens den wensch der bevolking. Zoodra een vorst zijn eigen wil poogde door te voeren, werd hij uit het land gezet. De vorst ontving een

zeker salaris, maar mocht geen grond in eigendom bezítten; hetzelfde gold voor zijn droezjína.

De vorst was dus in Nowgorod niets anders dan een gesalarieerd chef van de militie. In tijd van vrede was hij bovendien nog rechter (ten minste voor sommige, duidelijk omschreven, delicten), maar hij kon alleen na goedkeuring van den posádniek een vonnis vellen. De machtspositie van den vorst hing in de practijk van de sterkte der partij af, die zijn verkiezing had bewerkstelligd, van de afwezigheid van gevaarlijke mededingers naar den zetel en natuurlijk van de persoonlijkheid van den vorst. Maar zelfs in het gunstigste geval was de vorst toch niet in staat iets tegen den wil van de wjétsje te doen.

De staatsinrichting.

De wjétsje van Nowgorod leidde het geheele politieke leven van de republiek. De wjétsje kwam niet op vastgestelde tijden bijeen, maar werd bijeengeroepen door den vorst of den posádniek, wanneer er iets te bespreken was. De plaats van vergadering was het „Hof van Jarosláw" of het plein vóór de Sophia-kathedraal. De vergadering kon iedere burger van de stad of een der „voorsteden", die vrij was en een eigen huishouding had, bijwonen. De stemmen werden, evenals op de andere wjétsje's, niet geteld maar naar het geschreeuw werd geschat, welke partij de meerderheid uitmaakte. Vaak gebeurde het, dat de minderheid zich niet goedschiks aan de meerderheid wilde onderwerpen of dat op de wjétsje eenige min of meer gelijke stroomingen bestonden; dan ontaardde de vergadering in een vechtpartij en de vuisten moesten de zaak beslissen. Het gebeurde echter ook, dat er twee partijen waren van ongeveer gelijke sterkte. Iedere partij belegde dan een eigen wjétsje en wel de eene in de

Torgówaja- en de andere in de Sofiéjskaja-helft. Daarna, verhit door de redevoeringen en door de geuite beschuldigingen, begaven beide partijen zich naar de brug over den Wólchow en ontstond er een geregelde veldslag. Zoodra de bisschop hoorde, dat een dergelijk samentreffen dreigde, trok hij in vol ornaat, vergezeld door de geestelijkheid naar de brug om de botsing te beletten of te doen ophouden.

Het is duidelijk, dat bij dergelijke verhoudingen de wjétsje niet in staat was de hangende zaken op een behoorlijke wijze te bespreken en nog minder wetsvoorstellen uit te werken. Er moest dus een college bestaan, dat de vraagstukken, welke aan de wjétsje ter beslissing zouden aangeboden worden, zou uitwerken en de wetsontwerpen redigeeren. Deze functie vervulde in Nowgorod de „regeeringsraad", dien de Duitschers „Herren" noemden, omdat de raad uit posádnieks, zoowel in functie zijnde als gewezen posádnieks, den ty'siatskiej en de sótskiej's (den chef van de militie en de bataljons-commandanten) bestond en een uitgesproken patricisch karakter had; in de XV[de] eeuw telde deze raad 50 leden. In de oudste tijden werd de raad door den vorst gepresideerd; later door den bisschop. De invloed van dezen raad nam steeds toe, zoodat hij ten slotte de diplomatieke betrekkingen van de republiek beheerde en de feitelijke regeering van het land werd.

De uitvoerende macht berustte hoofdzakelijk bij den posádniek. Hij was de vertegenwoordiger van de stad en beschermde haar belangen tegen mogelijke usurpatie door den vorst. Zonder zijn toestemming kon de vorst niets doen; bij afwezigheid van den vorst regeerde hij ook; dikwijls trad hij zelfs als aanvoerder van het leger op; hij voerde diplomatieke onderhandelingen uit naam van Nowgorod, en het buitenland hechtte meer waarde aan hem dan aan den vorst.

Er bestond geen vastgestelde termijn voor zijn dienst; hij bleef in functie totdat de wjétsje hem dwong af te treden, wat beteekende, dat zijn partij op de bijeenkomsten van de wjétsje niet meer over de meerderheid beschikte. Posádniek kon volgens de wet iedere burger van Nowgorod worden, maar uit de kronieken weten wij, dat in de practijk tot posádniek steeds een lid van een bekend patricisch geslacht werd benoemd. De posádniek ontving geen vast salaris, maar hij beschikte over zekere inkomsten uit de wingewesten.

Naast den posádniek stond de „ty'siatskiej", dien de Duitschers „Herzog" noemden. Welke functie de ty'siatskiej vervulde is niet met zekerheid vast te stellen. Te oordeelen naar zijn benaming moest hij oorspronkelijk de chef van de militie geweest zijn [1]. Het schijnt, dat hij de lagere klassen van de bevolking vertegenwoordigde en dus de tegenvoeter was van den posádniek. De ty'siatskiej was ook rechter en wel in zekere, duidelijk omschreven gevallen. Onder hem stonden de gekozen sótskiej's, chefs van „honderdtallen".

Iedere wijk (konjéts) [2] van de stad had een gekozen hoofd (stárosta); ook elke straat had haar gekozen stárosta; (de wijken en haar onderdeelen, de straten, waren autonome administratieve eenheden).

De pjatína's werden bestuurd door gekozen vertegenwoordigers van Nowgorod. De „voorsteden" en de gewesten genoten een hooge mate van zelfbestuur; sommige steden en gewesten hadden zelfs eigen gekozen vorsten en eigen rechtbanken.

Naar de constitutie was Nowgorod dus een democratische republiek, waarin de opperste macht berustte bij de souvereine wjétsje, waar iedere vrije burger recht van stem had. Alle

---

[1]) „Ty'siatskiej" beteekent „hoofd van duizend"; de militie werd „ty'siatsja" (duizend) genoemd, ofschoon zij natuurlijk veel meer dan 1000 man telde.

[2]) „Konjéts" is Nominatief enkelvoud; de meervoudsvorm is „kontsy'".

burgers waren in politiek opzicht volkomen gelijk, maar economisch waren zij het natuurlijk niet. Er ontstond daarom een strijd tusschen de lagere klassen en de machtige aristocratie, die steeds meer en meer de regeering tot haar domein maakte; dit leidde ten slotte tot de ineenstorting van de republiek.

De maatschappelijke verhoudingen.

De bevolking van de republiek bestond uit „groote" en „kleine" luiden. Het al of niet behooren tot een dezer groepen werd bepaald door de economische positie van een persoon en zijn rol in de maatschappij. Van meer beteekenis was de verdeeling in maatschappelijke klassen; er waren in Nowgorod de volgende standen: bojaren, patriciërs (zjity'je ljoédi), kooplieden en kleine luiden (kleinhandelaars, ambachtslieden en arbeiders). Aan de spits van de maatschappij stonden de bojaren; het waren rijke kapitalisten en groote landheeren. Voor zoover bekend, namen zij niet direct deel aan den handel; zij leenden geld aan de kooplieden, dreven handel door tusschenkomst van andere personen en stonden hierdoor aan het hoofd van den handel van Nowgorod. De volgende klasse vormden de „zjity'je ljoédi". Hun maatschappelijke positie is niet met zekerheid vast te stellen; sommige geleerden denken, dat het landeigenaars waren, andere daarentegen zien in hen minder groote kapitalisten, die van de rente van hun kapitalen leefden. De derde klasse vormden de kooplieden, dus het eigenlijke handeldrijvende element van de stad. De kooplieden waren verdeeld in „sótnja's" (honderdtallen) en vormden vennootschappen; ieder lid van een vennootschap moest in de kas 50 griéwna's zilver storten; hij genoot bij zijn transacties den steun van zijn vennootschap. De overige massa van de

bevolking werd „kleine luiden" (juister: „zwarte menschen") genoemd. Het waren de klein-handelaren, ambachtslieden en arbeiders. Op het platteland behoorden tot deze klasse de smérdy (vrije boeren) en de „zémtsy" (vermoedelijk: kleine landbezitters).

De economische ongelijkheid bij een volkomen juridische gelijkheid heeft tot een verwoeden strijd tusschen de klassen geleid. De „kleine luiden" waren economisch afhankelijk van de hoogere en daardoor gedwongen op de wjétsje de politiek van de rijken te steunen, hetgeen tot groote ontevredenheid leidde, die zich vaak in woelingen uitte. De tegenstelling nam steeds toe en in de XV[de] eeuw werd de wjétsje een werktuig van eenige rijke bojaren-geslachten, die de stemgerechtigden omkochten of door financieel overwicht dwongen voor hun voorstellen te stemmen; er ontstond dus een oligarchie, die het rijk naar eigen goedvinden bestuurde. De ondergeschikte positie van het grootste gedeelte der bevolking had een onverschilligheid van de massa voor het lot van de republiek ten gevolge. Moskou kon daarom later Nowgorod aan zich onderwerpen zonder veel verzet van de bevolking te ontmoeten.

3. ZUID-WESTELIJK RUSLAND.

Het land en zijn geschiedenis.

De emigratiegolf uit het Dnjepr-gebied richtte zich slechts voor een gedeelte naar het Noord-Oosten. Een ander gedeelte wendde zich naar het Zuid-Westen, naar Wolhy'nië en Galícië, die zich daardoor snel ontwikkelden. Na de vereeniging van deze twee gebieden tot één rijk werd Zuid-Westelijk Rusland een der machtigste Russische staten.

Wolhy'nië lag aan den rechteroever van den Westelijken

Boeg en strekte zich uit tot den Zuidelijken Boeg. Het gebied werd Wolhy'nië genoemd naar de oude stad Woly'nja, de hoofdstad der Wolynjanen (ook Doeleben en Boezjanen genoemd). Oorspronkelijk hoorde het gebied bij Kiéjew, maar in het midden van de XII^de^ eeuw werd het een afzonderlijk vorstendom, een „ótsjina" (d.w.z. erfland) van de daarin gevestigde familie (afstammelingen van Wladímir Monomách). Steunende op hun rijk land voerden de vorsten van Wolhy'nië een hardnekkigen strijd met de tegenstanders om het bezit van Kiéjew. Dit is een van hen, den dapperen Román Mstisláwitsj [1]), dan ook gelukt. Behalve Kiéjew voegde hij aan zijn bezittingen het aangrenzende Galicië toe.

Galicië bestond uit twee gedeelten, een bergachtig (aan de Oostelijke hellingen van de Karpathen) met de hoofdstad Gálitsj (aan den Dnjestr) en een vlak (ten Noorden van den Westelijken Boeg). Als grensgebied aan voortdurende aanvallen van Polen en Hongaren blootgesteld, was Galicië geen gewild bezit en de grootvorsten stuurden er jonge vorsten heen, die geen ander land bezaten. Op de bijeenkomst te Ljoébetsj werd besloten het land toe te wijzen aan twee izgójen, Wasíljko en Wolodárj. De zoon van Wolodárj, vorst Wolodímirko, vereenigde het geheele land onder zijn bestuur en breidde zijn grenzen aanzienlijk uit. Hij legde wegen aan, stichtte nieuwe steden, koloniseerde het land met emigranten uit het gebied van den Dnjepr en met krijgsgevangenen. Hij was sluw en wreed en was daarom, ondanks zijn groote verdiensten, niet bemind. Zijn zoon, Jarosláw Osmomy'sl (1152-1187) zette het werk van zijn vader voort. Galicië

1) Deze vorst Román Mstisláwitsj is de held van een zeer eigenaardig epos. Tot op heden worden in Zuid-Rusland liederen over hem en zijn heldendaden gezongen. (Uitvoeriger over hem bij Iw. Zjdánow, Byljewój E'pos; Pjésnj o knjáze Románje).

bereikte in zijn regeering het hoogtepunt van macht en welvaart. De vruchtbaarheid van den bodem trok veel kolonisten, zoowel uit Rusland als uit Polen en Hongarije. Ook de handel ontwikkelde zich, hetgeen een ongekenden bloei van de steden meebracht. Jarosláw Osmomy'sl wist gebruik te maken van de gunstige omstandigheden om zijn positie te versterken en hij werd naast Wséwolod III Boljsjóje Gnjezdó de machtigste vorst van Rusland.

Na den dood van Jarosláw ontbrandde in Galicië een hevige strijd om de macht, waarbij alle mannelijke afstammelingen van Jorosláw omkwamen. In 1199 voegde de vorst van Wolhy'nië, Román Mstisláwitsj, Galicië bij zijn bezittingen. Onder de regeering van diens zoon Daniïl nam het vereenigde vorstendom in welstand en macht toe.

Het verval.

De positie van de vorsten van Zuid-Rusland verschilde sterk van die der Soézdalsche heeren. Zuid-Westelijk Rusland had als naburen niet de zwakke Finnen, maar machtige en oorlogszuchtige volkeren (Polen, Hongaren, Litauers). Ook de Polowtsen waren er niet onbekend. De vorsten van Zuid-Westelijk Rusland moesten daarom naar drie fronten oorlog voeren. Nu en dan sloten zij bondgenootschap met een van hun vijanden om de andere te beoorlogen, hetgeen echter ten gevolge had, dat deze tijdelijke bondgenooten zich later in den binnenlandschen strijd mengden en Russische gewesten bezetten. En redenen voor dergelijken strijd waren er in het Zuid-Westelijke vorstendom te over. Door een samenloop van omstandigheden ontwikkelden de bojaren zich in dat vorstendom tot een machtige aristocratie, die een zelfde rol wilde spelen als de Poolsche en Hongaarsche magnaten. De bojaren hebben den vorst (in tegenstelling met het overige

Rusland, dat zich steeds meer in microscopische, elkaar beoorlogende, staatjes splitste, werd Zuid-Westelijk Rusland een eenheidsstaat met één vorst) geholpen de autonomie der steden af te schaffen. Met het verdwijnen van de wjétsje's verloor echter de vorst den steun der steden tegen de bojaren en dezen werden steeds machtiger. De vorsten probeerden zich ook van de bojaren te ontdoen om alleenheerschers te worden, maar dit lukte hun niet. De strijd tusschen de kroon en de bojaren werd een van de oorzaken van de ineenstorting van het door Jarosláw Osmomy'sl en Román gestichte rijk. De vijanden, die op een gelegenheid loerden om een gedeelte van het rijke land te bemachtigen, steunden de aristocratische oligarchie en beletten op deze wijze het rijk zich te consolideeren. Het land geraakte door onophoudelijke burgeroorlogen in verval en werd uiteengescheurd door Polen, Hongarije en Litauen.

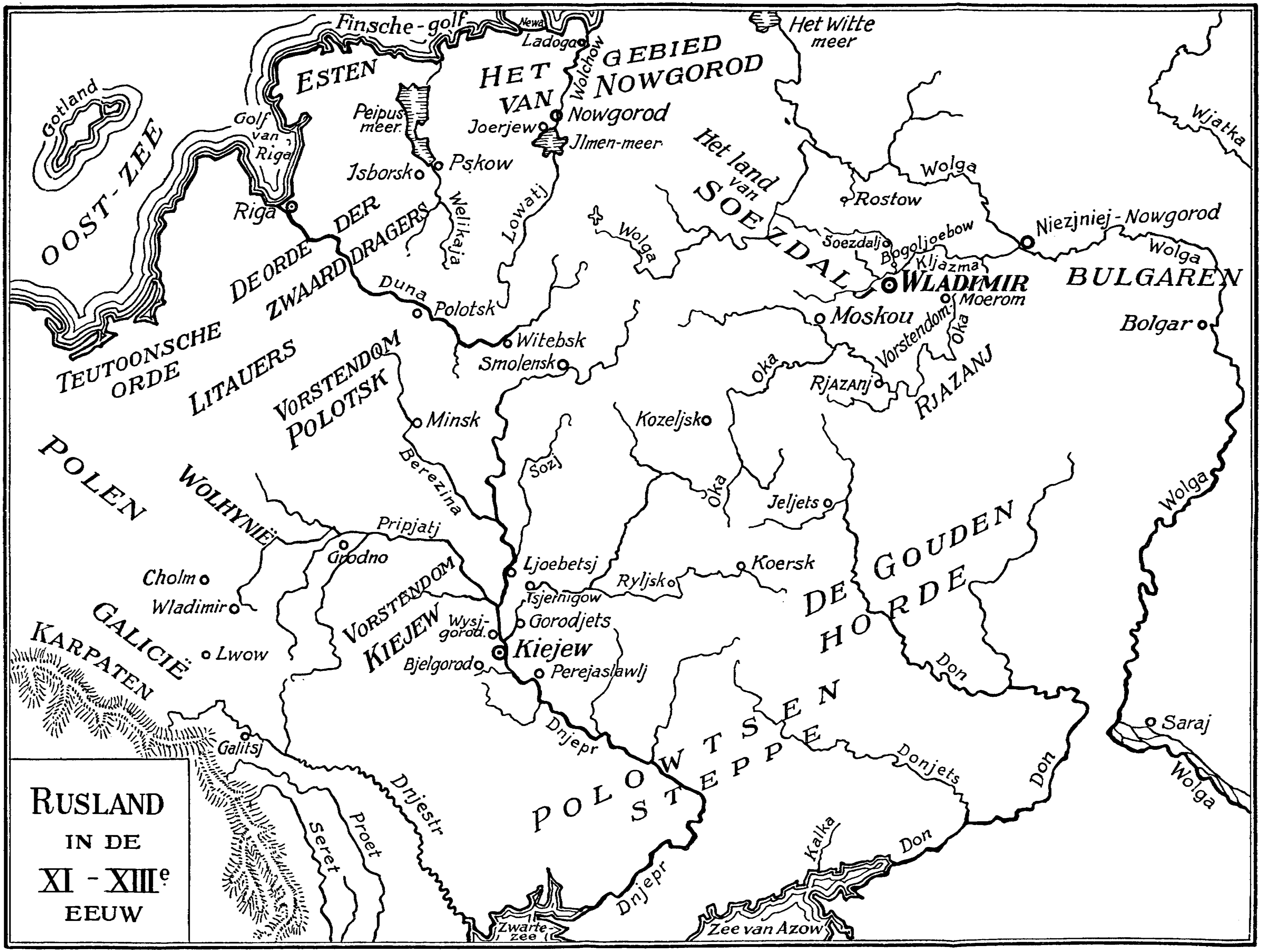
RUSLAND IN DE XI - XIIIe EEUW
OOST-ZEE
Gotland
Finsche-golf
Newa
Ladoga
Wolchow
Golf van Riga
Riga
ESTEN
Peipus meer.
Jsborsk
Pskow
Welikaja
HET GEBIED VAN NOWGOROD
Nowgorod
Joerjew
Jlmen-meer
Lowatj
Het Witte meer
Het land van SOEZDAL
Wolga
Rostow
Wjatka
Soezdalj
Bogoljoebow
Kljazma
WLADIMIR
Moerom
Niezjniej-Nowgorod
BULGAREN
Bolgar
Moskou
Vorstendom
Oka
Rjazanj
RJAZANJ
DE ORDE DER ZWAARDDRAGERS
Duna
Polotsk
Witebsk
Smolensk
TEUTOONSCHE ORDE
LITAUERS
VORSTENDOM POLOTSK
Minsk
Berezina
Kozeljsk
Sozj
Jeljets
POLEN
WOLHYNIË
Pripjatj
Grodno
Cholm
Wladimir
GALICIË
Lwow
KARPATEN
Ljoebetsj
Koersk
Ryljsk
Tsjernigow
Gorodjets
VORSTENDOM KIEJEW
Wysj-gorod.
Kiejew
Bjelgorod
Perejaslawlj
DE GOUDEN HORDE
Don
Saraj
Galitsj
Dnjepr
Dnjestr
Seret
Proet
POLOWTSEN STEPPE
Donjets
Kalka
Zwarte-zee
Zee van Azow

VII. De Tataarsche invasie.[1]

Dzjengis-khan en de slag aan de Kálka.

IN de eerste helft van de XII^de^ eeuw, toen zich in Rusland de boven omschreven evolutie voltrok, verscheen in de steppe een nieuwe vijand, die veel machtiger was dan al zijn voorgangers, — de Mongolo-Tataren. Ethnographisch waren het twee verschillende volkeren, Mongolen en Tataren (volkeren van het Turksche ras), maar zij vormden één rijk. Voor hun inval in Rusland zwierven zij door de eindelooze steppen van Azië, maar evenals hun voorgangers trokken zij steeds verder naar het Westen totdat zij in Rusland belandden. Het waren half-wilde nomaden, die hun dagen doorbrachten met het rondzwerven door de steppe en het jacht maken op het wild, terwijl de slaven hun kudden hoedden. Zooals alle nomaden waren zij onderverdeeld in stammen, die op hun beurt bestonden uit „oeloesen". Aan het hoofd van iederen stam stond een khan, wiens macht beperkt was door den „koeriltaj" (de vergadering van hoofden van de geslachten). Deze stammen werden in de tweede helft van de XII^de^ eeuw door den khan Temoetsjin vereenigd in één rijk. Na langen strijd met zijn tegenstanders[2]) dwong hij alle stammen zijn

---

[1]) Zie ook mijn artikel „De Tataarsche invasie" in het maandblad „De spiegel van Handel en Wandel". (No. 1-4 van den tweeden jaargang).

[2]) Bij zijn eerste overwinning liet hij 70 overwonnen bey's (hoofden) in ketels met kokend water werpen.

oppermacht te erkennen. In het begin van de XIII^de^ eeuw riep hij een „grooten koeriltaj" (een algemeene vergadering van de hoofden van alle stammen) bijeen, die hem tot gebieder van alle horden heeft uitgeroepen en den titel Dzjengis-khan (groote khan) gegeven. Sinsdien begon zijn triomftocht door Azië, waarbij verschillende bloeiende staten met een oeroude beschaving werden verwoest.

Een van zijn legers trok in 1223 (volgens andere kronieken in 1224) door de Kaspische Poort en wierp zich op de Polowtsen. De nomaden wendden zich tot de Zuid-Russische vorsten en smeekten om hulp. De vorsten, die in de vroegere eeuwen Grieksche, Duitsche of Scandinavische prinsessen huwden, vermaagschapten zich in de XII^de^ eeuw met de heerschers der Polowtsen en werden aan den omgang met de nomaden gewend geraakt. Het is daarom begrijpelijk, dat de Polowtsen, toen zij door het leger van Temoetsjín werden bedreigd, de Russen om hulp verzochten. De Zuid-Russische vorsten kwamen te Kiéjew bijeen om het verzoek der Polowtsen te bespreken. Op deze bijeenkomst werd besloten den Polowtsen hulp te verleenen, omdat de steppenbewoners zich anders aan de Tataren zouden onderwerpen, waardoor het Russische land door een veel gevaarlijkeren vijand dan de Polowtsen waren, zou bedreigd worden. Er verzamelde zich een groot Russisch leger, dat te paard en per boot naar het Zuiden trok, den onbekenden vijand tegemoet. De Tataarsche bevelhebbers zonden ijlboden naar de Russische vorsten met het verzoek naar hun haardsteden terug te keeren, want, zeiden de ijlboden, de Tataren waren gekomen om de Polowtsen te beoorlogen en niet de Russen. De vorsten sloegen echter deze verzoeken van de legeraanvoerders van Temoetsjín in den wind en zetten hun tocht voort.

Aan de rivier de Kálka[1]) stiet het vereenigde leger van Russen en Polowtsen op de Tataren. Er ontbrandde een hevige veldslag, die noodlottige gevolgen heeft gehad voor de verdere ontwikkeling van het Russische volk en die eeuwen lang in de herinnering van de Russen als de rampspoedige dag, waarop alle Russische helden den dood vonden, voortleefde[2]). De Russen vochten als leeuwen, maar er was geen algemeene leiding en iedere vorst bepaalde zelf zijn tactiek. De Polowtsen, die meer gewend waren strooptochten te ondernemen dan geregelde veldslagen te leveren, hebben reeds den eersten grooten aanval der Tataren geen weerstand kunnen bieden en sloegen op de vlucht, zoodat het geheele Tataarsche leger zich op de Russen kon werpen. Na een gevecht van eenige uren, waarbij de meeste Russische krijgers en zeer vele vorsten sneuvelden, behaalden de Tataren een volkomen overwinning. De zegevierende Aziaten lieten alle gevangen genomen Russische vorsten en legeraanvoerders gebonden op den grond neerleggen, bedekten hun lichamen met planken en dansten er zoo lang op, totdat de slachtoffers in een bloederige massa waren veranderd. Slechts een zeer klein gedeelte van de Russische krijgers, die Kiéjew hadden verlaten, wist te ontsnappen aan de Tataarsche ruiters en naar hun haardsteden terug te keeren. Weldra verspreidde zich over geheel Rusland de mare van de ontzettende nederlaag aan de Kalka en een vertwijfeling maakte zich meester van het geheele volk. In alle steden van Zuid-Rusland vreesde men, dat de Tataren zich nu op het weerlooze land zouden werpen en alles verwoesten. Dit gebeurde echter niet. De Tataren keerden naar Azië terug en de Russen begonnen zich reeds te vleien met de

---

[1]) Waarschijnlijk de tegenwoordige Kalmius.

[2]) Zie de sage „Hoe de bogatyri van Heilig Rusland den dood vonden".

De slag aan de Kálka.

hoop, dat zij aan het dreigende gevaar waren ontkomen. Weldra bleek echter, dat zij zich vergist hadden.

De invasie van Batoe. [1])

In 1227 stierf Dzjengis-Khan. Voor zijn dood verdeelde hij al zijn bezittingen onder zijn zonen, die echter de oppermacht van een van hen, khan Ogadaj (of Oegedej), moesten erkennen en hem gehoorzamen. De nieuwe heerscher besloot nieuwe landen te onderwerpen en zond zijn legeraanvoerders naar verschillende streken om overal de volkeren aan de macht van den groot-khan te onderwerpen en rijken buit te verzamelen. Zijn neef Batoe (den zoon van Dzjoetsji) droeg hij op alle landen tusschen het Oeral-gebergte en den Dnjepr, die door Temoetsjin aan Dzjoetsji waren toegewezen, te veroveren.

Nu waren het geen afzonderlijke legerafdeelingen, die naar Europa trokken, maar een geheel volk, met vrouwen en kinderen, met kudden en de geheele have begaf zich onder aanvoering van den jongen Batoe naar het Westen. Deze horde trok door de Kaspische Poort en verwoestte alle steden, die aan de Wolga lagen (dus het rijk der Wolga-Bulgaren). In 1237 trok Batoe over de Wolga en drong Noord-Oostelijk Rusland binnen.

Het land van Soézdalj was toen tengevolge van de oneenigheid, die onder de vorsten heerschte, niet in staat een leger op de been te brengen, dat tegen de Tataren opgewassen zou zijn geweest. De Tataren hadden daarom steeds met kleine legertjes te doen, die zij natuurlijk zonder veel moeite versloegen. De droezjína's waren niet talrijk, omdat de vorsten

[1]) In de Russische volksliederen en legenden wordt de groote veroveraar Baty'j genoemd. Onder dezen naam is hij ook in de Russische geschiedenis bekend.

geen middelen hadden groote legers te onderhouden. De militie, de z.g. „ty'siatsja", telde wel veel manschappen, maar zij was de mindere van de Tataren zoowel wat het aantal betreft als geoefendheid, ervaring en zelfs bewapening. De vorsten moesten zich onder dergelijke omstandigheden beperken tot een verdedigingsoorlog en trokken zich in hun versterkte steden terug. In dezen strijd van de Russische steden tegen de aanstormende Aziaten gaf het Russische volk een nog nimmer aanschouwd schouwspel van moed en offervaardigheid. Helaas, de moed en onversaagdheid, waarmede de Russen tegen den vijand vochten, konden het land niet redden en de eene stad na de andere werd verwoest en in puinhoopen veranderd.

Batoe, die door zijn spionnen en de Polowtsen goed op de hoogte was gebracht van den toestand in Rusland, besloot eerst de Noordelijke vorstendommen te veroveren en zich daarna naar het Zuiden te keeren. Noordelijk Rusland toch had in dien tijd reeds een veel talrijkere bevolking dan het Zuiden en het groote aantal geweldige bosschen maakte de verovering van dat land voor steppenvolkeren moeilijk; was Noordelijk Rusland veroverd en verwoest, dan konden de Zuid-Russische vorsten noch hulp uit het Noorden ontvangen, noch zelf daarheen uitwijken.

Het eerst werd het Rjazansche vorstendom, dat aan de grens lag, verwoest. Batoe eischte, volgens de overlevering, dat de Rjazaners hem als hun opperheerscher zouden erkennen en hem een tiende van de inwoners als slaven en een tiende van hun have en vee als schatting zouden geven. De Rjazaners weigerden dit echter en lieten Batoe zeggen: „Als wij zullen sneuvelen, zal alles u toebehooren". Rjazánj werd stormenderhand genomen en verbrand, de bevolking uitgemoord of in slavernij meegesleurd. Hetzelfde lot trof ook de overige

steden van het Rjazansche land. Daarna trokken de Tataren, moordend, brandstichtend, schoffeerend en alles verwoestend, verder naar het Westen. Zij verwoestten alle steden van het Soézdalsche land en het geheele Wolga-gebied. Daarbij gingen de schoone kathedralen, die Andréj Bogoljoébskiej en zijn opvolgers in de hoofdstad van Soézdalj en in andere steden hadden laten bouwen, in vlammen verloren.

Grootvorst Joériej verliet bij de nadering der Tataren Wladímir aan de Kljázma en trok naar het Noorden om daar de komst van zijn vazallen af te wachten. De Tataren veroverden stormenderhand de hoofdstad, vermoordden het gezin van den grootvorst en alle rijksgrooten en verwoestten de stad, een van de mooiste en rijkste steden van de toenmalige beschaafde wereld. Daarna wierpen zij zich op het kleine legertje van den grootvorst en vernietigden het aan de rivier de Síti (1238) [1]), waarbij de grootvorst zelf en het grootste gedeelte van zijn krijgers den dood vonden. Na deze overwinning richtte Batoe zich tegen Nowgorod. De rijke handelsstad kon hij echter ten gevolge van de overstrooming niet bereiken; zoo was Nowgorod de eenige stad, die de Tataren niet konden verwoesten. Twee jaren lang (1237-1238) zwierven de horden van Batoe door Noord-Rusland en veranderden het bloeiende land in een woestenij.

In 1239 begaf Batoe zich naar Zuid-Rusland. Hier herhaalde zich dezelfde geschiedenis als in het Noorden: de eene stad na de andere werd veroverd en verwoest, de bevolking uitgemoord of in slavernij meegesleurd. Ook Kiéjew, de vroegere hoofdstad van Rusland, de stad die door zooveel Russische en buitenlandsche dichters werd bezongen, de stad, wier rijkdom bekend was in alle landen van Oost en West, werd

[1]) De rivier de Síti is een zijrivier van de Mológa, die op haar beurt een zijrivier van de Wolga is.

De Tataarsche invasie.

stormenderhand veroverd en in een berg puinhoopen veranderd, waarbij alle schatten van kunst en literatuur verloren gingen. De verwoesting, die de Aziaten in Rusland hadden aangericht, was zoo volkomen, dat de geheele Russische beschaving werd vernietigd en ophield te bestaan. De armzalige resten van het Russische volk werden in een staat van barbarisme en verwildering gedompeld.

Na de verwoesting van Zuid-Rusland trok Batoe naar het Westen. Het Hongaarsche leger, dat poogde weerstand te bieden aan de Tataren, werd verpletterd, waarna de Aziaten Silezië en een gedeelte van Polen verwoestten. Ten slotte verzwakte de aanvalskracht der Tataren en Batoe keerde naar het Oosten terug en West-Europa was gered. Batoe stichtte in de steppe van Zuid-Oostelijk Rusland een eigen staat, de Kiptsjäksche of Gouden Horde; de hoofdstad van het nieuwe rijk werd de stad Saráj aan den benedenloop van de Wolga.

Het Tataarsche juk en zijn gevolgen.

Aan het hoofd van de horde stond de khan, wiens macht onbeperkt was. De vereering van den khan door de Tataren was zoo groot, dat zij hem als een bovennatuurlijk wezen beschouwden en hem verafgoodden. Wat de khan ook beval, hoe wreed en ongerijmd het bevel ook was, het werd door zijn onderdanen onmiddellijk uitgevoerd. Alles in het uitgestrekte rijk – menschen, vee, have – behoorde aan den khan en hij kon naar eigen goedvinden beschikken over het leven en de bezittingen van al zijn onderdanen. Iedere Tataar mocht slechts dáár wonen, waar de khan hem toestemde te verblijven en niemand morde ooit tegen de bevelen van den heerscher. Na den dood van den khan kwam de „koeriltaj" bijeen, die uit de prinsen van den bloede een nieuwen heerscher koos. Het bestuur van het geweldige land en de

hoogste rechtsspraak werd uitgeoefend door een raad van rijksgrooten.

De onderworpen volkeren moesten aan de Tataren schatting betalen (een tiende van alle menschen, vee en andere have). Bovendien moesten zij hulptroepen aan de Tataren leveren en op deze wijze helpen andere volkeren te onderdrukken. Onmiddellijk nadat een land was veroverd werd er een volkstelling gehouden om vast te stellen, hoeveel schatting het land moest opbrengen. Ingeschreven werden niet alleen volwassenen, maar ook kleine kinderen, zelfs pasgeborenen. Wie de opgelegde schatting niet kon betalen, werd als slaaf verkocht.

De vorsten van de veroverde landen moesten zich samen met hun rijksgrooten naar de residentie van den khan begeven, waar zij rijke geschenken aan den khan, zijn vrouwen en de rijksgrooten moesten aanbieden om hun staten in leen te mogen ontvangen. Voor het vertrek naar huis moest de vorst te Saráj een zijner zonen als gijzelaar laten; de gijzelaar kon de hoofdstad van den khan alleen dan verlaten, wanneer hij vervangen werd door een anderen gijzelaar van gelijke beteekenis. Bij de geringste poging van een vorst ontrouw te worden aan zijn suzerein werden de gijzelaars afgemaakt. In iedere hoofdstad van een onderworpen rijk zetelde een stadhouder van den khan (hij werd „baskák" genoemd), die de werkelijke heer van het land was, terwijl de vorst slechts zijn ondergeschikte was. Weigerden de inwoners van een stad de bevelen van een baskák na te komen, dan werden zij van hoogverraad beschuldigd en het geheele gewest werd op barbaarsche wijze gestraft voor de ongehoorzaamheid van enkelen. De Tataren stonden oorspronkelijk op een zeer lage trap van ontwikkeling, maar na de verovering van verschillende Chineesche provincies hebben zij veel geleerde Chineezen in

S. IWANOW.

De baskak.

dienst genomen, die de administratieve ambten bekleedden en de briefwisseling van de regeering met andere hoven leidden. Langzamerhand namen de Tataren van de overwonnen volkeren veel zeden over en werden zelf minder barbaarsch en ruw.

Zoo waren de nieuwe heeren van Rusland, dat, verwoest en leeggeplunderd machteloos was en aan de genade van den wreeden en meedoogenloozen overweldiger overgeleverd. Rusland werd het eigendom van de heeren der Gouden Horde. Evenals de andere overwonnen staten moest het een jaarlijksche zware schatting (wy'chod) betalen en hulptroepen aan den khan leveren. Tataarsche ambtenaren hielden een volkstelling om het door de Russen te betalen bedrag vast te stellen, en deze telling werd dikwijls opnieuw gehouden om de schatting telkens te verhoogen. De schatting werd verzameld door daarvoor aangestelde ambtenaren. Deze ambtenaren evenals de baskaken en hun krijgers (iedere baskák had tot zijn beschikking een Tataarsche legerafdeeling) werden door het Russische volk onderhouden; bovendien hadden zij het recht te eischen, dat zij kosteloos naar door hen aangewezen plaatsen zouden worden vervoerd. De Tataarsche ambtenaren beschouwden zich als heeren, wien de Russen, hun „slaven", niets mochten weigeren. Zij mishandelden het volk, plunderden de huizen der rijken en ontnamen zelfs den armsten hun laatste stuk brood. De Tataarsche garnizoens en de troepen, die de schattingsinners vergezelden, waren de schrik van de poorters en van de boerenbevolking, want de soldaten en hun aanvoerders konden straffeloos menschen vermoorden, hen alles ontnemen en de vrouwen schoffeeren. Zoowel de armste boerendeern als de rijkste prinses leefden onder voortdurenden angst door een troep woeste Tataren verkracht te worden of als een bijzit naar de steppe meegesleurd te worden. De schatting was

zwaar en de inning geschiedde op een ruwe, menschonteerende wijze. De geterroriseerde Russen verdroegen alle vernederingen omdat zij wisten, dat zij te zwak waren en dat verzet nutteloos zou zijn. Dikwijls werd de schatting door den khan verpacht en dan was de toestand der Russische bevolking nog beklagenswaardiger, want de pachters streefden er naar zich ten koste van de onderdrukte en uitgezogen bevolking te verrijken. Zij hieven veel meer schatting dan waarop zij recht hadden, en sleurden bovendien telkenmale duizenden mannen, vrouwen en kinderen als slaven naar Azië mee.

De Russische vorsten moesten zich telkens naar Sarâj begeven om door den khan in hun waardigheid te worden bevestigd. Den eersten tijd van de Tataarsche overheersching, toen de Gouden Horde nog een vazalstaat van Mongolië was, moesten de Russische vorsten naar het verre Mongolië gaan om daar hun opperheer, den groot-khan, hun onderwerping te betuigen. Later werd de Gouden Horde onafhankelijk en de vorsten hoefden niet verder dan Sarâj te reizen. Maar ook deze reizen waren lang niet ongevaarlijk, want vele, zeer vele vorsten werden in de hoofdstad van den khan vermoord. Vóór het vertrek naar Sarâj namen de vorst en de hem vergezellende bojaren dan ook afscheid van hun vrouwen en kinderen als voor een veldslag. De ontevredenheid van den baskák over den vorst, in wiens stad hij toefde, een woordwisseling met een Tataarschen hofdignitaris, een ongerijmde beschuldiging van ontrouw aan den khan e.d. hadden steeds den dood van den vorst tot gevolg. De khans trokken de benoemingen dikwijls in, ontnamen den „jarlyk" (de schriftelijke benoeming tot vorst) den eenen vorst en verleenden hem aan een anderen, ja zij verkochten zelfs dergelijke „jarlyk's" aan den meest biedenden. De onderlinge strijd der vorsten om het bezit van een stad of gewest, die vroeger met de

wapenen werd beslecht, had nu den vorm aangenomen van hofintriges, kuiperijen, omkooping van hofdignitarissen enz. Bijzonder sterk was de strijd der vorsten om den jarly'k voor den titel van grootvorst. Het karakter van de grootvorstelijke waardigheid was geheel veranderd: de grootvorst werd de vertegenwoordiger van den khan (de Russen noemden den khan „tsaar", d.w.z. keizer) in Rusland. De macht van den khan over al zijn onderdanen en onderworpen volkeren was onbeperkt in de volste beteekenis van het woord en een gedeelte van die absolute macht werd overgedragen op den grootvorst. Zonder het te weten, hebben de Tataren op deze wijze de macht geschapen, die hen later heeft overwonnen en een einde gemaakt aan hun heerschappij. Een tweede gevolg van de Tataarsche heerschappij was de volkomen vernietiging van de stedelijke autonomie en de afschaffing der wjétsje's.

Nu en dan werd het getergde volk tot wanhoop gedreven door de niet te torsen zware lasten en de mishandelingen, waaraan het voortdurend bloot stond; dan brak er een opstand tegen de Tataren uit, werden de schattinginners en andere Tataarsche ambtenaren benevens de legerafdeelingen uitgemoord. De vorsten moesten dan naar Saráj snellen, onder de vrouwen van den khan en zijn hovelingen rijke geschenken verdeelen, zich vernederen en vergiffenis afsmeeken. Tot hun onderdanen richtten de vorsten steeds vermaningen om den Tataren te gehoorzamen en schatting te betalen.

Van de schatting waren alleen de geestelijken vrijgesteld. De Tataren, het moet tot hun eer erkend worden, waren op godsdienstig gebied verdraagzaam, vooral toen zij nog heidenen waren, en behandelden de Russische kerk en haar vertegenwoordigers (behalve natuurlijk in de periode van verovering of tijdens de vele strooptochten, wanneer de kerken geplunderd en de geestelijken vermoord of gehoond werden) met

eerbied, evenals trouwens alle andere godsdiensten en haar priesters. De Russische kerk ontving van iederen nieuwen khan een specialen jarly'k, waarin haar rechten en vrijheden nader waren omschreven. De Tataren stonden zelfs toe, dat er te Saráj voor de in de Horde vertoevende Russen een Russisch bisschop verblijf hield.

Het Tataarsche juk heeft natuurlijk ook in de zeden en

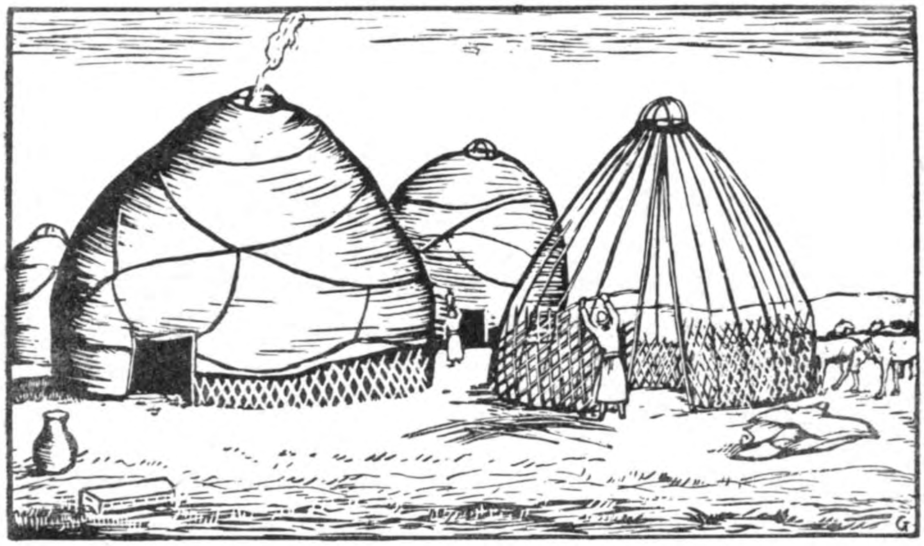

Tataarsche hutten (joerten).

gewoonten der Russen veel wijzigingen gebracht. Afgescheiden van het Westen, heeft Rusland langzamerhand veel Tataarsche instellingen en gewoonten overgenomen. De maatschappelijke verhoudingen werden ruwer, de rechtspleging nam veel wreede Tataarsche straffen over, die de „Roésskaja Práwda" niet kende; de vrouw werd volgens de Oostersche gewoonte in haar vertrek opgesloten; de vorst begon zijn onderdanen op dezelfde wijze te behandelen als zijn souverein, de khan, zijn dienaren behandelde. Er ontstond

een cultureele stilstand, zelfs een aanzienlijke achteruitgang, die een paar eeuwen duurde en voor altijd een niet uit te wisschen stempel op het Russische volk heeft gedrukt. Het sterkst was de Tataarsche invloed in het land van Soézdalj, d. w. z. het gebied, waar het grootste gedeelte van den Groot-Russischen stam leefde. In Nowgorod, dat, ofschoon niet door de Tartaren veroverd, toch schatting aan den khan moest betalen en diens heerschappij erkennen, en in Zuid-Westelijk Rusland was het Tataarsche gezag veel zwakker en werd het getemperd door andere, Duitsche en Poolsche, invloeden. Sindsdien begon dan ook de vervreemding tusschen het Soezdalsche land en Nowgorod en Zuid-Westelijk Rusland, die van veel belang was voor de verdere ontwikkeling van het Russische volk.

Hoe vreemd het ook moge schijnen, het is een historisch feit, dat de cultureele invloed van de Tataren begon toe te nemen juist toen hun macht begon te tanen. In den eersten tijd keken de Russen naar hun overheerschers met angst, maar tevens ook met afschuw en verachting; de Tataren stonden trouwens in dien tijd op een veel te lagen trap van ontwikkeling dan dat de Russen iets van hen konden overnemen. Het cultureele peil van de Tataren steeg echter aanzienlijk, terwijl zich bij de verarmde en onderdrukte Russen een tegenovergesteld proces voltrok. Bovendien zijn de Tataren niet in Rusland blijven wonen, maar vestigden zich in het ver van de toenmalige Russische centra verwijderde gebied van de Beneden-Wolga, zoodat er weinig contact bestond tusschen de Russen en de Tataren. Later begonnen de Tataren zich echter in Rusland zelf te vestigen, werden landbouwers en kooplieden en kwamen op deze wijze dagelijks in aanraking met de Russische bevolking, zoodat een cultureele wisselwerking niet kon uitblijven. Vele Tataarsche moérza's

(prinsen) traden in dienst van den grootvorst en bekeerden zich tot het Christendom, waardoor de Russische aristocratie veel Tataarsche elementen rijk werd, hetgeen onvermijdelijk tot een onmerkbare tatariseering van de hoogste klassen heeft geleid. Huwelijken tusschen Russen en gedoopte Tataren werden een gewoon verschijnsel en dit bracht Tataarsche begrippen in de verhouding tusschen man en vrouw teweeg. Op deze wijze is het te verklaren, dat de Russische maatschappij van de XV^{de} en XVI^{de} eeuw veel meer „Tataarsch" was dan in de XIII^{de} en XIV^{de} eeuw.

Duitschers en Litauers.

Terwijl het Russische volk den wanhopigen strijd tegen de Tataren voerde en Europa van een vreeselijk onheil redde, wisten de Westelijke buren van Rusland niets beters te doen dan van den anderen kant hetzelfde volk aan te vallen en groote stukken grondgebied aan het weerlooze, verslagen en door een wreeden overweldiger onderdrukte volk te ontrukken. Zweden en Duitschers drongen in het midden van de XIII^{de} eeuw West-Rusland binnen en wierpen zich op de Russische steden in het gebied van de Oost-Zee. De aanval van de Zweden werd spoedig afgeslagen door vorst Alexander Njéwskiej, maar de strijd met de Duitschers duurde eeuwen lang en was zeer hevig en moeilijk.

In 1200 kwam naar het Oostzee-land de nieuw benoemde Duitsche bisschop (Albert) van Lijfland met een groot leger en stichtte aan den mond van de Duna de stad Riga. Steunend op deze vesting begonnen de Duitschers het gebied van de Oost-Zee te kerstenen en aan den Duitschen invloed te onderwerpen. In 1202 werd, om de heidensche stammen, die zich tegen de Duitsche kolonisatie op een krachtige wijze verzetten, te onderwerpen, de ridderorde der „zwaarddragers"

(gladiferi) opgericht. De orde werd bestuurd door een magister, die den bisschop als zijn souverein erkende. De ridders verspreidden met het zwaard het Christendom onder de bevolking van Lijfland en onder de Litausche stammen, bouwden overal sterke sloten en voerden in het land een waar schrikbewind.

In 1225–1230 vestigde zich tusschen Njeman en de Weichsel de Teutoonsche orde. Oorspronkelijk behoorde aan deze rijke orde slechts een smalle kuststrook aan de Oost-Zee, maar langzamerhand onderwierpen zij de Pruisen (een der Litausche stammen) en stichtten een Duitschen staat, die de souvereiniteit van den Duitschen keizer erkende. In 1237 vereenigden zich beide orden in een Teutoonsche orde, hetgeen de macht der ridders aanzienlijk heeft verhoogd.

De vereenigde Duitsche orde breidde haar bezittingen steeds meer naar het Oosten uit, totdat de ridders met de Russen in aanraking kwamen. Er ontbrandde een hardnekkige strijd, die eeuwen lang duurde. Gebruik makende van de algemeene verslagenheid, die in Rusland door de Tataarsche invasie en de verwoesting van een groot gedeelte des lands werd veroorzaakt, en die ook in de gebieden, welke van de verwoesting gespaard zijn gebleven, het volk moedeloos maakte, veroverden de Duitschers verschillende Russische steden aan de Duna. Daarna drongen zij het land van Nowgorod binnen, namen Joérjew (Dorpat), I'zborsk en zelfs Pskow (uit de twee laatsten werden zij echter spoedig verdreven).

De Duitsche invasie heeft voor Rusland nog een ander gevolg, een veel belangrijker, gehad: onder de mokerslagen der Duitsche ridders hebben de Litausche stammen zich vereenigd en, daar zij niet veel kans op herovering van hun eigen, door de Duitsche ridders bezette, gebied hadden, wierpen zij zich op de aangrenzende Russische vorstendommen. Op

deze wijze ontstond een Russisch-Litausche staat, die langzamerhand een groot gedeelte van Westelijk en Zuid-Westelijk Rusland vereenigde en een gevaarlijke concurrent voor Moskou werd.

Vorst Alexander Njéwskiej.

Onder de grootvorsten, die in den eersten tijd van de Tataarsche overheersching hebben geregeerd, was Alexander Njéwskiej de eenige, die historische beteekenis heeft gehad en die in de herinnering van het volk voortleeft. Tijdens het leven van zijn vader, grootvorst Jarosláw, was Alexander vorst van Nowgorod. Het was een moeilijke tijd voor de handelsstad, want van alle kanten werd zij bedreigd door machtige vijanden. Terwijl de mogelijkheid van de Tataarsche invasie als het zwaard van Damocles boven haar hoofd hing, werd de republiek in het Westen aangevallen door Zweden, Duitschers en Litauers. Alexander wist echter deze vijanden te overwinnen en Nowgorod voor een dreigende vernietiging door de Westelijke naburen te behoeden.

Het eerste tafereel van den grooten strijd tusschen de Germanen en de Slaven speelde zich als volgt af. De Zweedsche veldheer Birger, die in Finland gewapenderhand het Christendom en tevens den Zweedschen invloed verspreidde, viel in 1240 het Nowgorodsche land aan. De Zweden bereikten reeds de Newa en wilden tegen Nowgorod oprukken, maar vorst Alexander snelde hen tegemoet en diende hen een verpletterende nederlaag toe. Deze veldslag heeft een diepen indruk op de Russen gemaakt en er ontstonden veel legenden, die de overwinning aan den oever van de Newa aan de medewerking van bovennatuurlijke krachten toeschrijven. Alexander kreeg voor deze overwinning, die er als een van de Grieksch-Orthodoxe kerk op de Roomsch-Katholieke

werd beschouwd, den bijnaam Njéwskiej (d.w.z. de Newasche, van de Newa).

Een jaar later begon het opdringen van de Duitschers. Zij veroverden I'zborsk en Pskow, bezetten de wegen, die naar Nowgorod leidden, en plunderden de kooplieden tot zelfs op korten afstand van Nowgorod. Dit gebeurde tijdens de afwezigheid van Alexander. Zoodra de vorst vernam, welk gevaar Nowgorod bedreigde, keerde hij naar zijn hoofdstad terug. Aan het hoofd van zijn droezjína en de militie joeg hij de Duitschers weg, verwoestte de door hen gestichtte veste Kopórje en wierp hen uit Pskow. Hij vergenoegde zich echter met deze overwinning niet en wilde den Duitschers een gevoeligen slag toedienen. Hij drong daarvoor hun gebied binnen en ontmoette (5 April 1242) het hoofdleger der ridders op het ijs van het Peipus-meer (in het Russisch: Tsjoedskóje ózero). De beslissende veldslag op het ijs, bekend als de IJs-veldslag (Ljedowóje Pobóïsjtsje), was hevig, doch ten slotte behaalden de Russen de overwinning. Het vereenigde leger der Duitschers en Esten werd in de pan gehakt en de overlevenden op de vlucht gejaagd; de Duitschers moesten van hun veroveringsplannen op Russisch gebied afzien.

Eenige jaren later drongen de Litauers het Nowgorodsche land binnen en opnieuw wist vorst Alexander den vijand een geduchte nederlaag toe te dienen en hem over de grens te werpen (1245).

Na den dood van zijn vader (hij werd vergiftigd door de Tataren) werd Alexander grootvorst en heer van Wladímir aan de Kljázma. Hij zag in, dat Rusland niet in staat was den strijd met de machtige Horde aan te binden en moest den khan als zijn heer erkennen. Twee keer ondernam hij den moeilijken en vernederenden tocht naar het kamp van den khan en een maal moest hij zelfs naar Azië reizen, naar de

residentie van den Mongoolschen opperheer Manghoe-khan. Hij overreedde de Nowgoroders om de komst van baskáken onnoodig te maken door zich vrijwillig aan den khan te onderwerpen en hem schatting te betalen, waardoor de stad van een plundering en verwoesting werd gered. Als grootvorst eischte hij van de Russen, dat zij zich aan de Tataren onderwierpen; wie niet gehoorzaamde, werd met straffe hand daartoe gedwongen. Het gebeurde echter, dat de bevolking weigerde sommige eischen van de overweldigers uit te voeren en in opstand kwam tegen de ambtenaren van den khan; dan moest de grootvorst naar de Horde gaan om een strafexpeditie af te wenden. Op de terugreis uit de Horde is de vorst ook gestorven (1263). Uit dankbaarheid voor hetgeen hij voor Rusland deed, heeft het volk hem tot den held van vele legenden gemaakt en de Russische kerk heeft hem heilig verklaard.

Na den dood van Alexander Njéwskiej, den grootsten Russischen held van de XIII[de] eeuw, geraakte de grootvorstelijke waardigheid steeds meer in verval. De vorsten gehoorzaamden den grootvorst niet, ofschoon zij hem volgens de oude Russische opvatting als hun vader moesten beschouwen. Evenals in het Zuiden, ten tijde van het verval van het rijk van Kiéjew, kwamen de vorsten dikwijls tegen den grootvorst in opstand en beoorloogden hem. De khans lieten deze ongeregeldheden oogluikend toe, want een wisseling van den grootvorst was een bron van inkomsten zoowel voor hen zelf als voor de rijksgrooten en zelfs voor de vrouwen der heerschers. Het aantal vorsten nam steeds toe, zoodat velen hunner heeren over microscopische rijkjes waren. Dit tijdvak van de Russische geschiedenis is bekend als de „Periode der deelvorstendommen" (in het Russisch: „Oedjéljnyj períod").

De periode van de deelvorstendommen.

Het meest karakteristieke kenmerk van deze periode is de verzwakking (nu en dan zelfs volkomen verdwijning) van de rijkseenheid. Als het begin van deze periode kan het tijdstip, waarop Wladímir aan de Kljázma ophield de zetel van de grootvorsten te zijn en dezen in hun eigen hoofdsteden bleven wonen [1]), als het einde de regeering van Iwán III beschouwd worden.

De vorsten beschouwden hun „oedjél" (grondgebied) als hun eigendom, als hun landgoed, waarmede zij naar eigen goedvinden konden doen, wat zij wilden. Het idee, dat zij allen afstammelingen waren van één stamvader, dat zij gemeenschappelijk het land moesten besturen en over het welzijn van geheel Rusland beraadslagen, is geheel verdwenen. Het eenige wat de verschillende regeerende huizen verbond, was het Tataarsche juk, de wil van den meedoogenloozen overheerscher. De vorstelijke families werden steeds talrijker en er ontstonden ten slotte eenige dynastieën. Zoolang het bewustzijn van saamhoorigheid der leden van een dergelijke dynastie nog levendig was, vormden zij een bondgenootschap met een eigen „grootvorst" als hoofd. Op deze wijze ontstonden in het Soézdalsche land naast den grootvorst te Wladímir, die zich als den eigenlijken grootvorst bleef beschouwen, ook grootvorsten van Rjazánj, Twerj enz. Met het verzwakken van de familiebanden werden ook de banden tusschen de vorsten en hun grootvorst steeds slapper totdat een dergelijke bond uiteenviel. De onderlinge verhoudingen der leden van zulke dynastieën waren niet meer die van familieleden, maar van contractanten, want telkens werd alles schriftelijk door een „dogowór" (overeenkomst) vastgelegd.

[1]) Hierdoor is de laatste factor, die de eenheid van Noord-Oostelijk Rusland symboliseerde, verdwenen.

Later, toen de „oedjél's" niet grooter dan een gewoon landgoed waren, werden zelfs de betrekkingen tusschen broeders door schriftelijke overeenkomsten geregeld.

Als eigenaars van het hun toebehoorende land, wier belang het was de bezittingen af te ronden, streefden de vorsten naar het vergrooten van hun gebied. Zij kochten dorpen en steden bij elkaar, maar nog vaker ontroofde de een den ander gewapenderhand grootere of kleinere stukken grond; zij eigenden zich een zoo groot mogelijk gedeelte van de schatting toe, die het volk voor de Tataren opbracht. Om zich tegen aanvallen van hun naburen te beschermen, sloten de vorsten overeenkomsten met elkaar; in deze overeenkomsten werden uitvoerig de wederkeerige verplichtingen der contractanten, het gezamenlijke optreden tegen andere vorsten of tegen een buitenlandschen vijand enz. omschreven. Wanneer de vorsten elkaar als gelijken beschouwden, dan noemden zij elkaar in de contracten „broeder"; erkende de een den ander als sterker of plaatste hij zich onder diens bescherming, dan noemde hij hem „vader" of „oudere broeder". In de overeenkomsten van de XIV^de^ en XV^de^ eeuw verscheen een nieuwe verhouding van den zwakkeren vorst tegenover den sterkeren, nl. hij trad in zijn dienst; een dergelijke vorst hield langzamerhand op potentaat te zijn en werd een gewone „wótsjinnik", d.w.z. erfelijk landgoedeigenaar. Op deze wijze werd het aantal regeerende vorsten allengs minder, totdat zij ten slotte allen dienaars van den heer van Moskou werden.

De bevolking van ieder vorstendom bestond uit twee groepen: zij die den vorst dienden en zij die hem belasting betaalden. In de Moskousche periode werden de eersten „sloezjílyje ljoédi" genoemd en de anderen „tjáglyje ljoédi". Onder de „dienenden" namen de ambtenaren de eerste plaats in. Aan het hoofd van de administratie

stond de „dwórskiej"; onder hem stonden de schatmeester (kaznatsjéj), de tioénen en de beheerders van de landgoederen (poséljskiej). In groote vorstendommen, waar eenig verschil gemaakt werd tusschen de particuliere inkomsten van den vorst en die van den staat, beheerden deze ambtenaren alleen de persoonlijke bezittingen van den vorst, terwijl de eigenlijke administratie bij de bojaren berustte. Een bojaar, die een stad bestuurde, werd „namjéstniek" (stadhouder) genoemd; die aan het hoofd van een plattelandsstreek (wólostj) stond, was een „wolostélj". De namjéstniek's en de wolostélj's kregen geen salaris, maar op de bevolking rustte de verplichting hen te onderhouden of te „voeden", zooals de Russische uitdrukking luidde. Eigenlijk was het ambt van bestuurder alleen een middel om een bojaar aan een inkomen te helpen. In de groote vorstendommen, vooral in het Moskousche rijk, bestond ook een hofhouding met verschillende bojaren als hovelingen. De bojaren vormden een permanenten staatsraad en hadden een zeer grooten invloed op den gang der staatszaken, niet minder dan in het Kiéjewsche tijdperk. De ambtenaren van lageren rang werden „dienaren" of „bojarenkinderen" (djéti bojárskieje) genoemd. De bojaren en de „dienaren" konden ten allen tijde den dienst bij hun vorst verlaten en naar een anderen heer overgaan, waarbij de landerijen, die zij op het gebied van hun vroegeren heer in eigendom hadden verworven, niet geconfiskeerd konden worden en de overgang zelf niet als verraad beschouwd werd. Indien echter de stad, in welker omstreken een bojaren-landgoed lag, belegerd werd, dan was de bojaar verplicht de belegerde veste te hulp te snellen. De bojaren en de „dienaren" kregen geen salaris, althans niet in het begin; als belooning benoemde de vorst hen tot gouverneur (hetgeen, zooals wij boven hebben gezien,

een middel was om „zich te voeden") of hij gaf hen een pom éstj'je. Een poméstj'je was een stuk grond, dat de vorst zijn dienaar gaf voor den tijd, dien deze in zijn dienst bleef. Wanneer dit stelsel, dat later in Rusland een algemeene verspreiding heeft gekregen, is ontstaan, weten wij niet, maar uit verschillende overgebleven documenten kan men zien, dat het in de XIV^de^ eeuw reeds bestaan heeft.

Behalve de bojaren en de vrije dienaren hadden de vorsten ook veel onvrijen in dienst; dat was de eenige groep, over wie de vorst altijd kon beschikken, want de onvrijen hadden natuurlijk niet het recht naar een anderen vorst over te gaan.

De belasting betalende bevolking werd onderverdeeld in kooplieden en boeren. In Noord-Oostelijk Rusland was de handel zeer weinig ontwikkeld[1]); er waren daarom niet veel kooplieden en zij vormden er ook geen afzonderlijken stand in de juridische beteekenis van het woord; koopman kon in Rusland iedereen worden, die het maar wilde.

De boeren hadden voor een gedeelte eigen akkers, voor een gedeelte gebruikten zij den grond van kloosters of bojaren of van den vorst. De boeren, die op het land van een vorst leefden, betaalden hem belasting en „o b r ó k" (pachtgeld); de boeren, die op het land van een bojaar woonden, waren belasting aan den vorst en obrók aan den landheer schuldig[2]). De boeren hadden het recht het land van den eenen heer te verlaten om naar een anderen over te gaan. Behalve de vrije

---

[1]) De wegen verkeerden in een deplorabelen toestand; overal bestonden tollen, waar de koopman invoerrechten moest betalen; de handeldrijvenden waren voor den vorst een object van belastingheffing en zij waren daarom niet vrij in hun bewegingen.

[2]) De obrók had verschillende vormen: de boeren moesten den landheer producten van hun arbeid leveren, zij betaalden soms een zeker bedrag per jaar of zij verrichtten voor den heer zekere werkzaamheden; soms werden verschillende vormen van obrók gecombineerd.

boeren bestonden de halfvrije „zákoep's" en de onvrije „chólops". Een chólop was het eigendom van zijn heer en werkte voor hem op het land of op het erf. Er bestonden geheele dorpen, die met chólop's bevolkt waren.

De ambachten waren in Noord-Oostelijk Rusland weinig ontwikkeld. Het land kende bijna alleen houtbewerkers. De huizen, zelfs die van de bojaren en de vorsten, waren van hout opgetrokken. Van steen werden alleen kerken en kloosters gebouwd. De voorwerpen van dagelijksch gebruik van hout, koper, aarde en ijzer werden in het land zelf vervaardigd, maar alles wat naar luxe zweemde, werd uit het buitenland ingevoerd. De Mongoolsche invasie heeft de centra van Russische beschaving en kunst in het Zuiden verwoest; in het Soézdalsche land werd de ontwikkeling van de eigenaardige Noord-Russische kunst tot stilstand gebracht. De eenige plaats in Rusland, waar de kunst zich min of meer vrij kon ontwikkelen, was Nowgorod, maar de toestanden in deze stad waren ongunstig voor haar bloei.

De kerk.

De Russische kerk was in administratief opzicht nog steeds afhankelijk van den patriarch van Constantinopel. Aan het hoofd van de Russische kerk stond een door den patriarch benoemde metropoliét, die oorspronkelijk te Kiéjew zetelde. Na het verplaatsen van het zwaartepunt uit het Zuiden naar het Noorden verhuisden de metropoliéten ook daarheen en wel eerst naar Wladímir en later naar Moskou. De metropoliét en de bisschoppen namen een zeer voorname plaats in de Russische maatschappij in. De metropoliét noemde de vorsten „mijn zoon" en alle tractaten bevatten de formule „met goedkeuring van onzen vader, den metropoliét". Bij den strijd, die ontbrandde tusschen den vorst van Moskou en de

overige vorsten om de heerschappij, hebben de hoogste vertegenwoordigers van de kerk zich aan de zijde van Moskou geschaard.

Een bijzonder groote rol in de geschiedenis van Noord-Oostelijk Rusland hebben de kloosters gespeeld. Zij waren de eerste kolonisators van het land, vooral in het Noorden; door de verspreiding van het Christendom onder de Finsche stammen hebben zij de russificatie van de inboorlingen vergemakkelijkt en de assimilatie voorbereid. De kloosters waren tevens verspreiders van de Russische beschaving, verzamelaars van boeken enz. In het begin waren de kloosters arm en de monniken moesten hard werken om aan den kost te komen, maar later nam door geschenken van vorsten, bojaren en rijke kooplieden de rijkdom der kloosters toe; dit leidde tot verval van de orde in de kloosters en de roep van heiligheid der monniken verminderde. Hoe losser de zeden der monniken werden, hoe meer de invloed van de kloosters op het volk afnam.

VIII. De opkomst van het vorstendom Moskou.

Het ontstaan van Moskou.

DE opkomst van het vorstendom Moskou, dat later de drager van de eenheidsidee in Noord-Oostelijk Rusland werd, dateert van af de tweede helft van de XIII^de^ eeuw. Voor dat wij de oorzaken bespreken, die tot de ontwikkeling van het kleine vorstendom tot het grootste Russische rijk hebben geleid, willen wij het een en ander over Moskou zelf, de latere hoofdstad van Rusland, vertellen.

Voor het eerst wordt Moskou in de kronieken van de XII^de^ eeuw genoemd; er wordt verteld, dat vorst Joériej Dolgoroékiej in 1147 te Moskou een feest heeft aangericht voor een zijner bondgenooten. Moskou was toen echter niets meer dan een landgoed, want onder 1156 wordt medegedeeld over de stichting van de stad Moskwá aan de rivier Moskwá [1]. Daar de plek bijzonder gunstig was heeft Joériej Dolgoroékiej er een vesting van gemaakt, d.w.z. hij omringde het stadje met een houten palissade en een sloot. Oorspronkelijk was Moskou dan ook niets anders dan een der grensvestingen van Soézdalj. Batoe heeft bij zijn veldtocht tegen Wladímir eerst Moskou, dat hem den weg versperde, veroverd. De

[1]) „Moskwá" is een Finsch woord. De stad ligt in een streek, die oorspronkelijk door Finnen werd bewoond. De uitgang „wa" beteekent in het Finsch „water" en „rivier".

Tataren hebben het stadje verwoest; spoedig werd het echter opnieuw opgebouwd, maar het bleef nog lang een kleine en onbeteekenende plaats. Meer dan honderd jaar was Moskou een ondergeschikte stad van het vorstendom Wladímir. Alexander Njéwskiej heeft de stad aan zijn jongsten zoon Daniïl gegeven en sindsdien werd Moskou de zetel van een

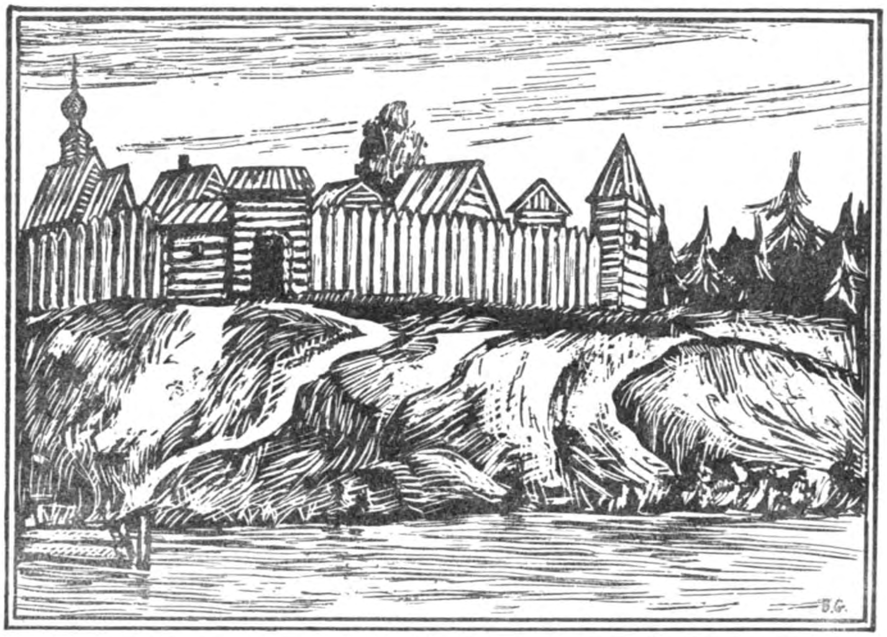

Moskou in de XIIde eeuw.

vorstenhuis, dat later over geheel Noord-Oostelijk Rusland regeerde. De vorsten van Moskou begonnen, zoodra zij zich sterk genoeg voelden, er naar te streven grootvorst te worden. De strijd tegen de heeren van Twerj, hun hoofd-concurrenten, ontbrandde in 1304 en duurde tot 1328; sindsdien bleef de grootvorstelijke waardigheid bij de heeren van Moskou, dat in het begin van de XIV^{de} eeuw nog een klein stadje was.

Welke oorzaken hebben echter tot de snelle ontwikkeling van deze stad geleid? Vóór alles de bijzonder gunstige ligging van Moskou aan het kruispunt van de wegen uit het Zuiden naar het Noorden en uit het Nowgorodsche land naar het gebied van Rjazánj. De emigranten, die uit het Zuiden naar het Noorden trokken, moesten Moskou passeeren en velen hunner vestigden zich in de omstreken van deze stad. Het Moskousche vorstendom kreeg hierdoor een voor dien tijd zeer dichte bevolking, hetgeen de middelen van zijn vorsten vergrootte. De rivier Moskwá verbond den bovenloop van de Wolga met de Oká; langs dezen waterweg voerden de Nowgorodsche kooplieden graan, was, honing en andere waren uit het Oosten aan; de Moskousche vorsten hieven van de kooplieden tolgeld, dat hun schatkist groote baten opleverde. Beschikkende over meer middelen dan hun tegenstanders, konden zij op een grootere schaal dan andere vorsten hun bezittingen afronden, hetgeen overigens lang niet altijd op legale manier geschiedde, want kieskeurig waren de vorsten van Moskou niet.

Er waren nog andere factoren, die de opkomst van Moskou bevorderden. De belangrijkste waren de volgende: 1. De eerste vorsten van Moskou waren zeer practische menschen en wisten elke gelegenheid om hun bezittingen uit te breiden te benutten. Het waren geenszins mannen, die uitblonken (men kan zelfs zeggen, dat geen hunner een uitgesproken persoonlijkheid was), maar door hun handigheid, spaarzaamheid en sluwheid bereikten zij meer dan de vorsten van Twerj, waarvan de geografische ligging niet minder gunstig was dan die van Moskou. 2. De geestelijkheid heeft de partij van Moskou gekozen en hierdoor kreeg de politiek van de heerschers van Moskou den zedelijken steun van de grootste macht van het toenmalige Rusland. 3: De Tataren waren te

kortzichtig om bijtijds het gevaar, dat hun heerschappij van uit Moskou bedreigde, in te zien. Zij lieten niet alleen toe, dat het Moskousche vorstendom steeds machtiger werd, maar hebben zelfs, indirect natuurlijk, de vorsten van Moskou bij hun streven, de overige vorsten aan hun wil te onderwerpen, geholpen. 4. Moskou had geen gevaarlijke tegenstanders: Nowgorod was in militair opzicht niet sterk en heeft bovendien werkeloos toegezien, hoe de macht van Moskou steeds toenam, want de handelsstad besefte niet, welke gevaren dit voor haar in de toekomst zou opleveren; in Twerj woedde onafgebroken strijd tusschen de leden van de dynastie. 5. De Moskousche bojaren bleven steeds trouw aan hun heeren. 6. De sympathie van het volk was aan den kant van Moskou, want het volk verlangde naar vrede en orde, en de vorsten van Moskou waren de eenige Russische heerschers, die in staat waren het land te vereenigen en een einde te maken aan den onderlingen strijd der vorsten.

Iwán I Kalitá[1]) (1328—1341).

De jongste zoon van Daniïl, den eersten vorst van Moskou, vorst Iwán I, was een van de grondleggers der macht van Moskou en de eerste „verzamelaar" (zooals de Russische term luidt) van het land. Evenals zijn voorganger streefde hij naar uitbreiding van het grondgebied van het vorstendom Moskou, waarbij hij vaak middelen te baat nam, die geenszins ridderlijk en eerlijk waren. Hij hield niet van openlijken strijd en vermeed zooveel als maar eenigszins mogelijk was gewapende botsingen. Niet het slagveld, maar het paleis van den khan

[1]) „Kalitá" beteekent „geldbuidel". Volgens sommige geleerden zou de grootvorst dezen bijnaam voor zijn rijkdom hebben gekregen; andere onderzoekers meenen echter, dat de bijnaam is afgeleid van den geldbuidel, waaruit Iwán aan alle armen aalmoezen gaf.

was de plaats, waar hij zijn groote overwinningen behaalde. Herhaaldelijk ondernam hij de moeilijke reis naar de residentie van den khan en telkens brachten deze tochten voor Moskou uitbreiding van grondgebied. In de Horde was hij een gewenschte gast, want hij bracht veel geschenken mede, zoowel voor den khan zelf als voor diens vrouwen en rijksgrooten.

Het zou echter verkeerd zijn te denken, dat Iwán alleen op deze wijze zijn bezittingen vergrootte. Veel grond heeft hij gekocht, want hij was de rijkste vorst van Rusland. Door een verstandige politiek en spaarzaamheid is het hem gelukt een voor dien tijd zeer groot vermogen te verwerven en hij benutte het geld niet om zijn hof meer luister bij te zetten, noch voor het aanschaffen van kostbaarheden, maar om steeds nieuw land te koopen. Het land had echter geen waarde, zoolang het onbewoond was en Iwán koloniseerde daarom de verworven streken ook. Hiervoor kocht hij bij de Tataren duizenden gevangenen, die zijn trouwste dienaren werden.

Dank zij zijn relaties onder de raadgevers van den khan is het hem gelukt de inning van de schatting in geheel Noord-Oostelijk Rusland in handen te krijgen. Voortaan kwamen dus geen Tataarsche schattinginners meer naar Rusland, maar werd de schatting door de ambtenaren van den grootvorst van Moskou verzameld. Deze kreeg hierdoor een machtig wapen in den strijd met zijn tegenstanders, want hij kon van een hem onwelgevalligen vorst een veel hoogere schatting voor den khan eischen dan deze voordien betaalde. Dat hij lang niet alles, wat hij verzamelde, naar Saráj zond, ligt wel voor de hand, hoewel hiervoor geen bewijzen te leveren zijn.

Een zeer groote verdienste van Iwán Kalitá was de uitroeiing van de rooverbenden en de pacificatie van zijn rijk. De

kronieken zijn het hierover, evenals over de liefde, die het volk hem toedroeg, allen eens.

Een van de grootste zetten op het politiek schaakbord van Kalitá was de verplaatsing van den zetel van den metropoliét uit Wladímir naar Moskou. Toen Kiéjew door de grootvorsten verlaten en het Zuiden steeds meer ontvolkt werd (al is de veronderstelling van sommige historici, dat geheel Zuid-Rusland in een woestenij zonder bevolking veranderde, natuurlijk overdreven), kon het hoofd van de Russische kerk niet langer in Kiéjew, dat nu ver van de volkrijke centra van het nieuwe Rusland af lag, blijven wonen. In 1300 verhuisde de metropoliét naar Wladímir aan de Kljázma. Deze stad hield echter weldra op de residentie van den grootvorst te zijn en daarom is Wladímir niet lang de zetel van den metropoliét gebleven. Iwán Kalitá wist den metropoliét er toe over te halen, zich te Moskou te vestigen, zoodat deze stad de residentie van den primas der Russische kerk werd. Volgens de opvatting van het volk rustte sindsdien op deze stad Gods genade en de zegen van den grootsten heilige van Rusland.

Ofschoon Iwán Kalitá slechts korten tijd regeerde, heeft hij het grondgebied van het Moskousche vorstendom verzesvoudigd. Onder zijn leiding ontstond een bond van Russische vorsten, die in het begin uitsluitend een financieel karakter droeg, nl. voor de regeling van de schattingheffing voor den khan, maar later ook een politieke beteekenis kreeg. Hiermede heeft Kalitá den eersten stap gedaan voor de latere algeheele onderwerping van de „deelvorsten" aan de heeren van Moskou.

De zoon van Iwán Kalitá, vorst Simeón de Trotsche (1341-1353), werd door den khan niet alleen als grootvorst, maar ook als hoofd van alle Russische vorsten erkend [1]). De,

---

[1]) „Alle Russische vorsten werden onder zijn hand gegeven", zooals de kroniekschrijver zich uitdrukt.

onder de leiding van de Moskousche vorsten, gevormde vorstenbond werd op deze wijze door den suzerein erkend, hetgeen de macht van den grootvorst nog grooter maakte. Evenals zijn vader wist Simeón den vrede niet alleen in het vorstendom Moskou, maar in het geheele Soézdalsche land te handhaven.

Zijn opvolger was zijn broeder Iwán II de Roode (1353-1354). Hij was een zachte en vriendelijke man, die eigenlijk niet berekend was voor de zware taak van heer van Moskou. De staat werd dan ook niet door hem bestuurd, maar door den metropoliét Alexis. Deze metropoliét was te Saráj een persona grata en het was alleen aan hem te danken, dat de grootvorstelijke waardigheid tijdens de regeering van Iwán II en de kinderjaren van diens opvolger voor de heeren van Moskou werd behouden.

Dank zij hun rijkdom en macht en de genegenheid van de khans werden de vorsten van Moskou de erkende leiders van het land van Soézdalj. Het volk was deze vorsten dankbaar voor de pacificatie van het land, dat zoo veel door de binnenlandsche woelingen had geleden, en steunde de vorsten van Moskou, in wie het de toekomstige bevrijders van het Tataarsche juk zag. De rijkdom en het aanzien van de heeren van Moskou maakte den dienst bij hen voordeelig en eervol; vele bojaren verhuisden daarom met hun bedienden naar Moskou, waardoor het leger van den grootvorst steeds talrijker werd. De bojaren, vooral zij die uit oude Moskousche geslachten stamden, bleven altijd trouw aan hun vorsten en bewaakten den troon in tijden dat de vorst niet in staat was te regeeren.

Dmítriej Donskój [1] (1359—1389).

Na den dood van Iwán II, die even als zijn voorganger op nog jongen leeftijd is gestorven (hij werd slechts 33 jaar oud),

[1] Lees: Dmiétriej.

werd het vorstendom verdeeld onder de drie prinsen der dynastie, nl. twee zonen van Iwán II – Dmítriej en Iwán – en zijn neef Wladímir. Vorst Iwán is spoedig gestorven, zoodat er twee heeren waren overgebleven: Dmítriej, die grootvorst werd, en zijn neef Wladímir. In het algemeen waren de vorsten van Moskou niet vruchtbaar, hetgeen onder de toenmalige omstandigheden een geluk voor het land was, want hierdoor werd een verbrokkeling van het Moskousche vorstendom vermeden.

Dmítriej was nog geen tien jaar oud toen zijn vader stierf. Een der politieke tegenstanders van de vorsten van Moskou maakte van deze gelegenheid gebruik om van den khan den titel van grootvorst te verkrijgen. Lang heeft hij deze waardigheid echter niet behouden, want na twee jaar lukte het metropoliét Alexis en de bojaren, die trouw waren gebleven aan het Moskousche rijk, den titel van grootvorst voor den jongen Dmítriej te verwerven.

Zoodra Dmítriej meerderjarig werd, nam hij het bestuur in eigen handen en toonde zich weldra een vorst met breeden blik, vasten wil en veel volharding. Hij verklaarde de stad Wladímir, de vroegere hoofdstad der grootvorsten, tot een onafscheidelijk bezit van Moskowië, tot een „wótsjina" (zooals men toen zeide) van den heer van Moskou en dwong de andere vorsten in dezen toestand te berusten. Tegenover deze laatsten en de republiek Nowgorod gedroeg hij zich als een gebieder, die gehoorzaamd moest worden. Hij mengde zich in de aangelegenheden van andere vorsten en legde aan de strijdenden zijn wil op en wee dengene, die zich niet aan den wil van den grootvorst onderwierp of verzet durfde te plegen! En de vorsten erkenden zijn oppermacht. Alleen de heeren van Twerj schikten zich niet en zoo ontbrandde opnieuw de strijd om de heerschappij tusschen Moskou en

Twerj. Daar Twerj echter te zwak was alleen den strijd tegen het machtige Moskou te voeren, sloot de vorst van Twerj bondgenootschap met eenige ontevreden Russische vorsten en met Olgérd, den vorst van Litauen, dat in dien tijd een groot rijk was geworden. Olgérd, drong het vorstendom Moskou binnen en belegerde de hoofdstad, waar Dmítriej zich achter de nieuwe steenen muren van het Kremlin [1]) verschanste. De Litauers konden de vesting niet innemen, zij vergenoegden zich met het verwoesten van de omstreken en trokken zich terug. Nog twee keer ondernam Olgérd een veldtocht tegen Moskou; de derde veldtocht mislukte volkomen: de Litauers werden door Dmítriej verslagen en verdreven. Na deze overwinning op den gevaarlijksten tegenstander wierp Dmítriej zich op Twerj en diende den vorst van deze stad een verpletterende nederlaag toe. De vorst van Twerj moest grondgebied afstaan en Dmítriej als zijn suzerein erkennen. Zelfs in geval van oorlog tusschen Moskou en Litauen, den vroegeren bondgenoot van Twerj, moest de vorst van Twerj met den grootvorst van Moskou te velde trekken. Merkwaardig is de volgende passage uit het tractaat, dat de verhouding tusschen de heeren van Twerj en den grootvorst regelde: „Of wij, (d. w. z. de grootvorst van Moskou) al dan niet in vrede met de Tataren leven, hun den wy'chod (schatting) betalen of weigeren dit te doen, hangt alleen van ons af. Vallen de Tataren ons of u aan, zoo moeten wij samen strijden. Trekken wij tegen hen te velde, dan hebt gij ons te volgen." Dit wijst er op, dat Dmítriej reeds toen (1375) met de plannen rondliep de Gouden

[1]) De schrijfwijze „kremlin" is onjuist; de Russen spreken van den „Kremlj". Kremlj is geen paleis, zooals velen in Nederland denken, maar de door een muur omgeven kern van Moskou, de plaats, waar zich het paleis der grootvorsten, de kathedralen, arsenalen enz. bevonden. Moskou was overigens niet de eenige Russische staat, die een kremlj bezat.

Horde aan te vallen en het Tataarsche juk af te schudden.

Ook tegenover Nowgorod gedroeg Dmítriej zich als een gebieder. Toen de rijke handelsstad zich had vermeten hem niet te gehoorzamen, drong hij met zijn leger het gebied van de republiek binnen, diende haar militie een nederlaag toe en nam een schatting van 8000 roebel, een voor dien tijd zeer groot bedrag.

De slag van Koelikówo.

Reeds anderhalve eeuw zuchtte Rusland onder het Tataarsche juk, toen Dmítriej aan de mogelijkheid van bevrijding begon te denken. Het geloof aan de onoverwinnelijkheid van de Tataren begon toen reeds te wankelen en vele vorsten droomden van een mogelijke bevrijding. Zij uitten deze verwachtingen in hun testamenten [1]) en in hun overeenkomsten, waarin uitdrukkingen als „God zal ons bevrijden van de Tataren", „God zal verandering brengen" enz. vaak voorkomen. Simeón de Trotsche noemde de gedachte aan bevrijding van de gehate overheersching „het groote licht", dat nagestreefd moest worden. Zoolang echter de Horde machtig was en er orde in heerschte, kon het verdeelde en zwakke Rusland er niet aan denken zich openlijk tegen de khans te verzetten. De macht van de Horde begon langzamerhand te tanen en in de jeugdjaren van Dmítriej braken er ongeregeldheden uit, waarbij twee partijen elkaar bestreden. De onderlinge kamp werd steeds heviger; de khans volgden elkaar met ongekende snelheid op, ja, het gebeurde zelfs, dat er twee of meer khans tegelijk regeerden [2]). Olgérd, de

[1]) Deze testamenten, waarvan vele bewaard zijn gebleven, geven een goed beeld van de toestanden in Rusland en de politieke inzichten der vorsten van de XIVde eeuw.

[2]) Tijdens een dergelijken strijd tusschen twee khans wisten de bojaren van Moskou voor den jongen Dmitriej den jarly'k voor de grootvorstelijke waardigheid te verkrijgen.

vorst van het intusschen zeer machtig geworden Litauen, heeft zijn gebied ver naar het Zuiden uitgebreid, Tataarsche legers verslagen en de Krim geplunderd. Dmítriej besloot, dat het geschikte oogenblik voor de bevrijding was aangebroken, en begon zich tot den strijd voor te bereiden.

Dmítriej Donskój.

De grootvorst was toen dertig jaar oud en dus in den bloeitijd van zijn leven [1]. In tegenstelling met zijn voorgangers, die hun heil in diplomatie en intriges zochten, was Dmítriej een krijger in hart en ziel, een, die alleen in zijn zwaard en

[1] De kroniek geeft de volgende beschrijving van Dmítriej: „Hij was sterk en statig, groot en breedgeschouderd, dik en zwaar, met zwarten haardos en een zwarten baard en had een vurigen blik."

in den moed zijner medestrijders vertrouwen stelde. Sinds Alexander Njéwskiej had Rusland een dergelijken heerscher niet gekend, en het volk, dat naar den sterken man verlangde, hield van den grootvorst en was bereid hem te volgen.

Dmítriej begon dus voorbereidingen voor den grooten strijd te treffen. Hij wilde eerst de kracht van de Horde peilen en verminderde de schatting; Mamáj, de toenmalige regeerder van de Horde, voelde zich te zwak om daarover den strijd aan te binden en schikte zich hierin. Daarna begon de grootvorst Tataarsche benden, die Rusland telkens binnenvielen en plunderden, te bestrijden. Deze schermutselingen tusschen Russen en Tataren namen steeds meer het karakter van groote veldslagen aan. In 1376 drong het leger van den grootvorst tot Kazánj, een door Batoe gestichte stad, door en dwong de Tataarsche vorsten van deze stad schatting aan Moskou te betalen. De Tataren hebben hierop met de verwoesting van Rjazánj en Nízjniej-Nówgorod geantwoord, waarop de Russen verschillende Tataarsche nederzettingen hebben verwoest. Mamáj, die zich intusschen tot khan en gebieder van alle Tataarsche staten had laten uitroepen, stuurde een leger om de opstandige Russen te kastijden. Dmítriej trok het Tataarsche leger tegemoet en versloeg het aan de rivier Wozja (1378), waarbij den Russen een rijke buit in handen viel.

Mamáj moest nu of de onafhankelijkheid van Rusland erkennen, of een veldtocht tegen den ongehoorzamen grootvorst ondernemen. Hij besloot het laatste te doen. In 1380 verzamelde hij een geweldig leger, dat evenals de scharen van Batoe, Rusland te vuur en te zwaard zou verwoesten. Tegelijkertijd sloot hij een overeenkomst met vorst Jagéllo van Litauen, waarbij de Litauers zich verplichtten tegelijk met de Tataren Noord-Rusland aan te vallen. Onder deze omstandigheden leek de positie van den grootvorst en van

BG

het land wanhopig en de wankelmoedigen onder de Russische vorsten verlieten den grootvorst, terwijl de vorst van Rjazánj, in de hoop bij een eventueele nederlaag van Moskou een gedeelte van het grondgebied van den grootvorst te kunnen bemachtigen, zich zelfs bij den vijand heeft aangesloten[1]). Feitelijk werd dus de grootvorst door een aanzienlijk gedeelte van de vorsten in den steek gelaten. Desondanks wist de grootvorst een leger van 150000 man op de been te brengen, voor die tijden een ontzaglijk heir, waar bovendien een uitstekende geest heerschte. Om een treffen op Russisch gebied met al de gevolgen daarvan te vermijden en den veldslag vóór de aankomst der Litausche bondgenooten van Mamáj te doen plaats vinden, snelde Dmítriej den vijand tegemoet, na den zegen van Sergius, den beroemden igoemen (abt) van het Tróïtsky-klooster te hebben verkregen.

De botsing vond plaats 8 September 1380 op het Koelikówo-veld (aan den bovenloop van den Don). Dmítriej liet de reserve onder aanvoering van zijn neef, vorst Wladímir André-jewitsj, en den bojaar Bóbrik, zich verscholen in een bosch opstellen; indien de Tataren de overhand behaalden, dan moest de reserve ingrijpen. De slag was een der bloedigste van de wereldgeschiedenis; vele vorsten en duizenden krijgers werden gedood, de grootvorst zelf kreeg een hevigen houw op zijn hoofd, waardoor hij bewusteloos neerviel. Toen de Tataren reeds zeker van de overwinning waren en de Russen begonnen te wijken, sprongen de reservetroepen uit hun schuilplaats en wierpen zich op de Tataren. Dezen, een

1) Behalve deze beweegreden heeft nog een factor bij de bepaling van het gedrag van den vorst van Rjazánj een groote rol gespeeld. Rjazánj was een randstaat en zou het eerste slachtoffer van de Tataren geworden zijn, hetgeen volgens Tataarsche gewoonten een volkomen verwoesting van het gebied en uitroeiing van de bevolking beteekende.

dergelijken aanval niet verwacht hebbende, konden den onstuimigen aanval der versche troepen niet weerstaan en vluchtten. Mamáj zelf verliet met een klein gevolg overijld het slagveld. Groot was de vreugde in Rusland over de behaalde overwinning, maar de verliezen waren zoo ontzettend, dat de grootvorst bijna geen leger meer bezat, en Rusland was dus weerloos en niet in staat een nieuwen aanval het hoofd te bieden.

Russische krijger uit de 14e eeuw (Museum van Tsárskoje Seló).

Mamáj was niet de man om zich gewonnen te geven. Hij wist, dat de grootvorst niet in staat zou zijn nog eens een aanzienlijk leger op de been te brengen en begon daarom een nieuw heir te verzamelen. Hierin werd hij echter verhinderd door de overwinning van zijn tegenstander Tochtamy'sj, die door khan Timoer-Lenk (in West Europa meer bekend onder den naam van Tamerlan), den nieuwen grooten Aziatischen veroveraar, tot khan van de Gouden Horde werd benoemd. In 1382 ondernam Tochtamy'sj een veldtocht tegen den grootvorst. Dmítriej kon geen groot leger verzamelen en moest zich naar het Noorden terugtrekken; de Tataren namen Moskou stormenderhand in en veranderden de schoone hoofdstad in een puinhoop; andere Russische steden trof hetzelfde lot. Dmítriej moest opnieuw de opperheerschappij van den khan erkennen en hem schatting betalen, terwijl zijn

oudste zoon, Wasíliej, en vele bojaren als gijzelaars naar Saráj moesten gaan.

De veldslag op het Koelikówo-veld heeft dus zijn doel gemist: Noordelijk Rusland werd niet van het Tataarsche juk bevrijd; het kwam zelfs verzwakt uit de worsteling te voorschijn en de lasten, die het na den strijd moest dragen, drukten veel zwaarder dan voordien, daar de bevolking veel armer was, terwijl de schatting door den overwinnaar verhoogd werd. Toch was de Koelikówo-veldslag niet geheel zonder beteekenis. Hij heeft een geweldigen indruk op het Russische volk gemaakt, dat den grootvorst de benaming Donskój (d.w.z. van den Don) gaf. De overwinning heeft bij het Russische volk het zelfvertrouwen gewekt en de overtuiging van de onoverwinnelijkheid der Tataren vernietigd.

Sergius van Radonjézj. (Sérgiej Radonjézjskiej).

De kloosters speelden in Noord-Oostelijk Rusland een veel grootere rol dan in het Zuiden. Onder de vele kloosters, die in het Noorden zijn verrezen, nam het door Sint Sergius in het oerwoud gestichte Drievuldigheids-klooster de eerste plaats in. De oprichter en eerste igoémen van het later beroemd geworden klooster, Sérgiej Radonjézjskiej, stamde uit een rijk en voornaam bojarengeslacht [1]) uit Rostów. Tengevolge van de verwoesting van hun landgoederen door de Tataren in 1328 en de algemeene verarming van de bevolking moest de familie het oude nest verlaten en naar veiliger plaatsen verhuizen. De vader van den abt vestigde zich te Radonjézj. Sérgiej, die voordat hij monnik werd Warfoloméj (Bartholomeus) heette, besloot afstand te doen van de wereld; hij trok

[1]) Ook de oprichter van het beroemde Holenklooster bij Kiéjew (zie bl. 68) en metropoliét Alexis waren afstammelingen van oude bojarengeslachten.

naar een ver afgelegen oerwoud, waar hij aan den oever van het riviertje Kantsjoéra een cel bouwde en later ook een houten kerkje. Zoo ontstond de later beroemd geworden Troïtsko-Sergiéjewskja Láwra, het grootste en voornaamste Russische klooster. Sérgiej leefde eenzaam in het oerwoud en leidde er een leven van hard werken en voortdurend bidden. Spoedig verspreidde zich de mare over het heilige leven van den asceet en na twee jaar woonden in het oerwoud reeds twaalf volgelingen van Sérgiej, die hem tot hun igoémen kozen. Het leven van Sérgiej en zijn monniken was zwaar en vol ontberingen; zij moesten allen hard werken, terwijl zij toch soms dagen lang zonder brood zaten; hun kleeren zagen er armoediger uit dan die van een daglooner, zelfs de kazuifel van den igoémen was vol lappen. En niettemin werd dat arme klooster het geestelijke centrum van geheel Noord-Oostelijk Rusland. Uit het donkere oerwoud straalde een licht, dat geheel Rusland bescheen en aller harten verwarmde. De igoémen van het afgelegen klooster werd de raadgever van den grootvorst, en Dmítriej Donskój trok voor het begin van zijn veldtocht, die, naar hij hoopte, Rusland van het vernederende juk zou bevrijden, naar het oerwoud om van Sérgiej den zegen voor de groote daad te ontvangen.

Sergius van Radonjezj.

Later is het klooster rijk geworden en een der grootste landeigenaars van het Noorden. Evenals in andere kloosters leidde

de rijkdom ook hier tot bederf van de zeden der monniken [1]).

De kloosters namen geld en waardevolle voorwerpen in bewaring. Zij werden de bankiers van de edellieden, die altijd in geldelijke moeilijkheden verkeerden. De monniken voerden zeer ingewikkelde transacties uit: zij kochten landgoederen, gaven voorschotten tegen verpanding van landerijen, koloniseerden de verworven landgoederen met boeren, die zij van andere landheeren wisten over te nemen. Zij steunde de speculaties in landerijen en namen er zelf een werkzaam aandeel in. [2])

Wasíliej I. (1389—1425).

Grootvorst Dmítriej Donskój stierf in 1389, slechts 39 jaar oud. In zijn testament wees hij zijn oudsten zoon, Wasíliej, als grootvorst aan, terwijl de overige zonen vorstendommen te besturen kregen. Evenals Simeón de Trotsche, vermaande Dmítriej op het sterfbed zijn zonen in vrede te leven en niets te ondernemen zonder met de bojaren te hebben beraadslaagd. In ontroerende woorden bedankte hij de bojaren voor hun trouwe diensten en wees op de banden, die de Moskousche bojaren aan de dynastie bonden. Hij zei o.a.: „Gij zijt waarlijk niet mijn bojaren, maar vorsten van mijn land."

Grootvorst Wasíliej zette het werk van zijn grooten vader voort, al deed hij het niet op een even heldhaftige wijze als Dmítriej Donskój. Wasíliej breidde het grondgebied van het vorstendom aanzienlijk uit en voegde nieuwe gewesten bij

---

[1]) In de XIVde eeuw behoorde reeds ongeveer een derde van het land aan de kloosters. Adam Collins schrijft over de Noord-Russische kloosters: „his magni sunt agrorum reditus. Nam tertiam fundorum patten totius imperia tenent monachi".

[2]) Noord-Oostelijk Rusland was toen een land waar geen Joden woonden, en de kloosters vervulden vele functies, die in andere landen het domein van de Joodsche geldhandelaars waren.

hetgeen zijn vader hem had achtergelaten. Zijn legers drongen het gebied van de Nowgorodsche republiek binnen, versloegen het leger der handelsstad en trokken zegevierend tot Cholmogóry aan de Witte Zee door. Wel is waar was deze expansie van tijdelijken aard en kon Nowgorod weldra opnieuw bezit nemen van deze gebieden, maar het was een voorspel van de onderwerping van Nowgorod.

Grootvorst Wasíliej onderhield goede betrekkingen met Tochtamy'sj, maar toen deze door Timoer-Lenk (Tamerlan) werd afgezet en door een anderen khan vervangen, werden de verhoudingen tusschen Moskou en de Tataren gespannen. De grootvorst begreep, dat een invasie nu onvermijdelijk was. Hij verzamelde daarom zijn leger en trok naar de Oka, de grens van zijn rijk, om daar den vijand weerstand te bieden en den weg naar Moskou te versperren. De hoofdstad werd intusschen in staat van verdediging gebracht; om den moed der verdedigers te versterken, werd het heiligenbeeld van Onze Lieve Vrouwe van Wladímir (dat Andréj Bogoljoébskiej uit het Zuiden had medegebracht) naar de Oespénsky-kathedraal te Moskou overgebracht, waar het beeld zich nu nog bevindt. Om onbekende redenen zag Timoer-Lenk van zijn voornemen af, met den grootvorst van Moskou af te rekenen, en na het verwoesten van de Oostelijke, nieuw gekoloniseerde Russische gebieden keerde hij bij Jéljets terug (1395).

Eenige jaren later verscheen te Moskou een gezantschap van den khan en eischte een hooge schatting. Wasíliej antwoordde, dat zijn vorstendom te arm was om aan een dergelijken eisch te voldoen. Het volk, dat dit antwoord als een aanwijzing van de naderende afwerping van het gehate juk beschouwde, bespotte de Tataren op straat en hoonde hen. De menigte heeft echter de bedoelingen van den grootvorst

verkeerd uitgelegd. De grootvorst dacht er niet aan den strijd tegen de Horde aan te binden, maar hij redeneerde als volgt: de Horde, wier macht steeds meer afnam, maakte toen opnieuw een periode van binnenlandsche woelingen door en kon, naar de grootvorst dacht, niet aan een strafexpeditie tegen Rusland denken. Het bleek echter, dat de grootvorst de beteekenis der binnenlandsche moeilijkheden van de Horde eenigszins overschatte, want spoedig verscheen er opnieuw een sterke persoonlijkheid, de moerza (vorst, prins) Edigej, die alle tegenstanders overwon en de orde in de Horde herstelde. Hij verzamelde een groot leger en drong onverwachts Rusland binnen. De grootvorst, wiens leger niet sterk genoeg was, trok zich terug naar het Noorden. Edigej verwoestte het geheele land en belegerde Moskou, dat hij echter niet kon bemeesteren. Na het ontvangen van een schatting van 3000 roebel brak hij het beleg op en keerde naar Saráj terug (1408).

Ook met het machtige Litauen waren de betrekkingen zeer gespannen. Moskou, dat er naar streefde het Russische land te vereenigen, kwam telkens in botsing met Litauen, dat hetzelfde doel wilde bereiken. Dit leidde tot voortdurende oorlogen tusschen de twee staten, oorlogen om de hegemonie in Rusland, die eeuwen lang hebben geduurd en met wisselend geluk werden gevoerd. Ofschoon Wasíliej gehuwd was met een dochter van Wítowt, den heerscher van Litauen, was ook in zijn regeeringsjaren de strijd met Litauen aan de orde van den dag. Tenslotte zijn de twee grootvorsten overeengekomen, dat de rivier de Oégra, een zijrivier van de Oká (zoo ver reikte toen de macht van Litauen!) de grens tusschen beide landen zou worden. Tegelijkertijd droeg Wasíliej zijn schoonvader de voogdijschap op over zijn zoon Wasíliej, die toen nog minderjarig was.

Wasíliej II de Blinde (1425—1462).

Na den dood van Wasíliej I bleef een tienjarige zoon achter, die tot grootvort van Moskou werd uitgeroepen. Zoolang de grootvader van Wasíliej II, de grootvorst van het machtige Litauen, leefde, moesten de andere Russische vorsten den jongen Wasíliej als grootvorst erkennen, maar na diens dood ontbrandde de strijd om de grootvorstelijke waardigheid. De oom van Wasíliej, vorst Joériej van Gálitsj [1]), weigerde een minderjarige als zijn hoofd te erkenen en eischte, dat naar de oude Russische gewoonte de oudste van het geslacht, dus hij, Joériej, grootvorst zou worden [2]). Daar beide tegenstanders geen openlijken strijd aandurfden, werd besloten de kwestie aan de beslissing van den khan over te laten. De khan was door dit voorstel ten zeerste in zijn ijdelheid gestreeld, want de Russische vorsten waren reeds in geen jaren naar de Horde gegaan om den khan hun onderdanigheid te betuigen. De schatting, die zij aan den khan betaalden, was feitelijk niets anders dan een middel om hun gebied tegen de strooptochten der Tataren te beveiligen. Nu zag de khan zich opnieuw als „tsaar" erkend. Hij wees de grootvorstelijke waardigheid aan Wasíliej toe en stuurde een zijner prinsen naar Moskou om den grootvorst te kronen.

---

1) Een vorstendom aan den bovenloop van de Kostromá-rivier.

2) Joériej kon zich bovendien op een passage uit het testament van Dmítriej Donskój beroepen, waar letterlijk het volgende te lezen staat: „Indien de Heer voor onze zonden mijn zoon, vorst Wasíliej, tot zich neemt, dan zal diens land aan mijn zoon, die na hem volgt, behooren". Het is vrijwel zeker, dat Dmítriej met deze passage slechts het geval bedoelde, dat Wasíliej zou sterven zonder een mannelijken erfgenaam achter te laten, want het oude principe, welk voorschreef, dat de grootvorst de oudste van het geslacht moest zijn, had reeds afgedaan en werd trouwens te Moskou nooit streng doorgevoerd. Joériej wist natuurlijk, wat zijn vader had bedoeld, maar het was een moreel wapen, dat hij, met het oog op de algemeene sympathie van het volk voor den jongen grootvorst, niet ontberen kon.

Joériej moest zich bij de beslissing van den khan, dien hij zelf als scheidsrechter had erkend, neerleggen, maar hij heeft geen afstand van zijn plannen gedaan. Hij bereidde zich tot den aanval voor en op een onverwacht oogenblik, toen de grootvorst zijn wittebroodsweken doorbracht, drong hij het land van Wasíliej binnen. Deze had geen tijd zijn heir bijeen te roepen; zijn klein legertje werd verslagen en hij zelf gevangen genomen (1433). Joériej bezette Moskou en riep zich tot grootvorst uit. Wasíliej moest afstand doen van zijn rechten op den troon en werd door den nieuwen grootvorst tot heer van Kolómna benoemd. Wasíliej dacht er echter niet aan, voorgoed van de macht af te zien en loerde op een gelegenheid zich op zijn aanvaller te wreken. Uit Kolómna riep hij nu zijn getrouwen op en allen, zoowel vorsten als gewone krijgers, gaven gehoor aan den oproep van den onttroonden grootvorst. Joériej zag weldra in, dat zijn positie hopeloos was en deed vrijwillig afstand van Moskou. Hiermede was de strijd echter niet geëindigd. Twintig jaren lang duurde hij en leidde tot vreeselijke wreedheden. Wasíliej heeft den oudsten zoon van Joériej, vorst Wasíliej Kosój (de Schele), die herhaaldelijk zijn woord brak, gevangen genomen en in een kerker geworpen, waar hem, op bevel van den grootvorst, de oogen werden uitgestoken. Toen de krijgskansen keerden, en de grootvorst door den tweeden zoon van Joériej, vorst Dmítriej Sjemjáka, werd verslagen en gevangen genomen, stak men ook grootvorst Wasíliej II de oogen uit. Sindsdien werd de grootvorst Tjómnyj, d.w.z. de Blinde, genoemd. De hoofdstad werd nu door de eene partij dan door de andere veroverd en het geheele land leed van den burgeroorlog en verarmde. Ten slotte overwon Wasíliej II en hij annexeerde de landen van zijn tegenstanders en voegde ze bij het grondgebied van zijn rijk, zoodat Moskowië zich

na de beëindiging van den strijd verder uitstrekte dan ooit tevoren. Deze zege van Wasiliej II was tevens de definitieve overwinning van het principe, dat de opvolger van den grootvorst zijn oudste zoon moest zijn en niet het oudste lid van het geslacht. De overwinning van den grootvorst was alleen mogelijk, doordat het volk en de geestelijkheid aan zijn kant stonden en hem de noodige middelen verschaften om den strijd voort te zetten.

Evenals de Polowtsen in vroegere eeuwen in het Zuiden, hebben de Tataren gebruik gemaakt van den onderlingen strijd der Russische vorsten om strooptochten door het ongelukkige land te ondernemen, ongestraft Russische gewesten te plunderen en duizenden Russen als slaven naar de steppe te sleuren. Dit geschiedde gewoonlijk door benden, die uit de Horde waren verdreven, zoodat de klachten van de Russische vorsten bij den khan niets hielpen. Voor een gedeelte hadden de vorsten zelf schuld aan deze aanvallen. Sinds Litauen een machtige staat en gevaarlijke mededinger van Moskou naar de hegemonie in Rusland was geworden, zochten de Noord-Russische vorsten steun bij de Tataren. Later betrokken zij de Tataren bij hun onderlingen strijd en vele Tataarsche benden traden als hulptroepen van de Russische vorsten op. Sommige aanvoerders dezer benden bekeerden zich tot het Christendom en assimileerden zich in hun nieuw vaderland, maar zeer velen onder hen waren niets anders dan Tataarsche spionnen, die de zwakke plekken van de Russische rijken moesten leeren kennen om daarna hun benden daarheen te voeren en met een rijken buit naar de steppe terug te keeren.

In 1437 werd khan Oeloe Mohammed door zijn broeder onttroond en verdreven. Hij trok met zijn aanhangers naar den middenloop van de Wolga en stichtte een nieuw rijk,

waarvan de hoofdstad het door de Russen verwoeste en door Oeloe Mohammed herstelde Kazan [1]) aan de Wolga werd. Van uit zijn nieuwe hoofdstad ondernam Oeloe Mohammed herhaaldelijk strooptochten naar Rusland en wist telkens een grooten buit te behalen. In 1445, toen de strijd tusschen Wasíliej II en de zonen van Joériej in vollen gang was, drong de heerscher van Kazánj opnieuw het gebied van den grootvorst binnen. Met zijn kleine legermacht (de overige vorsten gaven geen gehoor aan den oproep van den grootvorst en kwamen niet te hulp) trok Wasíliej den indringer tegemoet. Na een hevig gevecht werd het kleine Russische leger verslagen; de grootvorst zelf, uit vele wonden bloedend, werd gevangen genomen en weggevoerd. Te Moskou dacht men, dat de Tataren zich nu op de hoofdstad zouden werpen en er ontstond een paniek; deze werd nog vergroot door een hevigen brand, die een aanzienlijk gedeelte van de stad in de asch legde. De khan dacht echter niet aan een dergelijken aanval; hij wilde alleen een grooten losprijs voor den gevangen genomen grootvorst ontvangen; toen men het over het te betalen bedrag eens was, liet de khan den grootvorst dan ook vrij.

De grootvorst bracht veel Tataren met zich mede, die in zijn dienst waren getreden. Later nam hij nog meer Tataren in dienst om tegen Litauen te vechten. Dit wekte bij het volk van Moskou groote verbittering, want de haat tegen de Aziaten was groot. De ontevredenheid van het volk werd verhoogd door de hooge belastingen, die opgebracht moesten worden om den Tataren den losprijs te betalen; het gevolg hiervan was, dat de verwijdering tusschen den grootvorst en het volk steeds grooter werd. Dmítriej Sjemjáka maakte van

[1]) De Russische benaming van deze stad is Kazánj; in het vervolg zal deze transcriptie dan ook in dit boek gebruikt worden.

deze gelegenheid gebruik om zijn slag te slaan. Zijn agenten hitsten het volk tegen den grootvorst op en verspreidden geruchten, het eene al erger dan het andere. Toen de ontevredenheid haar hoogtepunt had bereikt, overvielen Sjemjáka en zijn aanhangers den grootvorst tijdens een bedevaart en namen hem gevangen [1]. Zoodra echter Wasíliej vrij was, werd hij opnieuw omringd door zijn aanhangers, die van alle kanten naar hem toestroomden. Met hun hulp kon de blinde grootvorst zijn hoofdstad heroveren. De strijd eindigde, zooals wij reeds hebben geschreven, met de volledige overwinning van Wasíliej II.

De kerkunie van Florence.

In de laatste regeeringsjaren van den ongelukkigen Wasíliej II vond een gebeurtenis plaats, die van bijzonder veel belang voor de verdere ontwikkeling van de Russische kerk was. Zooals reeds vermeld, was de Russische kerk afhankelijk van den patriarch te Konstantinopel, die den metropoliét „van Moskou en geheel Rusland", zooals de titel luidde, benoemde. Tot metropoliét werd soms een Rus, meestal echter een Griek aangesteld, die uit den aard der zaak geheel vreemd in Rusland was. In dien tijd verdrongen de Osmanen de Grieken steeds meer en meer uit Klein-Azië, en de keizer zag het moment al naderen, waarop de Turken zich op zijn hoofdstad zouden werpen. Daar hij niet in staat was met eigen krachten den stormloop der Turken te stuiten, zocht hij naar bondgenooten in West-Europa. Deze hoopte hij te verkrijgen met behulp van den paus, maar daarvoor moesten de twee kerken, de Katholieke en de Orthodoxe, hereenigd worden, hetgeen onder de toenmalige omstandigheden een

[1] Het was tijdens deze gevangenschap, dat Wasíliej II de oogen werden uitgestoken.

onderwerping van de Orthodoxe kerk aan den paus zou beteekenen. In 1436 werd een concilie te Ferrara bijeengeroepen, waar keizer Johannes VIII met zijn gevolg van zeer bekende Grieksche theologen de kwestie van hereeniging der kerken met de Roomsche prelaten konden bespreken. Het gebeurde, dat toen te Konstantinopel de voorbereidingen voor het concilie gemaakt werden, een nieuwe metropoliët van Rusland moest benoemd worden. De patriarch stelde tot Russischen primas den geleerden Griek Isidor aan, een overtuigd aanhanger van de kerkunie. Nauwelijks was Isidor te Moskou aangekomen of hij begon voorbereidingen te treffen voor de reis naar Italië. De grootvorst gaf op aandringen van den nieuwen primas van de Russische kerk toestemming tot dezen tocht, maar hij liet den metropoliët een eed afleggen, dat hij geen Katholieke nieuwigheden in Rusland zou invoeren. Zoodra Isidor echter in Italië kwam, ontpopte hij zich als een der warmste aanhangers van de unie. De paus benoemde hem tot kardinaal en tot pauselijken legaat te Moskou. Het concilie, dat later uit Ferrara naar Florence werd overgebracht, waardoor het als het concilie van Florence bekend staat, eindigde, zooals bekend, met een compromis: de Grieken behielden hun rhitus, maar zij moesten de Katholieke dogma's en de opperheerschappij van den paus erkennen. Na de totstandkoming van de unie keerde Isidor naar Rusland terug (1441).

Te Moskou wilde het volk en de grootvorst het compromis van Florence niet aanvaarden. Eeuwen lang hadden de Grieken zelf in Rusland een hevige antipapistische propaganda gevoerd en het Russische volk de overtuiging ingeprent, dat de Katholieken ketters waren, die men eigenlijk niet als Christenen kon beschouwen; het is dus begrijpelijk, dat de Russen zich bij de plotselinge frontverandering niet wilden

neerleggen. Een bijeenkomst van Russische bisschoppen verklaarde Isidor voor ketter en zette hem af; hij werd gearresteerd, maar wist te ontkomen en vluchtte naar Italië. Isidor was de laatste Grieksche metropoliét van Rusland. Te Moskou werd op een concilie van de bisschoppen besloten in het vervolg den metropoliét door een telkens bijeen te roepen bisschoppen-vergadering te kiezen. Op deze wijze werd bisschop Jonas tot metropoliét van geheel Rusland benoemd in plaats van den afgezetten Griek. Isidor erkende echter zijn afzetting niet en bleef zich metropoliét van geheel Rusland noemen. Op zijn raadgeving stelde de paus een afzonderlijken metropoliét voor Kiéjew aan, en de bevolking van deze stad, die zich toen in handen van de Katholieke Litauers bevond, was gedwongen een unie-metropoliét in de oude Russische rijkshoofdstad, de „moeder der Russische steden", te dulden. De kerk-unie werd bijna door niemand aangenomen, maar de kerkelijke eenheid van Rusland was verbroken. Te Moskou zetelde voortaan een door de bisschoppen gekozen metropoliét en te Kiéjew een door den patriarch benoemde metropoliét. [1])

[1]) Ook te Konstantinopel weigerde het volk de unie te erkennen. De overeenkomst van Florence ontketende in de geheele Orthodoxe wereld zulk een storm van verontwaardiging, dat zij niet aangenomen kon worden. Trouwens, de hoop van den Griekschen keizer, dat hij door de erkenning van de opperheerschappij van den paus de noodige hulp tegen de Turken zou verkrijgen, bleek naruurlijk ijdel. Het lot van Konstantinopel was bezegeld en niets kon deze corrupte en decadente stad meer redden. In Rusland werd de val van Tsarjgrád (Konstantinopel) als een straf van God beschouwd voor de afvalligheid van den keizer.

IX. De groei van het grootvorstendom Litauen.

De eerste Litausche vorsten.

HET verval van Kiéjew had tot gevolg, dat het centrum van Zuid-Rusland uit de streken aan den Dnjepr naar het land aan de Karpathen verlegd werd. Het scheen, dat van uit Galicië Zuid-Rusland opnieuw zou vereenigd worden, maar de voortdurende strijd tusschen de vorsten en de bojaren en de noodzakelijkheid aan verschillende vijanden - Tataren, Polen, Hongaren en Litauers - tegelijkertijd het hoofd te bieden, hebben de krachten van de twee West-Russische vorstendommen uitgeput. Het land werd ten slotte overmeesterd door de vijanden en verloor zijn onafhankelijkheid. De taak, Zuid- en West-Rusland te hereenigen, werd nu door den loop der geschiedenis aan het Litausche rijk opgedragen.

Oorspronkelijk kenden de Litauers [1]) geen andere banden, dan die des bloeds; hun aanvoerders waren de priesters; maar het gevaar, dat hen van den kant der Duitsche ridders dreigde, dwong hen zich te vereenigen en in plaats van priesters, vorsten tot aanvoerders te kiezen. Deze vorsten wisten partij te trekken uit de politieke wantoestanden in de aangrenzende Russische rijken om eigen grondgebied uit te

1) Zie pag. 27.

breiden. Zij mengden zich in den onderlingen strijd der Russische vorsten en hielpen nu dezen, dan genen. Zij leerden op deze wijze de zwakheid der Russen kennen en van af het einde der XIIde eeuw begonnen zij daar gebruik van te maken om Russische gewesten aan zich te onderwerpen.

De eerste historische Litausche vorst was Mindowg (of Mindowe), de zoon van Romhold. Mindowg heeft in 1235 de Russische stad Nowgorodek veroverd en tot hoofdstad van zijn Russisch-Litauschen staat gemaakt. Van uit zijn Russische hoofdstad breidde hij zijn bezittingen uit, waarbij hij Russische gewesten veroverde met behulp van Litauers en Litausche gewesten met behulp van Russen. Mindowg voerde zijn leven lang een verbitterden strijd tegen de Duitsche ridders, waarbij hij nu eens verslagen werd, dan weer de overwinning behaalde. Toen hij het voordeelig achtte, liet hij zich door de Duitschers doopen (1250); hij ontving daarbij van den paus de koninklijke waardigheid en droeg in ruil daarvoor aan de Duitschers de macht over Litausche streken, die hem niet toebehoorden, op; toen de omstandigheden echter voor hem gunstiger werden, werd hij opnieuw heiden en bond weer den strijd met de Duitschers aan. Met vorst Román van Galicië wist hij ook een voor hem zeer voordeelige overeenkomst te sluiten. Zijn rijk was echter niet stabiel en reeds tijdens zijn leven braken onlusten uit. Na zijn dood (hij werd door opstandige Litausche stamhoofden vermoord) viel het door hem gestichte rijk uiteen, en de regeering van zijn zoon, Wojsjelk, duurde niet lang.

Gediminas.

De stichter van den machtigen Litauschen staat was vorst Gediminas (1316-1341). In de Russische kronieken vinden wij uitvoerige beschrijvingen van dezen vorst; wij lezen

daar, dat hij (evenals zijn voorganger, vorst Witenj) goed georganiseerde legers tot zijn beschikking had, die een geduchte macht waren. Deze legers konden steden belegeren, vestingen veroveren en kenden zelfs het gebruik van belegeringsgeschut. Litauen werd in zijn tijd niet meer alleen door ondoordringbare bosschen tegen invallen beschermd, maar ook door vestingen, versterkte sloten en steden, welker inwoners verplicht waren hun veste met de wapenen in de hand te verdedigen. Deze verandering in de organisatie van de militaire krachten van Litauen was het gevolg van den steeds toenemenden invloed van het Russische element, waarop de Litausche vorsten hoofdzakelijk steunden. De Russen namen niet alleen deel aan de reorganisatie van het Litausche leger, zij waren ook de diplomaten van Gediminas en van zijn opvolgers, traden als gezanten van de vorsten op en hadden veel invloed op de binnenlandsche aangelegenheden van Litauen. Tijdens de afwezigheid van Gediminas, die een groot gedeelte van zijn leven te velde heeft doorgebracht, werd de staat bestuurd door den Rus David, den wojewóda (gouverneur) van Grodno. Gediminas breidde langzamerhand zijn bezittingen uit en veroverde veel Russische gewesten, zoodat ten slotte twee derden van het grondgebied van zijn rijk een Russische bevolking had en het Litausche vorstendom een Russisch-Litausche staat werd, een centrum, dat, evenals Moskou, de zwakke Russische rijkjes allengs absorbeerde. Gediminas zelf erkende de groote waarde van het Russische element en bij de onderhandelingen met de Duitschers noemde hij zich „rex Litwinorum Ruthenorumque". Zijn eerste hoofdstad was Trok; later stichtte hij aan de rivier de Wilia (een zijrivier van den Njeman) de stad Wilna.

Litauen was in de XIV^de^ eeuw door eenige Russische vorstendommen van Moskowië gescheiden; om het bezit van

deze bufferstaatjes ontstond tusschen de twee rijken een verbitterde strijd, die met kleine tusschenpoozen bijna twee eeuwen heeft geduurd [1]).

Olgerd (1341-1377).

Gediminas had zeven zonen, onder wie hij vóór zijn dood zijn landen heeft verdeeld. Er ontstonden zoodoende zeven onafhankelijke Litausch-Russische vorstendommen. Twee van de zonen van Gediminas, Olgerd en Keistutis, bevreesd dat deze staat van zaken tot de verzwakking van het rijk zou leiden, besloten de grootvorstelijke waardigheid (een der vele begrippen, die de Litauers van de Russen hadden overgenomen) in Litauen in te voeren. Olgerd werd grootvorst, en alle broeders werden gedwongen hem als hun opperheer te gehoorzamen. Olgerd en Keistutis hebben het bestuur over het land zoo verdeeld, dat de eerste bijna uitsluitend met Russen te doen had, de tweede alleen met Litauers; de Russische kronieken kennen dan ook alleen Olgerd, terwijl de Duitsche uitsluitend van Keistutis spreken.

Olgerd was een zeer begaafd man; hij wist gebruik te maken van de omstandigheden, kon op onfeilbare wijze de te bereiken doeleinden vaststellen, koos op schrandere manier zijn bondgenooten en voerde zijn voornemens steeds op het meest geschikte oogenblik uit. Hij voelde zich meer

[1]) De strijd tusschen Moskou en Litauen om de suprematie in Rusland heeft later, toen Litauen een unie met Polen sloot, den vorm van een worsteling aangenomen tusschen Rusland en Polen, die eindigde met de vernietiging van de Poolsche onafhankelijkheid en het verdwijnen van den Poolschen staat. Het na den Wereldoorlog herstelde Polen heeft echter de lessen van de geschiedenis vergeten en maakte gebruik van den hulpeloozen toestand, waarin het uitgeputte Rusland zich bevond, om uitgestrekte Russische gebieden te annexeeren. Dat dit in de toekomst tot een oorlog tusschen Rusland en Polen moet leiden, waarbij de geheele Poolsche lappendeken-staat uiteengescheurd kan worden, begrijpt iedereen; alleen de Poolsche magnaten, die het tegenwoordige Polen op dezelfde wijze als vroeger besturen, zien dit niet in.

Rus dan Litauer en in zijn gewoonten en opvattingen onderscheidde hij zich weinig van de Russische vorsten, terwijl ook de familiebanden hem met de Russische dynastieën verbonden. Hij was de erkende leider van de Russen in het Litausche rijk en beschermer van de Russische beschaving.

De strijd om het bezit van de Noordelijk gelegen Russische gewesten werd door hem verloren [1]), maar daarentegen wist hij in het Zuiden en het Zuid-Westen uitgestrekte Russische gewesten aan zich te onderwerpen. Hij veroverde het gebied van de Sewerjanen, Brjansk, Nówgorod-Séwersk, Kiéjew en andere steden. De oude Russische rijkshoofdstad zonk zoodoende tot den graad van een der steden van het Litausch-Russische rijk. Olgerd heeft op deze wijze bijna geheel Zuid-Westelijk Rusland vereenigd. Veel verzet heeft hij bij deze veroveringen niet ontmoet, wijl de Litausche overheersching beteekende voor de Russische vorstendommen het afschudden van het gehate Tataarsche juk. De heer, aan wien zij zich onderwierpen, was Rus wat zijn taal en opvattingen betreft, en het geheele bestuur in de veroverde gebieden bleef volkomen Russisch. Wilna werd een centrum van Russische beschaving, en de kansen van deze stad om hoofdstad van geheel Rusland te worden waren toen veel grooter dan die van Moskou. Alles wees er op, dat de dynastie van Olgerd geheel Rusland zou vereenigen, maar de gebeurtenissen hebben een andere wending genomen.

Jagéllo en de vereeniging met Polen.

Na den dood van Olgerd werd een zijner zonen, Jagéllo (of Jagájlo), grootvorst [2]). Jagéllo heeft alle gebreken van zijn

[1]) Zie pag. 145.

[2]) Merkwaardig voor onze hedendaagsche begrippen is het feit, dat grootvorst, dus hoofd van het gezin, niet de oudste maar de jongste zoon werd. Het

grooten vader geërfd, zonder diens deugden te bezitten. Hij was leugenachtig, bloeddorstig, onbetrouwbaar, wraakzuchtig. Hij spande met de Duitschers samen tegen zijn oom, den edelen en eerlijken Keistutis, de meest sympathieke persoonlijkheid uit de Litausche geschiedenis. Keistutis onttroonde zijn neef, maar vergaf hem zijn trouweloosheid. Jagéllo veinsde berouw en vleide zijn machtigen oom, maar in het geheim trof hij voorbereidingen voor een onverwachten aanval; door list lokte hij Keistutis naar zijn slot en liet hem daar wurgen. De zoon van Keistutis, dien hij ook gevangen had genomen, wist echter te ontkomen en vluchtte naar het gebied der Duitsche orde.

In 1385 stelden de Poolsche magnaten Jagéllo voor, de jonge prinses Jadwíga te huwen en de twee staten, Polen en Litauen, te vereenigen. Dit huwelijk was voor Polen zeer voordeelig: 1. Polen zou door de unie in het Oosten door Litauen gedekt worden en geen aanvallen van dien kant meer te duchten hebben; 2. Polen zou een machtigen bondgenoot krijgen in den strijd tegen de steeds meer opdringende Duitschers. Jagéllo heeft het voorstel van de Poolsche rijksgrooten aangenomen en aanvaardde alle voorwaarden: hij zou zelf tot het Katholicisme overgaan (hij was Orthodox), de Litauers dwingen Roomsch te worden, beide staten tot één rijk vereenigen en de gewesten, die de naburen aan Polen hadden ontnomen, opnieuw heroveren. Jagéllo huwde prinses Jadwíga en werd onder den naam van Wladislaw koning van Polen.

schijnt een oude Litausche gewoonte te zijn geweest, want ook Gediminas heeft, naar sommige aanwijzingen te oordeelen, de grootvorstelijke waardigheid aan zijn jongsten zoon, Jaunutias, gegeven. De mededeeling van sommige kronieken, dat Olgerd en Keistutis het instituut van grootvorst zouden hebben ingevoerd, wordt dan ook door vele historici als onjuist beschouwd. De keuze van Gediminas was echter niet bijzonder gelukkig, en Jaunutias werd spoedig door Olgerd uit Wilna verdreven.

De Katholieke priesters kwamen in grooten getale in Litauen en doopten de heidenen (een groot gedeelte van de Litauers was heidensch gebleven, evenals trouwens Keistutis, Gediminas en wellicht zelfs Olgerd, ofschoon van dezen laatsten niet met zekerheid te zeggen valt, welken godsdienst hij beleed), waarbij de afgodsbeelden werden vernietigd. Jagéllo heeft woord gehouden: hij heroverde voor Polen de gewesten, die Hongarije zich had toegeeigend, en rekende met de ridders van de Teutoonsche orde af. In 1410 trok hij met een groot leger, bestaande uit Russen, Litauers en Polen tegen de ridders en diende den Duitschers bij Tannenberg een verpletterende nederlaag toe [1]). De macht van de Teutoonsche orde werd voorgoed vernietigd en Polen kon vrijer adem halen.

Voor het Litausche rijk heeft de unie echter weinig voordeelen en zeer veel nadeelen opgeleverd. Vóór de unie was Litauen een volkomen Russische staat met een Russische beschaving, een staat, waar de Russische taal en de Russische kerk een overheerschende rol speelden [2]). De Polen wilden nu de „heidenen", waartoe zij ook de Orthodoxen rekenden, tot het Katholicisme bekeeren en hen „beschaven", hetgeen beteekende, dat zij in den Litauschen staat de Poolsche taal

1) De overwinning werd door de Russisch-Litausche troepen behaald; de Polen lagen in reserve en hebben weinig tot de overwinning bijgedragen. De zege bij Grünewald en Tannenberg was dus feitelijk een herhaling van die op het ijs van het Peipus-meer in 1242 (zie pag. 129). De Duitschers hebben deze nederlaag dan ook als een door de Russen toegediende beschouwd en daarom zoo veel reclame voor de overwinning van Hindenburg bij Tannenberg gemaakt, die de nederlaag van 500 jaar geleden heette te hebben gewroken. De waarheid over dezen veldslag van 1914 en over de houding van het Russische leger in die vreeselijke dagen is in Nederland onbekend gebleven. Zelfs in militaire tijdschriften worden hier over dezen veldslag veel onjuistheden verteld.

2) Vier vijfden van de bevolking van den staat was Russisch en de eigenlijke Litauers werden langzamerhand gerussificeerd en gingen tot den „Russischen godsdienst", d.w.z. tot het Orthodoxe geloof, over.

en de Poolsche zeden wilden invoeren. Dit leidde tot een strijd tusschen de Polen en de Russen, en hierdoor zijn in den jongen staat, die zulk een schitterende toekomst scheen te hebben, de kiemen van verval ontstaan. In het Russische gedeelte van het Litausche rijk wekte de unie en vooral de propaganda voor het Katholicisme en de bekeering van vooraanstaande personen tot het „Poolsche geloof", veel protesten. De Russen wilden Jagéllo niet meer als hun vorst erkennen en zochten naar een nieuwen grootvorst. Witowt, de zoon van Keistutis, maakte van deze gelegenheid gebruik om met den moordenaar van zijn vader af te rekenen. Hij stelde zich aan het hoofd van de opstandige beweging en wist Jagéllo te dwingen hem als grootvorst van Litauen te erkennen.

Witowt (1392—1430).

De politiek, die Witowt moest voeren, was nu duidelijk: hij moest, steunende op de Russische meerderheid van het land, naar volkomen onafhankelijkheid van zijn staat streven, maar hij had niet voldoende doorzicht om dit te doen. In plaats van openlijk kleur te bekennen wilde hij het alle partijen van zijn rijk naar den zin maken met het gevolg, dat niemand hem volkomen vertrouwde. Zoowel de Katholieken als de Orthodoxen beschouwden hem als een hunner, terwijl de heidenen fluisterden, dat de vorst in stilte een heiden was; dit was zijn kracht, maar ook zijn zwakheid. Daar hij eenige keer van den eenen godsdienst tot den anderen overging, kon hij niet zoo op de Russische meerderheid steunen als een Orthodoxe vorst had kunnen doen, te meer daar de Russen ten slotte in hem een vijand van de Orthodoxe kerk begonnen te zien. Witowt voelde, dat hij door allen gewantrouwd werd en zocht steun bij Polen; hierdoor kreeg dat land steeds

meer invloed op den gang van zaken in het Litausche rijk. In 1413 werden op een seim (rijksdag) te Gorodlo Polen en Litauen tot één staat vereenigd, en de Litausche aristocratie, voor zoover zij Katholiek wilde worden, kreeg dezelfde voorrechten als de Poolsche magnaten en edellieden genoten. Het gevolg van deze overeenkomst was, dat de kloof tusschen de Russische meerderheid en de Litausch-Poolsche minderheid van het rijk van Witowt steeds dieper werd.

Witowt (naar zijn zegel).

De regeeringsjaren van Witowt waren de tijd van de grootste machtsontplooiing van den Litauschen staat, die zich toen uitstrekte van af de Oost-Zee tot de Zwarte Zee. Witowt mengde zich in alle twisten tusschen de Russische vorsten (ondanks alles bleef hij zich beschouwen als een Russischen vorst) en zelfs de grootvorst Wasíliej I van Moskou, een schoonzoon van Witowt, moest zich gewapenderhand tegen de aanvallen van den heer van Litauen verdedigen. Witowt wilde ook de Gouden Horde aan zijn macht onderwerpen, maar de khan Jedigej heeft hem een verpletterende nederlaag toegediend.

De ontwikkeling van Litauen na den dood van Witowt.

De geschiedenis van den Litauschen staat na den dood van Witowt is de geschiedenis van den strijd der Russische meerderheid voor de onafhankelijkheid van den staat en tegen den steeds toenemenden invloed van Polen. In 1501 waren beide staten overeengekomen in het vervolg denzelfden persoon tot koning van Polen en grootvorst van Litauen te kiezen, zoodat de personeele unie was verzekerd. De grootvorsten van Litauen en hun stadhouders waren nu allen Katholiek en dus Polen wat hun taal en beschaving betreft. Zoolang de vorsten van de afzonderlijke „deelvorstendommen", die den grootvorst van Litauen als hun heer erkenden, nog volle macht in hun landen bezaten, deed het feit, dat de grootvorst een Katholiek en Pool was, zich minder scherp gevoelen, want iedere vorst kon in zijn land de kerk en de taal beschermen, die hij verkoos, hetgeen beteekende, dat de Russische kerk en de Russische beschaving haar overheerschende positie behielden. Langzamerhand werd de toestand echter gewijzigd: de vorsten werden steeds meer en meer ondergeschikte ambtenaren van den grootvorst, die hen te allen tijde door andere, hem meer welgevallige, kon vervangen.

De Russen voelden zich steeds meer en meer veronachtzaamd en ten achter gesteld bij de Polen en de Katholieken. Van af 1413 werden alle betrekkingen alleen door Katholieke vorsten en bojaren bekleed, hetgeen voor de Russische aristocratie, die den staat had helpen oprichten en voor zijn grootheid en aanzien offers in goed en bloed had gebracht, een slag was. Sommige vorsten hebben zich tot het Katholicisme bekeerd om op deze wijze te kunnen profiteeren van de groote voordeelen, die de Poolsche edellieden genoten;

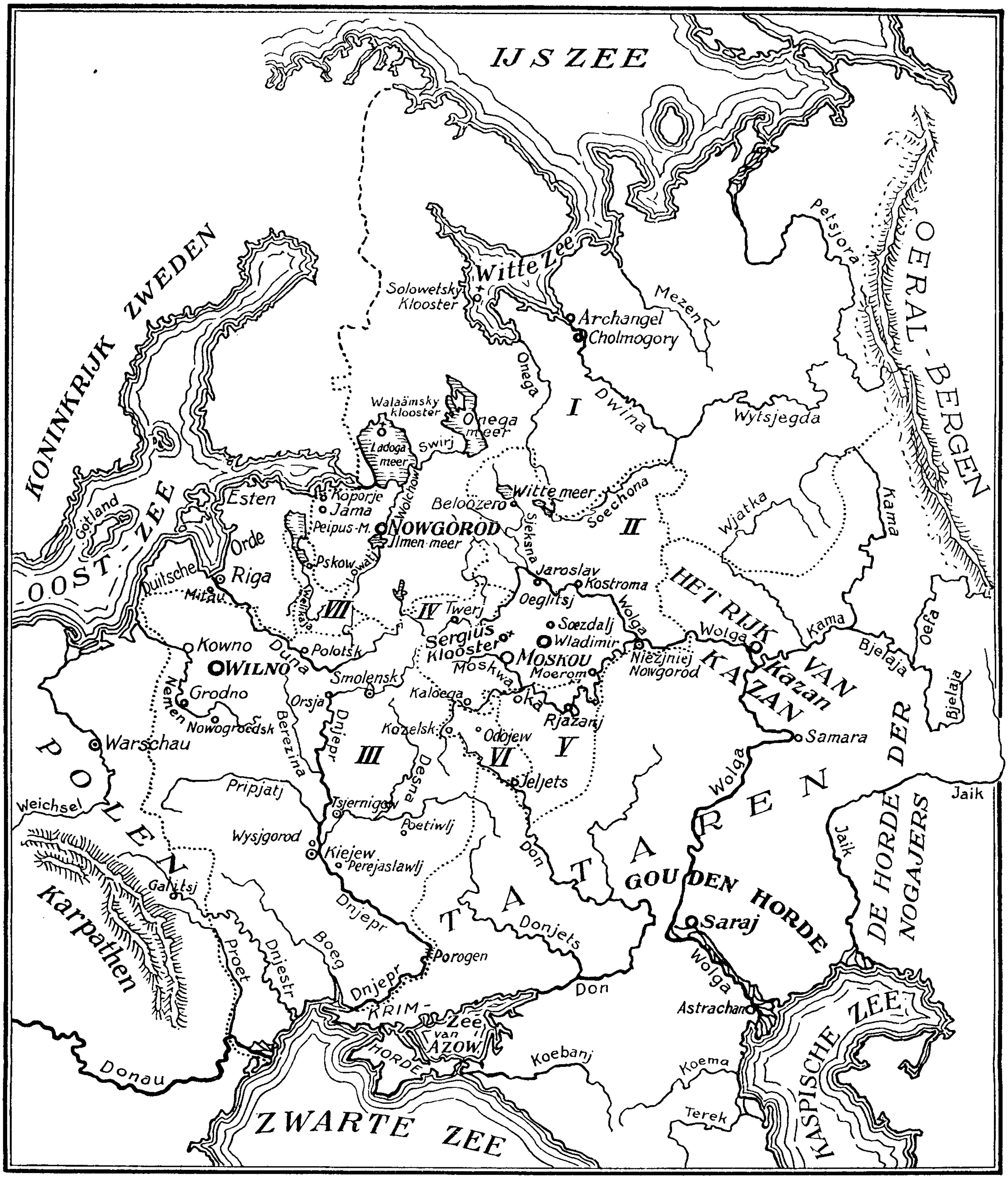

RUSLAND IN DE XIV-XV EEUW

I Het grondgebied van Nowgorod.
II Grootvorstendom Moskou.
III Grootvorstendom Litauen.
IV Grootvorstendom Twerj.
V Vorstendom Rjazanj.
VI Kleine deelvorstendommen.
VII Republiek Pskow.

anderen probeerden met de wapenen in de hand voor hun rechten te vechten; nog anderen gingen naar den grootvorst van Moskou over, zoo mogelijk met behoud van hun grondgebied en anders (wanneer hun land te ver van de grens lag) verhuisden zij naar Moskou en traden in dienst van den grootvorst [1]). Dit gaf nieuw voedsel voor de twisten tusschen Moskou en Litauen. De grootvorst van Moskou begon zich nu te beschouwen als beschermer van het Orthodoxe geloof en als den wettigen heer van alle Russische landen.

Het meest hebben echter van de invoering van Poolsche zeden de boeren geleden. De Poolsche edellieden hadden zeer weinig verplichtingen tegenover den staat en zeer veel voorrechten; zij hadden grooten invloed op de staatszaken, zij bezaten een onbeperkte macht over de boeren, die op hun landgoederen woonden. Nu werden deze verhoudingen ook in Litauen ingevoerd, en de boeren werden in volkomen slavernij aan de landheeren overgegeven. Dit had ten gevolge, dat naast de godsdienstige tegenstelling een verwoede sociale strijd ontstond.

---

[1]) De Russische bojaren hadden, zooals wij reeds hebben geschreven, sinds onheugelijke tijden het recht vrijelijk van den eenen vorst naar den anderen over te gaan, zonder daarbij verraad te plegen. Daar Litauen een Russische staat was, zagen de bojaren ook geen verraad in het overloopen van den grootvorst van Litauen naar dien van Moskou. Onder Iwan den Verschrikkelijke vond een uittocht van Russische bojaren plaats, althans een poging daartoe, naar Litauen; nooit is echter een Russische vorst of bojaar naar Polen overgeloopen, want dit zou wel als verraad beschouwd worden.

X. Het ontstaan van den nationalen Groot-Russischen staat.

De grootvorst van Moskou wordt nationale vorst van Groot-Rusland.

IN de laatste decennia van de veertiende eeuw begon het vorstendom Moskou, dat oorspronkelijk een gewone „oedjél", en daarbij een der minst belangrijke, was, zich te ontwikkelen tot de kern van een nationalen staat van den Groot-Russischen stam, waardoor de heer van Moskou de erkende leider van het geheele volk werd. Het proces begon na den veldslag van Koelikówo. Deze veldtocht werd begonnen om het geheele land (en niet alleen het vorstendom Moskou) van het gehate juk te bevrijden. Sindsdien werd vorst Dmítriej Donskój de „Russische tsaar", zooals de schrijvers van dien tijd hem noemden, d.w.z. de nationale vorst van geheel Rusland en niet alleen van Moskou [1]). Het Russische volk begon zich niet alleen opnieuw als een eenheid te voelen, het herkreeg het zelfvertrouwen, dat de Tataarsche overheersching vernietigde,

---

[1]) De beschrijvingen van den Koelikówo-veldslag („Skazánieje o Mamájewom pobóïsjtsje", „Pówestj o Mamájewom pobóïsjtsje", „Slówo o Zadónsjtsjinje" en het ontroerende „Slowo o zjítii Dmítrieja Donskáho") zijn doordrongen van een nationalen geest en beschouwen den grootvorst van Moskou als den leider van het geheele Russische volk. Ook de preeken uit de laatste decennia van de XIVde eeuw ademen een dergelijken geest en wijzen naar de grootvorsten van Moskou als naar de nationale Russische vorsten.

en begon zich zelf als een door God uitverkoren volk te beschouwen, dat de eerste plaats onder de Orthodoxe volkeren innam (de Katholieken en later ook de Protestanten werden niet als Christenen beschouwd), welke Byzantium, dat voordien deze plaats bekleedde, zich door het aanvaarden van de kerk-unie onwaardig had getoond. In dien tijd ontstonden de legenden over „de kroon van Monomách", over het vermeende verblijf van apostel Andreas in Rusland [1]) enz.

De Moskousche vorsten waren natuurlijk op de hoogte van het bestaan dezer stroomingen en maakten er gebruik van om hun rechten tegenover hun machtige concurrenten, de grootvorsten van Litauen, op alle Russische gebieden te verdedigen. Zij waren echter, met uitzondering van Dmítriej Donskój, te bekrompen, te onbeteekenend, te weinig verziend om zich als werkelijke nationale Russische heerschers te gedragen. Zij bleven de „wótsjinniki", die den staat als hun landgoed en zich zelf als landheeren beschouwden. Zij spaarden, om steeds steden en dorpen te kunnen koopen, om hun landbezit te kunnen afronden; zij bleven echter nog steeds de vorsten van het Moskousche „oedjél". De eerste grootvorst van Moskou, die zich nationale heerscher van Groot-Rusland voelde en zich als zoodanig heeft gedragen, was Iwán III, de grondvester van den nationalen staat der Groot-Russen, een der eminentste staatslieden, die de Moskousche dynastie ooit heeft gekend.

---

[1]) Volgens de Russische overlevering heeft apostel Andreas (Andréj Perwozwánnyj) ook Rusland bezocht. Hij rustte op de hoogten van Kiéjew en voorspelde, dat daar een stad zou ontstaan, die in vroomheid alle overige steden der Christenheid zou overtreffen. Deze overlevering, die natuurlijk hoegenaamd geen historischen grond heeft, werd een der dogma's van de Russische kerk en het twijfelen aan de historische juistheid van deze legende wordt als ketterij beschouwd.

Iwán III (1462—1505); zijn persoonlijkheid en beteekenis.

Iwán III, de zoon van den ongelukigen Wasíliej II, maakte reeds op zeer jeugdigen leeftijd veel ellende mee. Hij was slechts zes jaar oud, toen de ongelukken van zijn vader (zijn gevangenschap te Kazánj, zijn opsluiting in een kerker, het uitsteken van zijn oogen, zijn verbanning, de oorlog met Sjemjáka enz.) begonnen. Van af zijn achtste jaar maakte hij alle veldtochten van zijn blinden vader mede en vergezelde hem bij de herovering van den troon. In 1450 werd hij mederegent van zijn vader en in de staatsakten wordt hij sindsdien als grootvorst naast zijn vader genoemd.

Iwán III.

De Venetiaan Contarini, die in 1476 een poos in Moskou heeft doorgebracht, beschrijft Iwán III als een langen, mageren man met een majesteuze houding en een heerschersblik. Baron Herberstein, de gezant van den Duitschen keizer, die Moskou in 1517

(dus na den den dood van Iwán III) heeft bezocht, geeft een beschrijving van den grootvorst, die als sterk overdreven moet beschouwd worden; het is meer het beeld van den grootvorst, zooals de phantasie van het volk het schiep, dan een werkelijk portret [1]).

Iwán III werd, evenals Peter de Groote, met wien hij dikwijls, hoewel ten onrechte, wordt vergeleken, reeds op zeer jeugdigen leeftijd in de noodzakelijkheid gesteld, handelend op te treden. Dit heeft zijn aangeboren verstand en intelligentie verscherpt. Hij had een onbuigzamen, taaien wil, wist langzamerhand het doel, dat hij voor oogen had, te bereiken en kon zijn helpers kiezen; hij had altijd behoefte aan beweging, wilde overal handelend optreden (ook bij het blusschen van branden, die Moskou dikwijls teisterden) en streefde er naar zoo veel mogelijk zelf te doen. Als veldheer stond hij echter beneden het gemiddelde; dit is te opmerkelijker wijl hij van zijn prilste jeugd af veldtochten had meegemaakt en dus veel ervaring had moeten bezitten. Hij, overigens zoo doortastend, was op het slagveld besluiteloos. Gewoonlijk maakte hij alleen dan gebruik van geweld als alle andere middelen waren uitgeput.

Was echter alles wat Iwán III heeft bereikt een bewijs van zijn grootheid of heeft hij eenvoudig geoogst, wat zijn voorgangers gezaaid hebben? De historici zijn het hierover niet eens. Terwijl bijv. Karamzín grootvorst Iwán III, dien hij steeds de Groote noemt, zelfs hooger dan Peter den Groote acht, ontkent Kostomárow volkomen de politieke capaciteiten van dezen grootvorst en beschouwt hem als den gelukkigen

1) Het boek van Herberstein „Rerum moscoviticarum commentarii", verschenen te Weenen in 1549, was eeuwen lang het beste werk over de toestanden in Rusland. Volgens Herberstein zouden vrouwen, die toevallig een blik van den grootvorst opvingen, in zwijm vallen van schrik enz.

erfgenaam van taaien arbeid van zijn voorgangers. De waarheid zal wel tusschen deze uitersten in liggen: het werk van Iwán III was vergemakkelijkt door hetgeen zijn voorgangers hebben gedaan, maar het staat vast, dat hij hun arbeid wist te voltooien en nieuwe na te streven doeleinden aan te wijzen.

Zijn grootste verdienste was echter, dat hij een einde maakte aan de macht der deelvorsten, zoodat het aan zijn arbeid te danken is, dat Groot-Rusland een eenheidsstaat werd en dat de grootvorst de werkelijke heerscher van het geheele door Groot-Russen bewoonde land werd. Hij voegde verschillende „oedjellen" (Twerj, Jarosláwlj, Rostów e.a.) bij zijn bezittingen en schafte de souvereine rechten van zijn broeders af. Hij eischte, dat zij hem in alles als hun vorst zouden gehoorzamen en ontnam hen bij de geringste aanleiding hun vorstendommen. Bij het opstellen van zijn testament wees hij het grootste gedeelte van zijn bezittingen aan zijn oudsten zoon [1]) toe en beval den overigen zonen dezen te gehoorzamen. Zij werden dus diens onderdanen.

Na de vereeniging van bijna geheel Noord-Rusland tot één staat, wist Iwán III dezen te bevrijden van de laatste resten van het Tataarsche juk, waarmede hij den droom van vele Russische generaties verwezenlijkte. Hij heeft de zelfstandigheid van Nowgorod vernietigd, waardoor hij toonde Litauen, den toenmaligen beschermer van Nowgorod, niet te vreezen. Hij ging zelfs tot den aanval over en diende Litauen en de Duitsche Orde eenige geduchte slagen toe.

[1]) De gedachte, dat de oudste zoon, die grootvorst werd, meer macht moest bezitten dan zijn overige broeders, heeft reeds vroeg bij de vorsten van Moskou post gevat. Van af Dmítriej Donskój zien wij dan ook, dat de grootvorsten in hun testamenten aan de oudste zonen meer landerijen toewezen dan aan de overige zonen. Langzamerhand werd het deel, dat de oudste zoon ontving, steeds grooter en overtrof ten slotte de bezittingen van alle overige zonen te samen. Iwán III heeft dus ook hierin slechts de consequentie getrokken van de politiek, die zijn voorgangers hebben ingeluid.

De onderwerping van Nowgorod.

Bijna alle grootvorsten van Moskou streefden er naar Nowgorod aan zich te onderwerpen, waardoor zij voortdurend in oorlog met de rijke handelsstad waren. Nu en dan lukte het hun de republiek tot het betalen van een schatting te dwingen en tot de erkenning van een door den heer van Moskou aangewezen vorst, maar Nowgorod blijvend aan zich onderwerpen konden zij niet. Iwán III had echter besloten Nowgorod bij zijn bezittingen te voegen en hiermede sloeg het laatste uur van de onafhankelijkheid der groote republiek. Zooals in vele andere ondernemingen, waren de omstandigheden ook hierin den grootvorst gunstig. In Nowgorod heerschte de laatste decennia van zijn onafhankelijkheid een verwoede strijd tusschen de verschillende klassen van de bevolking. De laagste klassen van het volk waren economisch afhankelijk van een kleine groep rijke kooplieden, die van deze gelegenheid gebruik maakten om zich ook de politieke macht toe te eigenen en de armen te dwingen hun voorstellen op de wjétsje te steunen. Nu en dan kwamen echter de onderdrukte lagere klassen in opstand en dan ontstond er telkens een burgeroorlog, die de republiek met machteloosheid sloeg. De twee krachtige buren van Nowgorod ~ Litauen en Moskou ~ wilden van dezen toestand profiteeren om de republiek aan zich te onderwerpen. De Nowgorodsche oligarchie begreep, dat de handelsstad niet meer in staat was zich alleen tegen een dezer staten te verdedigen, en zij besloot bij Litauen steun te zoeken tegen Moskou; de grootvorst van Litauen dwong echter Nowgorod wel hem groote bedragen voor zijn bijstand te betalen, maar daadwerkelijke hulp in den strijd tegen Moskou verleende hij nooit. Bovendien waren te Nowgorod alleen de bojaren voor een bondgenootschap met Litauen, terwijl het volk meer voor een nauwere aansluiting bij Moskou

voelde. De grootvorsten van Moskou wisten zich niet altijd zoo te gedragen als deze toestand eischte; zoo bijv. verwoestte Wasíliej II de Blinde bij een botsing met de republiek de handelsstad, hetgeen de sympathieën voor Moskou sterk deed afkoelen. De bojaren van Nowgorod haastten zich van deze omstandigheid gebruik te maken en sloten een bondgenootschap met Kazimir, den grootvorst van Litauen en koning van Polen (1471). De koning-grootvorst verplichtte zich Nowgorod te beschermen tegen eventueele aanvallen van Iwán III en stuurde een stadhouder naar de handelsstad. De volksklassen waren ontevreden over deze overeenkomst, maar de Litausche partij, aangevoerd door de schrandere en intelligente Márfa Borétskaja, de weduwe van den posádnik Borétskiej, en door haar zonen, wist het volk te sussen. Lang duurde echter de orde te Nowgorod niet, want weldra begon het volk opnieuw te morren over het feit, dat de stad zich onderworpen had aan een Katholieken vorst, een vreemdeling, al noemde deze vreemdeling zich ook grootvorst van Rusland en was hij de gebieder van West-Rusland.

Toen Iwán III begreep, dat hij op vreedzame wijze zijn doel niet zou bereiken, riep hij een krijgsraad bijeen, waaraan ook de geestelijken deelnamen [1]). Er werd besloten den veldtocht niet tot den winter uit te stellen, zooals sommige bojaren voorstelden, maar onmiddellijk tegen Nowgorod te velde te trekken. De grootvorst gaf aan den veldtocht het

[1]) De grootvorst zond eerst eenige vermaningen naar Nowgorod en wees er daarbij telkens op, dat de handelwijze van de partij der Borétskiej's in strijd met den Orthodoxen godsdienst was. Hij noodigde de geestelijkheid uit de beraadslagingen van den krijgsraad bij te wonen, omdat hij er den nadruk op wilde leggen, dat het hier om een geloofszaak en niet om de politieke belangen van den heer van Moskou ging. Deze houding van Iwán III is het beste bewijs voor de intelligentie en het politieke inzicht van den grootvorst. Alleen door als beschermer van het Orthodoxe geloof op te treden kon hij steun in alle Russische landen voor zijn aanval op Nowgorod vinden.

karakter van een strijd tegen afvalligen en verloochenaars van het ware geloof, waardoor hij den steun van Twerj en Pskow verkreeg. Toen de regeering van Nowgorod vernam, dat de grootvorst van Moskou tegen de republiek oprukte, wendde zij zich tot haar beschermheer, den koning van Polen, om hulp, maar deze verleende, zooals steeds, geen hulp. De Litausche stadhouder, vorst Olelkowitsj, had reeds in het voorjaar Nowgorod verlaten en was met zijn leger naar Kiéjew vertrokken, waarbij zijn soldeniers de Nowgorodsche gewesten, die zij doortrokken, verwoestten en plunderden. Nowgorod, door zijn bondgenoot en beschermheer in den steek gelaten, besloot zich toch te verdedigen. Er werd inderhaast een leger bijeengebracht, dat het leger van den grootvorst tegemoet trok. De Nowgoroders werden, ondanks hun veel grooter aantal (in den beslissenden veldslag aan de rivier de Sjelónj waren zij tienmaal zoo sterk als de Moskowiërs), verslagen (1471). De posádnik Borétskiej werd gevangen genomen en terechtgesteld. In het Noorden (de afvalligheid van Nowgorod was natuurlijk slechts een voorwendsel; in werkelijkheid ging het om het bezit van de uitgestrekte wingewesten van de republiek in het Noorden, en de grootvorst haastte zich dan ook die begeerde streken te veroveren) bezetten de troepen van Iwán III Oestjoég en Wjátka. Nowgorod moest om vrede smeeken en zich onvoorwaardelijk aan den overwinnaar onderwerpen. De handelsstad betaalde een schatting van 15000 roebel, beloofde nooit meer in onderhandelingen met Litauen te zullen treden en verplichtte zich de door de wjétsje gekozen bisschoppen [1])

[1]) Zooals wij reeds hebben geschreven (zie pag. 102) werden niet alleen de vorsten en burgerlijke ambtenaren maar ook de bisschop (de „wladyka") van Nowgorod door de wjétsje gekozen. De wjétsje zette ook de bisschoppen af, wanneer de herders haar om de een of andere reden niet bevielen. Iwán III ontnam nu den Nowgoroders dit recht en onderwierp de stad ook in religieus opzicht aan Moskou.

naar Moskou te sturen, om daar door den metropoliët te worden gewijd. De stad behield echter haar zelfbestuur en een schijn van onafhankelijkheid.

De onderlinge strijd der verschillende klassen van de bevolking der handelsstad duurde echter ook na de nederlaag aan de Sjelónj voort. De onderdrukte volksklasse wendde zich tot Iwán III en eischte recht tegen haar belagers. Iwán III trok als opperste rechter naar Nowgorod, en zijn vonnissen, die zoowel machtigen als armen in gelijke mate troffen, bevielen den Nowgoroders dermate, dat zij nu zelf naar Moskou gingen, om daar hun geschillen te laten onderzoeken. Bij een dergelijk bezoek hebben eens twee Nowgoroders den grootvorst met den titel „gosoedárj" aangesproken, terwijl hij voordien als „gospodién" werd betiteld. Het woord „gospodién" beteekent „heer" en vervat geen erkenning in zich van eigen onderworpenheid; de Nowgoroders noemden trouwens hun stad „gospodién Nówgorod Welíkiej" (Heer Nowgorod de Groote). Het woord „gosoedárj" drukte echter toen onderworpenheid, onderdanigheid uit. Daar de twee Nowgoroders officieele persoonlijkheden waren (gezanten), besloot Iwán III gebruik te maken van deze onverwachte gelegenheid om zijn macht over de handelsstad uit te breiden. Nowgorod wilde hem echter niet als „gosoedárj" erkennen, want dit zou beteekenen dat de stad van de laatste resten van haar onafhankelijkheid zou afzien; Iwán trok daarom opnieuw met zijn leger tegen de ongelukkige stad op. Hij belegerde Nowgorod en eischte van den bisschop en de bojaren, de leiders van het verzet, de absolute onderwerping: de wjétsje moest afgeschaft worden, er mochten geen posádniks meer gekozen worden, de stad moest bestuurd worden door ambtenaren van den grootvorst op dezelfde wijze als alle andere steden van het Moskousche rijk. Het viel den Nowgoroders zwaar,

maar zij moesten toegeven en den eed van trouw aan hun nieuwen heer afleggen (in Januari 1478). De wjétsje-klok werd naar Moskou overgebracht; hetzelfde lot trof ook Márfa Borétskaja en haar familie. Nowgorod hield op een afzonderlijke staat te zijn en werd een van de provincies van Moskowië.

De bojaren van Nowgorod waren ontevreden over den nieuwen toestand en knoopten opnieuw onderhandelingen met Litauen en de Tataren aan, om met hun medewerking de onafhankelijkheid van de handelsstad te herwinnen. Toen Iwán III dat vernam, ontstak hij in woede en trok met een groot leger tegen Nowgorod op. De bisschop, die bij de onderhandelingen met Litauen betrokken was, werd afgezet en naar een Moskousch klooster in ballingschap gezonden; vele bojaren werden terechtgesteld, nog meer naar Moskousche gewesten verbannen. Later verbande Iwán III alle vooraanstaande inwoners van de handelsstad naar het Oosten des lands; hun landerijen werden in beslag genomen en onder de Moskousche edellieden, die in grooten getale naar Nowgorod werden gestuurd, verdeeld. Op deze wijze verdween de Nowgorodsche aristocratie. De plattelandsbevolking werd bevrijd van den druk der bojaren; de boeren werden op dezelfde wijze als in het Moskousche rijk georganiseerd, waardoor hun positie eenigszins beter werd, zoodat zij geen reden hadden naar het herstel van de onafhankelijkheid van Nowgorod te verlangen. Iwán III heeft echter door zijn economische politiek (hij dwong de Duitsche kooplieden de stad te verlaten en verbande tevens de rijkste Russische kooplieden naar het Oosten, zoodat de handel zonder leiders is gebleven) den handel van Nowgorod vernietigd. De stad verloor langzamerhand haar vroegere beteekenis en werd een onaanzienlijke stad, zooals er in het Moskousche rijk vele waren.

Na den val van de metropool werden ook de kolonies van

Nowgorod door Moskou bezet. Alleen Pskow, de vroegere „voorstad" van Nowgorod, dat later een zelfstandige republiek werd, behield een schijn van onafhankelijkheid, omdat de stad den grootvorst gehoorzaamde.

Het einde van het Tataarsche juk.

Terwijl de vorsten van Moskou geheel Noord-Oostelijk Rusland geleidelijk tot één staat hebben vereenigd, waarvan macht en aanzien met den dag toenamen, maakte de Tataarsche Horde een periode van verval door. De groote Horde splitste zich in drie elkaar beoorlogende staten (de Gouden Horde en de rijken Krim en Kazan). Tegelijkertijd scheidde zich het Aziatische gedeelte van de Gouden Horde af, zoodat de verwarring nog grooter werd. Iwán III wist van dezen toestand gebruik te maken om zijn eigen macht uit te breiden. Zooals vroeger de Russische vorsten steun bij de Tataren zochten en al hun twisten aan de beslissing van den khan (of „tsaar", zooals de Russen hem noemden) overlieten, zoo trokken nu de elkaar beoorlogende Tataarsche vorsten naar Moskou, om bij den machtigen heerscher van Rusland bijstand te zoeken en hem uit te noodigen, rechter in hun geschillen te zijn. Iwán III wist zich zoo te gedragen, dat de khan van Kazan hem als zijn suzerein erkende. Met den khan van Krim, die over een sterk leger beschikte en de machtigste van de Tataarsche vorsten was, heeft Iwán III een bondgenootschap gesloten tegen hun beider vijand, den khan van de Gouden Horde. Tegenover dezen laatsten gedroeg Iwán III zich volkomen onafhankelijk en weigerde hem als suzerein te erkennen en schatting te betalen. De koning van Polen, die met leede oogen de groeiende macht van den grootvorst toezag, wist den khan over te halen een aanval op Rusland te doen. De Tataren plunderden het nieuw gekoloniseerde gebied aan

den overkant van de Oká, maar aan den linkeroever van de rivier stieten de Tataren op het Russische leger en waren gedwongen zich haastig terug te trekken (1472). Sindsdien herhaalden zich deze strooptochten van de Tataren bijna elk jaar. Om de Oostelijke gewesten van zijn rijk tegen deze aanvallen te beschermen, gaf de grootvorst aan Tataarsche prinsen en edellieden, die in steeds grooter getale in Russischen dienst traden, stukken land in de grensgewesten en verplichtte hen het gebied tegen de aanvallen van benden uit de Gouden Horde te verdedigen.

In 1476 ontving Iwán III een bevel van den khan der Gouden Horde, naar Saráj te komen en de schatting voor de laatste negen jaar te betalen. Iwán heeft, op het aanraden van zijn tweede vrouw, een Grieksche prinses, geweigerd aan het bevel van den khan te voldoen, zoodat er nu een openlijke breuk ontstond.

De khan durfde echter niet de consequenties van die weigering te trekken en beperkte zich tot het ondernemen van strooptochten tegen Rusland. De koning van Polen, die de hoop niet had opgegeven Rusland verslagen te zien door de Tataren, oefende pressie te Saráj uit, en de khan besloot ten slotte naar de raadgevingen van den koning te luisteren en den grootvorst te tuchtigen; de koning beloofde hem daarbij met een leger te steunen. Om tegen het Russische leger niet alleen te moeten vechten trokken de Tataren naar de rivier de Oégra, die de grens vormde tusschen Rusland en Litauen, in de hoop daar het beloofde Poolsch-Litausche leger te ontmoeten. Polen heeft echter de Tataren in den steek gelaten, evenals het met Nowgorod had gedaan, en de Tataren zagen zich alleen tegenover het Russische leger geplaatst. De twee vijandige legers stonden daar, gescheiden door de smalle rivier, maar geen der beide partijen durfde het gevecht te

beginnen. Iwán III, die geen militaire talenten bezat, weifelde en kon niet besluiten het bevel tot den aanval te geven. Ondanks alles was het geloof in de onoverwinnelijkheid der Tataren nog sterk bij de Russen, vooral bij de bojaren. De grootvorst beval Moskou in staat van verdediging te brengen, stuurde zijn vrouw naar het Noorden en bracht zelf een groot gedeelte van den tijd te Moskou, ver van het leger, door. Hij heeft zelfs in het geheim vredesonderhandelingen met den khan aangeknoopt en was reeds bereid opnieuw de opperheerschappij van de Horde te erkennen. Deze houding van den grootvorst was niet alleen het gevolg van gebrek aan moed, maar ook van zijn, overigens volkomen begrijpelijken, angst voor zijn broeders, die in het geheim met den vijand heulden en zich op het critieke moment op den grootvorst, wiens macht hen drukte, zouden werpen. Het volk, dat deze omstandigheden niet kende, beschuldigde Iwán III van lafheid, en de geestelijkheid vermaande hem naar het leger terug te keeren en de Tataren aan te vallen.

Tot een treffen is het echter niet gekomen. De twee legers stonden eenige maanden tegenover elkaar en gingen zonder te vechten uiteen. Iwán III miste den moed van Dmítriej Donskój. De afschudding van het Tataarsche juk heeft hierdoor niet den door het volk gewenschten vorm van een verplettering van den gehaten onderdrukker gekregen. De Gouden Horde werd kort daarna overwonnen door andere Tataarsche rijken, en Saráj, de vroeger zoo schitterende hoofdstad van de machtige khans, werd verwoest en vernietigd (1502). Uit de overblijfselen van de Gouden Horde werd een nieuw Tataarsch rijk gesticht, het khanaat Astrakhan. Dit rijk was echter niet in staat den strijd tegen Rusland aan te binden. De inwoners van Astrakhan dachten trouwens niet aan veroveringen; zij waren vreedzame kooplieden, voor

wie Moskowië het beste afzetgebied was voor de in het Oosten gekochte waren.

Het Tataarsche juk verdween dus, maar Rusland werd hierdoor niet bevrijd van de strooptochten, die verschillende Tataarsche stammen bijna jaarlijks ondernamen en nog eeuwen lang werden de grensgebieden van Rusland overstroomd door nomaden, die alles op hun weg verwoestten en in eenige weken alles, wat de Russische kolonisten door jaren langen noesten arbeid hadden opgebouwd, vernietigden. Veel energie en geld moest het Russische volk aan de bestrijding van deze plaag besteden, doch hierover zullen wij later uitvoeriger spreken.

De strijd tegen Litauen en de Duitschers.

De verhoudingen tusschen Moskou en den Poolsch-Litauschen staat waren in die tijden zeer gespannen. Het was de periode van den grootsten bloei van den Poolschen staat, die geheel Pruisen aan zich wist te onderwerpen en zijn hand naar Boheme en Hongarije uitstrekte. Deze machtige staat had echter eenige gebreken, die hem dikwijls machteloos maakten. De koning had hoegenaamd geen macht en moest telkens voor den wil van den adel, wiens eischen steeds hooger werden en die tenslotte het geheele rijk als zijn domein begon te beschouwen, bukken. De tegenstelling tusschen de twee bestanddeelen van den staat – het koningrijk Polen en het grootvorstendom Litauen – deed zich ook telkens meer voelen en leidde tot twisten tusschen de sejms (parlementen) van beide staten. De Litausche magnaten zagen het met leede oogen aan, hoe Polen naar volkomen overheersching van Litauen streefde, en zij verzetten zich met alle middelen, waarover zij beschikten, tegen de opslorping van hun staat door het koningrijk. De botsingen tusschen

Moskowië en zijn Westelijken nabuur hadden hoofdzakelijk den vorm van een strijd tegen het grootvorstendom Litauen. Litauen was toen ten prooi aan binnenlandsche oneenigheden en kon geen grootschen aanval op Moskou ondernemen; het beperkte zich er toe de Tataren tot een aanval op Rusland aan te hitsen en de oneenigheid tusschen den grootvorst van Moskou en zijn broeders aan te wakkeren. Iwán III benutte de zwakheid van Litauen om gewesten, die aan naar Moskou geëmigreerde Russische vorsten, vazallen van den heer van Litauen, toebehoorden, te bezetten en bij het grondgebied van zijn rijk te voegen.

Na den dood van Kasimir (1492), die beide kronen (dus van Litauen en van Polen) droeg, werd tot koning van Polen zijn tweede zoon, Jan Albrecht, gekozen, terwijl Litauen tot grootvorst den derden zoon van den ontslapene, Alexander, uitriep. Iwán benutte deze gelegenheid om Litauen te dwingen, de annexatie van de verschillende door hem bezette gebieden en den grootvorst van Moskou als „heerscher van geheel Rusland" te erkennen. De magnaten van Litauen deden niet graag afstand van grondgebied, maar nog moeilijker was het voor hen de tweede pil ~ den nieuwen titel van Iwán III ~ te slikken, want zij begrepen, welke plannen Moskou koesterde en wat Iwán III met dezen titel wilde aanduiden, nl. zijn rechten op alle gewesten, die door Russen waren bewoond; Moskou was echter sterker, en Litauen moest dus bukken. In 1494 werd het vredesverdrag geteekend en tegelijkertijd huwde grootvorst Alexander van Litauen prinses Jeljéna (Helena), de dochter van Iwán III. Alexander heeft plechtig beloofd de godsdienstige gevoelens van zijn vrouw te respecteeren, maar onder den invloed van zijn Katholieke omgeving en van den pauselijken gezant brak hij zijn belofte, eischte van Jeljéna dat zij Katholiek zou worden en verwijderde

uit haar hofhouding de Moskousche bojaren, die haar naar Litauen hadden gevolgd. Vergeefs drong haar vader bij haar echtgenoot op naleving van zijn beloften aan; het lot van de arme Moskousche prinses was zeer treurig, hetgeen de betrekkingen tusschen de twee heerschers verergerde.

De Katholieke geestdrijvers hebben niet alleen de arme Jeljéna het leven zuur gemaakt, maar ook de geheele Russische bevolking van het grootvorstendom Litauen. Zij wisten den zwakken Alexander er toe over te halen wetten af te kondigen, die de rechten van den Orthodoxen adel beperkten. Het gevolg van deze bekrompen politiek was, dat de emigratie van Orthodoxe vorsten en bojaren naar Moskou zeer groote afmetingen begon aan te nemen, waarbij de dikwijls zeer uitgestrekte bezittingen van de uitgewekenen bij het grondgebied van het Moskousche rijk werden gevoegd; op deze wijze verkreeg de grootvorst van Moskou Ryljsk, Nówgorod-Séwersk, Tsjernígow, Starodoéb, Hómel, Ljoébetsj enz. De annexatie van al deze vorstendommen en steden maakte een oorlog tusschen de beide grootvorstendommen onvermijdelijk en inderdaad brak de strijd in 1500 uit. Moskou had tot bondgenoot den khan van de Krim, terwijl Litauen op den steun van de Duitsche Orde kon rekenen. Na een strijd van drie jaar, waarbij de Litauers herhaaldelijk werden verslagen, ontving Iwán III een brief van zijn dochter, die hem smeekte een einde aan den oorlog te maken. In 1503 werd een wapenstilstand van zes jaar gesloten, waarbij Litauen alle veroveringen van Iwán III (19 steden, 70 vroegere vorstendommen en vele dorpen) als diens rechtmatig bezit erkende. Ook met de Duitsche Orde wist Iwán een zeer voordeeligen vrede te sluiten. De grootvorst heeft daarmede een begin gemaakt met de hereeniging van alle Russische gewesten in één staat;

tevens was die oorlog het begin van den strijd, die eenige eeuwen duurde en veel Russisch goed en bloed verslond. Rusland werd door zijn buren van de zee gescheiden en kon daardoor niet in contact met West-Europa treden. De naburen controleerden den handel van Rusland en zorgden er voor, dat het land geen wapenen ontving, zoodat de legers van Moskou met aksten en zwaarden tegen Duitsche kanonnen moesten vechten.

Het huwelijk van Iwán III met prinses Sophia.

De pogingen van Litauen, de Duitsche Orde en den Hanzebond Rusland van de buitenwereld gescheiden te houden, konden begrijpelijkerwijze slechts gedeeltelijk slagen. Het lukte Iwán III, ondanks alle moeilijkheden, onderhandelingen aan te knoopen met verschillende West-Europeesche mogendheden (Denemarken, het Duitsche keizerrijk, Hongarije, Venetië) en met het machtige Turkije. Uit verschillende West-Europeesche landen emigreerden ambachtslieden, geleerden, kooplieden en architecten naar het Moskousche rijk. Deze stroom van buitenlanders nam toe na de komst te Moskou van de tweede vrouw van Iwán III, prinses Sophia Paleologos, een nicht van den laatsten keizer van Byzantium.

Sophia en haar zusters waren te Rome opgevoed in den geest van de Florentijnsche unie en de prinsessen golden voor trouwe dochters van den pauselijken stoel. De paus had nu besloten door een huwelijk tusschen den grootvorst van Moskou (wiens eerste vrouw in 1467 stierf) en de Grieksche prinses, Rusland voor het idee van de vereeniging der kerken te winnen. Iwán III nam het voorstel, de Grieksche prinses te huwen, aan en stuurde een gezantschap naar Italië om de bruid te halen. Toen te Moskou echter bekend werd, dat de pauselijke legaat, die de prinses begeleidde, een Katholiek kruis vóór

de bruid uit wilde dragen, ontstond er ontevredenheid, en de metropoliét dreigde zelfs de hoofdstad te verlaten, zoo dit werd toegestaan. De legaat moest van zijn voornemen afzien. Spoedig maakte de legaat een tweede, zeer onaangenaam, avontuur mede: op een dispuut over theologische vraagstukken werd hij zoo in het nauw gedreven, dat hij zich gewonnen moest geven.

De verwachtingen van den paus faalden dus. Ook prinses Sophia heeft niets voor de vereeniging der kerken gedaan. Al haar krachten wendde zij nu aan om de hofhouding te Moskou pompeuzer te maken, om den grootvorst er toe te brengen zich als heerscher tegenover de bojaren te gedragen en om haar hoofdstad te verfraaien. Zij hield daarbij geen rekening met de Moskousche toestanden en verhoudingen, die zij trouwens niet kende, en maakte zich daardoor veel vijanden, terwijl haar politiek ook voor de dynastie zeer slechte gevolgen had.

Het eerste tastbare resultaat van de troonsbestijging van prinses Sophia was een sterke toeneming van de immigratie van Westelingen, vooral Italianen, naar Moskou [1]. Zij werden door den grootvorst in dienst genomen en kregen de opdracht kerken en paleizen te bouwen, klokken en kanonnen te gieten, geld te slaan enz. Sommigen van hen werden op aanbeveling van de nieuwe grootvorstin zelfs als diplomatieke vertegenwoordigers van den grootvorst naar het buitenland, vooral naar Italië, gezonden. Een bijzondere beroemdheid verwierf de Italiaansche architect Fiorenti, die de Oespénsky-kathedraal en het paleis Granowítaja Paláta had gebouwd. Er waren toen te Moskou ook Italiaansche artsen, maar het schijnt, dat zij niet bijzonder gunstig bekend stonden, want

[1] De Italianen waren te Moskou bekend onder den naam „Frjázin", d.w.z. „Frank". Langzamerhand kreeg dit woord de beteekenis van een familienaam, zoodat men sprak van Iwán Frjazin, Antonio Frjazin enz.

de meeste artsen, die toen te Moskou een vermaardheid genoten, waren Duitschers.

Iwán III was reeds vóór zijn huwelijk geen onbekende aan

Moskousche gezanten aan het hof van keizer Maximiliaan I.

de West-Europeesche hoven, maar de komst van prinses Sophia naar Moskou maakte de banden met West-Europa steviger en aan het hof van den grootvorst verschenen gezanten van verschillende landen. De keizer van Duitschland, Maximiliaan I, die Iwán III zeer vriendelijk gezind was,

bood hem den titel van koning aan, maar Iwán III wees het aanbod van de hand [1]).

Weldra volgden andere nieuwigheden, die de omgeving van den grootvorst ontstemden. Iwán III nam den titel van „tsaar van geheel Rusland" aan en noemde zich „alleenheerscher", waarmede hij de onbeperktheid van zijn macht wilde onderstrepen. Na het huwelijk met Sophia beschouwde hij zich als opvolger van de keizers van Byzantium en voegde daarom hun wapen (den tweekoppigen adelaar) bij het oude Russische (Sint Joris met den draak). Om aan te toonen, dat hij een grootere macht dan zijn voorgangers bezat, voerde hij de gewoonte van kerkelijke kroning in. Zijn voorgangers vergenoegden zich bij het bestijgen van den grootvorstelijken troon met den zegen van den metropoliét, maar Iwán III vond dit onvoldoende en liet zijn kleinzoon, vorst Dmítriej, dien hij tot kroonprins benoemde, op zeer plechtige wijze, volgens een door den grootvorst zelf ontworpen ceremoniëel, in de Oespensky-kathedraal tot „tsaar" kronen.

Nu Iwán III zich als „tsaar" beschouwde, wilde hij ook zijn hofhouding op pompeuzer wijze inrichten, waarbij hij de Byzantijnsche toestanden als voorbeeld nam (ook hierin was de invloed van zijn tweede vrouw zeer groot). Vóór dien tijd waren de verhoudingen tusschen den grootvorst en de bojaren zeer hartelijk. De heerschers van Moskou wisten, dat hun grootheid voor een zeer aanzienlijk deel aan den trouw van

[1]) Hij gaf het volgende antwoord aan den gezant van den keizer: „Wij smeeken God, dat Hij ons en ons nageslacht zal laten blijven, wat wij zijn: heeren van ons land Evenals wij nooit te voren een bekrachtiging van onze waardigheid, door wien dan ook, wenschten, zoo willen wij deze ook nu niet." Groot was de verwondering van den keizer, den machtigsten heerscher van het toenmalige Europa, toen hij een dergelijk antwoord van een weinig bekenden vorst van het half-barbaarsche Moskowië ontving. Eeuwen vóór Iwán III gaf een vorst uit Zuid-Westelijk Rusland een bijna gelijkluidend antwoord aan den paus, die hem de koninklijke waardigheid heeft aangeboden.

hun bojaren te danken was en behandelden hen bijna als hun gelijken. Nu werd dit alles anders. De grootvorst eischte van de bojaren eerbewijzen, die in het patriarchale Moskowië onbekend waren; hij toonde bij iedere kleinigheid zijn misnoegen door de bojaren te straffen; hij voerde een Byzantijnsch hofceremoniëel in, dat de bojaren als een vernedering voor zich beschouwden; hij werd ongenaakbaar, de „gróznyj gosoedárj" (de ontzagwekkende heerscher), de Oostersche despoot. De nieuwigheden wekten bij de bojaren het vroeger te Moskou onbekende gevoel van ontevredenheid met den vorst op; er ontstond een kloof tusschen den vorst en de bojaren. Dezen beschouwden grootvorstin Sophia als de oorzaak van al deze veranderingen en haatten de „Grieksche", zooals zij haar noemden. Het is echter zeker, dat de bojaren de beteekenis van Sophia voor deze ontwikkeling overdreven en dat onder Iwán III een proces tot uiting kwam, welks ontstaan op het slagveld van Koelikówo te zoeken is.

Sophia leed overigens ook zelf veel door deze verandering in het karakter van haar echtgenoot. Er was zelfs een tijd, dat Iwán III haar geheel had verwijderd. De twist tusschen de echtgenooten ontbrandde door de kwestie van de troonopvolging. De oudste zoon van den grootvorst (uit diens eerste huwelijk), Iwán de Jonge, stierf in 1490 en liet een kleinen jongen, Dmítriej genaamd, achter. Sophia had echter ook een zoon gebaard en zij wilde, dat háár zoon de troonopvolger zou worden. Volgens het te Moskou bestaande gewoonterecht was Dmítriej de aangewezen troonopvolger, te meer daar zijn vader reeds den grootvorstelijken titel had gevoerd. Zijn candidatuur werd ook gesteund door de bojaren, die Sophia haatten. De grootvorstin steunde op de lagere klassen van het volk en op de aanhangers van Jozef van Wolkolámsk (over wien wij verder zullen schrijven). Iwán III

kwam te weten, dat Sophia zelfs aan een staatsgreep dacht en verbande haar en haar zoon. Dmítriej werd troonopvolger en plechtig tot tsaar gekroond. Een jaar later veranderde Iwán III echter van meening, verbande Dmítriej en benoemde Wasíliej (den zoon van Sophia) tot troonopvolger en mede-regent (1502). De oude grootvorst antwoordde toen op een vraag, betreffende deze verandering: „Ik geef de heerschappij aan wien ik wil".

Na den dood van Iwán III werd een testament gevonden [1]), waarin hij zijn zoon Wasíliej als grootvorst aanwees; deze kreeg het grootste gedeelte van de gewesten en meer dan drie vierde van de steden, terwijl de rest onder de overige vier zonen van den ontslapen heerscher werd verdeeld. Wasíliej werd de eenige vorst; zijn broeders waren slechts landheeren met sommige voorrechten. Zoo werd dus de kroon op het werk, dat eeuwen geleden begonnen was, gezet.

Wasíliej III (1505—1533).

Wasíliej III werd tegen den wil der bojaren door zijn vader tot troonopvolger aangewezen. Hij wist, dat de rijksgrooten allen voorstanders van de candidatuur van den ongelukkigen Dmítriej (die na zijn afzetting in een gevangenis werd gewor-pen, waar hij spoedig stierf) waren, en dit heeft de verhouding tusschen hem en de bojaren nog onaangenamer gemaakt, dan zij in de laatste jaren van de regeering van zijn vader reeds was. Wasíliej werd door zijn moeder in Byzantijnschen geest opgevoed. Hij beschouwde zich zelf als een hooger wezen, een gezalfden Gods, en keek met even veel minachting op den bojaar als op den smerd (boer) neer; in zijn toorn noemde hij de bojaren dikwijls „smerden", de grootste beleediging,

[1]) Het was in het grootvorstendom Moskou gewoonte, dat de grootvorst een testament naliet om strijd tusschen de erfgenamen te voorkomen.

die men een bojaar kon aandoen. Hij verwijderde den hoogen adel van zich en omringde zich door vertegenwoordigers van den kleinen adel, de „djaken" (lagere ambtenaren) en monniken, die zijn candidatuur als troonopvolger hadden gesteund.

Wasíliej III leek in veel opzichten op zijn vader, maar hij miste diens begaafdheid. Hij zette de binnenlandsche en buitenlandsche politiek van zijn vader voort en wist met volharding en hardnekkigheid een eenmaal gesteld doel na te streven.

Iwán III liet, zooals wij hebben gezien, aan Pskow, dat in alles den grootvorst gehoorzaamde, een schijn van zelfstandigheid. Pskow werd in het algemeen beter bestuurd dan Nowgorod. Er was in die stad niet zoo'n tegenstelling tusschen rijk en arm en de partijstrijd leidde nooit tot excessen, zoodat de grootvorst van Moskou niet kon beweren, dat hij door afschaffing van de onafhankelijkheid der kleine republiek den vrede ging herstellen. Pskow lag bovendien aan de grens van Rusland en werd door de Duitsche Orde en door Litauen bedreigd; het zocht daarom steun bij Moskou en gehoorzaamde den stadhouder van den grootvorst. De verhouding tusschen de burgers van de stad en den stadhouder werd echter steeds meer en meer gespannen, omdat de vertegenwoordiger van Moskou zich gedroeg alsof hij zich in een veroverde stad bevond. Na een dergelijke botsing, die wellicht door Moskou uitgelokt was, schafte Wasíliej III de wjétsje te Pskow af (1510), die feitelijk niets anders dan het orgaan van plaatselijk zelfbestuur was, liet de wjétsje-klok naar Moskou overbrengen en verbande daarheen 300 van de voornaamste families van Pskow, terwijl hun huizen werden betrokken door evenveel uit Moskou geïmporteerde gezinnen.

Na de annexatie van Pskow volgde die van het vorstendom Rjazánj. Dit land behoorde aan een kleinzoon van Iwán III;

de grootvorst bestuurde het rijk als voogd van zijn onmondigen kleinzoon. Wasíliej III handhaafde dezen toestand, hoewel de vorst van Rjazánj intusschen al lang meerderjarig was. Toen deze zich van de drukkende zorgen van Moskou wilde bevrijden, liet zijn oom hem gevangen nemen en lijfde zijn vorstendom bij het grondgebied van den Moskouschen staat in (1517). Ook hier werden veel oude geslachten naar Moskou verbannen en Moskowitische families namen hun plaats in.

Van de vroegere deelvorstendommen bleef nu nog alleen het gebied van de vorsten van Séwersk over, die zich vrijwillig onder bescherming van Iwán III hadden geplaatst. Wasíliej III zocht naar een aanleiding om ook dat land te annexeeren. Spoedig deed zich een dergelijke aanleiding voor. De vorsten van Séwersk voerden met elkaar een hevigen strijd om het bezit van het land; de grootvorst maakte van den onderlingen strijd der vorsten gebruik om het land te annexeeren (1523). Hiermede verdwenen de laatste sporen van de „oedjéllen" en in het rijk van Moskou bestonden nu alleen vorsten, die als gewone bojaren in dienst van den grootvorst stonden. Het geheele rijk werd dus een eenheidsstaat en omvatte den geheelen Groot-Russischen stam.

Het antagonisme tusschen Moskou en Litauen bleef voortbestaan. De stroom Orthodoxe edellieden, die naar Moskou uitweken om hun geloof vrijelijk te kunnen uitoefenen, nam steeds toe, hetgeen tot onophoudelijke botsingen tusschen de twee staten leidde. Twee keer ontbrandde tijdens de regeering van Wasíliej III de oorlog en telkens behaalden de Russen de overwinning. In 1514 veroverden de Russen Smolensk, een zeer belangrijk strategisch punt, en alle pogingen der Litauers om deze vesting te heroveren mislukten. In 1522 werd een wapenstilstand gesloten, waarbij Smolensk als rechtmatig bezit van Moskou werd erkend. Het sluiten

van een definitieven vrede werd uitgesteld totdat het den diplomaten gelukt zou zijn een overeenstemming te bereiken betreffende alle gebieden, die de twee landen elkaar betwistten, maar een dergelijke overeenstemming werd niet bereikt. Door de verwerving van Smolensk en omgeving breidde het gebied van het Moskousche rijk zich opnieuw uit. Bij de troonsbestijging van Iwán III was het rijk ongeveer even groot als het Duitsche rijk in 1550 (15000 vierkante mijlen); de veroveringen van Iwán III en Wasíliej III hebben het gebied bijna verdrievoudigd (40000 vierkante mijlen).

Een Russische krijger.
Naar een teekening van Herberstein.

De verhouding tot de Tataren was onder Wasíliej III lang niet zoo gunstig als onder zijn vader. Het bondgenootschap met de Krim werd na den dood van Iwán III niet hernieuwd. De Krim nam steeds meer en meer het karakter van een rooversnest aan. De khan beloofde zijn vriendschap nu eens aan Moskou, dan weer aan Litauen en telkens wist hij voor deze beloften groote bedragen te krijgen. Bij iedere gunstige gelegenheid ondernam hij een rooftocht tegen het land van een zijner „vrienden" en slechts na ontvangst van nieuwe

geschenken trok hij terug. Zoo was de toestand, toen de oude Mengli-Girej [1]) nog leefde. Zijn zoon en opvolger, khan Mohammed, wilde zich niet tevreden stellen met de positie van zijn vader en besloot de Tataarsche rijken te hereenigen en de vroegere macht der khans te herstellen. Het lukte hem dit plan gedeeltelijk door te voeren en aan het hoofd van een groot leger drong hij het gebied van Moskou binnen. Brandend, verwoestend, plunderend en moordend trok het Tataarsche leger door het land. Te Moskou ontstond een paniek, en de bevolking van de hoofdstad dacht reeds, dat de dagen van Batoe waren teruggekeerd. Het waren echter de laatste stuiptrekkingen van den ouden strijd tusschen Rusland en de Aziaten; het plan van den khan, Rusland opnieuw schatplichtig te maken, is dan ook mislukt.

Deze groote veldtocht van khan Mohammed, waardoor een aanzienlijk gedeelte van het Moskousche rijk werd verwoest en 800.000 Russen naar de Krim als slaven werden meegesleurd, was de grootste, maar niet de eenigste rooftocht van de Tataren naar Rusland. Er ging bijna geen jaar voorbij zonder dat de Tataren een inval in Rusland deden. De Tataarsche rooftochten waren ook de oorzaak waarom het kolonisatieproces voor een tijd tot stilstand kwam, en de Russische boeren bleven den onvruchtbaren bodem van het Soezdalsche land bewerken, terwijl de maagdelijke grond van het gebied der „zwarte aarde" en ten Zuiden van de Oká en van het land aan den overkant der Wolga, langs de rivieren Oénzja en Wetloéga, braak bleef liggen.

Om het land tegen de strooptochten der roofzieke Tataren te beschermen, werden ieder voorjaar duizenden mannen gemobiliseerd en naar de versterkte grens langs den oever

---

[1]) Mengli-Girej was de khan van de Krim tijdens de regeering van Iwán III.

der Oká gezonden [1]). Den geheelen zomer, d.w.z. den tijd van oogst, voor den landbouwer de belangrijkste maanden van het jaar, waren dus duizenden en duizenden mannen aan de grens om krijgsdienst te verrichten, hetgeen ten gevolge had, dat er veel minder graan werd geoogst en dat zij, die thuis bleven, al die krijgslieden moesten onderhouden. Het is een West-Europeaan moeilijk zich voor te stellen, hoeveel energie, tijd en geld Rusland besteedde aan dezen strijd tegen de nomaden. De energie, in het Westen aangewend voor het scheppen van een rijke beschaving, werd in Rusland geabsorbeerd door dezen strijd tegen de Aziaten, die aan den Russischen boer haast niet te torsen lasten oplegde. West-Europa kon zich ontwikkelen, in het Westen konden de letteren en kunsten bloeien, de wetenschap steeds nieuwe overwinningen behalen, omdat daar, in het Oosten van Europa, duizenden Russen ieder voorjaar naar de Oká trokken om de Aziaten het doordringen westwaarts te beletten. De bloei van de West-Europeesche beschaving was alleen mogelijk doordat het Russische volk het stootblok was, dat alle slagen van Azië opving. Hiermede heeft het Russische volk aan de Westersche beschaving en het blanke ras grootere diensten bewezen, dan welk volk ook, al heeft het Westen zich nooit dankbaar getoond. De groote verdiensten van Rusland voor de zaak der Europeesche beschaving worden al te vaak vergeten. Men spreekt graag over de „achterlijkheid" van Rusland, maar men vergeet te vermelden, hoe deze achterlijkheid is ontstaan.

[1]) De Zuidelijke grens des rijks liep langs de Oká en daarom werd zij de „oever" (bjérjeg) genoemd. Op verschillende punten werden houten vestingen gebouwd en op de meest bedreigde plaatsen aan de Oká en op een zekeren afstand van de rivier verrezen voor de Tataren onneembare vestingen, omringd door steenen muren (zoo ontstonden de steden Kaloéga, Toéla, Zarájsk e.a.) en van vaste garnizoenen voorzien.

Ondanks deze groote inspanning was het toch onmogelijk de grens volkomen af te sluiten, want hiervoor was zij te lang, zoodat het den Tataren nu en dan toch gelukte onmerkbaar het land binnen te sluipen. Vooral was dit makkelijk voor de Krim-Tataren, die door de Polen tot dergelijke strooptochten werden aangehitst en die daarbij door het gebied van Litauen konden trekken, om plotseling daar te verschijnen, waar zij het minst werden verwacht. Wasíliej III moest telkens groote bedragen aan den khan van de Krim schenken om het land tegen de aanvallen van dezen kant te beveiligen.

Het eerste huwelijk van Wasíliej III was kinderloos en daarom dwong de grootvorst zijn vrouw, met goedkeuring van den metropoliét, den sluier aan te nemen, waarna hij prinses Jeljéna Glínskaja, de dochter van vorst Glínskiej, een der Litausche magnaten, die naar Moskou waren overgeloopen, huwde. Bij zijn tweede vrouw verwekte hij twee zonen, Iwán en Joériej. De oudste was slechts 3 jaar oud, toen Wasíliej III stierf (hij was toen bijna 60 jaar oud).

XI. De maatschappelijke verhoudingen in het Groot-Russische rijk.

De autocratie der Moskousche vorsten.
Het „Derde Rome".

GROOTVORST Iwán III had de vroegere patriarchale verhoudingen tusschen den vorst en zijn onderdanen veranderd en wel zoo, dat zij meer op de Oostersche en Byzantijnsche geleken. Hij was de eerste Russische heerscher, die op zijn diplomatieke stukken de uitdrukking „bij de gratie Gods" bezigde; hij was ook de eerste, die aan den grootvorst van Moskou den titel van „tsaar van geheel Rusland" wilde toekennen. In zijn regeering ontstond ook de legende, die de Moskousche dynastie van .... keizer Augustus afleidde. De bojaren weten deze verandering aan den invloed van Sophia, de tweede vrouw van den grootvorst, doch hoe groot de invloed van de Grieksche prinses ook geweest moge zijn, een dergelijke omenteling te weeg brengen kon de vrouw niet. Zij heeft alleen de ontwikkeling van een proces verhaast, waarvan het begin op het slagveld van Koelikówo te zoeken is. De groeiende macht van de Moskousche vorsten, hun rol van „verzamelaars van Rusland", die de geschiedenis hen heeft toevertrouwd en die zij in het algemeen goed vervuld hebben, hun rijkdom, – dat alles heeft hen zoowel in hun eigen oogen als in die van het geheele volk tot souvereine en

autocrate heerschers van geheel Groot-Rusland gemaakt.

De vorsten van Moskou konden zich echter niet verheffen boven de begrippen en voorstellingen van den aard van hun macht, welke door hun voorgangers werden gehuldigd en die toen ter tijd volkomen logisch waren, maar niet meer pasten bij de geheel veranderde toestanden der periode van Iwán III en van zijn opvolgers. Ofschoon de grootvorst nu de nationale vorst van een geheel volk was geworden, wilde hij nog aan de fictie vasthouden, dat hij tevens de eigenaar van den geheelen bodem van zijn rijk was. De macht van den grootvorst was daardoor grooter dan die van welken anderen vorst ook, maar tegelijkertijd was zij democratisch: de grootvorst steunde bij zijn politiek op de sympathie van de breede volksmassa's.

Over de verhouding tusschen vorst en onderdanen te Moskou vinden wij een zeer interessante, hoewel ontegenzeggelijk eenigszins overdreven beschrijving in het boek van Herberstein. Deze Duitscher, de gezant van twee machtige keizers (Maximiliaan I en Karel V) te Moskou, die naar de Russische hoofdstad werd gezonden om er diplomatieke onderhandelingen te voeren, gaf zijn oogen den kost; later beschreef hij alles wat hij te Moskou gezien en gehoord had in een boek [1]). Volgens Herberstein, wiens mededeelingen ook door andere vreemdelingen worden ondersteund, bezat de grootvorst van Moskou een macht, zooals geen andere vorst van Europa. Iedereen noemde zich een „knecht van den vorst". Vooral was de vereering van het volk voor den heerscher groot. Herberstein kreeg herhaaldelijk op zijn vragen het antwoord: „Wij weten het niet; dat weet alleen God en de wjelíkiej gosoedárj".

---

1) Het reeds genoemde „Rerum Moscoviticarum commentarii"; de Duitsche vertaling van het boek heette „Moscoviter wunderbare Historien".

De nieuwe positie van den grootvorst vond al spoedig een rechtvaardiging in de theorie van het „Derde Rome" en van de stelling, dat de grootvorst de beschermer van het ware geloof was. De groei van het rijk van Moskou bereikte zijn hoogtepunt in hetzelfde tijdperk, dat Byzantium door de Turken werd veroverd. Kort daarna veroverden de Turken ook de overige Orthodoxe staten, zoodat Rusland het eenige onafhankelijke Orthodoxe rijk bleef. Dit wekte begrijpelijkerwijze bij de Russen de overtuiging, dat zij nu de plaats innamen, die vroeger aan andere volkeren toebehoorde, dat zij de dragers werden van het ware geloof, het „Nieuwe Israël". De Russen waren gewend geraakt aan het idee, dat de Christenheid (daaronder verstonden de Russen alleen de Orthodoxe volkeren) naast een gemeenschappelijk geestelijk hoofd – den patriarch – ook een wereldlijken opperheerscher moest hebben. Vóór den val van Konstantinopel werd de Grieksche keizer als opperheer van alle Christenen beschouwd, en Konstantinopel („Tsarjgrád" – de keizersstad – zooals de Slavische volkeren deze stad noemden) was dus zoowel de geestelijke als de wereldlijke hoofdstad van alle geloovigen [1]). Nu echter de troon van Konstantinopel door een Moslim werd bezet, bleef Moskou de eenige hoofdstad, waar een onafhankelijke Orthodoxe heerscher zetelde. Het is dus volkomen begrijpelijk, dat de Russen Moskou als het nieuwe centrum van de Orthodoxe Christenheid en den grootvorst van Moskou als den wereldlijken opperheer van alle Orthodoxe volkeren begonnen te beschouwen. De grootvorsten beschouwden zich zelf, vooral na het huwelijk van Iwán III met prinses Sophia, als de rechtmatige opvolgers van de Grieksche keizers (zij noemden zich daarom ook „tsaar", d.w.z. keizer).

[1]) In theorie althans, want in werkelijkheid erkenden de Slavische volkeren de opperheerschappij van de Grieksche keizers nooit.

Deze gedachtengang werd door een toenmaligen schrijver, den monnik Filoféj (Philotheos) uit Pskow, in een brief aan grootvorst Wasíliej III als volgt geformuleerd: „Rome was oorspronkelijk de hoofdstad van de geheele wereld, maar tengevolge van de Apollinarische ketterij verloor die stad haar wereldpositie; het tweede Rome, Konstantinopel, werd, als straf voor de afvalligheid van de keizers, door God verlaten, en de Turken konden deze stad daarom veroveren en tot hun hoofdstad maken; nu is Moskou, het derde Rome, de hoofdstad van de geheele Christenheid geworden; twee Rome's zijn gevallen, maar het Derde Rome zal eeuwig blijven staan". Dit werd een van de geliefkoosde thema's van bespiegelingen van vele schijvers na Filoféj. Er ontstond een geheele literatuur, die de juistheid van deze theorie moest bewijzen en de legenden groeiden en namen steeds toe, zoowel in aantal als in grootschheid van conceptie. In dien tijd zijn de legenden ontstaan over de reis van apostel Andreas naar Rusland, over het zenden van de keizerskroon aan Wladímir Monomách enz.

De grootvorst en de bojaren.

De geestelijken en vooral de lagere klassen van het volk waren warme voorstanders van de onbeperkte macht der grootvorsten. Er was echter één klasse, die daar zeer weinig mee ingenomen was, ja, er zelfs openlijk en nog meer in 't geheim den strijd tegen voerde. Dat was de hoogste klasse van de toenmalige maatschappij, nl. de bojaren en vooral de afstammelingen van de heerschers van de onttroonde dynastieën. Voor dat wij echter een schets geven van de verhoudingen tusschen den grootvorst en de bojaren moeten wij een onderzoek instellen naar de veranderingen, die de kaste

der Moskousche bojaren in den loop der eeuwen heeft ondergaan. In vroegere eeuwen hadden de bojaren en de edellieden – de dienaren van den vorst – het recht het hof van hun heer te verlaten en bij een anderen vorst in dienst te treden, zonder dat dit als verraad werd beschouwd. Het meest profiteerden hiervan de rijkere vorsten, vooral de heeren van Moskou, die zich al heel vroeg omringd zagen door veel bojaren, welke uit alle oorden van Rusland naar de nieuwe hoofdstad stroomden. De verhouding tusschen den vorst en de bojaren werd tot de zestiger jaren van de vijftiende eeuw door overeenkomsten geregeld; de bojaar trad in dienst van den vorst en deze verplichtte zich den bojaar te onderhouden. De verhouding tusschen den vorst en den bojaar was dus niet die van een souverein en een onderdaan, maar van een patroon en een bediende. Iedere bojaar had dus het recht op een vergoeding, die in overeenstemming was met zijn diensten, en bovendien mocht hij ten allen tijde Moskou verlaten en naar het hof van een anderen vorst gaan; verder kregen de bojaren het recht aan het bestuur van den staat deel te nemen en zitting te hebben in den raad des vorsten. Tot de tweede helft van de vijftiende eeuw waren de verhoudingen tusschen den vorst en zijn bojaren zeer goed. De bojaren hadden er belang bij, dat de macht en het aanzien van hun vorst toenamen, daar dit zijn rijkdom vergrootte en des te beter was de positie van zijn bojaren. De vorsten van Moskou erkenden de verdiensten van de bojaren en behandelden hen bijna als gelijken [1]. In dien tijd ontstonden de echt-Moskousche bojaren-families, waarvan sommige zich hooger dan de andere

---

[1]) Zoo bijv. heeft Dmitriej Donskój op zijn sterfbed zijn zonen gezegd, dat zij hun „bojaren moesten liefhebben, hen met eer behandelen en zonder hun raad niets ondernemen". Dezelfde vorst heeft van de bojaren gezegd, dat zij niet dienaren, maar mederegenten waren.

geslachten beschouwden [1]), maar toch leefden de verschillende bojaren-geslachten in vrede met elkaar en allen dienden zij even trouw hun vorst.

In de regeering van Iwán III en Wasíliej III, toen de laatste „deelvorstendommen" werden afgeschaft en bij het grondgebied van het rijk van Moskou gevoegd, verschenen te Moskou bojaren van een geheel andere geestesstemming. Dit waren de vorsten van de „oedjéllen", wier rijkjes door Moskou waren geannexeerd, of die zij min of meer vrijwillig aan den heer van Moskou hadden afgestaan. Sommigen dezer nog kort geleden souvereine vorsten kwamen naar Moskou met een groot gevolg van eigen bojaren. Naast deze vorsten uit Rusland immigreerden naar Moskou ook vele Russische en Litausche vorsten uit Litauen, die zich niet tot het Katholicisme wilden bekeeren en die zich na de unie van 1386 in hun vaderland achteruitgezet zagen. Deze vorsten verlieten Litauen en verhuisden naar Moskou om bij den Orthodoxen heerscher in dienst te treden. Sommigen hunner, wier vorstendommen dicht bij de grens van Moskou lagen, gaven tevens hun rijkjes aan den grootvorst van Moskou, om ze daarna van hem als bezitting terug te krijgen; er waren echter ook, wier gebied diep in Litauen lag, zoodat het niet door Moskou geannexeerd kon worden; dezen kregen van den grootvorst uitgestrekte landerijen als bezitting. Deze vorsten, Russische en Litausche, beschouwden de oude bojarenfamilies niet als hun gelijken en streefden er naar de afstammelingen van hen, die Moskou tot een machtig rijk hadden helpen maken, uit de hoogste staatsambten te verdringen. De

---

[1]) De meest belangrijke Moskousche bojarengeslachten waren de afstammelingen van Fjódor Kósjka (den stamvader van de latere Románow's en de Sjeremjétjew's), Bjakont (den stamvader van de Pljesjtsjéjew's), van Moérza-Tsjetá (den stamvader der Godoenów's en Saboérow's) enz.

Moskousche bojaren verzetten zich tegen deze eischen van de nieuw aangekomenen en zochten steun bij den grootvorst. Na langen strijd werd ten slotte een modus vivendi uitgewerkt, die de verhouding tusschen de verschillende bojarengeslachten regelde, de z.g. „mjéstnitsjestwo", die later Rusland zooveel nadeel berokkende.

In het kort kwam de regeling op het volgende neer. Een bojaar, die vóór zijn komst naar Moskou een souvereine vorst was geweest, hetzij van een Russisch, hetzij van een Litausch vorstendom, werd als hooger geplaatst beschouwd dan een gewone bojaar, al behoorde die tot een geslacht, dat sinds onheugelijke tijden te Moskou woonde. De afstammelingen van de souvereine vorsten waren echter niet allen gelijk, want een gewezen grootvorst [1]) beschouwde zich natuurlijk niet als gelijken van gewone vorsten. Een vorst, die zijn „oedjél" reeds lang verloren had en die, vóórdat hij te Moskou kwam, bij een anderen vorst bojaar was geweest, werd gelijkgesteld met de gewone bojaren, waarbij hij, naar gelang van de meerdere of mindere beteekenis van den vorst, dien hij vóór zijn komst te Moskou diende, een lagere of hoogere plaats in de Moskousche bojarenkringen innam. Deze, eenmaal ingestelde, rangschikking bleef erfelijk en de positie van elken bojaar werd zijn „otjétsjestwo" (vaderseer) genoemd; zij was een bron van veel verwikkelingen en de oorzaak van ontelbare intriges. De „mjéstnitsjestwo" regelde alleen de onderlinge verhouding der bojarenfamilies, maar ze schreef niet voor, welke betrekking een lid van een zekere groep moest bekleeden. Bij een benoeming lette de

[1]) Wij schreven reeds, dat vóór de opslorping van alle „deelvorstendommen" door Moskou, Rusland in veel, volkomen onafhankelijke, bonden van staatjes was verdeeld, en dat aan het hoofd van elk dier bonden een „grootvorst" stond, die zich geenszins de mindere van den grootvorst van Moskou voelde.

bojaar vóór alles niet op den aard der te vervullen functie, maar op de origine van zijn chefs en collega's; bleek het dat zijn chef volgens de „otjétsjestwo" zijn gelijke of zijn mindere was of dat een zijner collega's tot een lager gerangschikte familie behoorde dan hij, dan weigerde de bojaar een dergelijke benoeming te accepteeren, daar zulks niet alleen hem zelf, maar zijn geheele geslacht zou onteeren. Bij het opstellen der lijsten van genoodigden aan den grootvorstelijken disch, bij het benoemen van legeraanvoerders, bij het zenden van gezantschappen, – steeds moest men rekening houden niet met de meerdere of mindere capaciteiten en verdiensten van de betrokken personen, maar met hun „otjétsjestwo". Dat dit dikwijls tot onhoudbare toestanden leidde en den vorst dwong volkomen ongeschikte personen aan het hoofd van de departementen te stellen, ligt voor de hand. Zelfs tijdens een oorlog, in het aangezicht van den vijand, konden de bojaren hun twisten over meer of minder eervolle plaatsen niet achterwege laten, en vele nederlagen waren het gevolg van den strijd om „otjétsjestwo".

De gewezen deel-vorsten stelden zich met het bekleeden van de hoogste betrekking echter niet tevreden, zij streefden er naar mederegenten van den grootvorst, als wiens gelijken zij zich beschouwden, te worden. De meeste deel-vorsten behielden hun bezittingen als gewone landeigenaars („wótsjinniki"); soms lukte het hun zelfs sommige souvereine rechten te behouden. Hun positie in hun gewesten veranderde door de erkenning der souvereiniteit van den grootvorst betrekkelijk weinig, en de bevolking bleef in hen hun wettige meesters zien en gehoorzaamde hen. Door de omstandigheden gedwongen naar Moskou te gaan en een der bojaren van den grootvorst te worden, konden deze vorsten (zij worden meestal „knjazjáta" genoemd) begrijpelijkerwijs geen

bijzondere liefde voor hun souverein, die hun land geannexeerd had, koesteren. Zij konden zich ook niet in de positie van gewone bojaren schikken, maar streefden er naar meer rechten te verkrijgen, een hoogere positie in den staat in te nemen. Zij waren afstammelingen van hen, die in vroegere eeuwen Rusland hadden bestuurd en beschouwden zich als de wettige heerschers van het land. Hun voorvaderen regeerden elk een gedeelte van het land, zij echter wilden geheel Rusland gezamenlijk besturen. Steunende op de rechten, die hun afstamming hen gaf, eischten zij, dat zij de mederegenten van den heerscher zouden worden en dreigden in geval van weigering gebruik te maken van hun recht, het hof te Moskou te verlaten om een anderen heerscher te dienen. Dit dreigement had echter geen zin, want er waren geen onafhankelijke Russische vorstendommen meer; zij konden alleen in dienst treden van den grootvorst van Litauen, van den koning van Polen of van een Duitschen vorst, maar dit werd toen reeds als verraad aan den Russischen staat beschouwd. De positie van de „knjazjáta" werd ten slotte op de volgende wijze geregeld: de grootvorsten erkenden het recht der knjazjáta de hoogste ambten in den staat te bekleeden; zij erkenden ook het recht van de knjazjáta raadgevers van de kroon te zijn, maar zij verzetten zich tegen het recht van de knjazjáta naar het buitenland te mogen vertrekken.

Deze regeling duurde echter niet lang, want Iwán III hield op, vooral na zijn huwelijk met prinses Sophia, met zijn rijksgrooten over de staatszaken te beraadslagen. Na den dood van Iwán III werd de positie van de knjazjáta nog ongunstiger, omdat Wasíliej III de bojaren met nog meer gestrengheid dan zijn vader behandelde en het land bestuurde met een regeering van „djáken" (dus: secretarissen), lieden die niet tot den hoogen adel behoorden, zonder met de

wenschen der knjazjáta rekening te houden. Mopperden de knjazjáta, dan werden zij verbannen, in kloosters opgesloten of zelfs onthoofd. Om de macht der knjazjáta te verminderen, legden zoowel Iwán III als zijn zoon beslag op sommige hunner bezittingen, vaardigden zij wetten uit, die den knjazjáta verboden hun landerijen te verkoopen en troffen ook andere regelingen, die den grootvorst de souvereine rechten waarborgden over alle bij Moskou gevoegde gebieden.

Zoo kwam het, dat in het begin van de zestiende eeuw de grootvorst en de bojaren als twee vijandige machten tegenover elkaar stonden. De grootvorst streefde naar de alleenheerschappij, die toen noodzakelijk voor de ontwikkeling van den staat was, en een vooruitgang beteekende; de bojaren echter wilden de oude regeeringsvormen behouden. De grootvorst had de sympathieën van het geheele volk aan zijn kant; de gang der ontwikkeling van de maatschappelijke verhoudingen was voor hém. De bojaren hadden geen bondgenooten, geen wezenlijken invloed op het volk en steunden alleen op hun hooge afkomst en hun vermeende rechten. Ofschoon de bojaren geen reëele macht bezaten om hun eischen kracht bij te zetten en de uitslag van de worsteling met de grootvorsten niet moeilijk te voorzien was, bonden zij toch den strijd aan, al droeg deze dan ook een zuiver passief karakter. Deze strijd ontbrandde onder Iwán III, werd voortgezet onder Wasíliej III en bereikte zijn hoogtepunt onder de regeering van Iwán IV. Deze strijd was ook een der oorzaken van de hevige crisis, die na den dood van Iwán IV den staat op zijn grondvesten deed beven en bijna tot ondergang bracht.

De adel en de belastingbetalende klassen. De positie der boeren.

Een eigenaardig verschijnsel van de oude Russische geschiedenis is dat de bevolking „stroomend" was. Vooral was dit verschijnsel sterk in de tweede periode van de Russische geschiedenis, toen het Russische volk in steeds grootere drommen het Zuiden moest verlaten en naar het Noorden trekken om zich in de bosschen van het land van Soëzdalj te vestigen. De emigranten vonden in het nieuwe land een veel strenger klimaat en een bodem, die veel moeilijker te bewerken was dan de zwarte aarde in het Zuiden, en veel minder opbracht. Daarom bleven zij niet lang op één plaats wonen, maar trokken steeds verder, in de hoop beteren grond te vinden. Ook de edellieden (of juister: de krijgslieden) waren toen niet aan een plaats gebonden en trokken van het eene vorstelijke hof naar het andere. De vorsten waren in dien tijd de eenige vaste bewoners van een streek. Zij beschouwden zich daarom als de eigenaars van den bodem [1]). Om zich staande te houden te midden van de stroomende bevolking, moesten de vorsten echter over een zeker aantal menschen beschikken, die hun vorstendommen niet zouden mogen verlaten. Dit bereikten zij 1. door krijgslieden in dienst te nemen en met hen een overeenkomst te sluiten, 2. door slaven te koopen en hen te dwingen de vorstelijke landerijen te bewerken. Deze twee categoriën vormden het vorstelijke „hof". De bojaren waren de raadgevers van den vorst en de aanvoerders van zijn leger; de vrije dienaren leverden de keurtroepen; de onvrijen bewerkten den grond en vormden in geval van nood den landstorm. De vrije dienaren (de latere kleine adel)

1) Zij waren het ook, wijl zij de eerste kolonisten waren, die het land in bezit hadden genomen.

werden gerecruteerd uit de arme vrije bevolking; zij kregen een stuk grond, dat zij mochten bewerken, en als tegenprestatie moesten zij krijgsdienst verrichten. Alleen de onvrijen waren onderdanen van den vorst en verplicht hem te gehoorzamen en op zijn grond te blijven wonen; de overigen konden den vorst verlaten, waarbij de bojaren zelfs hun grond, dien zij in eigendom bezaten, mochten behouden.

De overweldigende meerderheid van de bevolking waren de z.g. belastingbetalende lieden. Het waren boeren en stedelingen, die volkomen onafhankelijk van den vorst waren. De bewoners van iedere stad (posád) en van ieder dorp vormden een gemeente, „mier" genaamd[1]). Wanneer een vorst te weten kwam, dat op een zekere plaats van zijn gebied een „mier" bestond, liet hij het aantal huishoudingen tellen, bepaalde hoeveel belasting (tjáglo) de mier moest betalen en op welke termijnen en liet de verdeeling van de lasten aan de boeren of stedelingen zelf over. De bevolking van een mier veranderde voortdurend, want velen verlieten het dorp om verder te trekken, terwijl andere immigranten hun plaats innamen. Zoowel de vertrekkenden als de aangekomenen moesten met het gekozen hoofd (stárosta) van den mier hun zaken regelen, want de vorst trok zich van dat heen en weer trekken der boeren niets aan, daar hij toch niet de macht bezat er een einde aan te maken. Nu en dan liet de vorst een nieuwe lijst opmaken van de boerenerven

[1]) Op het platteland bleef de „mier" tot nu toe bestaan; de boeren blijven zich nog als een geheel beschouwen en de gekozen stárosta spreekt nog uit naam van den geheelen mier. De revolutie heeft echter een bres in deze vesting geschoten en het aantal boeren, die onafhankelijk van den mier en eigenaars van hun grond willen zijn, neemt met den dag toe. Dit is een overwinning van het Westersche individualisme op het Russische communisme (niet te verwarren met het communisme der bolsjewiki). De afzonderlijk staande boerenhoeve wordt ook in Rusland een gewoon verschijnsel en dit zal onvermijdelijk tot het verdwijnen van de eigenaardige boeren-beschaving leiden.

op zijn land en naar mate het aantal steeg of daalde, verhoogde of verminderde hij de belasting[1]).

De vorsten waren echter niet de eenige groote landheeren meer. Door schenking, kolonisatie en aankoop hebben de kloosters uitgestrekte landerijen verworven[2]), terwijl ook de bojaren groote landbezitters zijn geworden. Wanneer boeren zich op het land van een klooster of van een bojaar vestigden, dan moesten zij een overeenkomst met den eigenaar sluiten, waarbij nauwkeurig werd bepaald, hoeveel pachtgeld zij moesten betalen en welke andere verplichtingen zij hadden na te komen. Wilden de boeren het land van een dergelijken landheer verlaten, dan moesten zij eerst aan zekere formaliteiten voldoen[3]). De wetten en het gewoonterecht stelden zekere data vast, wanneer de boeren het land mochten verlaten en naar andere heeren vertrekken. Deze data waren in verschillende streken anders. Om meer eenheid in te voeren, bepaalde de grootvorst van Moskou in het midden van de XV^{de} eeuw, dat de boeren overal op Sint Joris (26 November) hun landheeren konden verlaten en verhuizen.

De lagere standen vormden geen afgesloten eenheden. Een boer kon zoowel stedeling (posádskiej) als onvrije (chólop) worden, terwijl ook een stedeling ten allen tijde boer kon worden. De geheele maatschappelijke structuur was dus nog min of meer vormloos en onvast.

---

1) Feitelijk was dat geen belasting in de moderne beteekenis van het woord, maar pachtgeld voor het gebruik van den grond, die aan den vorst toebehoorde.

2) Zie pag. 153.

3) Wij zien dus dat de „krestjánje", zooals de boeren toen werden genoemd, ongeveer een gelijke positie hadden als de „smerden" in het Zuiden (zie pag. 82). De benaming „krestjánje" (Christenen) ontstond tijdens de Tataarsche overheersching; de Russische boeren wilden daarmede het verschil aanduiden tusschen hen en de gehate „heidenen". (De Russen bleven de Tataren als heidenen beschouwen, ook toen dezen Mohammedanen werden).

S. IWANOW.

Sint-Joris-dag.

Zoo waren de toestanden in het tijdperk, vóór de vorming van den Groot-Russischen staat. De grootvorsten van Moskou hadden, toen zij de heeren van geheel Noord-Rusland werden, steeds meer krijgslieden noodig, om het land te beschermen tegen de aanvallen van Tataren, Litauers, Duitschers en Polen. Zij bepaalden daarom, dat iedereen, die land bezat, verplicht was krijgsdienst te verrichten. Iedere „wótsjina" (erfelijk landgoed) moest den vorst een zeker aantal gewapende ruiters leveren, als er gevaar dreigde. De bojaren en de knjazjáta, die gewoonlijk uitgestrekte landerijen bezaten, brachten groote legerafdeelingen op de been; kleine landheeren verschenen alleen of met een of twee chólops. De groei van den staat had echter ten gevolge, dat hij steeds meer en meer in oorlogen met de machtige buurstaten werd gewikkeld en de gewone wijze van legercompleteering was onvoldoende om de noodige krijgslieden te verkrijgen. De grootvorsten begonnen toen mannen te werven, die geschikt waren den krijgsdienst te verrichten en gaven hen stukken land, omdat dit in dien tijd de eenige wijze was, waarop de grootvorsten hun dienaren konden beloonen. In het begin werden daarvoor landerijen gebruikt, die den grootvorst persoonlijk behoorden, dus de kroondomeinen. Hoe uitgestrekt deze domeinen ook waren, zij raakten natuurlijk ten slotte uitgeput en de grootvorsten moesten naar andere gronden uitzien. Zij begonnen nu ook de gronden, die aan het rijk toebehoorden, te vergeven. Dergelijke gronden werden „pomjéstje" en de landheer „pomjéstsjik" of „dworjanín" genoemd. Zoo ontstond de klasse van kleine edellieden, die later zulk 'n groote rol in de Russische geschiedenis speelde.

Er ontstonden dus twee soorten landgoederen: „wótsjina" en „pomjéstje". Een „wótsjina" was het privaat eigendom van den landheer en ging van vader op zoon over; een „pomjéstje"

echter was een tijdelijk bezit, want als een „pomjésjtsjik" kwam te sterven of zich op onbehoorlijke wijze gedroeg, werd hem het landgoed ontnomen en aan een ander gegeven. In het begin van de XVI^de^ eeuw telde men in Rusland reeds duizenden dergelijke pomjésjtsjik's, en het geheele Zuiden van het land behoorde op deze wijze aan den nieuw geschapen kleinen adel.

Met de ontwikkeling van den handel in Rusland werd het noodzakelijk den dienaren van den vorst („sloezjílyje ljoédi", zooals de krijgsplichtige bezitters van pomjéstje's werden genoemd) behalve land, ook een salaris in geld toe te kennen. Deze wijze van betaling, die eerst een ondergeschikte rol speelde, werd steeds meer en meer algemeen en dwong de regeering telkens tot verhooging van de belastingen over te gaan. De bojaren en de dienaren uit de aristocratie kregen bovendien nog vaak een betrekking, waar zij een zeker inkomen uit genoten [1]). Zij werden tot stadhouders van een stad of tot „wolostélj", d.w.z. gouverneur van een gewest („wólostj") benoemd. Zij bestuurden de aan hun toevertrouwde gewesten en traden er als rechter op, en de bevolking was verplicht hen te onderhouden. De stand van de dienaren des vorsten bestond uit de volgende drie groepen: 1. de aristocratie, nl. de „knjazjáta" en de bojaren, 2. de edellieden en de „bojarenzonen" [2]), die voor een gedeelte „wótsjina's" bezaten, maar voor het grootste gedeelte „pomjéstje's" hadden, 3. krijgslieden, die garnizoensdienst deden (schutters, musketiers, kanonniers); deze laatsten woonden

---

[1]) Zie pag. 133. Dit werd met het woord „kormljénieje" (voeding) aangeduid, want de betrekkingen werden meestal alleen geschapen om de menschen aan een baantje te helpen.

[2]) „Bojarenzonen" („djéti bojárskieje") waren géén zoons van bojaren, zooals men zou kunnen denken; met dit woord werden de kleine „dienaren" aangeduid; „zoon" is hier gebruikt in de beteekenis van „mindere".

in afzonderlijke dorpen, „s l o b o d á 's" genoemd, dicht bij de versterkte steden en kregen stukken grond, van de opbrengst waarvan zij konden bestaan.

De ontwikkeling van dit stelsel heeft tengevolge gehad, dat de boeren, die op den grond van den vorst of van het rijk woonden en die vroeger volkomen vrij waren, nu afhankelijk werden van den „pomjésjtsjik", aan wien het land werd toegewezen. De boeren werden nu verplicht voor de nieuwe heeren te werken, hun akkers te beploegen en hun belasting te betalen. Om de boeren te dwingen voor hun heeren te werken, werden zij, die tot de ingezetenen van het dorp behoorden, in speciale boeken ingeschreven en de wet verbood hen hun dorp te verlaten. Zoo ontstond een groep van half-onvrije boeren, die zelfs met Sint-Joris het land van den pomjésjtsjik niet mochten verlaten. De niet-ingeschreven boeren behielden het recht het land van hun heeren te verlaten, maar zij moesten eerst de ontvangen voorschotten betalen en dat konden zij gewoonlijk niet. Ook de boerenmier was tégen de emigratie, want hoe meer boeren het dorp verlieten, hoe zwaarder de lasten voor de overgeblevenen werden. Al deze factoren werkten samen tot het veranderen van den stand der vrije boeren in dien van onvrije. De positie der boeren werd steeds slechter, hetgeen later tot een sociale worsteling heeft geleid, die zich herhaaldelijk in geweldige opstanden tegen de heerschende klasse uitte.

Naast de onvrije boeren, wier aantal steeds grooter werd, bestonden in Rusland ook slaven, maar hun aantal was gering. In de vorige periode van de Russische geschiedenis, toen er nog verschillende „deelvorstendommen" waren, waarvan de vorsten dikwijls elkaar beoorloogden, werden de krijgsgevangenen steeds tot slaven gemaakt. Met het verdwijnen der „deelvorstendommen" verdwenen ook de

oorzaken van de oorlogen, zoodat er geen krijgsgevangenen meer te maken waren. De krijgsgevangenen, die in de oorlogen met het buitenland gemaakt werden, werden gewoonlijk tegen de Russische krijgsgevangenen, die zich bij den vijand bevonden, ingeruild. Bovendien schreef de wet voor, dat iedere slaaf na den dood van zijn heer vrij werd. Er bestonden nog de volgende drie gevallen, waarin iemand slaaf werd: 1. als hij zoon van een slaaf was, 2. als hij niet in staat was zijn schulden te betalen, 3. als hij in „kabbalá" geraakte. Onder „kabbalá" [1]) verstond men den toestand van iemand, die niet alleen niet in staat was het geleende geld terug te te betalen, maar zelfs de rente niet kon opbrengen; hij moest zijn leven lang bij zijn geldschieter werken om de rente (die meestal buitensporig hoog was) te kunnen betalen.

De rijkdom der kloosters. De strijd tegen het zedenbederf der kloosterlingen.

Wij hebben reeds geschreven, dat de kloosters een zeer groote rol speelden in de kolonisatie en de russificatie van Noord-Rusland. De monniken vestigden zich in de oerwouden, en hun eenzame cellen werden gewoonlijk het centrum van een nederzetting, die zich steeds uitbreidde. Het aantal der kloosters nam voortdurend toe, hetgeen onder de toenmalige verhoudingen een zeer toe te juichen verschijnsel was. In het begin moesten de monniken van ieder nieuw klooster hard werken om een zeer sober leven te kunnen leiden, maar na korteren of langeren tijd werd bijna elk klooster de bezitter van uitgestrekte landerijen, die het op verschillende wijzen had verkregen. In de XV^de^ eeuw bezaten de kloosters reeds zoo

[1]) Ook dit was een erfenis van het Tatarenjuk. Het woord „kabbalá" is van Arabische origine en duidt een verhouding aan, die bij de Tataren vaak voorkwam, een toestand van volkomen slavernij en onderworpenheid.

veel land, dat hun rijkdom de regeering begon te verontrusten. De regeering had behoefte aan grond om den stand der krijgslieden uit te breiden en voelde er veel voor, het grondgebied der kloosters te seculariseeren. Dit streven werd overigens ook door veel monniken ondersteund, want zij zagen, hoe de rijkdom der kloosters een steeds toenemend zedenbederf der kloosterlingen ten gevolge had. De meeste kloosterlingen voelden echter niets voor het sobere leven, dat men hen wilde doen leiden en zij verzetten zich tegen de secularisatie. Er ontstond dus een strijd tusschen de aanhangers en tegenstanders der secularisatie. Eerst werd de strijd alleen op bijeenkomsten van geestelijken gevoerd, maar later grepen de vertegenwoordigers van beide partijen naar de pen en de strijd werd feller.

Onder Iwán III, toen het zedenbederf der kloosterlingen ongehoorde vormen had aangenomen, werd het vraagstuk van secularisatie acuut en er werd besloten een concilie bijeen te roepen om de aangelegenheid te bespreken. Het concilie kwam in 1503 bijeen. Beide partijen verdedigden hun standpunt. Jósief (Jozef) Wolkolámskiej, de igoemen van het door hem zelf gestichte Wolkolámskiej-klooster, was de woordvoerder van de tegenstanders der secularisatie. Zijn klooster bezat veel grond, maar de igoemen gebruikte de middelen van het klooster voor goede daden en wist de tucht onder de kloosterlingen te handhaven. Hij beweerde nu, dat de rijkdom der kloosters niet tot zedenbederf hoefde te leiden, dat dit laatste tegengegaan kon worden door het treffen van strenge maatregelen. Bovendien voerde hij het volgende argument aan: indien de kloosters arm blijven en de broeders hun brood met zwaren arbeid zullen moeten verdienen, waar zal de kerk dan de personen vandaan halen, die de verantwoordelijke posities van metropolieten, aartsbisschoppen,

bisschoppen enz. kunnen bekleeden, functies, die toch niet alleen een sober leven maar ook een studie van de Schrift en de werken der kerkvaderen vergen.

De tegenpartij had als woordvoerder en leider Niel Sórskiej, een der meest sympathieke figuren, die de Russische kerk in dien tijd heeft opgeleverd. Niel en zijn leerlingen waren bekend als de „stártsen van over de Wolga", omdat zij in kloosters woonden, die in het Noorden des lands, aan den overkant van de Wolga lagen. Niel was een anachoreet, die tegen elken band tusschen kloosterlingen en leeken was. Hij eischte, dat de monniken hoegenaamd niets zouden bezitten, dat zij van zwaren handenarbeid zouden leven, dat zij volkomen afstand zouden doen van al het wereldlijke en slechts aan de redding van hun ziel zouden denken.

De meerderheid der leden van het concilie koos de partij van Jósief Wolkolámskiej, en de regeering, die geen breuk met de kerk aandurfde, moest zich bij de genomen beslissing neerleggen. Om het zedenbederf der kloosterlingen tegen te gaan besloot het concilie, dat de igoemens de tucht onder de broeders moesten handhaven, dat de kloosterlingen moesten gedwongen worden volgens de voorschriften te leven en handwerk te verrichten, terwijl de rijkdommen der kloosters voor goede daden gebruikt moesten worden. Zooals te begrijpen is, hebben zeer vele kloosters zich niet gehaast deze besluiten door te voeren, en de toestand bleef zooals hij was. De rijkdommen der kloosters namen steeds toe en het zedenbederf der kloosterlingen steeg in gelijke mate.

Jósief Wolkolámskiej vergenoegde zich niet met de rol van geestelijk leider, hij wilde ook een rol in het politieke leven des lands spelen. Hij was een partijganger van grootvorstin Sophia en nam deel aan alle kuiperijen van deze aartsintrigante. De volgelingen van Jósief, de z.g. „josifljánje",

waren bijna allen goede administratieve leiders, die niet alleen hun kloosters tot grooten bloei wisten te brengen maar die tevens een aanzienlijke rol in de staatszaken hebben gespeeld. Om hun economische politiek te kunnen doorvoeren, moesten de josifljánje goede vrienden van de wereldlijke macht, dus van den grootvorst, blijven. Zij waren daarom geneigd alle wandaden der grootvorsten goed te keuren en gaven in het algemeen de onafhankelijke positie, die de vertegenwoordigers der kerk vóór hen in Rusland innamen, prijs. Dit wekte de woede der aanhangers van Niel Sórskiej, en zij vielen de josifljánje bij iedere gelegenheid fel aan. De strijd tusschen de twee partijen nam voortdurend scherpere vormen aan. Ten slotte mengde de grootvorst zich in den strijd en besliste natuurlijk ten gunste van de plooibare josifljánje. De twee leiders van de tegenpartij, Wassián Kosój en Maxim de Griek, werden in kloosters opgesloten, waar zij als misdadigers werden behandeld; de josifljánje konden dus victorie kraaien.

De heresie der „judaïsten".

Ofschoon Jósief Wolkolámskiej zelf en al zijn discipelen zich gewoonlijk naar de wenschen der machthebbers schikten, zou het toch onjuist zijn aan de oprechtheid van hun overtuigingen te twijfelen en alleen intriganten in hen te zien. Jósief was een overtuigd monarchist en geloofde in den bovennatuurlijken oorsprong van de macht der vorsten. Zoo lezen wij bijv. in zijn „Proswjetítjelj" de volgende definitie van het wezen des heerschers (hij schreef over Iwán III): „De tsaar is, wat zijn wezen betreft, gelijk aan alle andere menschen, maar wat zijn macht betreft is hij met den Allerhoogste te vergelijken". Jósief verdedigde dan ook op hartstochtelijke wijze het recht van den tsaar, de aristocratie te dwingen hem te gehoorzamen en de tegenstanders te straffen.

Tegelijkertijd eischte hij van den vorst, dat hij de leerstellingen van de Orthodoxe kerk zou hooghouden en alle ketters vervolgen. Dit laatste was toen voor de kerk van bijzonder veel belang, want een nieuwe secte, die der „judaïsten", verspreidde zich met ongekende snelheid in Rusland.

Deze secte is, naar het schijnt, te Kiéjew ontstaan. In 1471 werd zij te Nowgorod bekend en van de handelsstad uit verspreidde zij zich over het geheele Moskousche rijk. De secte, door den Jood Scharia gesticht, ontkende de drievuldigheid, de goddelijkheid van Christus, vereerde de Heilige Maagd niet, verwijderde uit haar gebedenhuizen crucifixen en heiligenbeelden en erkende alleen de wetten van Mozes, beschouwde Zaterdag als den wekelijkschen rustdag enz. Het meest merkwaardige is, dat de eerste verspreiders van deze leerstellingen Orthodoxe priesters waren, die zich bij de secte hadden aangesloten. Twee der vooraanstaande leiders van de beweging werden door Iwán III uit Nowgorod naar Moskou overgebracht en tot domheeren van de kathedralen Oespéjnskiej en Archángeljskiej benoemd. Het waren mannen, die wat hun kennis en levenswijze betreft, hoog boven hun tijdgenooten uitstaken en het is dus begrijpelijk, dat zij weldra onder de hoogere kringen van de Moskousche maatschappij veel aanhangers vonden. Het kwam ten slotte zoo ver, dat een der leiders van de secte, archimandriét Zosíma, tot metropoliet van Moskou, dus tot hoofd van de Russische kerk, werd benoemd. De beweging werd gesteund door prinses Helena, de schoondochter van Iwán III. Dit was de kracht van de beweging, maar tegelijk de oorzaak van haar ondergang. Zooals wij weten (zie pag. 195) ontbrandde toen de strijd om de troonopvolging. Terwijl Helena eischte, dat haar zoon, Dmítriej, de troonopvolger zou zijn, hetgeen in overeenstemming was met de Russische gewoonten, wilde

grootvorstin Sophia, de tweede vrouw van Iwán III, dat haar zoon Wasíliej den troon van Moskou zou bestijgen. Nu Helena de secte der „judaïsten" beschermde, werd Sophia, die van huis uit Katholiek was, de beschermvrouw van hen, die voor de zuiverheid van de leerstellingen van de Orthodoxe kerk ageerden. De godsdienstige strijd werd op deze wijze met dien om de macht in het rijk verbonden. Hoe Iwán III tegenover de secte der „judaïsten" stond, is nu niet met zekerheid vast te stellen, maar hij liet de verspreiding der secte oogluikend toe en gaf geen gehoor aan de aanmaningen van Genandios, den aartsbisschop van Nowgorod, den meest-verwoeden bestrijder der ketterij, om de secte uit te roeien. Genandios wendde zich toen tot Jósief Wolkolámskiej met het verzoek de zaak van de Orthodoxe kerk te steunen. Jósief, die partijganger van Sophia was, voegde zijn vermaningen bij die van Genandios en het lukte den igoémen den grootvorst van de noodzakelijkheid te overtuigen, den ketter Zosíma tot aftreden te dwingen. De secte bleef echter bestaan en haar leden werden steeds driester, daar hun beschermvrouw, prinses Helena, in den strijd om den troon de overhand had behaald en den ouden grootvorst er toe wist te brengen haar zoon tot tsaar te doen kronen. Sophia wist echter later den grootvorst opnieuw in haar netten te vangen. Dmítriej en zijn moeder werden verbannen, en Wasíliej werd troonopvolger. De overwinnares wreekte zich op wreede wijze op haar tegenstanders, dus ook op de „judaïsten". Nu kon de strijd tegen de „judaïsten" openlijk gevoerd worden, want hun beschermvrouw was gevallen. Jósief Wolkolámskiej eischte, zoowel van den kansel als in zijn geschriften, dat de ketters verbrand zouden worden, dat Rusland het voorbeeld van Spanje zou volgen. De edele Niel Sórskiej en de zijnen protesteerden, hoewel ook zij tegenstanders van de secte waren, tegen deze

onmenschelijke eischen; zij schreven, dat de ketters met Christelijke verdraagzaamheid moesten behandeld worden. Om de zaak te beslissen werd in 1504 een concilie bijeengeroepen. Jósief behaalde de overwinning, en de „judaïsten" werden ter dood veroordeeld. Er werden op Spaansch voorbeeld ontelbare brandstapels opgericht, en de ketterij werd in een zee van bloed en tranen gesmoord. Deze brandstapels vernietigden echter de beste en beschaafdste elementen van de bevolking, want de judaïsten-ketterij was het meest verspreid onder de beschaafdste kringen van Rusland; zij droeg tevens de kiemen van een nieuwe geestelijke opleving in zich. De overwinning van Jósief Wolkolámskiej en de zijnen heeft voor de ontwikkeling van Rusland zeer funeste gevolgen gehad.

XII. Het tijdperk van Iwán den Verschrikkelijke.

De kinderjaren van Iwán IV.

GROOTVORST Wasíliej III was twee keer gehuwd. Zijn eerste vrouw, Solomónia Saboérowa, was onvruchtbaar en werd daarom gedwongen den sluier aan te nemen. De grootvorst huwde den tweeden keer prinses Helena, een dochter van den uit Litauen naar Moskou geemigreerden vorst Glínskiej. Vijf jaar lang bleef ook het tweede huwelijk onvruchtbaar, maar ten slotte (1530) baarde de jonge vrouw een zoon, Iwán, en kort daarna een tweeden zoon, Joériej. Toen de kleine Iwán nauwelijks drie jaar was, stierf de oude grootvorst. Vóór zijn dood liet hij den metropoliét, zijn broeders en alle bojaren bij zich komen en wendde zich tot hen met de volgende woorden: „Ik beveel mijn zoon aan de zorgen van Onzen Lieven Heer, van de Moeder Gods, van de heiligen en van u, mijn vader Daníïl, metropoliét van geheel Rusland, aan". Hij maande de bojaren aan in vrede met elkaar te leven en vorst Michaïl Glínskiej, wien hij tot voogd van zijn beide zonen en tot beschermer van hun moeder benoemde, te gehoorzamen. Het is duidelijk, dat de oude grootvorst vreesde, dat er onlusten zouden uitbreken tijdens de minderjarigheid van zijn zoon. En weldra bleek het, dat zijn vrees al te zeer gegrond was.

Na het overlijden van Wasíliej III legden, op uitnoodiging van den metropoliét, alle rijksgrooten den eed van trouw aan

den kleinen grootvorst af, maar de vermaningen van den ontslapen heerscher in vrede met elkaar te leven, misten hun uitwerking. Zoodra de sterke hand van den grootvorst, die hun breidelde, verstijfd neerviel, verdeelden de bojaren zich in verschillende partijen, die elkaar bestreden, tegen elkaar intrigeerden en er naar streefden elkaar de macht te ontrukken. Moorden, verbanningen, vergiftigingen werden gewone verschijnselen te Moskou, en de verwildering nam met den dag toe. De weduwe van Wasíliej III wilde niet onder voogdijschap van haar oom, vorst Michaïl Glínskiej, blijven. Aangezet door haar minnaar, Oboljénskiej, liet zij haar oom in den kerker werpen, waar hij spoedig stierf. Daarna werden, op aandringen van de Sjoéjskiej's en de Bjéljskiej's, de tijdelijke bondgenooten van Oboljénskiej, ook de twee broeders van den overleden grootvorst, die er van beschuldigd werden zich meester te hebben willen maken van den troon, in den kerker geworpen en daar gedood. Het bondgenootschap tusschen deze bojaren en Oboljénskiej duurde overigens niet lang, want kort daarna begonnen zij tegen de regentes zelf en haar minnaar te intrigeeren. Helena bleef slechts vijf jaar aan het bewind en stierf in 1538. Zij werd, volgens Herberstein, vergiftigd door de ontevreden bojaren [1]. Oboljénskiej werd na haar dood door zijn vijanden in ketenen geklonken en in een kerker opgesloten, waar hij den hongerdood stierf [2]. De metropolieten werden in den maalstroom van samenzweringen en staatsgrepen meegesleurd en de metropolitaansche troon wisselde in korten tijd eenige keeren van bezitter.

[1] De juistheid van dit bericht wordt door sommige historici betwijfeld; het wordt nl. door geen andere bron bevestigd en kan dus slechts een gerucht geweest zijn.

[2] Op dezelfde wijze stierven vóór hem de twee ongelukkige broeders van Wasíliej III, Joériej en Andréj. Andréj wilde zich met behulp van de ontevreden elementen uit Nowgorod tot grootvorst laten uitroepen, maar zijn samenzwering mislukte en dit leidde tot zijn dood.

Na den dood van grootvorstin Helena bleven de jonge grootvorst (hij was toen 7½ jaar oud) en zijn vijfjarig broertje zonder bloedverwanten of beschermers achter [1]). In vroegere eeuwen, toen de band tusschen de dynastie en de bojaren nog hecht was, regeerden de bojaren voor den minderjarigen vorst, wat zij steeds zeer goed deden [2]), en beschermden de belangen van de dynastie. Nu echter bestond er een diepe kloof tusschen de bojaren en de dynastie, en de rijksgrooten dachten meer aan hun eigen belangen dan aan die van den staat en van den jongen heerscher. De bojaren streden onderling, zooals wij reeds zagen, om de macht en telkens kreeg de jonge Iwán IV een nieuwen voogd, maar alle voogden behandelden hem even slecht. Uit zijn brieven aan vorst Koérbskiej weten wij, dat de bojaren voor den jongen vorst en diens broeder slecht zorgden. De twee prinsen werden niet goed gevoed, onvoldoende gekleed en zij stonden voortdurend bloot aan vele vernederingen. Moest echter een vreemde gezant ontvangen worden, dan werd de jonge Iwán IV in kostbare gewaden uitgedost, met edelsteenen behangen en door de bojaren met veel eerbewijzen overladen, waarbij zijn pijnigers zich zijn dienaren noemden. Na de plechtigheid werd hij opnieuw de wees, die door de bojaren niet ontzien werd. Alle personen, voor wie Iwán sympathie koesterde, werden verbannen en velen hunner moesten de genegenheid van den jongen vorst met den ellendigen dood in een kerker boeten. Tot in de binnenvertrekken van het paleis drongen de verwilderde bojaren en hun handlangers door, om een tegenstander, soms in tegenwoordigheid van den jongen heerscher, af te maken. Terwijl de jongens speelden, nam Sjoéjskiej, die een

1) Hun eenige in leven gebleven familielid was de kleine zoon van vorst Andréj, vorst Wladímir Stáritskiej, die echter zelf nog een hulpeloos kind was.

2) Zoo bijv. was het tijdens de minderjarigheid van Dmítriej Donskój.

tijd lang regent was, plaats op een rustbank en legde demonstratief zijn voeten op de sponde van den overleden heerscher. De gevoelige Iwán leed onder dergelijke grove uitingen van minachting voor zijn door hem vereerden vader, maar hij moest zijn verontwaardiging slikken. Hij moest het ook zonder protest aanzien, hoe de Sjoéjskiej's de schatten, die de voorouders van Iwán hadden vergaard, zich schaamteloos toeeigenden en naar hun huizen lieten overbrengen.

Iwán IV haatte de Sjoéjskiej's en verlangde er naar, zich op hen te wreken, maar het harde leven leerde hem zijn gevoelens te verbergen en te veinzen. Hij durfde den bojaren zijn haat niet te toonen en huichelde vriendschap voor hen. Nog een andere eigenschap heeft de slechte opvoeding in Iwán gekweekt, n.l. wreedheid. Machteloos tegenover de bojaren, koelde hij zijn opgekropten haat op dieren en weerlooze menschen. Zijn spelletjes namen steeds meer en meer het karakter van wreede pijnigingen, van sadistische schouwspelen aan. De bojaren wakkerden deze eigenschappen in hem aan, zonder te vermoeden, dat zij zich later tegen hen zouden wenden en dat de vorst hen later dubbel en dwars voor alle vernederingen zou laten boeten. Een voorproefje van de latere verschrikkingen kregen de bojaren overigens reeds vroeg. Toen Iwán IV 13 jaar oud was, liet hij zijn hondenopzichter een der Sjoéjskiej's vermoorden.

De eenige persoon, die den jongen vorst vriendschap toonde, was metropoliet Makáriej (Macarius), die in 1542 primas van de Russische kerk werd. Makáriej was een voor dien tijd zeer belezen en geleerd man en bezat een groote bibliotheek [1]).

[1]) Metropoliet Makáriej was toen bezig met het redigeeren van het groote werk „Welikieja Minéja Tsjetjá" (een verzameling van legenden over alle heiligen van de Oostersche kerk), waaraan gedurende lange jaren vele schrijvers onder zijn toezicht werkten. Tegelijkertijd schreef hij een boek over de Russische geschiedenis, van Orthodox-religieus standpunt beschouwd.

Hij heeft bij Iwán de liefde voor boeken opgewekt; hij was het, die Iwán op het idee bracht Moskou tot het Derde Rome te maken en zelf tsaar van het Orthodoxe Christendom te worden; hij gaf tevens den jongen grootvorst een zuiver theologische opleiding, zoodat de leerling van de wereldlijke wetenschappen niets afwist. Hoe groot de invloed van den metropoliet ook was, alles te niet doen, wat de jaren van wanbeheer der bojaren bij den grootvorst hadden gekweekt, kon hij natuurlijk niet.

De grootvorst was een schrandere en belezen jongen, maar tevens een, die door en door verdorven was, die reeds vroeg zijn wellust begon bot te vieren, die vermaak vond in het pijnigen van menschen en dieren, die tot alle mogelijke wreedheden in staat was, die huichelen kon als wellicht geen andere in zijn rijk, die zoo goed zijn haat en wraakzucht tegenover de bojaren kon verbergen, dat zij aan zijn betuigingen van genegenheid en welwillendheid werkelijk geloofden [1]. Door den gespannen toestand, waarin zijn zenuwen, door de noodzakelijkheid voortdurend te huichelen, verkeerden, verloor de vorst zijn psychisch evenwicht. Hij werd een phantast, die luchtkasteelen bouwde en tevens ook iemand, die een voorliefde voor abstracte theorieën koesterde en deze in het leven wilde doorvoeren, al veroorzaakte dit ook veel leed en al bedreigden zijn maatregelen den staat met ondergang.

Het huwelijk van Iwán IV.

Toen Iwán 16 jaar oud was, verklaarde hij aan den metropoliet en de bojaren, dat hij voornemens was te huwen en dat hij de regeering in eigen handen wou nemen. Hij ontvouwde

[1]) Over de kinderjaren van Iwán IV gaf de heerscher zelf een goede, zij het te partijdige, beschrijving in zijn brieven aan Koérbskiej. Bovendien zijn er andere beschrijvingen van de kinderjaren van den grootvorst, die de klachten van Iwán volkomen bevestigen.

daarbij zijn ideeën over het scheppen van een nationaal tsarendom en bracht door zijn schranderheid allen in ontroering. Datgene, waarover zijn voorouders slechts hadden gedroomd, wat zij zelfs op rijperen leeftijd niet goed onder woorden hadden kunnen brengen, werd door een zestienjarigen jongeling op heldere wijze uiteengezet als program voor zijn regeering.

De „hoed van Monomach", de oude Russische tsarenkroon, die volgens overlevering door den keizer van Byzantium aan grootvorst Monomach als geschenk was gestuurd.

In 1547, toen hij slechts 17 jaar oud was, liet hij zich op plechtige wijze door den metropoliét Makáriej als „tsaar van geheel Rusland" kronen. De titel, die reeds gedurende een paar eeuwen nu en dan door de heerschers van Moskou was aangenomen, werd dus nu definitief ingevoerd [1].

Daarna koos hij zich uit de verzamelde dochters van vorsten en bojaren een bruid. Het was Anastásia, de dochter van Román Joérjew, uit het huis van Fjódor Kósjka [2]. De nieuwe

---

[1] Aan het hoofd van de Russische kerk stond toen een metropoliét en volgens de toen heerschende opvattingen kon alleen een patriarch iemand tot tsaar (d.w.z. keizer) kronen. De regeering wendde zich daarom tot de Oostersche patriarchen met het verzoek den nieuwen titel van den heerscher van 't Moskousche rijk te erkennen. De oecumenische patriarch (de patriarch van Konstantinopel) erkende in 1561 Iwán IV als tsaar en zond hem zijn zegen. Na deze erkenning wilde Iwán IV ook die van de regeeringen der naburige staten verkrijgen, maar dat was veel moeilijker en nog lang werden de Russische tsaars in Poolsche en andere diplomatieke stukken „Grootvorst" genoemd.

[2] Het was in Oud-Rusland een gewoonte den voornaam van den grootvader als familienaam te gebruiken. Zoo droeg het geslacht van de bruid van

tsarin stamde wel uit een oud bojarengeslacht, maar was geen dochter van een vorst, zij behoorde dus nòch tot de Rjoérikowitsjen (de afstammelingen van Rjoérik, den legendarischen grondlegger van de Russische dynastie), nòch tot de Gedimínowitsjen (de afstammelingen van Gediminas, den stamvader van de Litausche dynastie), hetgeen velen der „knjazjáta" verontwaardigde, daar zij gehoopt hadden, dat de tsaar de dochter van een hunner tot vrouw zou kiezen.

Binnenlandsche hervormingen.

Ofschoon Iwán had verklaard, dat hij zelfstandig zou regeeren, werd het land in werkelijkheid bestuurd door de Glínskiej's, die het volk op dezelfde wijze onderdrukten en uitzogen als hun voorgangers. Het volk haatte de Glínskiej's evenals het alle andere bojaren haatte. In 1547 brak te Moskou een hevige brand uit, die de geheele hoofdstad in de asch legde en 17.000 menschen het leven kostte. De van alles beroofde, van schrik half waanzinnige bevolking weet den brand aan de Glínskiej's en hun gevolg; de opgewonden menigte vermoordde den oom van den tsaar en vele van diens aanhangers. De verwarring, die hierdoor ontstond, was zoo groot, dat het scheen, alsof het rijk ineen zou storten. De jonge tsaar vluchtte met zijn teer beminde echtgenoote naar de Worobjówybergen bij Moskou, waar hij, zoowel voor het woedende vuur als voor het tierende en razende gepeupel, dat in zijn opwinding in staat was ook den jongen tsaar te vermoorden, veilig was.

Te midden van de algemeene verwarring en radeloosheid verscheen een man, die kalm bleef en den tsaar op zijn

---

Iwán eerst den naam Kósjka, daarna Joérjew en nog later Románow. Deze laatste naam bleef echter onveranderd en de door de revolutie verdreven dynastie noemde zich (overigens ten onrechte) nog zoo.

plicht wees, het volk te verheffen en een vader voor zijn onderdanen te zijn. Het was de priester Silvester, een van de medewerkers van metropoliét Makáriej. Silvester ontroerde den ontvankelijken jongeling en overwon zijn achterdocht; hij werd de geestelijke leider van den jongen heerscher. Op zijn aanbeveling verhief de tsaar den edelman Adásjew tot zijn persoonlijken raadgever. Deze twee mannen, Silvester en Adásjew, namen nu de leiding van den onervaren tsaar op zich en zij bepaalden de eerste politieke schreden van Iwán IV.

Silverster vereenigde om den tsaar een kring van bojaren en knjazjáta, die zich, naar West-Russische wijze, de „ráda" noemden en de hoogste staatsbetrekkingen bekleedden. Deze „ráda" had ongetwijfeld veel goeds voor Rusland kunnen doen, indien haar leden zich op de basis van de bestaande feiten - de alleenheerschappij van den tsaar en de volkomen gelijkheid van de afstammelingen der vroegere dynastieën met de overige bojaren - hadden geplaatst. Dit was echter niet het geval, want de raadgevers van den tsaar wilden ook diens medereg enten zijn, zij streefden er naar in Rusland Poolsche verhoudingen te scheppen en den tsaar slechts een schijn van macht te laten; deze politiek leidde later tot een catastrophe, die voor den hoogen adel zulke funeste gevolgen heeft gehad. Deze gevolgen van de politiek der ráda kwamen echter veel later tot uiting, toen de leden van het comité werkelijk naar de macht wilden grijpen, want in het begin bevond zich de macht uitsluitend in handen van Silvester, die alle staatszaken leidde en tevens aan de kerk zijn wil oplegde. De kroniekschrijver vertelt, dat Silvester „alles kon doen", dat hij „tsaar en hoogepriester" was, dat niemand zijn bevelen durfde critiseeren, want hij was almachtig. En toch stelde deze almachtige man zich tevreden met den bescheiden titel van priester.

Silvester was een zeer eerlijk, vroom en zedelijk hoogstaand man met een ijzeren wil en stalen zenuwen. Hij wilde alles streng reglementeeren en duidelijke voorschriften voor elke daad opstellen [1]. Hij eischte, dat overal rechtvaardigheid zou heerschen, dat elke klacht nauwkeurig onderzocht werd en dat de vertegenwoordigers van de staatsmacht zich door niemand en niets zouden laten beïnvloeden, maar tegelijkertijd wilde hij dat zij niet op tranen en smeekbeden zouden letten: er moest récht, alléén recht heerschen.

Toen de voorbereidende arbeid, die twee jaar in beslag nam, geeindigd was, begon Silvester met de uitvoering van zijn plannen. In 1550 werd een „sobór" [2], bestaande uit bisschoppen en rijksgrooten bijeengeroepen. De sobór heeft in het wetboek, dat in 1497 door den djak Goésew was samengesteld [3], de noodige veranderingen aangebracht, opdat het beter bij de gewijzigde toestanden zou passen.

Een der merkwaardige nieuwigheden van het nieuwe wetboek was de invoering in Rusland van het instituut van leekenrechters, door het volk gekozen vertegenwoordigers, die deel uitmaakten van de rechtbanken.

Bij de afkondiging van het nieuwe wetboek heeft de jonge tsaar van af de „lóbnoje mjésto", een steenen tribune op het

[1] Om de mogelijkheid van een dergelijke reglementeering van het dagelijksche leven aan te toonen, heeft Silvester voor zijn zoon een boek geschreven, „Domostrój" genaamd, waarin vaste regels zijn opgegeven voor alle mogelijke gebeurtenissen. Over dat boek en zijn beteekenis voor de Russische maatschappelijke verhoudingen zullen wij verder het een en ander vertellen.

[2] „Sobór" beteekent „bijeenkomst", maar het woord heeft in den loop der tijden de beteekenis van een kerkelijke bijeenkomst, van een concilie dus, gekregen. In Oud-Rusland werd dit woord gebruikt om iedere bijeenkomst van vertegenwoordigers van den staat of kerk aan te duiden; het beteekende dus zoowel „concilie" als „rijksdag".

[3] Goésew noemde zijn wetboek „Soedjébnik". De sobór van 1550 behield deze benaming, maar veranderde het praedicaat „knjázjeskiej" (vorstelijk) in „tsárskiej" (keizerlijk).

Roode Plein voor het Kremlj, een hartstochtelijke redevoering gehouden voor het verzamelde volk. Hij verzocht den metroliét om steun in zijn moeilijke taak, het volk rechtvaardig te besturen. Daarna beschreef hij alle vernederingen, die hij in zijn kinderjaren van de bojaren had ondervonden. Hij maakte een diepe buiging voor het verzamelde volk en bezwoer allen in God te blijven gelooven en op hem, den tsaar van Rusland, te vertrouwen, want, al was hij op dat oogenblik nog niet in staat álle onderdrukkingen en onrechtvaardigheden uit te roeien, hij zou in de toekomst het volk zekerlijk tegen de rijken en machtigen beschermen. Deze redevoering, een novum in de geschiedenis van Moskou, maakte een geweldigen indruk op de toehoorders; de populariteit van den democratischen tsaar was gevestigd.

In 1551 werd een concilie bijeengeroepen, dat een nieuw reglement voor de geestelijken moest uitwerken. Dit reglement bestond uit 100 hoofdstukken en is daarom bekend als de „Stogláw"[1]. Het doel van den Stogláw was de misstanden in de kerk uit te roeien, meer orde in de onderlinge verhouding der geestelijken te brengen, de kerkelijke huishouding te regelen enz. Bij de afkondiging van den Stogláw heeft de tsaar opnieuw een plechtige verklaring voor het volk afgelegd en deze schriftelijk bevestigd[2]. Hij bekende voor het verzamelde volk al zijn zonden, vroeg het volk om vergiffenis en wees opnieuw op de vernederingen en beleedigingen, welke hij in zijn kinderjaren van den kant der bojaren had ondervonden en op de wandaden, die de bojaren tegen het volk hadden bedreven.

---

[1] „Stogláw" is een samenvoeging van twee woorden: sto = honderd en glaw = hoofdstukken. Door het gebruik kregen echter deze twee woorden de beteekenis van één woord.

[2] De tekst van de schriftelijke verklaring van den tsaar is bewaard gebleven, omdat hij later in den Stogláw als bestanddeel van het boek is opgenomen.

De wetgevende arbeid van de regeering beperkte zich niet alleen tot het samenstellen der wetboeken; daarnaast kondigde de regeering verschillende bestuursmaatregelen af, waarvan sommige van zeer verdragende beteekenis waren. Er werd besloten het „kormljénieje"-stelsel [1] af te schaffen. De bevolking kreeg het recht zelf haar bestuurders en rechters te kiezen. In de streken, waar de grond nog niet aan de krijgsplichtige edellieden was gegeven, vervulden nu de gekozen „stárosta's" de functie van gouverneurs, waarbij zij ook de bevoegdheid hadden recht te spreken. In streken, waar naast de vrije boeren ook de krijgsplichtige edellieden woonden, werd het ambt van „goebnój stárosta" ingesteld; de goebnój stárosta werd ook gekozen, maar moest een edelman zijn. Daar de bevolking nu de gouverneurs niet meer behoefde te onderhouden, werd een speciale belasting ingevoerd, die „ókoep" of „obrók" werd genoemd. Uit de opbrengst van deze belasting werden de salarissen betaald, die het vroegere „kormljénieje" vervingen. Van de vele rijksambtenaren, die vroeger in alle steden van het rijk woonden, bleven alleen de „wojewóda's" (de commandanten van de garnizoens) en de opzichters van de kroondomeinen over. Zoo althans was de regeling in de theorie, want in de practijk kon deze hervorming niet in het geheele land doorgevoerd worden, zoodat er streken waren, waar geen ambtenaren en gouverneurs waren, en streken, waar de oude toestand zich nog lang wist te handhaven.

Ook op het gebied van landsverdediging werden eenige hervormingen doorgevoerd. Uit den nieuwen stand der „bojarenzonen" werden in 1550 duizend personen uitgezocht, die in de omstreken van Moskou grond kregen en een soort garde vormden. Zij werden „Moskousche edellieden"

[1]) Zie pag. 216.

(Moskówskieje dworjánje) genoemd, terwijl de overige krijgslieden den titel van „gorodowy'je dworjánje" hebben gekregen. Deze laatsten werden in groepen verdeeld, naar gelang van hun meerdere of mindere geschiktheid voor den krijgsdienst. Zij waren verplicht voor elke 100 tsjétwertj [1]) goed bouwland één gewapenden ruiter te leveren. Alle edellieden van een streek vormden een regiment; de regimenten werden verdeeld in „sótnja's" (honderdtallen), die onder commando van „hoofden" stonden.

Reeds de voorgangers van Iwán IV hadden bemerkt, dat edellieden, die alleen de blanke wapenen goed wisten te hanteeren, niet meer waren opgewassen tegen volgens de nieuwe eischen gedrilde en van vuurwapenen voorziene troepen. Zij namen daarom kanonniers en musketiers in dienst. Iwán IV breidde deze troepenafdeelingen aanzienlijk uit, zoodat zijn leger ook over infanterie met vuurwapenen, de „streljtsy'" of „strelitsen", zooals zij in het buitenland werden genoemd, en over een goed georganiseerde artillerie beschikte. Ook werden eenige, zij het zeer schuchtere, maatregelen getroffen tegen het verderfelijke stelsel van „mjéstnitsjestwo", waardoor de ergste uitwassen werden bestreden.

De verovering van Kazánj en A'strachanj [2]).

Kazánj was een van de „wonde plekken" van het Moskousche rijk. Uit Kazánj werden telkenjare grootere of kleinere strooptochten tegen Rusland ondernomen, en ondanks alle maatregelen van de Moskousche regeering lukte het den roofzieken Tataren over de grens te sluipen en een gedeelte van het land te verwoesten; telkens werden de steden en

1) 1 tsjétwertj was plm. $1/2$ hectare.

2) Kazánj en A'strachanj zijn de Russische namen van de steden, die in Nederland als Kazan en Astrakhan zijn bekend.

dorpen geplunderd en duizenden Russen in slavernij meegesleurd. De voorgangers van Iwán IV hebben herhaaldelijk veldtochten tegen Kazánj ondernomen, maar de resultaten waren gering. De Tataren beloofden iederen keer, van hun strooptochten af te zien en zwoeren den heer van Moskou trouw, maar zoodra het Russische leger huiswaarts keerde, begon het spelletje van voren af aan. Iwán IV besloot het rooversnest te vernietigen, maar zijn pogingen mislukten twee maal. De eeuwige strijd tusschen de bojaren over de „mjéstnitsjestwo" was hoofdoorzaak van deze mislukkingen; de expeditielegers werden bovendien geteisterd door natuurkrachten (zoo bijv. zonken tijdens een hevigen storm op de Wolga veel schepen met krijgsmateriaal). De jonge tsaar wilde zich echter niet gewonnen geven en in 1552 hervatte hij zijn pogingen. Een groot Russisch leger werd naar het Zuid-Oosten gezonden; een gedeelte er van bezette de Zuidelijke grens van het rijk om het land te beschermen tegen eventueele aanvallen van de Krim-Tataren; het andere gedeelte trok naar Kazánj en bouwde niet ver van deze veste aan den mond van de rivier Swiejága, de vesting Swiejázjsk. De nieuwe vesting kreeg een garnizoen, dat sterk genoeg was om eventueele aanvallen van de Tataren af te slaan; er werden alle krijgsvoorraden opgestapeld, die noodig waren voor den strijd tegen Kazánj. Daarna trok het leger terug naar Moskowië. In 1552 werd opnieuw een groot leger naar het Zuid-Oosten gezonden. Een gedeelte van het leger kreeg weer de opdracht de grens tegen mogelijke invallen van de Krim-Tataren te verdedigen, terwijl het gros van de strijdmacht tegen Kazánj optrok. Na een belegering van vijf weken werd de stad stormenderhand[1])

[1]) De Moskousche legers hadden ook artillerie bij zich. Voor het eerst in de geschiedenis lieten de Russen stadsmuren in de lucht springen.

De verovering van Kazánj.

genomen. De stad werd leeggeplunderd en in de asch gelegd. De khan van Kazánj, Jediger, werd gevangen genomen en gedwongen zich tot het Christendom te bekeeren; zijn dappere krijgers, die als razenden hadden gevochten, werden over de kling gejaagd. Iwán IV liet niet ver van de verwoeste Tataarsche stad een Russische veste bouwen, die ook Kazánj werd genoemd; in het nieuwe Kazánj hebben zich Russische krijgslieden en kooplieden gevestigd, terwijl de Tataren alleen in de voorsteden, dus buiten de vestingmuren, mochten wonen. Na den val van de hoofdstad bood het overige gebied van den khan geen noemenswaardig verzet aan de Russische veroveraars. Zoowel de Tataren als de verschillende stammen, die hun vazallen waren (Mordwinen, Tsjeremissen, Tsjoewasjen, Wotjaken, Basjkieren), werden onderdanen van den Moskouschen heerscher; in het geheele land werden Russische vestingen (Tsjeboksáry, Tsiwí'ljsk, Jaránsk, Oerzjoe'm, Malmy'zj en Oefá[1]) gebouwd. Op de plaats, waar de meest verwoede tegenstand aan de Russische troepen werd geboden, verheft zich nu [2]) een monument van de verovering van Kazánj: een pyramide, waarin de schedels van allen, die in het gevecht gevallen zijn, worden bewaard.

De val van Kazánj stelde de Russische boeren in staat de uitgestrekte gebieden aan de Wolga en de Káma te koloniseeren en weldra begon de uittocht van de vrije boeren naar

---

1) Deze Russische vestingen droegen alle Mongoolsche namen. Het waren dus Mongoolsche nederzettingen, die de Russen versterkten en van garnizoens voorzagen. Oefá, die het verst in het Noord-Oosten ligt, had de minste beteekenis; deze vesting is echter de eenige, die later een flinke stad werd.

2) Juister zou zijn te zeggen: verhief zich, want er loopen geruchten, dat de bolsjewiki het monument hebben verwoest.

de nieuwe gebieden [1]). Deze kolonisten ontmoetten weinig tegenstand van den kant der Tataren, hetgeen te danken was aan de zeer humane politiek der Russische voogden, die een nadrukkelijke instructie hadden gekregen, de onderworpen bevolking met zachtheid te behandelen en haar godsdienstige gevoelens te eerbiedigen. Deze politiek beveiligde beter dan de garnizoens en vestingen de Russische boeren in de nieuwe gewesten.

Na den val van Kazánj was het lot van A'strachanj bezegeld. De stad werd zonder veel moeite veroverd en in 1556 bij Rusland ingelijfd. De Nogajers (de Tataren van het gebied van A'strachanj), aangezweept door afgezanten van den sultan van Turkije, poogden kort daarna verzet te plegen tegen den nieuwen staat van zaken, maar het Russische garnizoen van A'strachanj wist hen een geduchte nederlaag toe te dienen en hen verder in bedwang te houden.

Met den val van A'strachanj waren de laatste resten van het voorheen zoo machtige rijk der Tataren vernietigd en alleen in het uiterste Zuiden bleef nog het rooversnest der Krim-Tataren bestaan. Het groote doel, dat nog zoo kort geleden een hersenschim scheen – de geheele Wolga tot een Russische rivier te maken – was bereikt. De macht van Moskou strekte zich nu tot aan de zuidelijke hellingen van het Oeralgebergte uit; de Kaspische Zee lokte de Russen reeds verder, naar den Kaukasus, naar Perzië, naar Midden-Azië; tegelijkertijd opende de groote poort naar Siberië nieuwe kolonisatie-gebieden voor de Russische boeren. De stroom van roofzieke volkeren van Azië naar Europa werd dus vervangen door een tegenovergestelden trek, n.l. van

[1]) Welke verdragende gevolgen, economische en politieke, dit voor de verdere ontwikkeling van Rusland had, zullen wij in een van de volgende hoofdstukken uiteenzetten.

vreedzame Europeesche boeren naar de onmetelijke vlakten van Azië. De gevolgen van de verovering van Kazánj waren dus zeer groot en het is daarom begrijpelijk, dat de jonge tsaar zeer populair werd en het volk hem tot den held van een nieuw epos maakte. De „Gróznyj tsarj" (de ontzagwekkende keizer), de veroveraar van Kazánj, leeft tot nu toe voort in de liederen van het Russische volk.

De val van Kazánj bevrijdde echter Rusland nog niet van de aanvallen der Tataarsche benden, want er bleef nog een Tataarsch rooversnest bestaan: het rijk van de Krim-Tataren, zoodat het Russische rijk in het Zuiden nog aan de strooptochten der Tataren blootstond. Bijna ieder jaar verliet het leger van den khan het schiereiland Krim, dat in een onneembare vesting was veranderd, en sloop, door de ontelbare ravijnen der steppe en het hooge gras onzichtbaar voor de Russische grensbewakers, naar het Moskousche rijk, om als een zwerm sprinkhanen onverwachts een streek te overrompelen. Meestal vonden deze aanvallen in den oogsttijd plaats, als iedere Rus op zijn akker werkte. De Tataren plunderden alles wat eenige waarde had, staken steden en dorpen in brand en, vóór het Russische militieleger bijeengeroepen was, trokken zij terug, duizenden gevangenen in slavernij medesleurend, want het hoofddoel van de invallen was het verkrijgen van een groot aantal slaven, die naar Turkije en andere Oostersche landen werden verkocht. In alle steden, die aan de Zwarte en Middellandsche Zee lagen (ook in Afrika), waren Russische slaven toen een gewoon verschijnsel en menig Aziatisch en Afrikaansch kind werd in slaap gesust door het zingen van een Russisch wiegelied.

Daar alle andere middelen om de Krim-roovers te bestrijden faalden, besloot Iwán IV een veldtocht tegen hen te ondernemen (1555). Deze poging mislukte echter en in 1556

gaf de tsaar aan de lichte ruiterij opdracht een tocht naar het Zuiden te ondernemen. Het Russische leger bereikte Otsjákow en de Zee van Azow, hetgeen een voor dien tijd ongekende prestatie was. Naar het schijnt, drongen Silvester en Ada'sjew op een oorlog tegen de Krim-horde aan, maar de tsaar (wiens genegenheid tot deze twee raadgevers reeds begon te verkoelen) weigerde een dergelijken zeer gewaagden tocht te ondernemen. Tusschen het rijk van Moskou en het schiereiland de Krim strekte zich de onmetelijke steppe uit, die onoverkomelijke bezwaren voor het oprukken van een groot leger met geschut en ammunitie opleverde. Wat nog erger was: achter de Krim-Tataren stond de geweldige krijgsmacht van het sterkste militaire rijk van dien tijd, Turkije. Voor een strijd tegen de legers van Soliman den Schitterende waren de krachten van Moskou ontoereikend, te meer daar Polen en Litauen zich bij een dergelijke botsing zeker zouden haasten Rusland binnen te dringen om zooveel mogelijk grondgebied aan Moskou te ontrukken.

De breuk met de „Ráda".

De verhouding tusschen den tsaar en de „Ráda" werd al spoedig na de instelling van dit eigenaardige lichaam min of meer gespannen, maar telkens lukte het Silvester de geschillen bij te leggen. De botsingen herhaalden zich steeds weer, hetgeen op den duur niet alleen tot een verwijdering tusschen den jongen heerscher en de door vorst Koérbskiej aangevoerde „Ráda" moest leiden, maar ook een verkoeling van de gevoelens, die Iwán IV voor Silvester koesterde, moest veroorzaken. En redenen tot wederkeerige misverstanden waren er te over. Om te beginnen konden de knjazjáta het den tsaar niet vergeven, dat hij geen prinses van den bloede (zooals zijn grootvader), noch een afstammelinge van een der vorstelijke

geslachten der Rjoérikowitsjen en Gedimínowitsjen, maar een gewone bojarendochter had gehuwd. De trotsche knjazjáta wilden de bloedverwanten van de tsarin niet als hun gelijken behandelen en telkens ontstonden er twisten tusschen de leden van de „Ráda" en de Zachárjin-Joérjew's, de aangetrouwde familie van den tsaar. Indien de tsaar de familieleden van zijn vrouw de vorstelijke waardigheid had kunnen verleenen dan zou hun positie wellicht gunstiger zijn geworden, maar dit was in Rusland onmogelijk. De grootvorst (en later de tsaar) kon iemand rijkdommen geven, hem tot zijn intiemen vriend maken, maar hij kon zijn „otjétsjestwo" niet wijzigen. Vorst (knjaz) kon alleen een afstammeling van een der vroegere dynastieën zijn, dus een Rjoérikowitsj of een Gedimí'nowitsj. De twisten tusschen de knjazjáta en de familie van de tsarin ergerden den tsaar en hij begon argwaan te koesteren tegen zijn raadgevers. Achterdochtig als hij was, vreesde de tsaar, dat de geheele „Ráda" niets anders was dan een poging der rijksgrooten hem de macht te ontnemen, hem opnieuw onder curateele te stellen. Om te toonen, dat hij inderdaad de heerscher was, dat hij reeds volwassen was, handelde hij nu en dan, vaak uit baloorigheid, tegen de raadgeving van de „Ráda" om op deze wijze aan den „pope" en de „knjazjáta" te laten zien, dàt hij de alleenheerscher was. De raadgevers waren dom genoeg om hun misnoegen niet te verbergen, om den tsaar te veroordeelen. De familieleden van de tsarin haastten zich natuurlijk telkens de oneerbiedige uitlatingen van de knjazjáta, meestal met de noodige hoeveelheid eigen verzinsels, aan den tsaar over te brengen. De verhouding werd daardoor steeds meer gespannen en een uitbarsting was onvermijdelijk. Het losbarsten van de opgekropte woede van Iwán IV werd verhaast door de volgende gebeurtenis.

In 1553 werd de tsaar ziek en de artsen dachten niet in

staat te zijn hem in het leven te behouden. Iwán IV liet daarom de bojaren in zijn slaapvertrek bijeenroepen en verklaarde hen, dat hij tot opvolger zijn eenigen zoon, den knaap Dmíetriej, had benoemd en eischte, dat allen den eed van trouw aan den kleinen prins zouden afleggen. Niet alle rijksgrooten waren daar echter toe bereid, omdat zij vreesden, dat het regentschap door de Zachárjin-Joérjew's zou uitgeoefend worden, en de knjazjáta wilden zich aan deze familie niet onderwerpen. De vader van Adásjew verklaarde den zieken tsaar ronduit, dat hij den eed aan den knaap niet wilde afleggen, en Silvester beging zelfs de onvoorzichtigheid het voor vorst Wladímir Stáritskiej, den neef van den tsaar (hij was de candidaat van de knjazjáta voor den troon, en de tsaar wist het), die eveneens weigerde den eed af te leggen, op te nemen. Er ontstond een onverkwikkelijke strijd tusschen beide partijen en dit in de slaapkamer van den zieken tsaar, die, aan zijn ziekbed gekluisterd, alles zag en hoorde.

Tegen de verwachting der artsen en der rijksgrooten in bleef de tsaar in leven. Zijn zoon Dmíetriej daarentegen stierf spoedig daarna (hij verdronk in de rivier de Sjeksná tijdens een tocht van den tsaar naar een klooster), zoodat het scheen, dat iedere aanleiding tot verwijdering tusschen den heerscher en zijn raadgevers was verdwenen. Uiterlijk bleven de verhoudingen min of meer als voorheen, maar in de ziel van den achterdochtigen tsaar voltrok zich een proces, dat later tot vreeselijke gevolgen leidde. Spoedig na het herstel van den tsaar kwam een tweede botsing, die in verband stond met den oorlog in Lijfland, maar ook nu kon de breuk vermeden worden. In 1560 stierf de jonge tsarin aan een ziekte, die zij tijdens een reis naar de kloosters van Noord-Rusland had opgedaan. De familieleden van de tsarin verklaarden nu, dat de knjazjáta de tsarin hadden behekst. Het is niet

waarschijnlijk, dat Iwán IV eenige waarde aan dergelijke praatjes heeft gehecht, maar ook hij was overtuigd, dat de vroegtijdige dood van zijn teer beminde Anastásia het gevolg was van een soort samenzwering, dat de hovelingen niet tijdig een arts hadden laten roepen, dat zij moedwillig de tsarin hadden laten sterven. Dit was de aanleiding tot de definitieve breuk tusschen den tsaar en zijn raadgevers. Silvester werd naar het Solowjétskie-klooster (op een eiland in de Witte Zee) verbannen, waar hij spoedig daarna stierf; Adásjew vond den dood in een kerker te Joérjew (Dorpat); vele leden van de „Ráda" werden verbannen. Er ontbrandde een strijd tusschen den heerscher en de rijksgrooten, een strijd die door de laatsten met het wapen van passief verzet werd gevoerd; de strijd leidde tot de vreeselijke tafereelen, die Iwán IV den bijnaam „de Verschrikkelijke" bezorgden. De knjazjáta wilden naar Litauen vertrekken, maar de tsaar beschouwde het, en terecht, als verraad en dwong hen een eed af te leggen, dat zij het rijk niet zouden verlaten.

Toen de woede van den tsaar scheen te luwen en de rijksgrooten hoopten, dat het ergste leed geleden was, gebeurde er iets, dat nieuw voedsel aan den toorn van den tsaar gaf en tot nieuwe uitbarstingen van zijn wreedheid en bloeddorstigheid leidde. De tsaar ontving nl. het bericht, dat vorst Andréj Koérbskiej, zijn vroegere speelkameraad en lieveling, de overwinnaar in vele gevechten, zoowel in het Oosten als in het Westen, de legeraanvoerder van de Russische troepen in Lijfland [1]), de vesting Joérjew (Dorpat) in den steek had gelaten en naar de Litauers, den toenmaligen vijand van Moskou, was overgeloopen, wijl hij, als een der leden van de „Ráda" vreesde, dat de tsaar ook hem op

[1]) Rusland was toen in een oorlog met Polen-Litauen gewikkeld. Over dezen krijg en zijn oorzaken zal verder uitvoerig verteld worden.

wreede wijze zou laten terechtstellen. Uit Litauen schreef (1564) Koérbskiej een brief aan den tsaar, waarin hij de misdaden van Iwán IV opsomde. Deze brief bracht den tsaar tot razernij en hij liet den trouwen knecht van Koérbskiej, Sjibánow [1]), die den brief naar Moskou had gebracht, op wreede wijze doodmartelen. Tegelijkertijd liet hij honderden onschuldigen ~ mannen, vrouwen en kinderen ~ terechtstellen. De vreeselijke periode van de regeering van Iwán nam een aanvang.

Iwán IV antwoordde op den brief van den verrader [2]) met een hartstochtelijk, ellenlang epistel en zoo ontstond de beroemde briefwisseling tusschen den tsaar en Koérbskiej, die ons in staat stelt de politieke inzichten, zoowel van den tsaar als van de knjazjáta, te leeren kennen. De brieven van den tsaar getuigen van zijn merkwaardige belezenheid (men vindt in zijn brieven citaten ~ soms zeer groote ~ uit de Heilige Schrift en uit de werken der kerkvaderen, beelden uit den Bijbel en uit de klassieke mythologie, aanhalingen uit de Byzantijnsche chronografen en de Russische kronieken enz.), maar tevens van zijn onmacht zijn gedachten logisch uiteen te zetten, den chaos in zijn denkwijze te overwinnen. Zijn brieven tintelen van geest, zijn doortrokken van een bijtend sarcasme, maar zij maken den indruk van zonder eenige orde opeengehoopte stukken schitterende stoffen.

---

[1]) De figuur van den trouwen Sjibánow oefende een groote aantrekkingskracht uit op de Russische dichters en schilders, die met liefde den eenvoudigen rijknecht in schoon klinkende verzen bezongen en op vele doeken vereeuwigden. De beste beschrijving van Sjibánow, zooals het Russische volk zich hem voorstelt, heeft de dichter Alexéj Tolstój in zijn ontroerend gedicht „Wáska Sjibánow" gegeven.

[2]) De vlucht van vorst Koérbskiej naar den vijand was ontegenzeggelijk verraad zoowel tegen den vorst als, wat veel erger is, tegen het land. Koérbskiej heeft later zijn verraad voltooid door twee maal aan den kant van den vijand tegen de Russische legers te vechten.

Uit den chaos zijn twee hoofdmotieven te reconstrueeren: het idee van de onbeperkte macht van den gezalfden des Heeren (een voorstelling, die gebaseerd is op de Bijbelsche verhalen) en de polemiek tegen de bojaren en hun wenschen. Koérbskiej noemde de brieven van den tsaar oude wijvengeklets, hetgeen niet alleen oneerbiedig maar ook onjuist was.

De „Oprítsjnina".

Eenige maanden na de vlucht van Koérbskiej gebeurde er te Moskou iets, dat de geheele stad in rep en roer bracht. De tsaar verliet met zijn gezin de hoofdstad en trok, gevolgd door zijn meest vertrouwde hovelingen, hun vrouwen en kinderen, naar het dorp Alexándrowskaja (de tegenwoordige stad Alexándrow in het gouvernement Wladímir), dat te midden van uitgestrekte bosschen in een zeer schaarsch bevolkte streek was gelegen. Van hieruit stuurde de tsaar een brief naar Moskou, waarin hij alle werkelijke en vermeende misdaden van de knjazjáta, de bojaren, den dienstadel en de geestelijkheid opsomde en verklaarde, dat daar het onmogelijk was gebleken het verraad uit te roeien, hij zich genoodzaakt zag van zijn macht afstand te doen en ergens in de provincie als particulier te gaan leven. Aan de kooplieden, ambachtslieden en in het algemeen aan de lagere klassen van de bevolking der hoofdstad schreef hij tevens, dat zij niets van hem te vreezen hadden. Het is dus duidelijk, dat de tsaar met zijn abdicatie alleen de trouw van de lagere klassen op de proef wilde stellen. Het bleek, dat hij zich niet vergist had; de lagere klassen bleven den tsaar trouw en dwongen de bojaren en geestelijken een deputatie naar den heerscher te sturen, die hem zou smeeken de macht opnieuw in handen te nemen en te regeeren zooals hij verkoos.

Iwán stemde er in toe tsaar te blijven, maar hij stelde de

volgende voorwaarden: hij had het recht iedereen, dien hij van verraad beschuldigde, te laten terechtstellen of te verbannen en zijn bezittingen te confiskeeren, hij zou voor zich zelf een „oprítsjnina" instellen. Het geheele land zou in twee gedeelten verdeeld worden: de „Zémsjtsjina", d.w.z. het eigenlijke land, en de „Oprítsjnina", het aan den tsaar persoonlijk en aan zijn hoflieden toebehoorend gedeelte.

Het woord „oprítsjnina" duidde in oud-Rusland het gebied aan, dat de vorst in zijn testament aan zijn weduwe toewees, opdat zij een eigen inkomen zou hebben en niet van haar kinderen afhankelijk zou zijn. Iwán IV gaf aan dit woord een geheel nieuwe beteekenis; hij duidde n.l. daarmede het gebied aan, dat voor de hofhouding van den tsaar zelf werd afgezonderd.

Wat was de eigenlijke bedoeling van den tsaar met de splitsing van het land in twee gedeelten en hoe was de onderlinge verhouding tusschen deze twee helften van het rijk? Vele geleerden hebben reeds gepoogd dit vraagstuk op te lossen, maar een afdoend antwoord is nog niet gevonden. Er zijn geen oorspronkelijke documenten bewaard gebleven, die op de instelling van dit vreemde regeeringsstelsel betrekking hebben; de officieele kroniek vertelt in algemeene bewoordingen, dat de tsaar een oprítsjnina had ingesteld, zonder de beteekenis van de instelling uiteen te zetten; de tijdgenooten, die over de Oprítsjnina hebben geschreven, waren naar het schijnt niet in staat een duidelijke beschrijving van het stelsel te geven. Zoowel de tijdgenooten als sommige latere onderzoekers verklaarden de heele instelling als een gril van een tyran, als een volkomen onbegrijpelijke daad van een half ontoerekenbaren despoot. Dit is echter een veel te simplicistische en onjuiste verklaring. De Oprítsjnina had veel meer zin dan men gewoonlijk denkt,

hoewel het zeker is, dat de tsaar zijn doel niet bereikt heeft en het land met zijn nieuw staatsstelsel ontzaglijk veel schade heeft berokkend. Wij zullen nu op grond van de bestaande gegevens den door de instelling der Oprítsjnina geschapen toestand in algemeene trekken beschrijven.

De tsaar stelde een nieuwe hofhouding, afgescheiden van de oude in het Kremlj, aan en liet een nieuw paleis bouwen, dat hij in 1567 betrok. Het nieuwe hof had eigen bojaren en andere hofdignitarissen en een specialen staf van bedienden. Om deze nieuwe hofhouding te onderhouden werden verschillende steden en geheele streken onder beheer van het hof geplaatst. Dat was de Oprítsjnina. [1]) Het overige gedeelte van het land heette „Zémsjtsjina" en werd op de oude wijze bestuurd. Om de scheiding tusschen deze twee gedeelten nog scherper te accentueeren, plaatste Iwán IV aan het hoofd van de „Zémsjtsjina" een specialen „tsaar", een zekeren Simeón Bekboelátowitsj (1575), een gedoopten Tataarschen vorst. De macht van dezen „tsaar" was echter zeer illusoir en al zijn bevelen werden alleen dan uitgevoerd, wanneer zij door den werkelijken heerscher waren goedgekeurd. De heerschappij van „tsaar" Simeón heeft overigens niet lang geduurd, want spoedig verveelde hij den heerscher en werd afgezet.

De Oprítsjnina was geen aaneengesloten geheel, maar bestond uit stukken grond, die door het geheele land verspreid lagen, terwijl in de hoofdstad sommige straten tot de Oprítsjnina behoorden, andere daarentegen tot de Zémsjtsjina. In den loop der jaren werden steeds nieuwe gewesten

[1]) De Russen duiden nu met het woord „oprítsjnina" drie begrippen aan: 1e het regeeringsstelsel zelf, 2e het gebied, dat er bij betrokken was en 3e de garde van Iwán IV, die het stelsel en den tsaar persoonlijk moest beschermen. Dit kan tot verwarring leiden, maar wij moeten deze terminologie behouden.

in de Oprítsjnina opgenomen, zoodat deze ten slotte bijna de helft van het geheele land bevatte. Het is onbekend, welken richtsnoer de tsaar volgde bij het opnemen van nieuwe gewesten in de Oprítsjnina. De verdere politiek van den tsaar is echter volkomen duidelijk.

In 1550 heeft de tsaar, zooals wij reeds weten, in de nabijheid van de hoofdstad 1000 edellieden gekoloniseerd, die een soort garde moesten vormen. In 1565 herhaalde hij deze politiek. Opnieuw koos hij 1000 trouwe dienaren, doch dezen kregen land niet in de nabijheid van Moskou, maar in meer afgelegen gewesten. De eigenaars van de landerijen, die aan de leden van het nieuwe garde-corps werden toegewezen, voorzoover zij zelf niet tot de garde behoorden, moesten hun landgoederen verlaten en naar verre streken verhuizen, waar de tsaar land ter hunner beschikking stelde. [1] Gewoonlijk werden niet enkele afzonderlijke landheeren gedwongen hun oude nesten te verlaten, maar alle heeren van een geheele streek (voor zoover zij geen „oprítsjnik" [2] werden). Hierdoor ontstond een algeheele verandering van de samenstelling der hoogste klassen van verschillende gewesten, waarbij ook de grenzen der afzonderlijke bezittingen aanzienlijk gewijzigd werden. De tsaar voerde deze barbaarsche hervorming hoofdzakelijk in de gewesten door, waar de bezittingen der knjazjáta, de afstammelingen van de vroegere deelvorsten, lagen. Dit geeft den sleutel tot beter begrip van de geheele hervorming. De tsaar vreesde, dat de knjazjáta,

[1] De tsaar paste daarbij nog het volgende stelsel toe: hij ontnam den verbannenen hun „wótsjina's" (dus: hun erfelijke landgoederen) en gaf hun in ruil daarvoor „poméstje's" (dus: landgoederen, die zij alleen mochten houden, zoolang zij krijgsdienst verrichtten). In vele gevallen kregen zij in het geheel niets en moesten zelf naar vrijen grond zoeken, waar zij zich konden vestigen.

[2] Het volk noemde elk lid van de nieuwe garde „oprítsjnik".

die in hun vroegere vorstendommen door de bevolking nog als souvereinen werden beschouwd, steunende op hun boeren en ondergeschikten, een gevaarlijke macht konden worden en besloot daarom hen naar nieuwe gewesten over te brengen, waar zij volkomen vreemd waren, geen aanhangers hadden en dus machteloos waren. Een klein gedeelte van de knjazjáta werd op hun „wótsjina's" gelaten, maar zij werden „oprítsjnik" en stonden dus onder toezicht van de gevreesde nieuwe garde. De knjazjáta werden dus door dezen maatregel van den tsaar gelijk gesteld met den dienstadel en verloren hun machtspositie. Een ander gevolg van de Oprítsjnina was meerdere uniformiteit in den staat, daar de laatste overblijfselen van de oedjél-toestanden tegelijk met de erfgenamen der vroegere souvereinen verdwenen [1]).

De Oprítsjnina was dus een middel om de alleenheerschappij van den tsaar te bevestigen en de laatste resten van het Russische feodalisme uit te roeien. Het was echter een zeer wreed en kostbaar middel. Om aan het noodige geld voor het onderhoud van de „oprítsjniki" te komen, werden bij de Oprítsjnina behalve de landerijen van de kroon en van de knjazjáta, ook vele gewesten (wólostj) opgenomen, die tegen de jaarlijksche betaling van een zeker bedrag aan de kas van de Oprítsjnina hun autonomie konden behouden. Een andere bron van inkomsten van de Oprítsjnina waren de handelssteden, die er deel van uitmaakten (o.a. werd een gedeelte van Nowgorod bij de Oprítsjnina gevoegd, terwijl de andere helft bij de Zémsjtsjina behoorde).

De Oprítsjnina was bij haar instelling een soort keizerlijke garde, maar tien jaar later was zij tot een geweldige macht gegroeid, die minstens even groot was als de Zémsjtsjina, zoo niet nog grooter. Zij bracht een volkomen omwenteling

1) Zie o.a. Giles Fletcher „Of the Russe Common Wealth".

in de agrarische verhoudingen teweeg en beheerschte alle belangrijke handelswegen en handelscentra. De geschapen instelling werd niet meer door het oorspronkelijke begrip Oprítsjnina (dat iets „afgezonderds" aanduidt) gedekt en deze term verdwijnt dan ook van af 1572 uit de officieele stukken en wordt vervangen door de uitdrukking „dwor" (hof).

Tsaar Iwán de Verschrikkelijke.

De bedoeling van den tsaar was dus een ver dragende agrarische hervorming door te voeren, die een volkomen omwenteling in de economische en politieke verhoudingen moest teweegbrengen; zij was niet zoo zeer tegen afzonderlijke personen als tegen een zekere maatschappelijke orde gericht. Dit doel trachtte de tsaar echter te bereiken op een wreede wijze, die allen met ontzetting vervulde. De nieuwe hovelingen van den tsaar, de „oprítsjniki", zooals het volk hen noemde, gedroegen zich als Tataren in een veroverd gebied: zij zwierven door de bezittingen der Zémsjtsjina-mannen als een troep hongerige wolven, bestormden de huizen der welgestelden, vermoordden iedereen, die hen weerstand durfde te bieden,

plunderden, schoffeerden maagden en gehuwde vrouwen en oefenden een terreur uit, die haar gelijke in de geschiedenis niet kent [1]). Zij wisten, dat hun misdaden ongestraft zouden blijven, want de tsaar zag in hen de uitvoerders van zijn plannen en al hun wandaden heetten verricht te zijn om het verraad in Rusland uit te roeien. Zoodra deze ruiters zich met hun emblemen (een hondekop en een bezem) in een dorp vertoonden, vluchtte iedereen (eerst werden natuurlijk de meisjes en jonge vrouwen in veiligheid gebracht) naar de bosschen, waarbij dan zoo veel mogelijk de kostbaarheden werden verborgen [2]).

De tsaar, die steeds meer en meer verdierlijkte, schiep zelf ook behagen in het moorden en martelen van menschen, die hem onwelgevallig waren. Bij honderden werden knjazjáta, edellieden en zelfs hun bedienden – mannen, vrouwen en kinderen – terechtgesteld en op beestachtige, iedere verbeelding tartende, wijze gemarteld en gepijnigd. Niemand in het land was zeker van zijn leven, zelfs de familieleden van den tsaar niet (zoo liet hij zijn neef, vorst Wladímir Stáritskiej, tegelijk met diens vrouw en eenige kinderen terechtstellen). Het aantal vermoorden werd ten slotte zoo groot, dat de tsaar, nòch zijn handlangers hun namen konden noemen. De tsaar, die het als zijn plicht beschouwde requiëms voor de zielerust der op zijn bevel vermoorden te laten

---

1) Uit de gegevens, die Meljgoenów in zijn boek over de terreur der bolsjewiki heeft verzameld, en uit alle andere documenten betreffende de gruwelen der tsjekisten blijkt, dat de volgelingen van Lenin waardige opvolgers van de oprítsjniken waren. De verschrikkingen van de eerste jaren van de bolsjewistische heerschappij doen dan ook in niets onder voor de misdaden van de Oprítsjnina. Lenin vertoonde overigens ook in andere opzichten veel overeenkomst met Iwán den Verschrikkelijke.

2) Een goede beschrijving van de toestanden tijdens de Oprítsjnina geeft Alexéj Tolstój in zijn roman „Knjaz Serébrjannyj".

celebreeren [1]), vermeldde op de lijsten, die hiervoor naar de kerken en kloosters werden gezonden, de namen der ongelukkigen, maar dikwijls kon hij alleen getallen plaatsen en dan voegde hij er bij: „Hun namen kent Gij, o, Heere!" [2])

Ofschoon de tsaar nu te Moskou een nieuw paleis bezat, waar hij zich veilig voelde tegen de verraders, die volgens zijn ziekelijk brein overal op hem loerden en wier aantal ondanks al de terechtstellingen, naar zijn meening, steeds toenam, vertoefde hij toch liefst in Alexándrowskaja Slobodá. 300 zijner oprítsjniken benoemde hij tot monniken van een door hem gestichte orde en de tsaar zelf was hun igoémen (abt). Deze monniken moesten over hun rijk versierde kaftans zwarte pijen dragen. Onder aanvoering van hun keizerlijken „igoémen" trokken de „monniken" reeds vroeg in den ochtend naar de kerk; de tsaar luidde zelf de klok, waarna gebeden werd; de tsaar bonsde daarbij uit ootmoed zoo hard met zijn voorhoofd op den steenen vloer dat het met wonden werd bedekt. Uit de kerk echter begaven deze vreemdsoortige monniken zich naar de gevangenissen, die steeds propvol waren, om te moorden en te martelen. En Iwán toonde daarbij steeds een der meest vindingrijke beulen te zijn, zoo luidt althans de overlevering.

De eenige man, die nog den moed had den tsaar op de liederlijkheid en goddeloosheid van zijn leven te wijzen, was metropoliét Philipp. Hij ging zelfs zoo ver, dat hij van af den kansel de daden van den tsaar en de oprítsjniken hekelde.

---

1) De tsaar liet steeds de bezittingen der terechtgestelden door zijn ambtenaren in beslag nemen, zoodat hij dus de erfgenaam der op zijn bevel vermoorden was; de erfgenaam is echter verplicht requiëms te laten lezen voor de zielerust van hen, wiens bezit hij erfde. Iwán IV verzuimde nooit deze verplichting na te komen!

2) Verschillende dezer lugubere lijsten zijn tot nu toe bewaard gebleven in de bibliotheken van de kloosters Pjetsjérskiej, Bjeloözérskiej e.a.

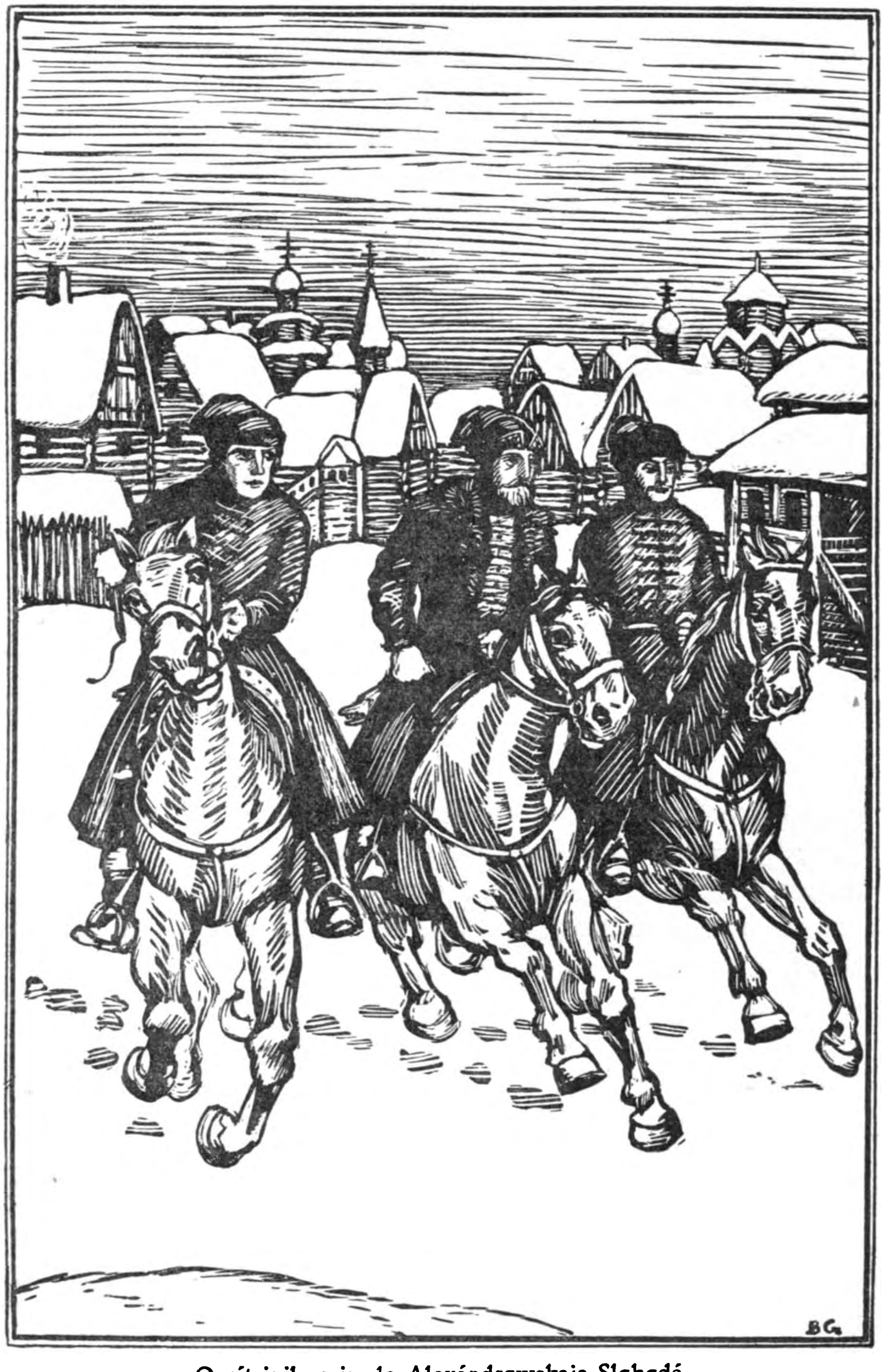

Oprítsjniken in de Alexándrowskaja Slobodá.

Hiervoor werd hij afgezet en naar Twerj verbannen (naar het klooster Otrótsj), waar hij in 1570 door den gunsteling van den tsaar, den wreeden en bloeddorstigen Maljoéta Skoerátow-Béljskiej, werd vermoord. Met den dood van den moedigen kerkvorst verdween de laatste man, die tegen de zedeloosheid van den tsaar en zijn hovelingen, tegen de liederlijke orgieën ten paleize, tegen de godlasterlijke „klooster-orde" der opritsjniken, tegen al de verschrikkingen van de terreur durfde te protesteeren.

De verwildering van den tsaar nam intusschen steeds toe en tegelijkertijd steeg zijn angst voor verraad en samenzweringen. Overal zag hij verraders en wee dengene, op wien de verdenking viel. In 1570 heeft iemand den tsaar de waanzinnige gedachte ingefluisterd, dat Nowgorod in het geheim onderhandelingen voerde met Polen-Lithauen en dat de stad zich van het Moskousche rijk wilde afscheiden. Ofschoon er hoegenaamd geen enkel bewijs voor het bestaan van een dergelijke samenzwering te vinden was, besloot de tsaar de stad te straffen. Aan het hoofd van een leger trok Iwán tegen de ongelukkige stad op, om te toonen dat hij de heer en meester was. Onderweg plunderden zijn benden Twerj en staken het in brand; hetzelfde lot trof alle plaatsen, die op den heirweg naar Nowgorod lagen. Nowgorod zelf werd vijf weken lang door de bloeddorstige horden van den tsaar geplunderd, waarbij niet minder dan 60000 personen (mannen, vrouwen en kinderen) werden vermoord of doodgemarteld; dat geschiedde niet alleen met medeweten, maar zelfs met medewerking van den tsaar. Daarna werden de „pjatína's" (de vroegere provincies van de Nowgorodsche republiek) verwoest en leeggeplunderd, zoodat de geheele streek in een woestenij werd veranderd. En alsof dat den tsaar nog niet bevredigen kon, liet hij bij zijn terugkeer naar Moskou

op het Roode Plein (Krásnaja Plósjtsjadj) honderden menschen terechtstellen, waarbij de ongelukkigen op een onbeschrijfelijke, geraffineerd-wreede wijze werden gemarteld en gepijnigd alvorens zij afgemaakt werden.

Het is dus buiten allen twijfel, dat de „Opritsjnina" gruwelijke wreedheden met zich medebracht, dat de zedenverwording en liederlijkheid in de kringen van de nieuwe hovelingen iedere beschrijving tartte, maar het zou onjuist zijn de Opritsjnina alleen naar deze daden te beoordeelen. Naast deze misdaden werd ook een arbeid verricht, die een volkomen omwenteling in de economische en sociale verhoudingen van Moskowië teweegbracht. Zij vernietigde de macht der knazjáta, verzekerde de alleenheerschappij van den tsaar, leidde tot een verdeeling van den grond en maakte de kolonisatie van nieuwe gewesten mogelijk. De latere schrijvers stellen de zaken altijd zoo voor, alsof er een hevige haat tusschen de Opritsjnina en de Zémsjtsjina [1]) bestond. Dit is echter ten eenenmale onjuist. Uit de kronieken weten wij, dat zulk een vijandschap niet bestond, dat beide deelen van het rijk vreedzaam naast elkaar leefden en bij dreigend gevaar samenwerkten [2]).

De tsaar heeft met zijn maatregelen de macht der knjazjáta gebroken, maar tegelijkertijd bracht hij het land in een toestand van voortdurende gisting en bereidde hij dus den bodem voor de onlusten van de volgende periode voor. Van de voortdurende verplaatsingen van edellieden uit het eene gedeelte des lands naar het andere, leed niet alleen de hooge adel; ook de boeren ondervonden er het nadeel van, vooral in gevallen, wanneer zij door een beschikking van den tsaar

[1]) Dus tusschen de twee helften van den staat.

[2]) Wel haatte het volk de opritsjniken, maar de Opritsjnina-gebieden werden niet door hen, maar door gewone ambtenaren bestuurd.

van vrije menschen in half-onvrije werden veranderd en boven de gewone belastingen, die door de onafgebroken oorlogen steeds zwaarder werden, en de pacht, nog speciale, door de nieuwe landheeren opgelegde, lasten moesten dragen. De verhoudingen tusschen de boeren en landheeren waren reeds vóór de instelling van de Oprítsjnina zeer verward en leidden tot voortdurende botsingen; de nieuwe staatsorde, die een volkomen wijziging in den toestand bracht, vergrootte deze moeilijkheden nog meer. Het gevolg er van was dat de toestand op vele plaatsen onhoudbaar werd en de boeren, zoodra zij er toe in de gelegenheid waren, naar de nieuwe gewesten vluchtten, die hierdoor in korten tijd een tamelijk groote Russische bevolking kregen, terwijl het centrum van het land steeds meer en meer ontvolkt werd. De inkomsten van den staat daalden tegelijk met de dichtheid van de bevolking, en de tsaar kon geen middelen vinden voor de voortzetting van den oorlog in het Westen [1]).

---

1) Een uitvoerige beschrijving van de toestanden in Rusland tijdens de Oprítsjnina geeft de Duitscher Heinrich Staden, die 12 jaar lang in Rusland heeft doorgebracht en zelf oprítsjnik is geweest. De memoires van dezen Duitschen oprítsjnik werden in 1917 door den Duitschen geleerde Behr in de archieven van Hannover gevonden. Staden, een typische avonturier uit de zestiende eeuw, vertelt in zijn memoires, hoe hij in de zestiger jaren van de zestiende eeuw wegens een delict uit zijn geboorteland moest vluchten en te Moskou belandde, waar hij oprítsjnik werd (dit deed hij om aan de straf te ontkomen, die hem daar wegens een zeker vergrijp dreigde). Hij kreeg een landgoed, dat aan een bojaar werd ontnomen, en het recht een Russischen naam en een „witsj" (d.w.z. dezen uitgang achter den naam van zijn vader te mogen plaatsen, een voorrecht, dat toen alleen leden van de aristocratie genoten) te voeren.

Met cynische openhartigheid beschrijft Staden, hoe hij huizen van bojaren uit de Zémsjtsjina plunderde, freules en vrouwen van voorname bojaren schoffeerde, tegenstanders van de Oprítsjnina vermoordde, deel nam aan de verwoesting van Nowgorod en de walgelijke uitspattingen van de benden van den tsaar in de ongelukkige handelsstad enz. Volgens Staden verdroegen de Zémsjtsjina-mannen de gewelddaden der oprítsjniken niet met resignatie, zooals men gewoonlijk aanneemt, maar verzetten zij zich integendeel tegen

De strijd tegen de Krim-Tataren.

De onderwerping van de Tataarsche rijken aan de Wolga bracht het Mohammedaansche Oosten in beroering. De Tataren wendden zich tot hun khalief, den sultan van Turkije, om hulp. Deze kon, vanwege den grooten afstand, zelf niets tegen Moskou ondernemen en hij droeg daarom aan zijn vazal, den khan van de Krim, op, Rusland aan te vallen. In 1571 wist deze de Russische grensbewakers te verschalken en ongemerkt tot Moskou door te dringen. Rusland was toen in een oorlog met Polen-Lithauen gewikkeld, zoodat het geheele leger zich in het Westen bevond en de hoofdstad dus zonder verdedigers was gebleven. De Tataren plunderden de voorsteden van Moskou en staken alles in brand, maar het Kremlin konden ze niet nemen. Voor den laatsten keer werd de Russische hoofdstad door de Mongolen verwoest. De Tataren plunderden de omstreken van Moskou

---

de rooftochten van de lievelingen van den tsaar. Het verzet nam ten slotte zulke afmetingen aan, dat de tsaar uit vrees voor een algemeenen opstand de Opritsjnina afschafte. Daarbij gaf de tsaar, volgens Staden, aan de in leven gebleven bojaren en knjazjáta hun vroegere landerijen terug. Hiervoor moest hij bij sommige opritsjniken de hen geschonken bezittingen ontnemen. Ook Staden behoorde tot deze groep.

Staden vluchtte naar het buitenland, werd aan het hof van keizer Rudolf min of meer persona grata en begon in Duitschland propaganda te voeren voor een veroveringstocht naar Rusland. Hiervoor waren, volgens zijn meening, voldoende een expeditieleger van 100000 man, 200 schepen en 100 kanonnen. Om den keizer van de juistheid zijner berekeningen te overtuigen, beschreef hij in het gevonden manuscript de toestanden in Rusland. Ofschoon Staden beweerde, dat de veldtocht bijna geen gevaren opleverde, dat de haat tegen den tsaar zoo groot was, dat bij het verschijnen van het expeditieleger een algemeene opstand tegen Iwán IV zou uitbreken, durfde de keizer aan de lokstem van den gewezen opritsjnik geen gehoor te geven.

Men moet de geschriften van Staden echter met de noodige reserve behandelen, want Staden heeft den toestand natuurlijk opzettelijk veel donkerder voorgesteld dan hij was, omdat hij dacht hierdoor makkelijker zijn doel te bereiken. Al is dus het geschrift van Staden geen absoluut betrouwbare bron, het is toch een der weinige documenten over deze periode.

en sleurden vele inwoners (de overlevering spreekt over 130.000 gevangenen) in slavernij mede. Hoe verschrikkelijk dit onheil ook geweest moge zijn, historisch was deze tocht van geen beteekenis. De regeering heeft naar de Oká een flink leger gezonden en toen de khan een jaar later zijn aanval wilde herhalen, werd hij door de Russen verslagen en op de vlucht gejaagd. De eigenlijke bedoeling van den aanval ~ Rusland te dwingen de heerschappij over de khanaten aan de Wolga prijs te geven ~ mislukte dus volkomen.

De aanval deed de regeering de noodzakelijkheid inzien van een betere verdediging der Zuidelijke grenzen. In vroegere tijden werd hiervoor, zooals wij weten, de oever van de Oká versterkt. Deze verdedigingslinie bleek echter onvoldoende en de regeering besloot de Russische bevolking van het „Wilde Veld" (Díkoje Pólje), d.w.z. het gebied ten Zuiden van de Oká, tot het verrichten van krijgsdienst te dwingen. Deze bevolking bestond uit „kozakken" [1]), menschen die de Moskousche samenleving waren ontvlucht, omdat zij de banden van deze maatschappij te knellend vonden, omdat zij vrij wilden zijn en geen heeren boven zich wilden erkennen. Zij vormden kleine troepjes, die onder aanvoering van hun gekozen hoofden (atamán's) stonden. De kozakken waren jagers en visschers; bovendien vochten zij voortdurend met de Tataren, die eenzelfde levenswijze op het „Wilde Veld" leidden. Nu en dan vielen de Russische kozakken de Tataarsche steden aan, maar het gebeurde ook, dat zij Russische handels-karavanen plunderden en Russische gezantschappen, die door het „Wilde Veld" naar de Krim reden, overvielen. De regeering besloot nu deze vrijgevochten benden te dwingen

[1]) „Kozak" is een Midden-Aziatisch woord en beteekent zooveel als „vrije man". De Russen hebben dat woord aan hun Aziatische naburen ontleend. De Kirghizen noemden zich zelf ook „kozakken".

den staat te verdedigen en belasting te betalen. Volgens een plan, door een specialen raad uitgewerkt, werden in het „Veld" vestingen gebouwd, versperringen aan de doorwaadbare plaatsen van de rivieren aangelegd, verschansingen opgeworpen en andere verdedigingswerken gemaakt. Op verschillende punten van de grens werden troepenafdeelingen gelegerd, terwijl de grens overigens bewaakt werd door ruiterafdeelingen, die „staniétsa's" werden genoemd. Deze bewakingstroepen bestonden voor een gedeelte uit soldaten, die de regeering te Moskou kon missen, maar voor het grootste gedeelte werden zij gerecruteerd uit de kozakken en de nieuwe kolonisten, die in groote hoeveelheden naar het „Wilde Veld" stroomden. Niet alle kozakken en kolonisten lieten zich dit welgevallen; de ontevredenen trokken verder naar het Zuiden, maar telkens werden zij ingehaald en opnieuw in het gareel gespannen; de regeering legde dan telkens weer een verdedigingslinie ten Zuiden van de nieuwe nederzettingen aan. Op deze wijze werd tegen het einde van de zestiende eeuw het geheele „Veld" tot de rivieren de Wórskla en de Donjéts door Moskou bezet en versterkt. Hierdoor ontstond een uitgestrekt kolonisatiegebied met vruchtbaren bodem, waarheen alle boeren, die maar kans zagen hun heeren te ontvluchten, emigreerden. De kozakken konden zich echter niet met de door de regeering ingestelde toestanden vereenigen en trokken naar den benedenloop van den Don, waar zij een zelfstandige gemeenschap vormden, die zich tot nu toe wist te handhaven.

Boekdrukkunst. [1]

Ondanks alle wreedheden en onbegrijpelijke daden, werd de tsaar door het volk toch niet als krankzinnig beschouwd.

---

[1]) Zie ook mijn opstel „De eerste drukkerij in Rusland" in „De Spiegel van Handel- en Wandel" No. 8 van 1926.

Uit de uit dien tijd overgebleven documenten is het duidelijk, dat de tsaar een raadsel voor zijn onderdanen was, dat het volk eenvoudig niet kon begrijpen, hoe dezelfde persoon zich nu een der ergste tyrannen der geschiedenis kon toonen, een bloeddorstig onmensch, voor wien niets heiligs bestond, en dan iedereen ontroerde door zijn ootmoed, door zijn van heilige overtuiging tintelende redevoeringen (Iwán was de beste Russische schrijver en redenaar van zijn tijd). Het was alsof er twee sterk verschillende wezens in den tsaar zetelden en hij nu door het eene, dan door het andere bezeten werd.

Iwán was zeer leergierig. Zijn vertegenwoordigers in het Westen en het Oosten kochten voor hem alle handschriften van waarde, die zij maar konden vinden, en op deze wijze ontstond de bibliotheek van den tsaar [1]), een van de grootste en kostbaarste verzamelingen van dien tijd. Vele vertalers waren voortdurend bezig Grieksche en Latijnsche boeken voor den tsaar in de toenmalige Russische schrijftaal over te zetten [2]). Om het boek goedkooper te maken en veel meer exemplaren te verkrijgen dan schrijvers konden leveren, besloot de tsaar een boekdrukkerij te Moskou in te richten. Het idee was niet nieuw, want reeds zijn grootvader (Iwán III) heeft pogingen gedaan de boekdrukkunst in Rusland in te voeren, zonder resultaat echter. In 1562, dus na den val van Silvester en Adásjew, stichtte de tsaar met hulp van metropoliét Makáriej en den geleerden Maxim Grek (d.w.z. den

1) Deze bibliotheek is spoorloos verdwenen en alleen een gedeelte van den catalogus is bewaard gebleven. Vele geleerden veronderstellen, dat de kostbare bibliotheek zich ergens in een onderaardsch gewelf onder het Kremlj moet bevinden, maar alle pogingen om den schat te vinden, zijn tot nu toe mislukt.

2) De toenmalige schrijftaal was het z.g. Kerk-Slavisch, een Zuid-Slavisch dialect met zeer veel Russismen. Deze schrijftaal, die men het Latijn der Slaven zou kunnen noemen, heeft zich tot nu toe in de kerk van alle Orthodoxe Slavische volkeren weten te handhaven.

Griek) de eerste Russische drukkerij. Nog in hetzelfde jaar hebben de Russische drukkers, Iwán Fjódorow en Pjotr Timoféjew, het eerste boek, de Handelingen der Apostelen, gedrukt.

De schrijvers, beangst voor hun bestaan, verspreidden onder het volk het gerucht, dat de boekdrukkunst een kettersche uitvinding was, die slechts tot de afvalligheid van het ware geloof kon leiden, dat de gedrukte boeken veel onheil met zich zouden medebrengen enz. Het opgezweepte grauw wierp zich op de drukkerij en sloeg er alles kort en klein. De drukkers zijn door een overijlde vlucht den wissen dood ontsnapt. Zij vluchtten naar Litauen, waar zij hun werkzaamheden konden voortzetten.

Iwán Fjódorow, de eerste Russische boekdrukker.

Het begin van de Russisch-Engelsche en Russisch-Hollandsche relaties.

De tsaar deed ook al het mogelijke om de beoefening van ambachten aan te moedigen. In zijn tijd bereikten verschillende ambachten te Moskou een hoogen trap van ontwikkeling, en de Russische producten konden, wat schoonheid en afwerking betreft, met de beste voortbrengselen van West-Europa wedijveren. De tsaar begreep echter, dat er geen wezenlijke vooruitgang mogelijk was, zoolang Rusland niet

uit zijn isolement bevrijd was, en hij besloot voor het land een uitweg naar de vrije zee te verkrijgen. Daarvoor vocht Rusland in het Westen tegen Polen, Litauen en de Duitsche Orde, maar de tsaar versmaadde het ook niet door het barre Noorden, over de Witte Zee in contact met West-Europa te komen. De gelegenheid daartoe bood zich onverwachts aan en wel onder de volgende omstandigheden.

Drie Engelsche schepen wilden door de Noordelijke IJszee naar China varen. Twee kwamen er in de IJszee om, terwijl het derde schip de Witte Zee opvoer en de Russische kust ontdekte (1553). De kapitein, Chancellor, werd naar Moskou gebracht, waar hij op zeer vriendelijke wijze werd ontvangen. Twee jaar later verscheen Chancellor opnieuw te Moskou, maar nu met een officieele volmacht van de Engelsche regeering, om handelsrelaties met Moskowië aan te knoopen. In 1557 werd een Russisch gezantschap naar Londen gestuurd. Er werd een overeenkomst gesloten, waardoor de Engelsche kooplieden van de betaling van invoerrechten werden vrijgesteld; tevens kregen zij het recht overal, waar dit noodig zou blijken, factorijen in te richten. Al de Engelsche nederzettingen werden in de Oprítsjnina opgenomen, die in geval van oneenigheid tusschen Russen en Engelschen had te beslissen [1]). De Engelschen wisten van deze privilegies profijt te trekken en vestigden op verschillende plaatsen des lands factorijen, die een levendigen handel met Russen voerden. Ieder jaar ankerden in den mond van de Noordelijke Dwiná 13-14 Engelsche schepen, die zwaar beladen waren met goederen. De aangevoerde waren werden naar Cholmogóry, waar de hoofdfactorij gevestigd was, overgebracht om van daar over het geheele land te worden verspreid. In ruil voor

[1]) Zie „Early voyages and travels to Russia and Persia", Morgan and Coote.

de West-Europeesche waren [1]) namen de schepen kostbaar bont, huiden, zout, visch, pek, vlas, hennep en andere Russische waren mede. Later volgden de Hollanders [2]) het voorbeeld

---

1) Wollen stoffen, lood, vaatwerk van tin en koper, brocaat en zijde, edelsteenen, koloniale waren en specerijen.

2) Gewoonlijk wordt de komst van het eerste Hollandsche schip in den mond der Dwiná als het begin van de Russisch-Nederlandsche handelsrelaties beschouwd. Dit is echter onjuist. De Alexándro-Njéwskaja Ljétopis, een kroniek, die, naar algemeen wordt aangenomen, door een tijdgenoot van Iwán IV is geschreven, vertelt, dat de tsaar in April 1567 den handelsagent Iwán Afanás'jew en den koopman Timoféj Smywálow met waren en geld naar Antwerpen (de kroniek zegt: „naar den burgemeester en de schepenen van Antwerpen") had gezonden om er handel te drijven. Uit een andere bron („Simon von Salingen's Bericht von der Landschaft Lappia" in Büschung's Magazin für die neue Historie, deel VII, Halle 1773) vernemen wij, dat de tsaar reeds vóór het jaar 1566 een handelsagent naar Antwerpen had gezonden om er inkoopen te doen. Wij zien dus, dat de tsaar vóór de komst van de Hollandsche schepen handelsrelaties met Antwerpsche kooplieden onderhield. De Antwerpenaren brachten toen hun goederen naar Rusland langs een omweg.

De juistheid van het bericht van Simon von Salingen wordt bevestigd door de mededeeling van een Engelschman, die in 1553 een reis door Rusland maakte. Hij schreef, dat de Vlamingen (Flandri) reeds in de eerste helft van de zestiende eeuw een levendigen handel met Nowgorod voerden (Anglorum navigatio ad Moscovitas. Historiae ruthenicae scriptores exteri saeculi XVI. Edidit A. de Starczewski).

De handel met Antwerpen geraakte echter later in verval. De oorlog tusschen Rusland en zijn Westelijke naburen (Polen en Zweden), die den handel over land onmogelijk had gemaakt, was waarschijnlijk de hoofdoorzaak van dezen achteruitgang. De Hollanders hebben echter kort daarna de onderbroken relaties hervat en wel over zee.

Het is niet meer met zekerheid te zeggen, wanneer het eerste Hollandsche schip in den mond van de Dwiná was aangekomen. Volgens de Dwinskaja Ljétopis is dit in 1555 gebeurd, dus twee jaar na de aankomst der Engelsche schepen. Dit wordt echter door vele historici betwijfeld. Op grond van verschillende overwegingen, die wij hier niet kunnen uiteenzetten, komen zij tot de conclusie, dat het eerste Hollandsche schip onder bevel van Jan de Walle in 1578 den mond van de Dwiná was binnengeloopen.

Deze Jan de Walle moest een zeer schrandere en intelligente man geweest zijn. Hij maakte een zeer goeden indruk op den overigens zoo wantrouwigen tsaar en werd ten hove van Iwán IV een persona grata. Hij was ook bij de Russische bojaren en kooplieden zeer gezien, en het volk gaf hem den bijnaam „Bjeloborod" (met den witten baard), hetgeen een bewijs is, dat hij geacht

der Engelschen, en zoo ontstond in de laatste regeeringsjaren van Iwán IV in het uiterste Noorden van het Moskousche rijk een handelscentrum en aan den mond van de Dwiná een zeehaven, de eerste in de geschiedenis van Rusland. In 1584 werd de stad Archángeljsk (de Hollandsche benaming „Archangel" is onjuist) gesticht. Deze stad lag te ver van de handelscentra van West-Europa, de haven was slechts drie maanden in het jaar bevaarbaar en de weg naar Moskou leidde door een zeer schaars bevolkte streek, maar desondanks hechtte Rusland veel waarde aan deze eenige mogelijkheid met West-Europa ongehinderd handel te kunnen drijven, want alle overige wegen waren door naijverige en vijandige buurtstaten afgesloten, die er naar streefden Rusland van de overige beschaafde wereld te scheiden en iederen vooruitgang in het Oosten te beletten [1].

Iwán wilde een bondgenootschap met Engeland sluiten.

---

werd. Jan de Walle was ook een zeer handig koopman en wist de genegenheid van den vorst te benutten om goede zaken te doen.

De Hollanders bleken geduchte concurrenten te zijn, en de Engelschen bemerkten aldra, dat de mannen van Jan de Walle steeds meer terrein wonnen. De Engelschen wendden zich om hulp tot hun regeering en deze protesteerde (1582) bij den tsaar tegen het toelaten van Hollanders in Rusland. De tsaar wees echter deze protesten van de hand, en de Hollanders konden de vaart op Archangel voortzetten en handel met Rusland blijven drijven.

[1] Hoe sterk dit verlangen der twee machtige buren van het Moskousche rijk, Polen-Litauen en Zweden, was, Rusland te beletten zich te ontwikkelen, kunnen wij uit de volgende feiten zien. In 1556 protesteerde de koning van Zweden tegen de Engelsche scheepvaart op Rusland, want Zweden gaf er de voorkeur aan, dat Rusland van West-Europeesche waren verstoken bleef. Koning Sigismund-August van Polen schreef in 1569 een brief aan koningin Elisabeth van Engeland, waarin hij protesteerde tegen den Engelschen handel met Rusland. De Engelschen, schreef de Poolsche koning, voeren naar Rusland niet alleen verschillende waren, maar ook wapenen, die de Russen tot nu toe, dank zij de maatregelen van Polen, Zweden en Duitschers, niet kenden; nu kan Rusland zijn vijanden overwinnen, heette het verder, want alleen dank zij de geringe ontwikkeling van de Russen en hun slechtere bewapening waren hun tegenstanders in staat de overhand te behalen.

Om het bondgenootschap hechter te maken zou de tsaar, die kort voordien voor den zevenden keer in het huwelijk was getreden (met María Nagája), een Engelsche prinses huwen. Na langdurige onderhandelingen bleek het echter, dat de Engelschen zeer weinig voelden voor het sluiten van een offensief en defensief bondgenootschap met Rusland. De vertoornde tsaar beperkte toen de verleende privilegies, maar zijn opvolger herstelde de oorspronkelijke overeenkomst. Intusschen bleef Engeland nog decenniums lang de voornaamste rol in den Russischen buitenlandschen handel spelen.

De strijd om het bezit van de Oost-Zee-kust.

De Moskousche staat was door zijn buren van de vrije zee gescheiden. Archángeljsk gaf wel eenige verbinding met het Westen, maar de Witte Zee was slechts een korten tijd (drie maanden per jaar) bevaarbaar en de haven lag te ver van Moskou af, om in de behoefte van een uitweg naar zee te voldoen. Het verlangen, een haven aan de vrije zee te bezitten, die Rusland uit zijn isolement zou bevrijden en in staat zou stellen in verbinding te treden met het Westen, was te Moskou reeds lang levendig, en Iwán III heeft daar een langdurigen oorlog voor gevoerd. Zijn kleinzoon en naamgenoot, Iwán IV, besloot het werk van zijn grootvader te voltooien en het rijk uit zijn isolement te bevrijden. Hiervoor begon hij in 1558 den strijd om het bezit van de Oost-Zee-kustlanden.

In die landen heerschte toen oneenigheid. De aartsbisschop van Riga lag overhoop met den magister van de Orde der Zwaarddragers; de steden streefden naar onafhankelijkheid; de uit Duitschland ingevoerde hervormingspropagandisten wonnen voortdurend veld, zoodat naast een politieken ook een religieuse strijd ontbrandde. Het was duidelijk, dat het land zijn onafhankelijkheid niet lang zou kunnen handhaven en dat vroeg

of laat een der machtige buurstaten, Zweden of Polen-Litauen, het geheele gebied aan zich zou onderwerpen, waardoor Rusland in een hopelooze positie zou geraken, want de insluitings- en isolatiepolitiek zou dan nog meer verscherpt worden, en Rusland zou geheel aan de willekeur van zijn vijanden overgeleverd worden. Wel is waar streefde ook de Orde naar isolatie van Rusland, liet ook zij de Russische kooplieden niet naar het buitenland en buitenlandsche kooplieden niet naar Rusland door, zoodat Rusland slechts die buitenlandsche waren kon koopen, welke de Orde goed vond naar Rusland door te laten; ook de Orde decreteerde, dat Rusland geen vuurwapenen, geen zilver en andere goederen uit het buitenland mocht invoeren, maar de Orde werd steeds zwakker en Moskou kon nu en dan door dreigementen en militaire demonstraties eenige verzachting van dien ondragelijken druk verkrijgen. Zou er zich nu echter een machtige mogendheid aan de Oost-Zee-kust nestelen, dan werd de isolatiepolitiek nog scherper, de insluiting nog nauwer. Moskou besloot daarom zelf de kust te bezetten en op deze wijze eindelijk onbelemmerd handel met West-Europa te drijven. Iwán IV eischte van de Orde, dat zij hem als haar suzerein zou erkennen en schatting zou betalen. De zwakke Orde stemde er in toe; zij betaalde echter slechts een gedeelte en beweerde de rest niet te kunnen opbrengen. Dat was voor Moskou een aanleiding het land te bezetten. In 1558 drongen de Russische troepen Lijfland binnen en zoo begon een oorlog, die met wisselend geluk werd gevoerd en 25 jaar duurde.

De Orde was te zwak om ernstigen weerstand aan de Russen te kunnen bieden, zoodat het geheele land, behalve eenige versterkte steden, veroverd en verwoest werd. De Orde hield op te bestaan (1561), en de verschillende gedeelten van het vroegere rijk voerden nu een eigen politiek, zonder

zich om de andere gewesten des lands te bekommeren; in één opzicht was de politiek van al deze gewesten het echter eens: zij was overal tegen Moskou gericht. Estland erkende de opperheerschappij van Zweden; Lijfland werd een vazal-

Een Russisch legeraanvoerder uit de XVIde eeuw.

staat van Litauen; het eiland Oesel werd bezet door de troepen van den Deenschen hertog Magnus; Koerland werd gesecülariseerd en de magister van de Orde werd hertog van Koerland en vazal van den koning van Polen.

De nieuwe suzereinen van de verschillende gewesten

eischten, dat Moskou de bezette gebieden zou ontruimen, maar Iwán IV weigerde dit te doen en zoo veranderde de oorlog tegen de zwakke Orde in een strijd tegen de twee machtigste landen van dien tijd: Zweden en Polen-Litauen. Tegen Zweden nam de tsaar een defensieve houding aan, zoodat in Estland slechts nu en dan werd gevochten. Iwán wierp zijn geheele legermacht tegen Litauen, den zwaksten van zijn tegenstanders, en wist in het begin veel successen te behalen. In 1563 veroverden de Russen Pólotsk, een der voornaamste vestingen van Litauen en een zeer belangrijk handelscentrum, en trokken daarna zegevierend door geheel Litauen tot aan de hoofdstad van het grootvorstendom, Wilna. De koning van Polen-Litauen stelde toen aan Moskou voor vrede te sluiten, waarbij Rusland Pólotsk zou mogen behouden, maar zich zou verplichten de overige bezette gebieden te ontruimen. De tsaar liet (1566) toen te Moskou een Zémskiej Sobór (Nationale Vergadering), bestaande uit vertegenwoordigers van de krijgs- en belastingplichtige klassen van de bevolking, bijeenroepen, om een besluit te nemen betreffende het al of niet aannemen van het vredesaanbod van Litauen. De Zémskiej Sobór besloot, dat de oorlog voortgezet moest worden tot de volkomen verovering van Lijfland. In 1570 werd een wapenstilstand voor drie jaar met Litauen gesloten. Daar de tsaar wist, dat het verzet van Lijfland niet zoo zeer tegen Rusland als wel tegen zijn persoon was gericht [1]), besloot hij van Lijfland een vazalstaat te maken en stelde den Deenschen prins Magnus, die heer van Oesel was, voor, koning van Lijfland

[1]) De verhalen over de gruwelen van Iwán IV werden door de diplomaten van Polen en Zweden overal verspreid om op deze wijze propaganda tegen Rusland te voeren. Het is dan ook vrijwel zeker, dat indien op den troon van Moskou niet de gevreesde en gehate Iwán IV, maar een meer gematigd persoon had gezeten, de verovering van de Baltische landen niet zooveel moeilijkheden had opgeleverd.

te worden onder suzereiniteit van den tsaar van Rusland. Prins Magnus stemde er in toe en het bondgenootschap werd bezegeld door het huwelijk van den prins met de nicht van den tsaar, de dochter van den vermoorden vorst Wladímir Stáritskiej.

Intusschen voltrok zich in Litauen een proces, dat voor Rusland zeer nadeelige gevolgen zou blijken te hebben. Zooals wij reeds schreven (zie pag. 187), verzette Litauen zich hardnekkig tegen een volkomen opslorping door Polen. Nu het land echter door de legers van den tsaar werd bedreigd, moest Litauen in alle eischen van Polen toestemmen, daar het anders door Polen aan zijn lot zou worden overgelaten. In 1569 werd te Ljoeblien een unie tusschen beide staten gesloten, waardoor Polen en Litauen tot één monarchie werden vereenigd, met één parlement te Warschau en een gemeenschappelijken senaat. Litauen werd dus door de Unie van Ljoeblien feitelijk niets anders dan een administratief onderdeel van Polen. Het grootste gedeelte van het grootvorstendom, nl. Wolhy'nië, Podólië en het land van Kiéjew, dus gewesten met een zuiver Russische bevolking, werd daarbij bij de „kroon" (Polen) ingelijfd om het grootvorstendom op deze wijze te verzwakken en dus van de gunst van het koninkrijk afhankelijk te maken. De vertegenwoordigers van Litauen verzetten zich lang tegen dezen landroof, smeekten hun grootvorst (die tevens koning van Polen was) op de knieën, zich zijn eed te herinneren, het grondgebied van het grootvorstendom te verdedigen, maar niets baatte, en zij moesten voor de overmacht bukken.

In 1572 stierf koning Sigismund-August, de laatste telg uit de dynastie van Jagiello. De troon van Polen-Litauen kwam dus vacant en er moest een nieuwe koning gekozen worden, een nieuwe dynastie gesticht worden. De sejm (het parlement)

koos Henri Valois tot koning, maar toen deze in 1574 kans zag den Franschen troon te bestijgen, verliet hij natuurlijk Warschau en haastte zich naar Parijs. Polen-Litauen bleef dus opnieuw zonder koning en er ontbrandde een hevige strijd tusschen de aanhangers van de verschillende candidaten voor den troon. De kleine adel was er voor, de kroon aan tsaar Iwán IV aan te bieden, om op deze wijze een einde aan den oorlog te maken. De magnaten echter, bevreesd het lot van de Russische knjazjáta te moeten deelen, verzetten zich tegen deze candidatuur. De sejm kwam in 1576 bijeen en hij koos den jongen Stephan Bathory, den vorst van Zevenburgen, een zeer krachtige persoonlijkheid en een der grootste veldheeren van zijn tijd, tot koning van Polen-Litauen.

De nieuwe koning besloot den oorlog tegen Rusland op krachtiger wijze te voeren dan zijn voorganger had gedaan. Na een voorbereiding van een paar jaar begon de koning in 1579 den algemeenen aanval tegen Rusland en wel overal tegelijkertijd. Rusland was toen ten gevolge van de binnenlandsche politiek van den tsaar volkomen verzwakt en niet in staat den strijd tegen den koning te voeren. De centrale gebieden van het Moskousche rijk, d.w.z. de streken, die de eigenlijke kracht van den staat uitmaakten en de meeste krijgers leverden, waren ten gevolge van de bovenomschreven omstandigheden ontvolkt en verarmd en konden den tsaar geld noch manschappen voor de voortzetting van den oorlog leveren. De tsaar was dus niet in staat een nieuw leger aan te werven om den Polen weerstand te bieden, zoodat Stephan Bathory alleen met de niet talrijke garnizoens van de vestingen te doen had. Zonder veel moeite heroverde hij Pólotsk, nam de Russische vesting Welíkieje Loekí en belegerde Pskow. Deze stad wist echter de aanvallen van de Polen af te slaan (1581). Een jaar later lukte het den paus, tot wien Iwán IV zich met het

verzoek tusschenbeide te komen had gewend, een vrede tot stand te brengen, waarbij de tsaar van alle veroveringen in Lijfland en Litauen moest afstand doen (1582). De Zweden haastten zich de schoone gelegenheid te benutten om den verzwakten en zwaar bloedenden reus te bespringen. De Zweedsche legers drongen Rusland binnen en bezetten de Russische steden Jam, Koporje en Korela (dicht bij Finland). De tsaar was nu gedwongen ook met Zweden vrede te sluiten en aan dat land Estland en de bovengenoemde Russische steden af te staan.

De strijd, die een kwart eeuw had geduurd, eindigde met de uitputting van Rusland, dat ondanks alle overwinningen ten slotte toch door zijn vijanden van de zee werd verdrongen. De vijanden van Rusland waren machtiger en talrijker dan de tsaar had kunnen denken, terwijl de hulpmiddelen van Moskou op het meest critieke oogenblik uitgeput bleken te zijn. Nog anderhalve eeuw moest Rusland zijn isolement dulden, nog anderhalve eeuw duurde het alvorens Rusland de zoo begeerde kuststreek zou verwerven.

De verovering van Siberië.

Terwijl in het Westen de zaken een voor Rusland zeer ongunstige wending hadden genomen en het Russische volk zich opnieuw door de naijverige buren van de vrije zee zag afgescheiden, werd in het Oosten de onderwerping en koloniseering van steeds nieuwe gewesten voortgezet en lukte het den Russen een gedeelte van Siberië te veroveren. Deze verovering was het werk van de kooplieden Stróganow, een van de rijkste Russische families van dien tijd. De Stróganow's wisten uitgestrekte gebieden aan de rivier de Káma en bij het Oeralgebergte te verwerven en organiseerden daar de zoutwinning. Om hun bezittingen tegen de wilde stammen,

die daar woonden, te verdedigen, bouwden de Stróganow's, met toestemming van den tsaar, kleine vestingen en onderhielden er garnizoenen. Steunende op de krijgsmacht, begonnen de Stróganow's het land te koloniseeren. Iwán IV moedigde deze kolonisatiepolitiek aan en hielp de Stróganow's zooveel hij kon [1]).

De expansie der Stróganow's bereikte spoedig de natuurlijke grens: het Oeral-gebergte, waarachter het uitgestrekte land lag, dat wij nu Siberië noemen. Het land „achter de bergen", zooals de Russen toen Siberië noemden, was den Russen niet onbekend; de Nówgoroders kenden dat land reeds lang en in de veertiende eeuw onderhield de rijke handelsstad levendige relaties met Siberische stammen. Een eeuw later (tegen het einde van de vijftiende eeuw) onderwierpen de wojewóden van grootvorst Iwán III het geheele gebied tot aan de rivier de Obj. Deze verovering had echter geen resultaat opgeleverd, omdat het gebied toen nog te ver van de door Russen bewoonde gewesten lag om als kolonisatiegebied te dienen. In de zestiende eeuw ontstond er een Tataarsch rijkje, dat in de tweede helft van die eeuw onder de regeering van khan Koetsjoem agressief begon op te treden, zoowel tegen de niet-Tataarsche inwoners van het land (de Ostjaken) als tegen het gebied dat aan de Stróganow's toebehoorde. De Stróganow's besloten den strijd tegen dezen Koetsjoem aan te binden om zijn land te veroveren en, zoo mogelijk, te koloniseeren. Zij verzochten den tsaar hen toestemming te verleenen troepen hiervoor te werven; de tsaar verleende de toestemming, zoodat de Stróganow's een begin konden maken met het verwezenlijken

[1]) De tsaar gaf den Stróganow's opdracht salpeter voor het leger te vervaardigen; in 1566 nam hij het gebied der Stróganow's in de Opritsjnina op, hetgeen aan het bedrijf zekere voorrechten verleende.

van hun veroveringsplannen. Gebrek aan vechtersbazen was er toenmaals in dien uithoek van Rusland niet, want in het „Veld" en langs den Don zwierven duizenden kozakken, die voortdurend met de Tataren en Turken vochten, maar ook Russische kooplieden plunderden, zoodra dezen zich zonder voldoende geleide in de steppe of op de Wolga vertoonden. Zoo lang de kozakken alleen met de Tataren vochten, liet de regeering hen met rust, maar toen zij een belemmering voor den Russischen handel met Azië werden en de Russische gezantschappen, die zich naar de hoven van de Aziatische vorsten begaven, aanvielen, zond de regeering een leger, dat de kozakken, die steeds bij kleine groepen vochten, uiteenjoeg, waarbij de gevangen genomenen als roovers werden opgehangen. Een dezer kozakkenbenden onder aanvoering van den atamán (hoofdman) Jermák Timoféjew, die bekend stond als een der dappersten onder de dapperen, voer toen de Wolga afwaarts en belandde op het gebied der Stróganow's. Dezen begrepen in Jermák den man te hebben gevonden, dien zij noodig hadden, en droegen hem op, het land van Koetsjoem te onderwerpen. Jermák nam het voorstel aan en nadat zijn troepje eenigszins was versterkt (zelfs na deze versterking beschikte Jermák slechts over 840 mannen) begaf hij zich naar het hem onbekende land (1582).

Het dappere troepje stak de bergen over en werd weldra in 'n strijd gewikkeld met de Tataarsche stammen, die aan den overkant van het Oeralgebergte rondzwierven. Jermák versloeg hen en zette zijn tocht voort. Spoedig daarna werd Koetsjoem zelf ook verslagen en de gevreesde khan vluchtte, zijn hoofdstad Sibier (naar dit stadje werd later het geheele land Siberië genoemd) aan de zorgen van een familielid, Mohammed Koel, achterlatend. De hoofdstad werd door de Russen stormenderhand veroverd en de dappere Mohammed

Koel werd de gevangene van Jermák. De overwinnaar stelde de Stróganow's op de hoogte van het gebeurde, en dezen haastten zich het aan den tsaar mede te deelen. Er begaf zich naar Moskou een gezantschap van de kozakken onder leiding van Iwán Koljtsó, den adjudant van Jermák; het gezantschap verzocht den tsaar het veroverde land bij zijn bezittingen te voegen en de noodige versterkingen te sturen om het steeds toenemende verzet der slecht bewapende (zij hadden geen vuurwapenen) maar dappere Tataarsche stammen te kunnen breken (1584). De tsaar, die kort voordien al zijn veroveringen in het Westen had moeten opgeven, was verheugd over de nieuwe aanwinst van land en zond een leger onder aanvoering van eenige wojewóden naar Siberië. Drie jaar later werd de hoofdstad van het nieuwe Russische gewest, Tobóljsk, gesticht.

Jermák, de veroveraar van Siberië.

Terwijl Koljtsó met de staatslieden te Moskou onderhandelde over de wijze van hulpverleening aan den dapperen veroveraar, zette Jermák den strijd tegen de Tataarsche stammen voort. Hij onderwierp alle nederzettingen aan de rivieren de Irty'sj en de Obj, maar zijn troepje, dat voortdurend aanvallen van de nomaden moest afslaan en geen versterkingen ontving, smolt met den dag. In 1584 overviel een groot Tataarsch leger het kamp van Jermák, toen het vermoeide troepje lag te slapen. In het gevecht tegen de overmacht verdronk de dappere atamán in de Irty'sj. De hoop der inboorlingen, dat de dood van Jermák een einde aan de bezetting van het land zou maken, bleek echter ijdel te zijn. De Russen gaven geen kamp en nestelden zich in het

gebied van de Obj, om van daar uit het geheele onmetelijke land tot aan den Stillen Oceaan te onderwerpen en te koloniseeren.

De dood van Iwán IV.

De tsaar leidde een leven, dat zijn gezondheid ondermijnde. Op 35-jarigen leeftijd had hij bijna geen haar meer in zijn baard en liep gebogen als een oude man. Desniettegenstaande zette hij zijn liederlijke levenswijze voort en ruïneerde zoodoende de laatste resten van zijn gezondheid. Bij de physieke uitputting voegden zich moreele kwellingen: het vernederende van den met Polen en Zweden gesloten vrede, de voortdurende angst voor de vermeende samenzweringen en ten slotte de gewetenswroeging over den moord op zijn oudsten zoon en troonopvolger, Iwán.

Deze moord, die later zulke verdragende gevolgen voor Rusland had, vond onder de volgende omstandigheden plaats. De opperbeul en gunsteling van den tsaar, Maljoéta Skoerátow, die evenals zijn meester overal samenzweringen zag, beschuldigde vaak den troonopvolger van booze voornemens tegenover zijn vader. Een keer is het Maljoéta zelfs gelukt toestemming van den tsaar te verkrijgen voor de terechtstelling van den prins, maar diens oom wist bijtijds den tsaar van de ongegrondheid van de beschuldigingen te overtuigen en de prins was gered. De achterdochtige tsaar bleef echter argwaan koesteren tegen zijn zoon en dit leidde nu en dan tot botsingen tusschen vader en zoon. Toch hield de tsaar veel van zijn oudsten zoon, die in alles op hem geleek.

Op zekeren dag in 1583 kwam de tsaar bij zijn zoon op bezoek en werd door zijn schoondochter, die hoogzwanger was, in een los gewaad ontvangen. Vertoornd over dit gebrek aan eerbied voor den persoon des tsaars, gaf Iwán IV de arme vrouw een klap in het gezicht. Haar man wilde haar verdedigen

en plaatste zich tusschen haar en zijn vader. Er ontstond een twist en de licht ontvlambare oude man werd woedend. Als een razende greep hij zijn „staaf" (een stok met een scherpen ijzeren punt) en velde zijn zoon neer. Zoodra hij echter zijn zoon met een gapende wonde voor zich zag liggen, kwam de tsaar tot bezinning en begreep welk een vreeselijke misdaad hij had begaan. Hij knielde voor den gewondene neer, probeerde het bloed met de vingers te stelpen, huilde, schold, riep om hulp, dreigde en vloekte. Hij liet alle artsen bij zijn zoon ontbieden en beloofde hen veel schatten als zij den prins zouden redden, maar niemand kon den jongen man uit de klauwen van den dood redden.

„Wasíliej Blazjénnyj", een van de mooiste kathedralen van Moskou.

De dood van tsaréwitsj [1]) Iwán heeft een verschrikkelijken

[1]) „Tsaréwitsj" beteekent „tsarenzoon". Zoo werden de zonen van de Russische heerschers genoemd sinds Iwán IV den tsarentitel had aangenomen.

indruk op zijn vader gemaakt. Hij werd dikwijls 's nachts wakker, snelde naar de kerk, wierp zich daar voor een heiligenbeeld neer, bad en huilde tot de dag gloorde. De gedachte aan den zoon, dien hij zelf vermoord had, vervolgde den tsaar en de gewetenswroeging knaagde aan zijn hart en liet hem nooit los. Telkens zag hij weer voor zich den in bloed badenden prins.

In 1584 liet de tsaar in alle kloosters en kerken van het rijk voor het herstel van zijn gezondheid bidden. Tegelijkertijd liet hij alle waarzeggers en heksen uit het Noorden des lands naar Moskou brengen. Iederen dag liet de zieke zich naar zijn schatkamer dragen, om door de werking van de daar verzamelde edelsteenen te genezen [1]). Alles was echter vergeefs. 18 Maart 1584 velde de dood den tsaar neer.

Het volk vergat den „gróznyj [2]) tsarj" niet. Tot nu toe leeft de herinnering aan hem in vele liederen voort, waarin hij natuurlijk sterk geïdealiseerd wordt. De figuur van dezen merkwaardigen en vreeselijken man, een van de meest tragische personen van de wereldgeschiedenis, trok vele Russische kunstenaars aan; hij werd vereeuwigd in marmer en metaal, op ontelbare doeken en in vele romans, tooneelstukken en gedichten.

---

1) Horsey, die zelf eens den tsaar naar de schatkamer mocht begeleiden en wien de tsaar de werking van verschillende edelsteenen heeft uiteengezet, geeft in zijn boek een beschrijving van den wanhopigen strijd van den ouden tsaar tegen den naderenden dood. (Travels of Sir Jerome Horsey).

2) Iwán IV wordt in het Russisch steeds Iwán Gróznyj genoemd. Het woord „gróznyj" wordt gewoonlijk door „verschrikkelijk" vertaald, hetgeen niet heelemaal juist is. Deze benaming werd overigens reeds aan Iwán III gegeven, die wel streng, maar niet verschrikkelijk was. Het volk duidde met het woord „gróznyj" den angst aan, die de vijanden voor den tsaar heetten te voelen, en het ontzag, dat de onderdanen voor den heerscher koesterden. „Iwán de Ontzagwekkende" zou dus een juistere vertaling van „Iwán Gróznyj" zijn dan het gebruikelijke „Iwán de Verschrikkelijke".

XIII. Het einde van de dynastie.

De strijd der bojaren om de macht.

IWÁN IV liet twee zonen achter: Fjódor, een zoon van zijn eerste vrouw, de teer beminde Nastásia, en den kleinen Dmítriej, den zoon van zijn zevende vrouw, Márja Nagája [1]). Tot tsaar werd de oudste zoon, Fjódor, uitgeroepen [2]).

---

1) De Russische kerk laat slechts drie huwelijken toe; na den dood van de derde vrouw kan men dus niet meer hertrouwen. De tsaar trok zich echter niets van deze voorschriften aan en dwong de priesters telkens zijn nieuwe huwelijken in te zegenen. Van kerkelijk standpunt waren echter deze huwelijken van geen waarde, zoodat Márja Nagája geen wettige vrouw was en haar zoon dus geen wettige zoon van den tsaar.

2) Bij de ontvangst door den nieuwen tsaar van de vertegenwoordigers der vreemde mogendheden deed zich het volgende geval voor. Er ontstond een twist tusschen Jan de Walle (zie blz. 265) en Horsey, den Engelschen vertegenwoordiger, wie van hen de eerste moest zijn bij de audientie. De regeering besliste, dat Horsey den voorrang verdiende. Dit geval bewijst, dat de invloed van de Hollanders te Moskou toen reeds zoo sterk was, dat de Hollanders met de Engelschen om de eerste plaats streden. De regeering van den nieuwen tsaar erkende alle rechten, die de Hollandsche kooplieden van Iwán IV hadden verkregen. De concurrentie van de Hollandsche en andere (o.a. Fransche) kooplieden nam zulke afmetingen aan, dat koningin Elisabeth van Engeland tsaar Fjódor had verzocht niet-Engelsche kooplieden den toegang naar de haven van Archangel te weigeren. De Russische regeering wees ook nu het verzoek van de hand (het was geenszins voordeelig voor Rusland den Engelschen monopolie-rechten toe te staan).

Daar de diplomatieke stappen niet tot de door de Engelschen gewenschte resultaten hadden geleid, probeerden de Engelsche koopvaarders, met schending van de souvereine rechten van den Russischen staat, een einde te maken aan de concurrentie van Hollanders en Franschen. In 1587 beklaagden Hollandsche

De buitenlandsche gezanten, die den nieuwen tsaar hebben gekend, Fletcher en Sapieha[1]), geven de volgende beschrijving van hem: Fjódor was klein van gestalte en had een gezwollen gezicht; zijn tred was onzeker; op zijn gezicht speelde steeds een glimlach, die zijn zeer beperkte geestesgaven verraadde. Sapieha, de Poolsche gezant, schreef, dat de tsaar op hem den indruk maakte een volkomen zwakzinnige te zijn. De tsaar hield er van de klok te luiden, waarvoor hij van zijn vader den bijnaam „klokkenluider" ontving. Hij had veel narren en luisterde met kinderlijk genoegen naar hun grollen. Hij was zeer vroom, maar zijn

Tsaar Fjódor Iwánowitsj.

en Fransche kooplieden zich bij tsaar Fjódor over Engelsche schepen, die den ingang van den mond der Dwiná hadden afgesloten om op deze wijze den concurrenten te beletten naar Archangel te varen. De Russische regeering protesteerde bij de koningin van Engeland tegen deze ontoelaatbare handelwijze. In den brief van tsaar Fjódor aan de koningin heet het, dat er slechts 5 of hoogstens 10 Engelsche schepen per jaar te Archangel aankwamen tegen 50-100 schepen van andere nationaliteiten en dat de aspiraties van de Engelschen volkomen ongegrond waren.

Na de kooplieden kwamen in Rusland ook deskundigen op verschillend gebied, die in Russischen dienst traden. O.a. kwamen in Rusland eenige Hollandsche artsen, apothekers enz. aan, maar hun aantal was veel kleiner dan dat der Engelschen. Bekend waren de Hollandsche arts van Iwán IV, de wederdooper Johan Eylhoff (hij was niet alleen arts, maar ook koopman en nam een zeer levendig aandeel in den Hollandschen handel op Archangel) en de apotheker Arent Claessen.

[1]) Lees: Sapjéha.

vroomheid beperkte zich tot het nakomen van alle voorschriften van den ritus, want voor een hooger religieus gevoel miste hij intellect; hij was een nar in Christo. Het Russische volk vereerde hem bijna als een heilige en geloofde, dat de tsaar, al was hij niet in staat zelf te regeeren, met zijn gebeden meer voor den staat deed, dan de staatslieden met al hun beleid konden doen[1]). De voorspoed en vrede, die tijdens zijn regeering in Rusland heerschten en waaraan de zwakzinnige tsaar part noch deel had, werd dan ook door het volk als het gevolg van zijn vrome gebeden beschouwd.

De zwakzinnige tsaar was natuurlijk niet in staat te regeeren; er moest dus een regentschap ingesteld worden, dat in zijn naam het land zou besturen. Volgens de overlevering heeft tsaar Iwán IV, die de ongeschiktheid van zijn zoon voor de taak, die de dood van zijn ouderen broeder hem had opgelegd, kende, vóór zijn dood eenige bojaren aangewezen, die de voogdij over zijn zwakzinnigen zoon moesten uitoefenen. Het is moeilijk vast te stellen of deze overlevering op feiten berust; wel is bekend, dat onmiddellijk na den dood van Iwán IV een groep bojaren de regeering voor den tsaar uitoefenden; het waren: Béljskiej, Mstisláwskiej, de Sjoéjskiej's, Borís Godoenów (de zwager van den tsaar) en Nikíta Románowitsj Zachárjin Joérjew (de sympatieke en bij het volk zeer populaire oom van den tsaar). Eenige maanden na de troonsbestijging van Fjódor vonden te Moskou onlusten, waarvan wij nòch de oorzaken, nòch de bedoelingen kennen. De onlusten werden onderdrukt; Béljskiej werd verbannen en Maria

---

1) Graaf Alexéj Tolstój geeft in zijn treurspel „Tsarj Fjódor Iwánowitsj" (het tweede deel van een trilogie) een schitterende typeering van den tsaar, zooals het Russische volk hem zag. De tsaar zegt in het treurspel, dat hij er zich van bewust is, niets van staatszaken af te weten, maar des te beter kent hij de menschelijke ziel, wijl zijn intuïtie (de intuïtie van een door en door goeden mensch) hem op dat gebied onfeilbaar maakt.

Nagája, de laatste vrouw van Iwán IV, kreeg bevel met haar zoon en broeders naar Oéglitsj, een afgelegen provinciestadje, te verhuizen en daar te blijven wonen [1]. De macht bleef dus in handen van dezelfde groep bojaren. Langzamerhand concentreerde de macht zich in de handen van twee personen: den oom en den zwager des tsaars. In 1586 stierf Nikíta Románowitsj, zoodat de feitelijke rijksbestuurder de intelligente Borís Godoenów werd, een der merkwaardigste persoonlijkheden van de Russische geschiedenis, wiens tragisch lot veel schrijvers tot het scheppen van meesterwerken inspireerde [2], een man, die als geen tweede in Rusland vereerd, maar ook verguisd en verraden werd. De knjazjáta [3], vooral de Mstisláwskiej's en de Sjoéjskiej's zagen de groeiende macht van den jongen Borís Godoenów, die uit een nietvorstelijk geslacht stamde, met leede oogen aan [4]. De basis van zijn macht was het feit, dat de tsaar met zijn zuster was gehuwd, en daarom besloten de bojaren zich van de tsarin te ontdoen. Zij betrokken den metropoliét in het complot en samen wilden zij den tsaar overreden, zich van zijn vrouw, omdat hun huwelijk onvruchtbaar was, te laten scheiden; met

[1] Het feit, dat na de onlusten behalve Béljskiej ook de Nagój's werden verbannen (want de gedwongen verhuizing naar Oéglitsj was niets anders dan een verbanning) wijst er op, dat de opstand door de Nagój's zoo niet veroorzaakt dan toch uitgebuit werd om het regentschap aan zich te trekken.

[2] Het meest geniale van deze meesterwerken is het treurspel van Poésjkin, den grootsten Russischen dichter en een der grootste dichters van de wereldliteratuur, „Borís Godoenów". Poésjkin kende echter de geschiedenis van Godoenów slechts naar de werken van Karamzién, en zijn Borís Godoenów vertoont daarom weinig overeenkomst met den werkelijken Godoenów.

[3] Iwán IV had niet alle knjazjáta vermoord: de overlevenden hadden zich gehaast hun plaats aan het hof van den nieuwen tsaar te hernemen en streefden er opnieuw naar mederegenten van den tsaar te worden.

[4] Borís Godoenów was een afstammeling van een Tataar, Moerza Tsjeta, die zich tot het Christendom had bekeerd en in Russischen dienst was getreden. Wat zijn „otjétsjestwo" betreft stond hij ongeveer gelijk met de Románows, maar veel lager dan de Rjoérikowitsjen en Gediminowitsjen.

het verdwijnen van tsarin Irína zou ook haar broeder zijn plaats verliezen, dachten de bojaren. Borís Godoenów ontdekte bijtijds het complot en wist dit plan te verijdelen. De metropoliét werd afgezet en door Jow (Job), een vriend van Godoenów, vervangen; de bojaren, die aan het complot hadden deel genomen, werden verbannen. Ook de knjazjáta, die niet bij de samenzwering betrokken waren, leefden in voortdurenden angst voor Godoenów, zoodat in zekeren zin de Oprítsjnina-tijden, al was de Oprítsjnina wettelijk afgegeschaft, voor hen zijn blijven bestaan. Dit maakte de kloof tusschen Godoenów en de knjazjáta nog dieper, hetgeen later zoowel voor Godoenów zelf als voor Rusland funeste gevolgen had.

Borís Godoenów [1]) wordt rijksbestuurder.

Na de mislukking van de samenzwering der knjazjáta wist Borís zich niet alleen in zijn positie te handhaven, maar die zelfs te versterken. Hij leidde de zaken zoo, dat de Bojárskaja Doéma (de Raad van Bojaren), die zoo iets als een Russische senaat was, hem formeel tot rijksbestuurder benoemde. Hij kreeg het recht diplomatieke onderhandelingen met vreemde mogendheden te voeren en gezanten te ontvangen op dezelfde wijze als vroeger alleen de tsaar kon doen. Hij werd „lieutenant of the empire" en „lord protector of Russia", zooals de Engelschen hem noemden. Hij bestuurde het rijk, leidde de buitenlandsche politiek van Moskou en werd met „majesteit" aangesproken. Zijn hofhouding was niet minder omvangrijk dan die van den tsaar en er heerschte hetzelfde ceremoniëel. Kortom, hij was de feitelijke heerscher van Rusland, terwijl de zwakzinnige Fjódor slechts in naam tsaar was.

Naast de politieke macht heeft Borís Godoenów ook groote

[1]) Lees: Bariés Gadoenóf (met een Duitsche G!).

rijkdommen verworven, zoodat hij niet alleen de machtigste, maar ook de rijkste man van Rusland was. Dit alles stelde hem ver boven de overige bojaren. Hij hoefde geen intriges meer te vreezen, want wie zou den strijd durven aanbinden met den almachtigen rijksbestuurder en voogd van den tsaar?

Boris Godoenów.

Dit alles heeft hij bereikt door zijn handigheid en geslepenheid, doch hij bezat nog andere eigenschappen: hij was ook de grootste staatsman van zijn tijd en een man van buitengewone gaven. Zijn tijdgenooten beschrijven hem als een „zeer merkwaardige persoonlijkheid", als een, die „veel menschen in wijsheid en staatsmanschap overtreft". Hij was geen geleerde; het schijnt zelfs, dat hij nauwelijks kon lezen (althans men kan dit uit een uitlating van een tijdgenoot opmaken), maar hij bezat een innerlijke intelligentie en een practisch verstand („Weissheit und Verstande", zooals een Duitscher, die hem persoonlijk kende, zich uitdrukt), waardoor hij in staat was de moeilijkste problemen op te lossen; hij bezat ook een merkwaardig geheugen, de gave van een uitstekenden organisator, den tact om met menschen om te gaan. Hij was zeer goedhartig en vriendelijk tegen iedereen, zonder verschil te maken tusschen rijken en armen. Hij verleende hulp aan iedereen, die zich tot hem wendde, en „zijn hand werd nooit moede aalmoezen uit te deelen", zooals een tijdgenoot zich

uitdrukte. Hij was de beschermer der armen en misdeelden en een strenge rechter voor de uitbuiters en onderdrukkers van het volk. Het is dus begrijpelijk, dat hij zeer populair was. Het volk beminde den begaafden, goedhartigen en milden rijksbestuurder, den besten regeerder sinds Wladímir Monomách, en beschouwde hem als den werkelijken tsaar.

Borís Godoenów nam in een zeer moeilijken tijd het bestuur van het land in handen. De verloren oorlog om het bezit van de zeekust had bij het volk het vertrouwen in het beleid der regeering geschokt; de staatskas was leeg; een groot gedeelte van het land verkeerde tengevolge van de agrarische hervorming van Iwán IV (de Oprítsjnina) in een chaotischen toestand; het centrum des lands was ontvolkt; de uitspattingen van Iwán IV en zijn oprítsjniken hadden een algemeene zedenverwording veroorzaakt. Zoo was de toestand, toen Borís Godoenów regent werd. In de twaalf jaren (1585-1597) van zijn regentschap wist hij vele dezer euvelen te overwinnen, en de resultaten waren inderdaad schitterend.

Zijn binnenlandsche politiek was op herstel van de volkshuishouding en ontwikkeling van den handel gericht. Het verlies van de Oostzee-havens [1]) had den zee-handel met het Westen vrijwel onmogelijk gemaakt, terwijl Polen ook den handel over land zulke hinderpalen stelde, dat deze geheel moest ophouden. Borís Godoenów wijdde daarom zijn aandacht aan de havens aan de Witte-Zee en deed al het mogelijke, dat de handel een bron van welvaart ook voor Russen en niet alleen voor buitenlanders zou zijn, zooals de toestand tijdens Iwán IV was.

De rijksbestuurder herstelde den binnenlandschen vrede

[1]) Rusland moest ook van Iwángorod, de haven, die Iwán III had gesticht, afstand doen, zoodat het land na den oorlog dus volkomen van de zee was afgesneden.

en voerde rechtszekerheid voor iedereen in. Hij bewaarde, behalve een kleine botsing met Zweden, den vrede en schafte de terreur af, die onder de regeering van zijn voorganger in het land heerschte. De bevolking begon tot rust te komen, het aantal inwoners van Centraal-Rusland nam toe, de handel bloeide en de welvaart keerde terug.

Het buitenlandsche beleid van den rijksbestuurder kenmerkte zich door handhaving van de Russische rechten, zonder tot oorlogen over te gaan. De eenige militaire botsing, die in dien tijd plaats vond, was, zooals wij reeds schreven, met Zweden. Borís Godoenów wist de Russische steden, die Zweden tijdens het offensief van Stephan Bathory geannexeerd had (Iwángorod, Jáma, Orjésjek, Koréla) aan Rusland terug te geven.

De uitgeputte staatskas belette den rijksbestuurder kostbare expedities tegen de Tataren te ondernemen, maar toen de khan van de Krim dit als bewijs van zwakheid beschouwend, gebruik makend van een list, de Russische grens overschreed en voor de tinnen van Moskou verscheen (1594), werd hij verpletterd en op de vlucht gedreven.

Het eenige land, waar de rijksbestuurder een expansiepolitiek voerde, was Siberië. Hij liet het geheele land aan de macht van Moskou onderwerpen, stichtte de hoofdstad Tobóljsk en andere steden en moedigde de kolonisatie van het uitgestrekte land aan.

De agrarische politiek van Borís Godoenów.

Hoe groot het staatsmanschap van den rijksbestuurder ook was, de hoofdkwaal van dien tijd – de crisis van den landbouw in het centrum des lands – kon hij niet genezen. De uittocht van de boeren naar de nieuwe gewesten hield niet op en de poméstje's (de landgoederen der krijgsplichtigen)

leden onder gebrek aan werkkrachten. De rijksbestuurder moest dus handelend optreden en de verhouding tusschen den kleinen adel en de boeren, die op het land van de edellieden leefden, regelen. Borís Godoenów hield bij het bepalen van zijn maatregelen alleen met de staatsbelangen rekening en deze vielen met de belangen van den kleinen adel samen. Borís Godoenów steunde den kleinen adel, deed al het mogelijke om de kleine poméstje's van werkkrachten te voorzien en belette den grooten landheeren, de boeren van den kleinen adel tot overgang naar hun landgoederen over te halen. Tegelijkertijd beschermde hij de boeren tegen de pogingen van de landheeren hen tot slaven te maken door hun „voorschotten" te verleenen, die zij niet in staat zouden zijn terug te betalen. De politiek van den rijksbestuurder was er dus op gericht de lagere klassen voor onderdrukking door de hoogere te bewaren. Dit maakte hem zeer populair bij de lagere klassen, maar gehaat bij de rijken. De maatregelen van Borís Godoenów bereikten hun doel echter niet. Zij verzachtten de crisis eenigszins, maar zij konden haar niet overwinnen.

Het instellen van het patriarchaat.

De Russische kerk was sinds de Unie van Florence onafhankelijk geworden van den Oecumenischen patriarch (d.w.z. den patriarch te Konstantinopel). De metropoliéten van Moskou werden benoemd door een concilie van Russische bisschoppen en daarna ingehuldigd. De Russische metropoliét hield dus op de ondergeschikte van den Oecumenischen patriach te zijn, en beschouwde zich zelfs als diens gelijke. Een tijdlang bevredigde deze positie van den primas der Russische kerk zoowel de metropoliéten zelf als de heeren van Moskou en het volk, maar onder de regeering van Iwán IV

beantwoordde deze toestand niet meer aan de verlangens van tsaar en volk. De tsaar van Moskou beschouwde zich zelf als den erfgenaam van de keizers van Byzantium en vond het daarom noodzakelijk, dat te Moskou naast den tsaar ook een patriarch zou zetelen. Tsaar Iwán IV is het echter niet gelukt de instelling van een patriarchaat te Moskou door te voeren, omdat alleen de bestaande patriarchen [1]) een metropoliét de patriarchale waardigheid (de hoogste waardigheid in de Orthodoxe kerk) konden verleenen en de vier patriarchen verzetten zich tegen de instelling van een patriarchaat te Moskou. Maar wat Iwán IV niet kon bereiken, lukte den schranderen Borís Godoenów.

Sinds de verovering van de Orthodoxe landen door de Turken leidden de patriarchen een armzalig bestaan en zij wendden zich voortdurend om financieelen steun tot den eenigen overgebleven Orthodoxen heerscher, den tsaar van Moskou. In 1586 kwam voor het eerst naar Moskou voor dit doel geen bisschop maar een patriarch, nl. die van Antiochië. De patriarch werd te Moskou goed ontvangen, en de rijks-bestuurder verzocht hem met de andere patriarchen over de wenschelijkheid te spreken te Moskou een patriarchaat in te stellen. Twee jaar later kwam de patriarch van Konstantinopel, Jeremias, te Moskou om financieelen steun vragen. Het bleek toen, dat het verzet der patriarchen tegen de instelling van een patriarchaat te Moskou nog niet overwonnen was. Na langdurige onderhandelingen stelde Borís Godoenów patri-arch Jeremias voor, patriarch van Rusland te worden. Jeremias nam dit voorstel aan, waardoor hij dus erkende, dat de princi-pieele bezwaren tegen de instelling van een patriarchaat in Rusland niet steekhoudend waren. Toen de principieele

[1]) Er waren toen vier Orthodoxe patriarchen: te Konstantinopel, Jeruzalem, Antiochië en Alexandrië, allen Grieken.

kwestie zoodoende was geregeld, leidde de rijksbestuurder de zaak verder zóó, dat Jeremias van de aangeboden waardigheid afzag. Borís Godoenów stelde den patriarch nl. voor in het afgelegen en verlaten Wladímir aan de Kljázma te gaan wonen. Na lange onderhandelingen en betaling van een behoorlijk bedrag, stemde Jeremias er in toe, metropoliét Jow, den persoonlijken vriend van den rijksbestuurder, tot patriarch te ordenen. De inhuldiging vond in 1589 plaats. Zoo werd de patriarchale waardigheid in Rusland ingevoerd.

De dood van tsaréwitsj Dmíetriej.

Intusschen toefde de zevende vrouw van Iwán IV, María Nagája, met haar zoontje Dmíetriej en alle familieleden te Oéglitsj. Ofschoon het huwelijk van Iwán IV met María volgens canoniek recht onwettig was en de jongen dus feitelijk een onwettig kind was [1]), kende de regeering (dus: Borís Godoenów) den jongen den titel „knjaz" (vorst) toe en verklaarde hem tot „deelvorst" van Oéglitsj. Het spreekt van zelf, dat dit slechts een decoratieve waardigheid was en dat in werkelijkheid Oéglitsj door de ambtenaren van Moskou, den djak Bitjagówskiej en zijn ondergeschikten, werd bestuurd. Tusschen de ooms van „vorst Dmíetriej" en de ambtenaren van de centrale regeering woedde een onafgebroken strijd, omdat de Nagój's uit naam van hun kleinen neef (Dmíetriej is in 1582 geboren) het „deelvorstendom" als een onafhankelijk staatje wilden besturen. De regeering wees echter dergelijke eischen af, hetgeen den haat van deze familie tegen de bojaren en vooral tegen den rijksbestuurder Borís Godoenów in de hand werkte. De jonge Dmíetriej werd in dezen geest opgevoed. Te oordeelen naar de mededeelingen van buitenlandsche (Fletcher en Bussow) en Russische schrijvers (o.a. Awraämiej

[1]) In het Rusland van dien tijd werden onwettige kinderen als parias behandeld.

Paliétsyn) vielen de haatpredicaties van de Nagój's in goede aarde, want Dmíetriej was het evenbeeld van zijn vader ten minste wat de slechte eigenschappen betreft: hij was even wreed en bloeddorstig als Iwán IV in zijn kinderjaren. Hij verklaarde openlijk, dat hij later, als hij tsaar zou worden, alle bojaren zou laten onthoofden. Dergelijke uitlatingen van den jongen, die natuurlijk napraatte wat zijn ooms hem influisterden, verwekten te Moskou in de kringen van de bojaren en knjazjáta veel zorg, want de mogelijkheid, dat deze jongen later tsaar zou worden, was, ondanks zijn onwettige geboorte, niet uitgesloten.

Toen de jongen ongeveer 9 jaar oud was gebeurde er iets, dat aan de hoop van Maria Nagája, eens opnieuw het groote paleis van het Kremlj te betrekken en tsarin te worden, den bodem insloeg en de bojaren van het schrikbeeld van een regeering van den bloeddorstigen Dmíetriej bevrijdde. 15 Mei 1591 speelde de jongen op het erf van het paleis met eenige knapen, zijn speelkameraadjes. Plotseling hoorde de moeder, die in haar vertrek zat, een kreet en, daar zij de stem van haar zoon erkende, snelde zij naar buiten. Haar kind lag op het erf voor het paleis en uit een doodelijke wond in zijn keel gutste het bloed. Waanzinnig van smart riep de moeder van Dmíetriej, dat Bitjagówskiej haar zoon had vermoord. De ooms van den „vorst" lieten de stormklok luiden en beschuldigden voor de menigte, die van alle kanten naar het erf van het paleis kwam aanloopen, Bitjagówskiej van den moord op den knaap. De bevolking van Oéglitsj, die maanden lang door de ooms van Dmíetriej werden opgehitst tegen Bitjagówskiej, was getroffen door het leed van Maria Nagája en besloot zich op den vermeenden moordenaar te wreken. De opgewonden menigte vermoorde Bitjagówskiej, zijn zoon en neef en nog eenige personen, die door de moeder en de ooms van den vermoorden knaap als medeplichtigen aan den moord werden aangewezen.

Zoodra het gebeurde te Moskou bekend werd, zond de rijksbestuurder naar Oéglitsj een commissie[1]), die met het onderzoek ter plaatse belast werd. De commissie kwam tot de volgende conclusies: 1. de tsarjéwitsj had in een aanval van epilepsie (hij leed aan deze ziekte) tijdens het spelen met zijn kameraadjes zich zelf met een mes een doodelijke wonde in den hals toegebracht; 2. de Nagój's hadden zonder eenigen grond onschuldige menschen van een moordaanslag beschuldigd met het gevolg, dat de opgewonden menigte deze onschuldige staatsdienaars vermoordde. De hoogste kerkelijke rechtbank keurde het rapport van de commissie goed. Daarna werd de zaak door de opperste rechtbank van den staat behandeld, en deze verbande María Nagája naar een klooster, waar zij den sluier moest aannemen; haar broeders werden naar afgelegen plaatsen verbannen; de poorters, die moordslag hadden gepleegd, werden ter dood veroordeeld, en de overige inwoners werden gederporteerd naar Pely'mj (in Siberië), zoodat Oéglitsj geheel werd ontvolkt. Hiermede werd de zaak te Moskou als afgedaan beschouwd. Dmíetriej werd te Oéglitsj en niet te Moskou, naast de leden van de dynastie, begraven; tsaar Fjódor, de broeder van den vermoorde, vond het zelfs niet noodig bij de begrafenis van den knaap aanwezig te zijn.

Na eenigen tijd echter verspreidde zich te Moskou het gerucht, dat de knaap niet zichzelf had gedood, maar vermoord werd en wel door handlangers van Borís Godoenów, die op deze wijze voor zich zelf den weg naar den troon zou hebben willen banen. Deze lezing van het geval werd later uitgewerkt tot eenige verhalen, die elkaar tegenspreken en geen steekhoudende bewijzen voor de schuld van Borís

[1]) Aan het hoofd van de commissie stonden de vicaris van den patriarch, metropoliét Gelásiej, en vorst Wasíliej Sjoéjskiej, een persoonlijke vijand van den rijksbestuurder.

Godoenów bevatten. Ondanks zijn ongerijmdheid kon het gerucht zich, dank zij verschillende omstandigheden, tot nu toe handhaven, en de meeste Russische leerboeken van vaderlandsche geschiedenis vertellen ook nu het sprookje van Godoenów ~ den moordenaar. Deze bewering is zoo in strijd met alles wat wij omtrent den persoon van den intelligenten, goedhartigen en edelmoedigen Borís Godoenów weten, dat zij reeds a priori moet verworpen worden. Maar ook de bewijzen spreken tegen deze bewering. De moord op den knaap baande voor den rijksbestuurder den weg naar den troon niet, want het huwelijk van tsaar Fjódor was niet kinderloos en kort na den dood van Dmíetriej baarde tsarin Irína een dochter, die eenige maanden leefde. Het is dus buiten twijfel, dat Borís Godoenów den knaap niet heeft laten vermoorden. Wie heeft het dan wel gedaan? (Want de lezing van de commissie, dat Dmíetriej op zijn mes was gevallen, een verhaal, dat de commissie van een der speelkameraadjes beweerde te hebben gehoord, wordt in het algemeen als onwaarschijnlijk beschouwd). Hierop kan geen afdoend antwoord gegeven worden. Er zijn echter aanwijzingen (een van de sterkste is de eigenaardige houding van de vos Sjoéjskiej tijdens het onderzoek en het feit, dat het onderzoek opzettelijk zoo werd geleid, dat het geen waarde had), dat de moord werd gepleegd door handlangers van de bojaren, die een tweeledig doel wilden bereiken: een herhaling van de verschrikkingen van de regeering van Iwán IV te voorkomen en door het verspreiden van het gerucht, dat Borís Godoenów de schuldige was, diens populariteit bij het volk te vernietigen. Er zijn veel aanwijzingen, die er op duiden, dat vorst Wasíliej Sjoéjskiej en de Románow's niet geheel van medeplichtigheid aan den moord zijn vrij te pleiten.

XIV. De sociale tegenstellingen in het Rijk van Moskou in de zestiende eeuw.

De uitbreiding van de klasse der krijgsplichtigen en haar gevolgen.

IWÁN IV heeft met zijn Oprítsjnina een tweeledig doel nagestreefd: 1. de macht der knjazjáta te fnuiken en zoodoende de onbeperkte heerschappij der tsaren te grondvesten; 2. een agrarische hervorming door te voeren, die het grootgrondbezit der „wótsjinniken" in kleine pomjéstje's zou veranderen, waarvan de eigenaars verplicht waren krijgsdienst te verrichten. De gevolgen van zijn politiek, die Borís Godoenów, zij het in veel zachteren vorm en zonder de vreeselijke terreur en de uitspattingen, die het bewind van Iwán IV kenmerkten, heeft voortgezet, waren: 1. de haat van den hoogen adel tegen de dynastie, waarbij de bojaren, de afstammelingen van de trouwe dienaren der grootvorsten van Moskou, gemeene zaak maakten met de knjazjáta, hun vroegere vijanden, en 2. een sociale crisis, die den geheelen staat op zijn grondvesten deed wankelen.

Het rijk van Moskou was van alle kanten omringd door vijanden, die slechts op een gunstige gelegenheid wachtten om het land te bespringen. In het Noord-Westen werd Rusland bedreigd door Zweden, wiens macht steeds toenam; in het Westen en het Zuid-Westen door Polen-Litauen, dat toen de sterkste militaire mogendheid van Oost-Europa was; in

het Zuiden bestond steeds het gevaar van een onverwachte invasie der Krim-Tataren, die, ondanks alle voorzorgsmaatregelen, toch nu en dan de kans schoon zagen het land binnen te dringen en geheele gewesten leeg te plunderen en te verwoesten. Om in geval van een oorlog in het Westen niet weerloos te zijn, moest het land over een goed gewapend leger beschikken; voor de bescherming van de uitgestrekte grens in het Zuiden en het Zuid-Oosten, waar iederen Zomer een Tataren-inval verwacht kon worden, had de regeering behoefte aan veel manschappen, hoofdzakelijk bereden troepen. De regeering was dus gedwongen de klasse van krijgsplichtigen voortdurend uit te breiden, want een andere wijze van completeering van het leger bestond er niet. Om de krijgslieden, die een groot gedeelte van het jaar onder de wapenen stonden, een bestaan te verzekeren, moest de regeering de boeren dwingen een gedeelte van de opbrengst van den oogst aan de landsverdedigers af te staan. Was de regeering zich bewust geweest van de gevolgen van deze politiek, dan had zij wellicht die politiek niet zoo straf doorgevoerd; een volkomen andere politiek voeren kon zij echter niet.

Aan de grenzen van den staat werden steeds nieuwe vestingen gebouwd. De garnizoenen van deze vestingen werden voor het grootste gedeelte uit de plaatselijke boeren en poorters geworven, hetgeen ten gevolge had, dat de belastingbetalende bevolking van die streken sterk verminderd werd. Deze krijgslieden, die door den staat werden onderhouden en behalve den wachtdienst niets te doen hadden, dreven in hun vrijen tijd handel en beoefenden ambachten; zij verdrongen de stedelingen, de gewone handelaren en ambachtslieden, die niet in staat waren aan deze concurrentie van een bevoorrechte groep het hoofd te bieden en dus gedwongen waren te emigreeren naar de nieuwe gewesten, waar nog

bouwland in overvloed was (men vergete niet, dat de stedelingen van dien tijd, vooral in de provinciale stadjes, voor een groot gedeelte nog landbouwers waren en den band met het platteland nog niet hadden verbroken).

De soldaten van de garnizoenen, de kern van het latere staande leger [1]), vormden slechts een klein gedeelte van de weermacht. Het gros van het leger bestond uit pomjésjtsjik's. Om het aantal dezer krijgsplichtige landbouwers te kunnen opvoeren, moest de regeering er van afzien alleen adellijke personen (de z.g. „djéti bojárskieje") in deze klasse op te nemen. Iedereen, die in staat was krijgsdienst te verrichten, kon pomjésjtsjik worden, al was hij poorter, boer, of zelfs lijfeigene. Ook Tataren, zoowel gedoopte als Mohammedanen, werden in dienst genomen en er waren toen streken, waar alle pomjésjtsjik's Tataren waren. De klasse der pomjésjtsjik's, die oorspronkelijk alleen uit „bojarenzonen" (d.w.z. den kleinen adel) bestond, was in de zestiende eeuw samengesteld uit heterogene elementen en hield dus op een stand met een eigen karakter te zijn. Alleen in de laatste jaren van de zestiende eeuw, toen het aantal krijgsplichtigen groot genoeg was, begon men de eischen voor de toelating tot deze klasse te verhoogen.

Om de steeds toenemende kaste van krijgslieden te onderhouden moest de regeering een groot gedeelte van het land in pomjésjtje's verdeelen. De pomjésjtsjik's werden hoofdzakelijk in de Zuidelijke en Westelijke gewesten, d.w.z. in de meest door den vijand bedreigde gedeelten des lands, en rondom de hoofdstad gekoloniseerd. Langzamerhand werden aan hen alle landerijen in die gewesten, behalve de domeinen en de bezittingen der kloosters, afgestaan; ook de „zwarte landerijen", d.w.z. de grond, waarop vrije boeren, die alleen belastingen en pachtgeld aan den staat betaalden,

[1]) De later zoo beruchte streljtsy'.

woonden, werden onder de pomjésjtsjik's verdeeld. De boeren, die tot nu toe volkomen vrij waren, kregen plotseling landheeren, wier land zij moesten pachten en voor wie zij zekere werkzaamheden moesten verrichten (nl. hun akker bewerken, wanneer de heeren te velde stonden).

Op dergelijke, uit den aard der zaak zeer kleine, landgoederen konden de onafhankelijke boerengemeenten zich op den duur niet handhaven. Alleen op de groote „wótsjina's", die vaak een geheele streek (wólostj) omvatten, konden de zich zelf besturende boerengemeenten blijven bestaan. Toen de boerengemeente op de pomjéstje's verdween, nam de kleine landheer verschillende functies, die vroeger het boerenbestuur uitoefende, op zich. Vroeger moest iedere boer, die zich ergens wilde vestigen, met de gekozen vertegenwoordigers van de boerengemeente [1]) een overeenkomst sluiten; wilde hij vertrekken, dan had hij de zaak met het boerenbestuur te regelen. Op de groote wótsjina's en in de streken, waar geen pomjésjtsjik's werden gekoloniseerd (bijv. in het Noorden, in de vroegere gewesten van Nówgorod), bleef de toestand ook later zoo, maar op de gronden der pomjésjtsjik's hadden de nieuw aangekomen boeren alleen met den landheer te maken, en dit leidde tot grootere afhankelijkheid der boeren van hun landheeren.

De boeren, die tot nu toe vrij waren, werden dus nu afhankelijk van de nieuwe landheeren, en deze nieuwe positie beviel hen uit den aard der zaak niet. Daarbij kwam, dat de overgang niet langzaam maar ineens geschiedde, dat door de Oprítsjnina de overgang met veel wreedheden gepaard ging, dat er een wilde speculatie in landgoederen ontstond, en de wótsjina's met ongekende snelheid van eigenaar veranderden. De boeren antwoordden op deze onhoudbare

[1]) Den „mier".

toestanden met een massa-vlucht naar de nieuwe gewesten, waar zij grond konden krijgen en waar geen pomjésjtsjik's bestonden, die hen tot lijfeigenen wilden maken. De pacificatie van de uitgestrekte gebieden ten Oosten van de Wolga en de verovering van Siberië, waar nieuwe kolonisten zeer welkom waren, hebben deze emigratie in de hand gewerkt. Het gevolg er van was, dat in de tweede helft van de zestiende eeuw het gedeelte van het land, dat door de pomjésjtsjik's bewoond was, ontvolkt werd [1]). De pomjésjtsjik's, die door hun boeren waren verlaten, konden geen krijgsdienst verrichten en hun landerijen leverden geen belasting aan den fiscus meer op [2]). Toen het te laat was, trof de regeering eenige maatregelen (in 1572 en 1580) om den uittocht der boeren tegen te gaan, maar natuurlijk zonder veel succes. Het land werd steeds meer en meer ontvolkt, het aantal verlaten dorpen nam voortdurend toe en waar vroeger akkerland was, groeiden nu jonge boschjes; ook de steden werden ontvolkt, daar zij hun afzetgebied hadden verloren. Het meest hadden de kleine landheeren van de ontvolking te lijden en zeer velen hunner lieten hun landgoed in den steek en zochten naar andere middelen van bestaan. Zij werden bedienden van de rijke landheeren, gewone boeren, zelfs lijfeigenen; velen gingen zelfs bedelen, zoo groot was de armoede onder hen, die de klasse van den kleinen adel moesten vormen. Om de kleine landheeren tegen ondergang

[1]) Zoo bijv. waren in 1584 in de omstreken van de hoofdstad 40 % van de akkers onbebouwd, omdat de boeren het land hadden verlaten; in andere gedeelten des rijks was de toestand nog erger.

[2]) De successen van Polen in den strijd tegen Iwán IV waren niet zoo zeer het gevolg van de militaire capaciteiten van den nieuwen koning (Stephan Bathory) als wel van de volkomen uitputting van Rusland tengevolge van de crisis, die het land teisterde. Iwán IV bevond zich in de meest critieke periode van den oorlog zonder krijgslieden en zonder geld. De agrarische politiek van de regeering maakte de nederlaag onvermijdelijk.

te beschermen, begon de regeering in het laatste decennium van de XVI^{de} eeuw krasse maatregelen te treffen tegen de emigratie der boeren. De boeren tot lijfeigenen van de landheeren verklaren durfde de regeering niet, maar zij beperkte op verschillende manieren het recht der boeren om het landgoed van den heer te verlaten. Bovendien werd de belastingvrijheid der kloostergronden afgeschaft en het werd verboden boeren, die hun verplichtingen tegenover de vorige landheeren niet waren nagekomen, als pachter aan te nemen; het recht om boeren, die op het landgoed van een buurman woonden, door verschillende voorspiegelingen naar zijn bezitting te lokken, werd aanzienlijk beperkt. In 1592 werd een algemeene telling der boeren gehouden om het aantal der „ingezetenen" (d.w.z. van de boeren, die langer dan 5 jaar op één boerderij woonden) vast te stellen; de „ingezetenen" verloren hun bewegingsvrijheid en werden dus een soort onvrije boeren.

De strijd om de boeren tusschen de groote en kleine landheeren.

De groote landheeren – bojaren, knjazjáta en kloosters – waren economisch veel sterker dan de kleine pomjésjtsjik's. De verschillende privilegiën op belasting-gebied, die zij genoten, maakten het voor de boeren voordeeliger hun pachters te zijn, terwijl het behoud van het zelfbestuur der boerengemeenten op de landerijen der wótsjinniken de aantrekkingskracht van het grootbedrijf nog vergrootte. Daarnaast was het voor den boer echter veel moeilijker een groot landgoed te verlaten dan een kleine hofstede, want de groote landheer beschikte over de noodige middelen om den vluchteling, die zijn schuld aan den heer niet betaald had (en die schulden waren van dien aard, dat een boer ze uit eigen middelen nooit kon betalen) te dwingen naar zijn landgoed terug te

keeren. Het gevolg van deze gunstigere positie der groote landheeren was, dat zij niet alleen aan de moeilijkheden langer het hoofd konden bieden, maar zelfs probeerden de verlaten landerijen van de kleine pomjésjtsjik's in cultuur te brengen.

De groote landheeren stelden zich met het behoud van hun werkkrachten niet tevreden, zij streefden naar expansie, naar de uitbreiding van het aantal hunner pachters en lokten boeren, die op de landgoederen van de kleine heeren woonden, naar hun hoeven, waarbij zij van geoorloofde en ongeoorloofde middelen gebruik maakten. De „overbrenging" van vreemde boeren naar eigen landgoed werd in dien tijd een sociale kwaal, die de crisis nog scherper maakte. Tegen den Sint-Joris-dag [1]) speelden zich in Rusland ieder jaar onbeschrijfelijke tooneelen af: de heeren, op wiens land de boeren woonden, deden al het mogelijke om het vertrekken der boeren te beletten en deinsden zelfs niet voor geweldmaatregelen terug; de heeren daarentegen, die de boeren naar hun hoeven wilden „overbrengen", pasten alle middelen toe om de boeren mede te krijgen, desnoods met geweld. De strijd om de boeren nam dan ook steeds meer den vorm aan van gevechten, soms zelfs van kleine veldslagen tusschen de landheeren. Zooals te begrijpen is, was de kleine landheer in den regel de zwakkere en moest hij het onderspit delven.

De regeering kon zich op den duur niet afzijdig houden en moest handelend optreden om aan deze ontoelaatbare tafereelen paal en perk te stellen. Alle maatregelen faalden echter, wijl de regeering niet over een machtsmiddel beschikte om haar wil te doen eerbiedigen. Iwán IV heeft tenslotte een decreet uitgevaardigd, dat het „overbrengen" van boeren „voorloopig" verbood. Het decreet werd echter niet herroepen;

---

[1]) De regeering heeft een decreet uitgevaardigd, dat de boeren alleen dan hun landheer mochten verlaten (zie pag. 214).

de „voorloopige" maatregel duurde eenige decenniums, tot een nieuwe wet den toestand bestendigde. Met dit decreet streefde de regeering een tweeledig doel na: het binnenkomen der belastingen te verzekeren en een bestaansmogelijkheid te scheppen voor een aanzienlijk aantal krijgslieden (kleine landheeren). In 1601-1602 werd het recht der boeren om van den eenen landheer naar den anderen over te gaan ook beperkt. Per decreet werd den grooten landheeren verboden vreemde boeren naar hun landgoederen „over te brengen". Kleine landheeren mochten dit wel doen, maar onder de nadrukkelijke voorwaarde, dat alles moest geschieden na gemeen overleg en zonder toepassing van geweld.

De boeren waren steeds de schuldenaren van hun landheeren. Dit maakte den boer volkomen afhankelijk van de willekeur van den heer. De schuld betalen kon hij niet, omdat zijn inkomen nauwelijks toereikend was om niet van honger om te komen. De eenige, die deze schuld kon betalen, was een andere landheer, maar dat beteekende alleen maar uit de grijparmen van den eenen uitbuiter naar die van den anderen over te gaan. De eenige uitkomst was de vlucht naar het „Wilde Veld", waar de boer veilig was en niets hoefde te vreezen. Om deze vlucht der boeren tegen te gaan pasten de landheeren het volgende middel toe: zij dwongen de boeren voor elkaar borg te staan, zoodat de vlucht van een van hen zeer onaangename gevolgen voor de overgebleven boeren opleverde. Hiermede wilden de landheeren bereiken, dat de boeren zelf de vlucht van een hunner zouden beletten (de Russen noemen een dergelijk stelsel „kroegowája poroéka"; het speelde een groote rol in de Russische geschiedenis en wordt ook nu vaak toegepast). Al deze maatregelen hielpen betrekkelijk weinig en de ontvolking van het centrum des rijks duurde voort, terwijl de nieuwe gewesten steeds volkrijker werden.

De toestand in het Noorden.

De Russische maatschappij was dus tegen het einde van de XVIde eeuw verdeeld in klassen, die een verwoeden strijd met elkaar voerden om het bezit van den grond. De eigenlijke oorzaak van den strijd was het feit, dat de boeren niet alleen van het bezit van den grond, dien zij bewerkten, werden beroofd, maar afhankelijk werden gemaakt van de landheeren, aan wie de regeering dezen grond afstond.

Niet geheel Rusland leed onder deze crisis. In het Noorden, in de vroegere kolonies van Nówgorod, was de toestand veel gunstiger voor den boer. Daar werden geen landheeren-krijgslieden gekoloniseerd, en de boerengemeenten waren de werkelijke eigenaars van den bodem. Slechts hier en daar hebben de kloosters zich een gedeelte van den grond weten toe te eigenen, maar dat veranderde het algemeene karakter van de verhoudingen niet. In het Noorden bleven de boeren dan ook op hun hoeven zitten. De steden hadden ook in het Noorden niet te lijden van de concurrentie der handeldrijvende krijgslieden. Tegelijkertijd maakte het Noorden een bloeiperiode door, want daar lag de eenige haven van Rusland (Archángeljsk) en over het Noorden werd de geheele buitenlandsche handel van Rusland geleid. In 1654-1677 werden jaarlijks te Archángeljsk waren verkocht voor meer dan 750.000 toenmalige roebels (d.w.z. eenige millioen roebel in de tegenwoordige valuta). De staat hief er aan invoerrechten in doorsnee 75.000 roebel per jaar. Om de beteekenis van deze cijfers duidelijk te maken diene het volgende: in de zestiende eeuw kostte een houten boerenhuizinge 30-50 kopeken, een koe plm. 75 kopeken, een paard 1 roebel; voor 10 kopeken kon men een slede met tuig koopen; een werkman verdiende 1 kopeke per dag. De koopkracht van het geld was

dus toen plm. 150 maal grooter dan nu. In dat licht beschouwd krijgen de omzetten van Archángeljsk een geweldige beteekenis voor een arm land als Rusland van dien tijd.

De gevolgen.

De hevige strijd tusschen de verschillende klassen der Russische maatschappij, de haat en wrok der armen en onterfden tegen de maatschappij, die hen onderdrukte, de groei van het kozakkendom op het „Wilde Veld" en aan den Don, al deze factoren leidden tot een crisis, die den staat met ondergang bedreigde. Deze crisis werd door toevallige omstandigheden (het uitsterven der dynastie en als gevolg hiervan den strijd om den troon) verscherpt. Polen heeft dezen toestand uitgebuit om zijn buurman te verzwakken en spaarde geld noch moeite om den chaos in Rusland nog grooter te maken. Het is echter een dwaasheid om te beweren, zooals sommige Russische historici doen, dat de geheele crisis het gevolg van Poolsche kuiperijen zou geweest zijn. De onjuistheid van deze meening wordt overigens bewezen door het feit, dat vreemdelingen, die Moskowië vóór de uitbarsting van de „Smoéta" (revolutie) bezochten, de ineenstorting hadden voorspeld. Fletcher bijv., die de toestanden in Rusland goed kende, gaf in 1591 te Londen een boek uit (Of the Russe Common Wealth), waarin hij den moord op Dmiétriej en de naderende revolutie voorspelde.

De „Smoéta" heeft drie periodes doorgemaakt: 1. de periode van den strijd om den troon (1598–1606), 2. de periode van openlijken socialen strijd (1606–1610), 3. de periode van den strijd voor het herstel van den staat (1611–1613). In het volgende hoofdstuk zullen wij al deze phases van de „Smoéta" in het kort beschrijven.

XV. DE „SMOÉTA”.

De regeering van tsaar Borís Godoenów.

TSAAR Fjódor stierf 7 Januari 1598 en liet al zijn rijken aan zijn weduwe, tsarin Irína, na. De hoofdstad legde den eed van trouw aan de tsarin af, hoewel de troonbestijging van een vrouw voor het toenmalige Rusland iets ongehoords was; Irína weigerde echter de verantwoordelijkheid van het landsbestuur op zich te nemen. De bojaren smeekten haar tsarin te blijven, al was het slechts in naam, en het bestuur van het rijk in de ervaren handen van haar broeder, den rijksbestuurder en regent Borís Godoenów, te laten. Irína wilde echter ook op dit voorstel niet ingaan en nam den sluier aan. Ook de regent trok zich in het klooster terug, zoodat het land zonder regeering bleef, en de patriarch, volgens oude Russische gewoonte, rijksbestuurder werd voor den tijd van het interregnum. Het Russische volk stond dus voor het eerst in de geschiedenis voor de noodzakelijkheid een vorst te kiezen. Volgens de toen heerschende opvattingen moest de troon ingenomen worden door den oudsten afstammeling van het huis Rjoérik. Het geslacht der Rjoérikowitsjen was echter zoo talrijk en de familieverhoudingen der knazjáta waren zoo verward dat het niet meer vast te stellen was, wie de rechthebbende was (d.w.z. wie genealogisch de oudste was). Bovendien waren vele afstammelingen van de oude Rjoérikowitsjen-geslachten

verarmd en door jongere, in de laatste decenniums opgekomen, geslachten op den achtergrond verdrongen. Naast de Rjoérikowitsjen stonden de Gedimínowitsjen, de afstammelingen van grootvorst Gediminas van Litauen, en ook zij dachten, recht te hebben op de Russische kroon. Onder de Rjoérikowitsjen namen toen de eerste plaats de vorsten Sjoéjskiej in, terwijl aan het hoofd der Gedimínowitsjen de Mstisláwskiej's en Golítsyn's stonden. Naast deze vorstelijke geslachten waren er te Moskou bojarenfamilies, die, hoewel zij niet op zoo'n hooge afkomst konden bogen, dank zij de verworven rijkdommen en den invloed op de volksmassa's, zich als de gelijken van de Rjoérikowitsjen en Gedimínowitsjen konden beschouwen. De eerste plaats onder deze niet-vorstelijke geslachten namen in de Románow's, de familieleden van de eerste vrouw van tsaar Iwán IV, en de Godoenów's. De keuze was dus moeilijk. De patriarch besloot daarom een Zémskiej Sobór (Nationale Vergadering) bijeen te roepen en aan de vertegenwoordigers van het land de keuze van den persoon van den nieuwen tsaar over te laten.

De Zémskiej Sobór kwam in Februari 1598 te Moskou bijeen. Hij bestond uit vertegenwoordigers van de geestelijkheid, de aristocratie, den kleinen adel en de belastingplichtige klassen; zijn samenstelling beantwoordde dus volkomen aan de toenmalige eischen[1]). De Zémskiej Sobór koos Borís

---

[1]) Alle geleerden zijn het er nu over eens, dat de samenstelling van den Zémskiej Sobór volkomen wettig was. De bewering van de tegenstanders van Borís Godoenów, dat hij pressie op de kiezers zou hebben uitgeoefend is niet steekhoudend en steunt op geen enkel bewijs. De Zémskiej Sobór bestond trouwens grootendeels uit vertegenwoordigers der aristocratie, d.w.z. de klasse, die den rijksbestuurder vijandig was gezind. Indien de Zémskiej Sobór Borís Godoenów en niet een der Sjoéjskiej's tot tsaar koos, dan was het omdat het volk zich zoo ondubbelzinnig ten gunste van Borís uitsprak, dat zelfs zijn tegenstanders voor hem stemden. Bovendien kon Borís geen pressie op de

Godoenów tot tsaar, maar hij weigerde de kroon aan te nemen. Drie dagen lang werd in alle kerken van Moskou gebeden dat Borís Godoenów van inzicht zou veranderen; daarna begaf zich de Zémskiej Sobór met den patriarch aan het hoofd naar het klooster, waar Borís Godoenów en zijn zuster toefden, om den rijksbestuurder te smeeken, de kroon aan te nemen, maar hij weigerde opnieuw, terwijl ook de tsarin-weduwe haar broeder niet wilde overreden. 21 Februari begaf de patriarch zich opnieuw, gevolgd door een geweldige menigte, naar het verblijf van den gewezen regent; de patriarch herhaalde het verzoek van de volksvertegenwoordigers, dat Borís de aangeboden waardigheid zou aannemen, en verklaarde, dat Borís, zoo hij halsstarrig bleef weigeren, geëxcommuniceerd zou worden, dat alle kerken gesloten en alle hierdoor ontstane zonden als die van Borís beschouwd zouden worden. Terwijl de patriarch sprak, riep de duizendkoppige menigte op het plein, dat zij Borís tot tsaar wilde hebben. Toen stemde Borís Godoenów toe, tsaar te worden, en tsarin Irína gaf hem haar zegen.

Waarom heeft Borís Godoenów deze vreemde tactiek gevolgd, terwijl het toch vrijwel zeker vaststaat, dat hij er naar streefde tsaar te worden (alhoewel alle verhalen, dat hij daarbij niet voor misdaden terugdeinsde, ongegrond zijn)? Uit zijn houding is het duidelijk, dat hij zich daarbij een tweeledig doel had gesteld: 1. wilde hij onderstrepen, dat

---

kiezers uitoefenen, omdat hij toen in een klooster teruggetrokken leefde en zich ver van het staatsbestuur hield.

Ook de brieven van vreemdelingen, die toen in Moskou woonden, en de rapporten van den Pool Sapieha aan zijn regeering wijzen er op, dat de aristocratie door het volk gedwongen werd Borís Godoenów tot tsaar te kiezen. Borís moet dus als de candidaat van de breede volksmassa's, vooral van den toenmaligen Russischen middenstand ~ den kleinen adel en de stedelingen ~ beschouwd werden.

S. IWANOW.

Boris Godoenow wordt door den Zemskilj Sobar als tsaar gehuldigd.

hij niet door eigen intriges, maar door den nadrukkelijken wil van het geheele volk den troon besteeg, waardoor hij hoopte de door hem te stichten dynastie een hechten steun te geven; 2. wilde hij op deze wijze aan de noodzakelijkheid ontkomen, den bojaren medezeggenschap in de staatszaken te geven, iets waarnaar de bojaren streefden. Borís wilde dus zijn macht op zeer hechte fundamenten grondvesten en handelde met veel tact en voorzichtigheid.

Hij besteeg den troon in Februari, maar stelde de kroning zes maanden uit om aan te toonen, dat hij zich niet haastte het volk definitief te binden. Na de kroning begon de nieuwe tsaar zijn vroegere tegenstanders uit de hoofdstad te verwijderen. Hij verbande de Románow's, zijn gevaarlijkste concurrenten, naar het Noorden, terwijl hun leider, Fjódor Nikítitsj, werd gedwongen de pij aan te nemen. De Sjoéjskiej's en de andere afstammelingen van de knjazjáta-geslachten hield hij ver van Moskou en zij wisten, dat zij bespied werden en dat zij bij de geringste poging iets tegen den heerscher te ondernemen terechtgesteld zouden worden. Deze politiek maakte de kloof tusschen den tsaar en de bojaren (zoowel de knjazjáta als de gewone bojaren) nog wijder dan zij reeds was, hetgeen zich natuurlijk vroeger of later moest wreken. Reeds bij zijn troonsbestijging was dus de tsaar geheel zonder steun in de regeeringskringen, en hij moest daarom alle verantwoordelijke ambten door zijn familieleden doen bezetten, maar hij was de eenige Godoenów-staatsman. De door hem aangestelde hooge staatsfunctionarissen waren dan ook alles behalve populair.

Borís zette zijn beproefde politiek voort, die hij als rijksvoogd voerde. Als zijn hoofddoel beschouwde hij de bevordering van de volkswelvaart. Hij was een tegenstander van wapengeweld en vermeed conflicten met zijn naburen, maar wist

tegelijkertijd Rusland tot een machtig rijk te maken. Hij streefde er naar de misstanden van bestuur en rechtsspraak uit te roeien en het volk tegen willekeur van de ambtenaren te beschermen. Hij zorgde voor de veiligheid van de handelswegen en riep daarvoor een rijkspolitie in het leven. Ook het lot der boeren trok hij zich aan: hij wilde hun lasten verlichten door te decreteeren, dat de landheeren hen niet meer dan twee dagen per week mochten laten werken [1]). Tegelijkertijd heeft hij eenige decreten uitgevaardigd, die de boeren tegen geweldplegingen bij het overgaan naar nieuwe heeren moesten beschermen [2]).

Borís was een zeer schrandere man. Hij kon zich beheerschen als geen zijner tijdgenooten. Hij was steeds vriendelijk en behandelde iedereen voorkomend en zacht, zonder onderscheid te maken tusschen rijken en armen, zonder iemand te laten voelen, hoe groot zijn macht was. Bij zijn kroning heeft hij gezworen zijn laatste hemd voor zijn onderdanen te zullen opofferen en dit was geen phrase, hetgeen hij in de jaren van rampspoed heeft bewezen. Wel is waar werden onder zijn bestuur en met zijn medeweten ook wreedheden begaan, die ons met afschuw vervullen, maar men moet niet uit het oog verliezen, dat Borís Godoenów in de zestiende eeuw leefde. Voor dien tijd en in de Russische omstandigheden was Borís

---

[1]) In de XIXde eeuw werd een beperking tot drie dagen als een vooruitgang beschouwd!

[2]) Eigenaardig is het, dat de vijanden van Borís Godoenów deze decreten zoo wisten uit te leggen, alsof de tsaar de vrijheid der boeren wilde beperken. Nog sterker, in de meeste Russische leerboeken der vaderlandsche geschiedenis wordt verteld, dat Borís Godoenów de lijfeigenschap zou hebben ingevoerd, en sommige leerboeken vermelden zelfs het jaar, waarin een dergelijke oekaze zou zijn uitgevaardigd. Dit berust echter alleen op phantasie, want een dergelijke oekaze bestaat niet, en de lijfeigenschap werd niet door een wet ingevoerd, maar ontstond geleidelijk uit de toenmalige verhoudingen tusschen de boeren en de landheeren.

Godoenów zeer humaan; zelfs tegenover zijn vijanden gedroeg hij zich op een humane wijze, als geen andere Russische vorst vóór hem. Alleen in de laatste jaren van zijn leven, toen hem het eene ongeluk na het andere trof, toen hij zag, hoe de bojaren hem verrieden en tegen hem samenspanden, toen hij ontwaarde welk een gevaar het land en zijn dynastie bedreigde, ging hij tot meer straffe maatregelen over en voerde een denunciatie-stelsel in, waaronder naast vele schuldigen ook wellicht sommige onschuldigen hebben geleden. Ofschoon hij onder Iwán IV tot de oprítsjniken behoorde, heeft hij geen enkele wandaad begaan. Temidden van de liederlijke hovelingen van den Verschrikkelijke was hij de eenige, die een voorbeeldig echtgenoot bleef. Alle tijdgenooten waren het er over eens, dat Borís een liefhebbend en zorgzaam vader was.

Borís streefde naar een toenadering tot het Westen en poogde, honderd jaar vóór Peter den Groote, Rusland te beschaven en wel op een veel minder ruwe wijze dan Peter. Borís liet uit het buitenland kundige mannen komen en deed al het mogelijke om hen het verblijf te Moskou te veraangenamen. Hij zond Russische jongelingen naar West-Europa om daar te studeeren (geen van hen wilde echter later naar Rusland terugkeeren). Zijn zoon gaf hij een uitstekende opvoeding. Hij wilde zijn dochter aan een buitenlandschen prins uithuwelijken en zoodoende de banden tusschen de Russische dynastie met de regeerende huizen van het Westen nauwer toehalen. Onder zijn invloed begon de Russische aristocratie zich te europeeiseeren.

In Borís Godoenów heeft Rusland dus den besten tsaar gevonden, dien het land kon wenschen, en alles scheen er op te wijzen, dat hij de stichter van een nieuwe dynastie zou worden, welke veel meer voor het land beloofde dan het

uitgestorven huis had gedaan. Helaas, het noodlot achtervolgde dezen merkwaardigen man. In 1601 ging de oogst door overvloedige regens en vroege vorsten geheel verloren. Het was een vreeselijk jaar, maar het volk heeft er zich toch met moeite doorheen geslagen. Doch ook de volgende twee jaren (1602-1603) mislukte de oogst, en de velden, die gewoonlijk bedekt waren met het gulden koren, zagen er zwart uit, omdat de onbarmhartige zon alles had verschroeid en de menschen aan den honger had overgeleverd. Het volk voedde zich met gras, hooi en kadavers van gevallen dieren. Bij duizenden stierven de menschen van honger, zoodat op de wegen en zelfs in de straten van de hoofdstad lijken lagen. Het was ten slotte zoo ver gekomen, dat de van honger waanzinnig geworden menschen elkaar doodsloegen en opaten. Om het volk te steunen liet de tsaar te Moskou zijn eigen graanschuren openen en het graan onder het volk verdeelen. Dit had echter tot gevolg, dat Moskou overstroomd werd door menschen, waarvan velen thuis wel gebrek, maar toch geen hongersnood leden. De voorraden van den tsaar waren spoedig uitgeput, te meer daar de ambtenaren, die belast waren met het uitdeelen der aalmoezen, een aanzienlijk deel van die voorraden zich zelf toeeigenden. Er ontstonden epidemieën en alleen te Moskou stierven circa 127000 menschen. De tsaar beval toen graan uit de gewesten, waar de oogst minder slecht was, aan te voeren en liet groote werken verrichten om het volk werk te verschaffen. Hij was bereid zijn geheel vermogen op te offeren om de ongelukkigen uit den greep van den dood te verlossen. Zijn middelen waren echter ontoereikend om alle hongerlijders te onderhouden, en de rijkskas was leeg. De landheeren en de rijke kooplieden wilden het voorbeeld van den tsaar niet volgen en stonden hun graanvoorraden niet aan de gemeenschap af. Zij gingen

zelfs nog verder. Om niet al hun bedienden te hoeven onderhouden, ontsloegen vele landheeren hun lijfeigenen, zonder hen evenwel een vrijbrief te geven, om hen later weer te kunnen noodzaken gedwongen arbeid te verrichten. De tsaar, die de sluwe berekening der landheeren doorzag, gaf bevel om aan alle dergelijke ontslagen lijfeigenen van staatswege vrijbrieven te verstrekken. Nu waren de ontslagenen dus vrij, maar zij konden geen werk vinden en ten einde raad vormden zij rooversbenden, die het geheele land onveilig maakten. Zij vielen de rijke reizigers op de straatwegen aan, plunderden de huizen en graanschuren der landheeren en kooplieden, roofden alles wat zij maar konden bemachtigen. De driestheid van de roovers nam zoo toe, dat zij zelfs in de omstreken van Moskou iedereen, die zich buiten de stadsmuren vertoonde, plunderden. Er moest een leger gezonden worden om de roovers uit de nabijheid van de hoofdstad te verdrijven. Het land verkeerde in een toestand van gisting en alles wat tsaar Borís door jaren langen noesten arbeid en wijs beleid had weten te bereiken, was nu in deze drie hongerjaren te loor gegaan en het land geraakte in een toestand, die nog veel erger was dan ten tijde van Iwán den Verschrikkelijke. En toen de chaos zijn hoogtepunt had bereikt, verspreidde zich in Rusland het gerucht, dat tsarjéwitsj Dmiétriej nog in leven was, dat te Oéglitsj niet de zoon van Iwán IV, maar een andere knaap werd vermoord en dat de tsarjéwitsj toen wist te vluchten en zich nu in Polen bevond. Dat was de laatste slag, die het noodlot Borís Godoenów heeft toegediend, een slag die de ineenstorting moest veroorzaken.

De Valsche Dmiétriej.

Het is tot nu toe den geleerden, ondanks al hun onderzoekingen, niet gelukt vast te stellen, wie de man was, die den

naam van den vermoorden tsarjéwitsj had aangenomen. Het is vrij wel zeker, dat wij met een goed gelukte intrige der bojaren te doen hebben. De Sjoéjskiej's en de Románow's hebben, naar het schijnt, een onbekenden jongen zóó opgevoed, dat hij geloofde tsarjéwitsj Dmiétriej te zijn, in de overtuiging, dat deze jongeling vroeger of later tsaar Borís veel onaangenaamheden zou veroorzaken. Later stuurden zij hem naar Litauen. Daar zwierf hij rond en werd stalknecht van den landheer vorst Adam Wiszniewecki[1]). Eens kreeg de stalknecht een hevigen slag van een paard en men vreesde, dat hij er het leven bij zou inschieten. Zijn heer, die gehecht was aan den intelligenten stalknecht, bezocht den zieke om hem wat troost in te spreken. De stervende vertelde nu den heer, dat hij eigenlijk tsarjéwitsj Dmiétriej was, wien het gelukt was aan den wissen dood te ontsnappen en uit Oéglitsj te vluchten. Boven iedere verwachting herstelde de zieke. Zijn heer trok zich zijner aan en nam hem in huis. Weldra werd de onbekende in verschillende huizen van Poolsche magnaten ontvangen en aan den koning van Polen als een pretendent naar den troon van Moskou voorgesteld. De Poolsche magnaten geloofden natuurlijk het sprookje niet, maar deze onbekende jongeling bood een gelegenheid den chaos in Rusland te doen toenemen en daarom deden zij alsof zij alles geloofden, wat hij beweerde. De onbekende ging tot het Katholicisme over en beloofde in Rusland het Katholicisme in te voeren, waardoor hij den steun van de toen in Polen almachtige Jezuïeten had gekregen. De koning ontving den onbekende in audiëntie en gaf hem verlof in Polen een leger te werven voor een veldtocht tegen Borís Godoenów.

Het slot Sambor, waar de onbekende zijn intrek nam bij

---

1) Lees: Wiesjnjewjétski.

den Poolschen landheer Mniszek[1]), werd het hoofdkwartier van de beweging, die tegen tsaar Borís was gericht. Van uit zijn hoofdkwartier knoopte de onbekende relaties aan met de kozakken aan den Don en met de vrijbuiters van het „Wilde Veld" en riep hen op, zich onder zijn vanen te scharen. In Sambor kwamen alle partijgangers van den pretendent bijeen; van daar uit werden naar Rusland duizenden brieven gezonden, die het volk tot opstand tegen tsaar Borís aanzetten; van daar uit werden ook de vele spionnen gezonden, die over geheel Rusland het gerucht moesten verspreiden, dat de wettige tsaar, de zoon van Iwán den Verschrikkelijke, binnenkort naar Rusland zou terugkeeren om Borís Godoenów te verdrijven. Tegelijkertijd beloofden de propagandisten van den onbekende, dat tsaar Dmiétriej het volk tegen de onderdrukking der bojaren zou beschermen, dat hij een vriend van de armen zou zijn.

Toen het gerucht over den valschen Dmiétriej Moskou bereikte, stelde de regeering een onderzoek in naar den persoon van den onbekende. De autoriteiten meenden te mogen aannemen, dat de pretendent een gewezen monnik was, een zekere Grigóriej (of Griésjka) Otrjópjew. Deze verloor reeds in zijn kinderjaren zijn ouders, werd novice en later monnik, zwierf door Rusland van het eene klooster naar het andere (het aantal dergelijke zwervende monniken was in het toenmalige Rusland zeer groot) en belandde te Moskou. Daar werd hij in het Tsjoédow-klooster opgenomen en maakte kennis met verschillende bojaren, tegenstanders van tsaar Borís[2]). De jonge monnik was schrander en intelligent

---

1) Lees: Mniésjek.

2) De meeste geleerden nemen de lezing van de toenmalige regeering aan en denken, dat de onbekende, die den naam van tsarjéwitsj Dmiétriej had aangenomen, inderdaad Otrjópjew (of Otrjépjew) was. Er zijn geleerden, die

en de patriarch nam hem in zijn paleis als een zijner klerken. Het monnikenleven verveelde echter den levenslustigen jongeling, die avontuurlijk van aard was, en hij vluchtte samen met drie andere monniken naar Litauen.

De regeering van tsaar Borís deelde dit aan de Poolsche regeering mede, maar de Poolsche autoriteiten, voor wie de agitatie van den onbekende een onverwacht fortuin was, bleven echter den avonturier steunen. Hij kon dus ongehinderd zijn veldtocht tegen Moskou voorbereiden.

Aan het hoofd van een leger van Poolsche en Russische gelukzoekers trok de Valsche Dmiétriej (onder dezen naam is deze man bekend in de Russische geschiedenis) in 1604 over de grens en drong Rusland binnen. In het land, dat door drie hongerjaren werd geteisterd, waar het onder de arme klassen gistte en kookte, ontbrandde de burgeroorlog. Verschillende Russische steden openden de poorten voor den vermeenden zoon van Iwán IV en begroetten hem met klokkengelui en jubelkreten. Weldra stiet hij echter op een leger van den tsaar; hij leed een nederlaag en werd naar Poetiéwlj teruggeworpen. Zijn zaak was echter nog niet verloren, want zijn agenten verwekten tegelijkertijd een algemeenen opstand op het „Wilde Veld" en in het geheele Oosten des lands, waar duizenden havelooze mannen, die vervuld waren met haat tegen de maatschappij, welke hen

denken, dat het een andere persoon was; sommigen (hun aantal is zeer gering) gelooven zelfs, dat het inderdaad de zoon van den Verschrikkelijke is geweest, ofschoon alles tegen deze hypothese pleit. Hoe het ook zij, hij persoonlijk geloofde, dat hij werkelijk tsarjéwitsj Dmiétriej was. De bojaren, die hem opgevoed hadden (hoofdzakelijk de Románow's) vertelden hem, dat zij hem bijtijds wisten te redden, dat hij de pij moest aannemen om tegen de aanslagen van zijn vijand (tsaar Borís) beschermd te zijn enz. Alle daden van den onbekende, zijn houding tegenover zijn aanhangers en tegenstanders, alles wijst er op, dat hij zeker van zich zelf was, dat hij zich als den werkelijken zoon van Iwán IV beschouwde.

van alles beroofd had, rondzwierven. De agitatie van de émissaires van den „tsarjéwitsj" vonden er een geschikten bodem en weldra stond het geheele gebied in lichtelaaie. De veldheeren van tsaar Borís, die overtuigd waren, dat de pretendent zich niet meer kon herstellen, vervolgden den vluchteling niet, maar wierpen hun legers tegen de opstandelingen, die zich in de vesting Kromy hadden opgesloten. De vesting was sterk en werd goed verdedigd, zoodat de veldheeren een geregelde belegering moesten voeren. Het beleg duurde lang en dit werkte desorganiseerend op het leger. De pretendent kon intusschen opnieuw zijn verstrooide aanhangers verzamelen en zich voor een nieuwen veldtocht voorbereiden.

Intusschen stierf plotseling tsaar Borís (1605), en zijn zoon Fjódor, een nog onervaren knaap, beklom den troon. Zoolang Borís Godoenów leefde, durfden de bojaren niet openlijk in opstand te komen tegen het wettige gezag, maar toen zijn plaats werd ingenomen door een zwakken knaap, en diens moeder, de onbeminde dochter van den gehaten opríitsjnik Maljoéta Skoerátow (den vreeselijken gunsteling van Iwán IV), regentes werd, was de catastrophe onvermijdelijk. De bojaren besloten zich van de dynastie der Godoenów's te ontdoen, en zij verklaarden voorstanders van „tsarjéwitsj Dmiétriej" te zijn. Vorst Sjoéjskiej, de man die het onderzoek te Oéglitsj had geleid en voor de rechtbank van den patriarch onder eede verklaard, dat de knaap tijdens een toeval van epilepsie zich zelf had gedood, verklaarde nu op het Roode Plein voor een duizendkoppige menigte, dat zijn vorige verklaring onwaar was en dat de tsarjéwitsj leefde en nu naar Moskou optrok. Dit overtuigde de menigte en de jonge tsaar Fjódor was verloren. De bojaren wisten natuurlijk, dat de avonturier de tsarjéwitsj niet was, en zij waren dan ook niet van plan hem

den troon te laten bestijgen; zij wilden in zijn naam de Godoenóws afzetten om daarna ook den pretendent te verraden en een der knjazjáta tot tsaar uit te roepen. Het gepeupel, opgezweept door Sjoéjskiej en de zijnen, bestormde het paleis en sleepte den jongen tsaar, zijn moeder en zijn zuster naar hun oud huis, waar zij werden opgesloten. Daarna begon het grauw de huizen der vreemdelingen, de „vrienden van Borís", te plunderen.

Tsaar „Dmiétriej".

De legeraanvoerders erkenden intusschen den avonturier als tsaar en lieten het leger den eed van trouw aan tsaar Dmiétriej afleggen. Eenige legercommandanten begaven zich naar Moskou om de Godoenów's „op te ruimen". De jonge tsaar Fjódor en zijn moeder werden vermoord; de arme prinses Xenia werd in een klooster opgesloten; alle familieleden van den tsaar werden verbannen en zijn broeder werd gewurgd. Zoo was het einde der Godoenów's.

20 Juni 1605 deed de Valsche Dmiétriej zijn plechtigen intocht in de Russische hoofdstad onder gejuich van het volk, dat geloofde den op wonderbaarlijke wijze geredden zoon van den Verschrikkelijke te verwelkomen. In plaats van den afgezetten Jow, den vriend van tsaar Borís, werd de Griek Ignatios tot patriarch benoemd. De nieuwe patriarch kroonde in de grootste kathedraal van Moskou den avonturier tot tsaar, en de onbekende gedroeg zich daarbij als iemand, die datgene terugnam, wat hem toekwam. De Nagój's en de Románow's werden uit de verbanning teruggeroepen en namen een voorname plaats aan het hof in. Fjódor Románow, die door tsaar Borís was gedwongen monnik te worden, werd nu onder den naam Filarét tot metropoliét benoemd. De moeder van den vermoorden tsarjéwitsj werd met eerbewijzen

naar Moskou gebracht, en de nieuwe tsaar ontving haar als een liefhebbende zoon. Hij bracht met haar een uur onder vier oogen door, en ofschoon de Valsche Dmiétriej in het geheel geen gelijkenis met haar zoon vertoonde, verklaarde zij aan het volk, dat hij inderdaad haar dood gewaande zoon was, en zij omhelsde hem in tegenwoordigheid van een groote menigte, die ontroerd toekeek naar de ontmoeting van moeder en zoon.

De Valsche Dmiétriej.

Hoe deze houding van de vroegere tsarin te verklaren? Het antwoord is heel eenvoudig. Maria Nagája was slechts korten tijd tsarin geweest, want Iwán IV stierf kort nadat hij haar had gehuwd en onmiddellijk na diens dood werd zij met haar zoontje naar Oéglitsj verbannen. Later, toen de tsaréwitsj werd vermoord en zij samen met haar broeders het volk tegen de ambtenaren van de centrale regeering had opgehitst, werd zij in een klooster opgesloten, waar zij haar dagen in eenzaamheid sleet. Zij was een heerschzuchtige vrouw en wilde om zich heen schittering en pracht zien. Deze vreemdeling nu, die den naam van haar zoon had aangenomen en den troon wist te bemachtigen, beschouwde haar als zijn moeder, dat zag zij dadelijk; zij zou dus toch de rol van tsarinmoeder kunnen spelen, haar droomen uit de jaren van haar ballingschap te Oéglitsj zouden dus toch verwezenlijkt worden.

Om dit te bereiken en om de woede van den almachtig geworden avonturier niet op te wekken, besloot zij de haar opgelegde taak van liefhebbende moeder te aanvaarden. Zij heeft den onbekende als haar zoon erkend en werd daardoor de eerste vrouw van het land. Zij kon het groote paleis te Moskou betrekken, er een hofhouding op na houden en over veel vergaarde rijkdommen beschikken. Haar voorbeeld werd door haar broeders gevolgd.

De bojaren zagen met leede oogen, dat de avonturier inderdaad den troon besteeg en dat hun berekeningen dreigden te falen. Zij veranderden daarom van koers en begonnen het volk tegen den avonturier op te hitsen, maar hun pogingen hadden geen succes. Het volk wilde niet naar hun woorden luisteren, en toen vorst Sjoéjskiej, die nog kort geleden zwoer, dat de onbekende de werkelijke tsarewitsj was, nu voor een menigte begon te beweren, dat de man, die het paleis in het Kremlj had betrokken, een avonturier en een bedrieger was, werd hij door de woedende menigte naar de gevangenis gesleurd. De rechtbank heeft vorst Sjoéjskiej en zijn aanhangers ter dood veroordeeld, maar de jonge tsaar begenadigde hen en herstelde den ouden vos Sjoéjskiej in zijn waardigheid. Het feit, dat de Valsche Dmiétriej de Sjoéjskiej's eerst door de hoogste rechtbank liet vonnissen en hen daarna begenadigde, bewijst duidelijk, dat hij zelf van zijn goed recht overtuigd was, dat hij geloofde werkelijk Dmiétriej, de wettige tsaar, te zijn.

Het uiterlijk van den nieuwen tsaar was niet innemend. Hij was een jonge man van een jaar of 25 van middelbare grootte met een leelijk gezicht zonder snor of baard; hij had rossig, stekelachtig haar, blauwe, onrustige en weemoedige oogen; z'n ééne arm was korter dan de andere. Hij was voor dien tijd zeer beschaafd, maar zijn beschaving was een vreemde, Westersche beschaving. De vreemdelingen, die toen

te Moskou woonden en den jongen tsaar kenden, beschrijven hem als een zeer intelligenten man, die in de Bojárskaja Doéma (den Bojaren-Raad, den Senaat) door zijn redevoeringen iedereen verbaasde. De Russische bronnen vertellen dit echter niet, integendeel, zij allen hekelen zijn gedrag. Zijn gedrag was inderdaad van dien aard, dat zijn aanhangers er door in verlegenheid geraakten. Hij hield niet van etiquette, bezocht de kerk niet, gedroeg zich niet op een deftige wijze en brak in het algemeen met alle gewoonten, die den Rus heilig waren. Hij omringde zich met vreemdelingen, hoofdzakelijk Polen, kleedde zich als een Poolsch heer en wekte bij het volk de vrees, dat hij tot het Katholicisme zou overgaan (en er was niets, dat den Rus toen zoo'n afkeer inboezemde als de „Roomsche ketterij"). Hierdoor verminderde zijn populariteit bij het volk. Hij had de bojaren laten voelen, dat hij geen prijs stelde op hun medewerking bij de staatszaken, dat hij best zonder hun hulp kon regeeren en die niet noodig had. Hij wilde als alleenheerscher het land besturen en luisterde slechts naar de raadgevingen van zijn gunstelingen, die voor het grootste gedeelte „djaken" (lagere ambtenaren) en Poolsche edellieden waren. Hiermede kwetste hij den trots van den hoogen adel; door zondigen tegen de oude Russische gewoonten joeg hij de geestelijkheid tegen zich in het harnas [1]).

Ook de Polen hadden redenen om ontevreden te zijn over den man, dien zij hadden gesteund en die nu, naar hun meening, niet voldoende dankbaarheid tegenover zijn weldoeners toonde. Tijdens zijn verblijf in Polen had de Valsche Dmié-

[1]) Ook zijn optreden tegenover de arme prinses Xenia, de dochter van tsaar Boris, nam veel menschen tegen hem in. Hij verkrachtte de ongelukkige prinses en dwong haar een zijner bijslapen te worden; later, toen zij hem verveelde, dwong hij haar den sluier aan te nemen.

triej zich tot het Katholicisme laten bekeeren en had beloofd in Rusland zoo niet het Katholicisme, dan toch de Unie door te voeren. Toen hij tsaar was geworden, trok hij zich van die belofte echter niets meer aan; integendeel, hij trad zelfs steeds als beschermer van de Orthodoxe kerk op. Ook van de belofte, grondgebied aan Polen af te staan, wilde hij niets meer weten. Wel was hij geneigd een kruistocht tegen de Turken en Tataren te ondernemen, doch hij eischte, dat ook de Westersche mogendheden hiervoor de noodige legers zouden leveren, maar in Polen begreep iedereen, dat het plan onuitvoerbaar was. Zoowel de Jezuïeten als de Poolsche diplomaten waren dus ontevreden over hun vroegeren beschermeling.

De Valsche Dmiétriej was verliefd op de schoone Marína Mníszek, een Poolsche freule, en deze liefde beheerschte zijn geheele wezen zóó, dat hij zelfs zijn diplomatieke onderhandelingen aan dezen hartstocht ondergeschikt maakte. De leelijke en niet voor zich innemende avonturier kon natuurlijk het hart van de schoone Marína niet veroveren, maar de kroon van Moskou was te aanlokkelijk voor de trotsche en heerschzuchtige freule om den candidaat af te wijzen. Bovendien werd pressie op haar uitgeoefend zoowel door de Poolsche staatslieden als door de Katholieke geestelijkheid, die in haar een middel zag den avonturier te dwingen zijn belofte na te komen. De paus (Paulus V) schreef haar een brief, waarin hij haar op de taak wees, die het lot haar had toebedeeld: Rusland aan den Heiligen Stoel te onderwerpen.

2 Mei 1606 kwam Marína met haar vader, vergezeld door duizenden Poolsche ridders, te Moskou aan en zes dagen later werd het huwelijk tusschen den tsaar en de Poolsche freule ingezegend. De inzegening geschiedde volgens den ouden Russischen ritus, maar de Russen werden onaangenaam

getroffen door de overtreding van sommige oude gebruiken en de aanwezigheid in de kerk van zoo veel Katholieken, die zich op een onbehoorlijke wijze gedroegen. Het volk toonde nog geen teekenen van vijandschap tegen den tsaar, maar de liefde was afgekoeld; het volk was bovendien verbitterd over de aanwezigheid in de hoofdstad van zooveel Polen, die zich op een arrogante, uitdagende wijze gedroegen.

Sjoéjskiej en de zijnen besloten de ontstemming van het volk tegen de Poolsche vrienden van den tsaar uit te buiten om zich van den avonturier te ontdoen. Zij wisten 18000 man van het leger, dat in de omstreken van de hoofdstad gelegerd was, voor hun plannen te winnen en brachten deze manschappen 's nachts naar de stad, waar de partijgangers van de Sjoéjskiej's zich bij hen voegden. Daar de samenzweerders wisten, dat er te Moskou nog veel aanhangers van den nieuwen tsaar waren, durfden zij een openlijken opstand tegen hem niet aan. Zij gebruikten daarom de volgende list: zij lieten op een vroegen morgen in het gedeelte van Moskou, dat aan het Kremlj grensde, de stormklok luiden; het volk stroomde naar de kerken en daar hoorde het van de agenten der bojaren, dat de Polen de bojaren wilden uitmoorden en ook van plan waren den tsaar te dooden. De opgezweepte menigte snelde met kreten van wraaklust naar de huizen, waar de Polen, die de schoone Marína Mniszek naar Moskou hadden vergezeld, waren ingekwartierd, en sloeg iederen Pool, dien zij ontmoette, dood. Intusschen ijlden de samenzweerders naar het Kremlj om „den tsaar te beschermen", zooals zij riepen. Spoedig moesten zij echter kleur bekennen. Zij braken de zware poort van het paleis, vermoordden de wacht en snelden naar de slaapkamer van den tsaar. Hij hoorde de kreten van de samenzweerders en vluchtte naar een ander gedeelte van het paleis, maar de samenzweerders haalden hem in.

De bojaren verklaarden hem tot een „bedrieger", „Poolschen handlanger", „gevluchten monnik" enz. en lieten hem afmaken. Zijn lijk werd verbrand en de asch door een kanonschot verspreid. De bojaren arresteerden Marína en haar gevolg en zetten patriarch Ignatius af.

Toen het doel van de samenzwering bereikt was, wilden de bojaren de orde in de hoofdstad herstellen, maar het gepeupel wilde niet naar vermaningen luisteren en ging voort met het moorden en plunderen. Met veel moeite en pas nadat 2000 vreemdelingen en Russen waren gedood, lukte het den bojaren het gepeupel te bedwingen en de orde te herstellen. Het grauw van Moskou, dat zich vroeger niet met politiek bezig hield, begon zijn macht te voelen en werd een factor, waarmede de heerschers hadden rekening te houden.

Met den dood van den Valschen Dmiétriej eindigde de eerste periode van de „Smoéta" en begon de tweede phase, die de volkomen ineenstorting van den staat en de orde teweegbracht.

Wasíliej Sjoéjskiej wordt tsaar.

De bojaren hadden hun doel bereikt: hun creatuur, de Valsche Dmiétriej, had de Godoenów's vernietigd en nu was hij zelf ook uit den weg geruimd, zoodat zij over het lot van het land naar eigen goedvinden konden beschikken; zij konden dus hun eigen regeeringsprogram doorvoeren. Er zijn aanwijzingen, dat de samenzweerders vóór de uitvoering van hun plan met elkaar overeengekomen waren, dat hij, die na de omwenteling tsaar werd, het rijk samen met de bojaren zou besturen. Het idee van de beperking der tsarenmacht, in 1598 voor het eerst werd geformuleerd, werd nu opnieuw naar voren gebracht. De bojaren wilden zich op deze wijze

tegen de willekeur van den nieuwen tsaar beschermen, want zij hadden aan het voorbeeld van Borís Godoenów gezien, dat ook een tsaar uit hun eigen kring streng tegenover hen kon zijn. Zooals wij hebben gezien, wist Borís Godoenów aan de beperking van zijn macht te ontkomen door zich door een Zémskiej Sobór te laten kiezen en langen tijd de aangeboden waardigheid te weigeren. De bojaren besloten daarom den nieuwen tsaar deze gelegenheid te ontnemen en zij riepen geen Zémskiej Sobór bijeen. Den derden dag na den moord op den Valschen Dmiétriej verzamelde zich op het Roode Plein een menigte om de staatszaken te bespreken. Daar werd door eenige agenten van de Sjoéjskiej's de candidatuur van vorst Wasíliej Sjoéjskiej voor den troon voorgesteld. Er ontstond een geschreeuw en velen riepen, dat zij Wasíliej Sjoéjskiej, den beschermer van het geloof en den ijveraar voor de oude zeden, tot tsaar wenschten. Wasíliej Sjoéjskiej en de zijnen deden, alsof zij dit als een uiting van den volkswil beschouwden, en de vorst nam de benoeming aan. Niet alleen in de provincie, ook in de onmiddellijke nabijheid van Moskou was men onkundig over deze „verkiezing"; zelfs in de hoofdstad waren er zeer velen, die niet wisten, dat een nieuwe tsaar den troon had bestegen.

De nieuwe tsaar heeft echter niet alleen van een benoeming door een Zémskiej Sobór afgezien, hij wilde zelfs niet wachten, totdat de nieuwbenoemde patriarch in Moskou zou aankomen en liet zich door een metropoliét kronen, zoo bevreesd was hij voor een mogelijke omwenteling. Uit Oéglitsj werd door metropoliet Filaret (Fjódor Románow) het lijk van den vermoorden tsarjéwitsj Dmiétriej naar Moskou gebracht en aan het volk werd verteld, dat het gebeente van den knaap onvergankelijk bleek te zijn en de tsarjéwitsj dus een heilige was geweest. Tsaar Wasíliej zond naar alle

gewesten van het land brieven, waarin hij mededeelde, dat de vorige tsaar, die eerst voor den zoon van Iwán den Verschrikkelijke werd gehouden, een bedrieger en zwervende monnik bleek geweest te zijn en derhalve afgezet was, dat het onvergankelijke gebeente van den te Oéglitsj vermoorden tsarjéwitsj naar Moskou werd gebracht en dat het geheele rijk hem, vorst Wasíliej Sjoéjskiej, tot tsaar had gekozen (Wasíliej Sjoéjskiej was voor geen leugen vervaard). Tegelijkertijd werd een manifest van María Nagája, de moeder van den tsarjéwitsj, verspreid, waarin de gewezen tsarin verklaarde, dat de afgezette tsaar haar zoon niet was, dat haar zoon door agenten van Borís Godoenów te Oéglitsj was vermoord en dat zijn gebeente nu naar Moskou was overgebracht. Zoo werd de regeering van den tsaar der zegevierende bojaren ingeluid. Veel plezier hebben de bojaren echter niet van hem beleefd, want Wasíliej Sjoéjskiej hield zich niet aan zijn beloften: hij verbande de bojaren, die hem verdacht voorkwamen, en wreekte zich op een zeer laaghartige wijze op zijn vroegere tegenstanders.

De brieven van den nieuwen tsaar hebben hun doel niet bereikt, en het volk stelde geen vertrouwen in zijn regeering. Wasíliej Sjoéjskiej miste de populariteit van een Borís Godoenów, en het feit, dat hij niet door een Zémskiej Sobór, maar door een menigte, die niemand vertegenwoordigde, tot tsaar was uitgeroepen, maakte hem nog meer verdacht. Sjoéjskiej en zijn oligarchie bemerkten weldra, dat de volkmassa's tegen hen waren, dat de revolutie zich steeds meer uitbreidde en dat zij de beweging der laagste volksklassen niet meer meester konden worden. In een groot gedeelte van het land nam de ontevredenheid van het volk den vorm aan van openlijken strijd tegen de bojaren en hun tsaar. Reeds in het najaar van 1606 ontbrandde een hevige worsteling, waarbij alle klassen

van het Russische volk waren betrokken. De strijd om de kroon werd opgevolgd door een onderlinge worsteling der verschillende klassen; de politieke strijd werd een sociale kamp. In deze periode van de „Smoéta" zijn drie min of meer opeenvolgende phasen aan te wijzen: 1. de beweging van Bolótnikow, 2. de strijd om de macht tusschen den Tweeden Valschen Dmiétriej en Wasíliej Sjoéjskiej, 3. de inmenging van het buitenland in de Russische aangelegenheden en als gevolg hiervan een invasie [1]).

De beweging van Bolótnikow.

Nog voordat het lijk van den Valschen Dmiétriej van het Roode Plein was verwijderd, verspreidde zich onder het volk het gerucht, dat de tsaar niet dood was, maar aan zijn belagers, de bojaren, wist te ontsnappen, en dat de bojaren, om het volk te bedriegen, iemand anders hadden laten vermoorden. Deze geruchten en het feit, dat het volk, vooral in de provincie, geen geloof hechtte aan de verklaring, dat 't lijk van den tsarjéwitsj naar Moskou was overgebracht, maakte de positie van Wasíliej Sjoésjskiej nog zwakker dan zij reeds was. Er waren in het land veel ontevredenen en zij grepen nu dit gerucht gretig aan en maakten den naam van tsaar Dmiétriej tot hun vaandel: de strijd om de rechten van den vermeenden zoon van Iwán den Verschrikkelijke werd verbonden met den socialen strijd der onterfden en armen tegen de machtigen en rijken. Sommigen van hen geloofden aan de juistheid van dat gerucht, anderen deden alsof zij er aan geloofden, omdat er geen andere leuze te vinden was, die alle tegenstanders van de bojaren-oligarchie kon vereenigen. Het eerst is de

[1]) De gang van zaken was echter niet zoo, dat het eene proces begon nadat het vorige was afgeloopen; neen, het eene ontstond terwijl het vorige nog niet geëindigd was, hetgeen de verwarring vergrootte.

opstand uitgebroken in Poetiéwlj en wel onder de volgende omstandigheden.

Wasíliej Sjoéjskiej wilde zich van alle hem gevaarlijk voorkomende personen ontdoen. Waar het kon verbande hij de hem onwelgevalligen naar het verre Noorden; waar dit te gevaarlijk kon zijn, benoemde hij hen tot wojewóda in ver afgelegen streken, waar zij, naar hij dacht, geen gevaar voor hem konden opleveren. Tot deze laatste groep behoorde ook vorst Sjachowskój, een van de meest trouwe aanhangers van den Valschen Dmiétriej; de bojarentsaar benoemde hem tot wojewóda van het afgelegen Poetiéwlj. Vorst Sjachowskój begreep, dat het een verkapte vorm van verbanning was, en de haat van den nieuwen wojewóda tegen den moordenaar van zijn heer werd daardoor nog grooter. Sjachowskój besloot zich te wreken en zoodra hij te Poetiéwlj was aangekomen verklaarde hij, dat tsaar Dmiétriej nog leefde en dat hij spoedig zijn trouwe dienaren ten strijde zou roepen; hiermede kwam vorst Sjachowskój dus openlijk in verzet tegen den nieuwen tsaar. Het voorbeeld van Poetiéwlj, waar op uitnoodiging van den nieuwen wojewóda werd besloten tsaar Wasíliej niet te erkennen en de komst van tsaar Dmiétriej af te wachten, vond veel navolging en weldra brak de opstand tegen de bojarenregeering in die geheele streek uit. De regeering zond troepen om den opstand te onderdrukken, maar de opstandelingen versloegen het leger van den tsaar en joegen het op de vlucht. Het gevolg van deze overwinning was een aanzienlijke uitbreiding van den opstand. Overal stonden de boeren en lijfeigenen tegen hun heeren op. De inboorlingen in de kort geleden onderworpen gewesten maakten gebruik van de verwarring om zich van Moskou vrij te maken. Overal in het land zwierven benden opstandelingen, die de regeeringsambtenaren doodden en een guerilla-oorlog voerden tegen

kleine troepenafdeelingen van de centrale regeering. In de hoofdstad zelf kwam het wel is waar niet tot openlijke muiterij, maar de gisting was daar zeer groot en boezemde den tsaar veel zorg in.

Zoolang er geen verbond bestond tusschen de opstandige gewesten, en de opstandelingen geen erkenden leider hadden, was de toestand voor Wasíliej Sjoéjskiej nog niet hopeloos. Lang duurde de versnippering der opstandelingen echter niet, want weldra kregen zij een leider in den persoon van den energieken en zeer begaafden Iwán Bolótnikow, een van de voorgangers van Lénin [1]).

Het leven van dezen merkwaardigen man was een opeenvolging van avonturen: hij was lijfeigene, geraakte in Tataarsche gevangenschap, werd als slaaf naar Turkije verkocht, werkte op Turksche galjoenen, vluchtte, zwierf door Italië en West-Europa, belandde in Polen en trok vandaar naar Poetiéwlj. Sjachowskój ontving hem op zeer vriendschappelijke wijze en benoemde hem tot chef van een bende. Bolótnikow vergenoegde zich echter niet met deze bescheiden rol; hij droomde van een grootsche beweging van alle armen en onterfden tegen de rijken en machtigen en zag zich zelf aan het hoofd van deze beweging, die een volkomen omwenteling in de sociale verhoudingen van Rusland moest te weeg brengen. Hij wist overtuigde helpers te vinden, en zij verzamelden duizenden aanhangers van Bolótnikow onder de boeren en lijfeigenen van Zuid-Rusland, aan wie uit naam van den nog niet bestaanden nieuwen Valschen Dmiétriej amnestie voor de begane misdaden, vrijheid en grond werden beloofd. Zijn agenten ageerden niet alleen tegen de regeering van de bojaren-oligarchie te Moskou, maar ook tegen de hoogere klassen, de welgestelden in het algemeen, en

[1]) Lees: Ljénien.

hierdoor kreeg zijn beweging het uitgesproken karakter van een socialen strijd der armen tegen de rijken. Bolótnikow's program was kort en duidelijk: hij wilde een sociale omwenteling doorvoeren, den grond van de bojaren en de kloosters in beslag nemen en onder de boeren verdeelen, de lijfeigenen tot vrije boeren en eigenaars van hun akkers maken. Bolótnikow was de meest sympathieke, de meest onbaatzuchtige en de eerlijkste van alle leiders van de Russische opstanden met dergelijke strekking.

Aan het hoofd van een groot leger opstandelingen ondernam Bolótnikow in het najaar van 1606 den veldtocht tegen Moskou om de bojaren-oligarchie en hun tsaar te verdrijven en een rijk van gelijkheid en sociale rechtvaardigheid in Rusland te stichten. De bekoring, die van zijn persoonlijkheid uitging, was zoo groot, dat zelfs troepen kleine edellieden, dus sociale tegenvoeters van Bolótnikow, menschen, voor wie de overwinning van zijn ideeën den ondergang zou beteekenen, zich bij zijn leger hadden aangesloten [1]). De opstandelingen versloegen de regeeringstroepen, die hen den weg naar Moskou wilden versperren, en bereikten het dorp Kolómenskoje, niet ver van Moskou. Wasíliej Sjoéjskiej durfde niet tot den aanval over te gaan en sloot zich in zijn hoofdstad op. Intusschen leidden de tegenstellingen tusschen de opvattingen van Bolótnikow en van de edellieden tot vele botsingen;

[1]) Tot beter begrip van dit vreemde feit diene het volgende. De kleine adel, de toenmalige Russische middenstand, was vóór de politiek van Borís Godoenów. Na den dood van Borís en den val van de Godoenów-dynastie steunde de kleine adel den Valschen Dmiétriej, omdat deze als de vermeende zoon van Iwán IV onvermijdelijk op den kleinen adel en niet op de bojaren zou moeten steunen. De val van den avonturier bracht de bojaren aan het bewind, en de haat van den kleinen adel tegen de bojaren was bijna even sterk als de haat der kozakken en boeren tegen alle welgestelden. De kleine adel zag dus in Bolótnikow vóór alles een vijand van de bojaren en hij werd daarom zijn bondgenoot.

ten slotte kwam het tot een breuk en de edellieden verlieten het kamp van den voorstander van een sociale omwenteling en liepen naar de regeering van Moskou over. Het leger van den tsaar wierp zich nu op den verzwakten tegenstander, versloeg de ongeoefende troepen van Bolótnikow en joeg hen naar het Zuiden. De verslagen opstandelingen trokken zich terug naar de vesting Toéla, een onneembare veste. De tsaar vatte moed en beval de vesting te omsingelen. Na een beleg van eenige maanden moest de stad zich overgeven. Sjachowskój werd verbannen, Bolótnikow vermoord, velen zijner aanhangers werden terechtgesteld, terwijl de meesten hunner hun vrijheid verloren en als lijfeigenen aan de partijgangers van Wasíliej Sjoéjskiej geschonken werden; de overigen, een troep hongerige en in lompen gehulde mannen, werden in vrijheid gesteld. Tsaar Wasíliej Sjoéjskiej keerde als triomphator naar zijn hoofdstad terug, overtuigd, dat hij nu geen gevaar meer hoefde te vreezen. Weldra bleek echter, dat hij te vroeg victorie had geroepen.

De Tweede Valsche Dmiétriej.

Terwijl Sjoéjskiej Toéla belegerde, verscheen te Starodoéb een man, die beweerde, tsaar Dmiétriej te zijn. De inwoners van deze stad kozen partij voor den avonturier, steunden hem met geld en zonden brieven naar andere steden van het gewest, waarin alle Russen werden opgeroepen zich om den wettigen, op wonderbare wijze aan den dood ontsnapten, tsaar te scharen. Verschillende steden volgden het voorbeeld van Starodoéb en de nieuwe avonturier beschikte weldra over eenige middelen, die hem in staat stelden een leger te onderhouden. Op zijn oproep meldden zich bij hem vele kozakken, havelooze boeren en Poolsche avonturiers aan. Zijn opperbevelhebber, de Litausche veldheer Lisówski, wist de

partijgangers van Bolótnikow, die na den val van Toéla de stad mochten verlaten, voor de zaak van den nieuwen pretendent te winnen. De kozakken en de Polen, die zich bij den Tweeden Valschen Dmiétriej hadden aangesloten, wisten, dat hij een bedrieger was, en zij behandelden hem met minachting, maar het verblijf onder zijn vanen stelde hen in staat ongestraft zooveel te rooven en te plunderen als zij maar wilden en daarom bleven zij in zijn kamp. De Russen daarentegen wilden met behulp van den nieuwen pretendent de ideeën van Bolótnikow verwezenlijken en daarom steunden zij hem.

Aan het hoofd van deze heterogene massa trok de avonturier tegen Moskou op. Bij Bólchowo ontmoette hij een leger van de bojarenregeering, dat hem den weg naar de hoofdstad wilde versperren, en diende den wojewóda van tsaar Wasíliej een verpletterende nederlaag toe; hij trok verder en sloeg zijn kamp op in het dorp Toésjino [1]), 10 werst [2]) van Moskou. Het succes vergrootte de populariteit van den pretendent en zijn leger nam steeds toe doordat vele kozakkenafdeelingen en benden Poolsche gelukzoekers zich bij hem aansloten. Opperbevelhebber van het leger werd vorst Rozjínskiej, doch de leiding berustte niet bij hem maar bij Lisowski en Sapiéha. Ook Marína, de echtgenoote van den eersten Valschen Dmiétriej, begaf zich met haar vader naar het kamp van Toésjino en erkende den onbekenden avonturier (van wien tot nu toe nog niet vastgesteld is, wie hij eigenlijk was) als haar echtgenoot, wien het zou gelukt zijn aan de samenzweerders te ontsnappen. Dit versterkte nog meer de

---

1) De Tweede Valsche Dmiétriej werd daarom Toésjinskiej Wor (de Dief van Toésjino) en zijn aanhangers werden Toésjiners (Toésjintsy) genoemd. Onder deze benaming zijn zij ook in de Russische geschiedenis bekend.

2) 1 werst is 1,067 kilometer.

S. IWANOW.

In het kamp van Toesjino.

positie van den pretendent en vergrootte de verwarring in het land. Het volk wist niet, wien het moest steunen: den onbekende, die beweerde tsaar Dmiétriej te zijn, of den onbeminden Wasíliej Sjoéjskiej, die zich zelf tot tsaar had laten uitroepen. Vele bojaren en edellieden trokken uit Moskou naar Toésjino, dan weer uit Toésjino naar Moskou en telkens werden zij door hem, dien zij als den wettigen tsaar erkenden, met rijke geschenken begiftigd. Deze „trekvogels", zooals zij minachtend werden genoemd, waren geen aanwinst voor hem, aan wiens hof zij toefden. Er waren echter ook bojaren en edellieden, die uit haat tegen Wasíliej Sjoéjskiej den avonturier trouw dienden; tot deze groep behoorden o.a. de Románow's[1]) die zich bij de „Toésjiners" hadden aangesloten en hen steunden.

De Toésjiners hebben de hoofdstad van drie kanten omsingeld; het lukte echter den legeraanvoerders van tsaar Wasíliej hun pogingen, ook den weg naar Rjazánj af te snijden, te verijdelen; langs dezen weg, den eenigen, die vrij was gebleven, werd Moskou van voedsel voorzien en konden de hulptroepen naar de hoofdstad trekken.

Bij hun poging Moskou ook van dezen kant te omsingelen stieten de Toésjiners op het Tróïtse-Sérgiejewskaja Láwra (het beroemde klooster, door Sérgiej van Radonjezj gesticht), die door stevige steenen muren was omgeven en een klein garnizoen van streljtsy' (schutters) had. De Toésjiners wilden het klooster, dat weigerde hen binnen te laten en den avonturier als tsaar te erkennen, stormenderhand veroveren, maar de schutters en de monniken sloegen den stormloop af. Daar

---

1) In het algemeen hebben de Románow's, vooral de vader van den lateren tsaar Michaï'l, tijdens de Smoéta een zeer dubbelzinnige rol gespeeld; Fjódor (als monnik: Filaret) Románow en de zijnen waren er steeds op uit in troebel water te visschen, en met succes.

het klooster veel kostbaarheden heette te bezitten, besloten Lisówski en Sapieha het beleg om de beroemde Láwra te slaan. Het klooster werd door een klein troepje (1500 man)

De Tróïtse Sérgiejewskaja Láwra.

verdedigd, terwijl de belegeraars over een groot leger (20-30 duizend man) beschikten; en toch wist het dappere troepje aan alle aanvallen weerstand te bieden. Het beleg duurde bijna anderhalf jaar (September 1608-Januari 1610), maar de door gebrek aan voedsel en door ziekten uitgeputte

verdedigers bleven op hun post en sloegen alle aanvallen af; ten slotte moesten de ontmoedigde belegeraars het beleg opbreken.

Meer succes hadden andere legers van de Toésjiners. Zooals bekend, was in dien tijd het Noorden van Rusland, dank zij den handel over Archangel (de „stad", zooals Archangel toen kortweg werd genoemd) met het buitenland, het meest welgestelde gedeelte des rijks; het leed ook weinig van de ontvolking, die in het centrum des lands zulke afmetingen aannam. De Toésjiners verlieten daarom het verwoeste Centrum en trokken naar het Noorden, waarheen hen een rijke buit lokte. Meer dan twintig Noordelijke steden (o.a. Soézdalj, Wladímir, Jarosláwlj, Rostów e.a.) moesten den Toésjinschen avonturier als tsaar erkennen. De troepen van dezen „tsaar" gedroegen zich echter zóó, dat de burgers van de Noordelijke steden een soort confederatie vormden om den strijd tegen deze roofbenden aan te binden. Hierdoor werd het Noorden, hoewel het hoegenaamd geen sympathieën voor Sjoéjskiej koesterde, de bondgenoot van de bojarenregeering van Moskou. De troepen der confederatie verjoegen de Toésjiners uit het Noorden en bevrijdden bijna alle steden aan de Midden-Wolga (o.a. Niézjniej-Nówgorod, Wladímir e.a.) en ten Noorden van Moskou (Wólogda e.a.). De bojarenregeering was echter niet zoo doortastend als de Noordelijke confederatie en bezat ook niet de noodige middelen voor den strijd tegen Toésjino. Beide tegenstanders, tsaar Wasíliej en de Toésjinsche avonturier, waren even zwak en konden niets tegen elkaar ondernemen, maar het gelijktijdige bestaan van twee regeeringen leidde tot verderf der zeden en doodde de patriottische gevoelens van het volk.

Deze toestand duurde eenige maanden en Sjoéjskiej begreep ten slotte, dat hij nooit in staat zou zijn den gevaarlijken

tegenstander te vernietigen; er bleef dus slechts één middel over: steun te zoeken in het buitenland [1]. In 1609 sloot zijn neef, vorst Machaïl Skopién-Sjoéjskiej, uit naam van den tsaar een overeenkomst met koning Karel IX van Zweden, waardoor Zweden zich verplichtte zes duizend man hulptroepen aan den tsaar te leveren, in ruil waarvoor Rusland van alle aanspraken op Lijfland afstand moest doen, eenige steden in het Noord-Westen (Karéla, Iwánjgorod, Jam, Kopórje, Orjésjek) aan Zweden afstaan en bovendien een bondgenootschap met Zweden tegen Polen sluiten. Deze voorwaarden waren voor Moskou zeer zwaar, maar Sjoéjskiej accepteerde ze.

Het Zweedsche leger onder generaal Pontus de la Gardie trok naar Noord-Rusland en vereenigde zich daar met de Russische troepen van vorst Skopién Sjoéjskiej. De Toésjiners werden verslagen en moesten zich haastig terugtrekken. De Tweede Valsche Dmiétriej, die begreep, dat geen verzet meer zou baten, vluchtte naar Kaloéga. Zijn aanhangers staken de „residentie" van den avonturier in brand, zoodat Skopién-Sjoéjskiej slechts puinhoopen van het stadje vond (1610).

Met het verdwijnen van den Toésjinschen pretendent hield nog niet alle gevaar voor Sjoéjskiej op, want een nieuwe vijand, veel gevaarlijker dan de Toésjinsche avonturier, n.l. de koning van Polen, drong (September 1610) Rusland binnen en sloeg het beleg om Smolénsk. Dit was het gevolg van het bondgenootschap met Zweden [2]. Smolénsk was omringd door

---

1) Wasíliej Sjoéjskiej was eerst tégen het betrekken van het buitenland in de binnenlandsche aangelegenheden van zijn land, omdat hij vreesde, dat dit zijn impopulariteit bij het volk nog grooter zou maken; er bleef hem echter geen andere uitweg, wilde hij de ten koste van zooveel kuiperijen en bloed verkregen kroon behouden.

2) De toenmalige koning van Polen, Sigismund, was een Wasa en erfde na den dood van zijn vader den Zweedschen troon, maar de Zweden

een sterken muur en verdedigd door een talrijk garnizoen, dat dapper de aanvallen van Polen afsloeg. Het bleek dus, dat de hoop van den koning op een snelle verovering van een aanzienlijk gedeelte van Rusland slechts een waan was; het beleg van Smolénsk duurde lang en vergde veel meer offers dan de koning had verwacht. Sigismund wilde het beleg echter niet opheffen, omdat Smolénsk een zeer belangrijk strategisch punt was. De koning, wiens leger sterk gedund was, riep de Polen, die den tweeden Valschen Dmiétriej steunden, onder zijn vanen, maar slechts zeer weinigen hunner gaven aan deze roepstem gehoor: de meesten gaven er de voorkeur aan plundertochten door het verzwakte en machtelooze land te ondernemen en rijken buit te verzamelen.

Intusschen heerschte te Moskou vreugde, omdat het volk geloofde, dat de jonge Skopién-Sjoéjskiej weldra tegen de Polen zou oprukken en ook hen zou verdrijven. De populariteit van den jongen veldheer nam steeds toe en er werd te Moskou openlijk over gesproken, dat hij na den dood van zijn oom tsaar zou worden. Maar de begaafde jongeman (hij was toen slechts 23 jaar oud) overleed plotseling in de hoofdstad, en het volk beschuldigde de broeders van den tsaar, dat zij zich op deze wijze van een gevaarlijken concurrent voor den troon wilden ontdoen. Aan het hoofd van het leger, dat tegen de Polen moest strijden, werd nu een broeder van den tsaar gesteld, die bij het leger onbemind en tegen zijn taak

onttroonden hem en kozen zijn oom, Karel IX, tot koning. Sigismund wilde zich echter niet bij den geschapen toestand neerleggen, al kon hij practisch weinig tegen zijn oom doen. De haat tusschen neef en oom was zoo groot, dat Sigismund tsaar Wasíliej Sjoéjskiej, den nieuwen bondgenoot van zijn oom, als een persoonlijken vijand beschouwde. Niet zonder moeite lukte het hem den Senaat en den Sejm (den Rijksdag) te overtuigen, dat de belangen van Polen een onmiddellijken veldtocht tegen Moskou eischten en dat hij door voor een oorlog tegen Rusland te pleiten niet zijn persoonlijke doeleinden maar de Poolsche staatsbelangen op het oog had.

niet opgewassen was. Sigismund zond tegen de Russen een leger onder aanvoering van den begaafden en eerlijken hetman Zolkiéwski. Het Russische leger werd verslagen; de la Gardie liet Moskou in den steek en trok zich terug naar de zee, waar hij Nówgorod bezette. De gedemoraliseerde resten van het Russische leger vluchtten naar Moskou, op de hielen gevolgd door de Polen. Tegelijkertijd verliet de Tweede Valsche Dmiétriej Kaloéga en rukte weer naar Moskou op. De hoofdstad werd dus opnieuw belegerd; opnieuw werd er onder de muren van Moskou gevochten. Dit heeft bij het volk verbittering tegen tsaar Wasíliej opgewekt.

Ook onder de bojaren en vooral onder den kleinen adel waren er velen, die verbitterd waren tegen den tsaar. Een groep der ontevredenen besloot de vijandige stemming van het volk tegen tsaar Wasíliej te benutten om hem af te zetten. Eerst werd pressie op hem uitgeoefend, dat hij vrijwillig van den troon afstand zou doen; hij weigerde echter hardnekkig dit te doen en daarom werd hij (17 Juli 1610) afgezet en gedwongen de pij aan te nemen, zoodat het gevaar, dat hij door intriges den troon opnieuw zou weten te beklimmen, verdwenen was. De macht ging nu over aan een commissie van zeven bojaren, die als voorloopige regeering fungeerde en de verkiezing van een nieuwen tsaar moest voorbereiden.

De candidatuur van Wladislaw.

Na de verwoesting van Toésjino en de vlucht van den Tweeden Valschen Dmiétriej naar Kaloéga erkende een gedeelte van zijn Russische aanhangers Wasíliej Sjoéjskiej als tsaar en legde zich bij den geschapen toestand neer, maar de meesten onder hen wilden de bojarenregeering van Moskou niet erkennen. Zij belegden een bijeenkomst, waar besloten werd een gezantschap naar het kamp van koning Sigismund

te sturen om hem mede te deelen, dat zij zijn zoon, prins Wladislaw van Polen, tot tsaar van Moskou kozen. Aan het hoofd van deze partij stond metropoliet Filarét (d.w.z. Fjódor Románow), dien de Tweede Valsche Dmiétriej tot patriarch van geheel Rusland had benoemd (teekenend voor Fjódor Románow, den vader van den eersten tsaar uit de dynastie der Románows, is, dat hij deze benoeming van een avonturier van meer dan twijfelachtige afkomst heeft aangenomen). Wie waren deze mannen, die zich het recht toeëigenden uit naam van Rusland te spreken en, ongevraagd, voor het land een tsaar te kiezen? Het waren grootendeels edellieden (de z.g. krijgsplichtigen), bij wie zich eenige poorters hadden aangesloten, d.w.z. mannen van den toenmaligen Russischen middenstand. De kleine adel beschouwde zich zelf als de belangrijkste klasse van de Russische maatschappij en streefde er naar, den bojaren de macht te ontrukken. Daarvoor steunde deze klasse eerst Borís Godoenów, daarna den eersten Valschen Dmiétriej en tenslotte den Toésjinschen Dief. Toen ook deze van het tooneel was verdwenen, wilden zij het land een tsaar geven, die op hen zou moeten steunen en dus van hen afhankelijk zou zijn en de meest geschikte candidaat was Wladislaw, een vreemdeling en een Roomsche, iemand dus, die zich alleen met behulp van den kleinen adel zou kunnen handhaven.

Het gezantschap begaf zich naar het kamp van koning Sigismund onder de muren van het zich heldhaftig verdedigende Smolénsk en sloot daar met den grootsten vijand van Rusland een overeenkomst, waardoor prins Wladislaw tot tsaar werd benoemd (4 Februari 1610). Het tractaat verzekerde aan het Russische volk zijn godsdienstige en nationale onafhankelijkheid, het beschermde de rechten van alle klassen der Russische maatschappij, het beperkte de macht van Wladislaw door

de rechten van den Senaat (de Bojárskaja Doéma) uit te breiden en een volksvertegenwoordiging in te stellen, het verzekerde vele voorrechten aan de klasse van den kleinen adel en handhaafde de afhankelijke en ondergeschikte positie van de boeren en lijfeigenen. Tegelijkertijd opende het tractaat voor edellieden de mogelijkheid door trouwen dienst de bojaren-waardigheid te verwerven en dus toegang te verkrijgen tot de hoogste staatsambten. Het tractaat beschermde dus behalve de algemeene staatsbelangen, hoofdzakelijk die van de klasse, wier vertegenwoordigers het stuk hadden opgesteld. De boeren, de overweldigende meerderheid van het Russische volk, geraakten in een positie, die veel erger was dan die, welke zij vóór de „Smoéta" innamen. Deze overeenkomst had echter geen gevolgen, omdat Sjoéjskiej toen nog stevig op zijn troon zat, en de partij, die de candidatuur van den Poolschen prins pousseerde, nóch over Rusland, nóch over Moskou kon beschikken.

Vier maanden later werd Sjoéjskiej afgezet, en de troon kwam opnieuw vacant. De voorloopige bojaren-regeering, die hem opvolgde, bezat niet meer macht dan Sjoéjskiej, en Moskou werd intusschen bedreigd door twee vijanden: de Polen onder aanvoering van Zolkiéwski [1]) en de kozakken van den Toésjinschen pretendent. Het was noodig een staatshoofd te kiezen, maar de tijd ontbrak om vertegenwoordigers van het geheele land naar Moskou te ontbieden. Bovendien bestond er onder de leiders oneenigheid over den persoon van den te kiezen nieuwen tsaar: patriarch Hermogen verdedigde de candidatuur van den knaap Machaïl Romanow (de eenige verdienste van dezen knaap was, dat hij een neef was van tsaar Fjódor Iwánowitsj, den laatsten heerscher uit de oude dynastie); de overige geestelijken waren voorstanders

[1]) Lees: Zjolkjéwski.

van de candidatuur van vorst Golítsyn; de bojaren daartegenover kozen partij voor prins Wladislaw, omdat zij hoopten onder een vreemdeling meer privilegiën te verkrijgen dan onder een Rus. Niemand bekommerde zich echter om de meening van het volk, zelfs de patriarch niet. De bojaren vreesden, dat de lagere klassen, vooral de kleine burgers van Moskou, zich opnieuw zouden doen gelden en den Toésjinschen avonturier tot tsaar uitroepen, hetgeen voor de Moskovische staatsorde in het algemeen en voor de bojaren in het bijzonder zeer slechte gevolgen zou hebben[1]). Om de troonsbestijging van den Toésjinschen tsaar onmogelijk te maken besloten de bojaren Zolkiéwski te verzoeken de hoofdstad te bezetten. Hierdoor werd de verkiezing van Wladislaw tot tsaar onvermijdelijk. 27 Augustus legden de bojaren uit naam van de geheele bevolking van Moskou den eed van trouw aan tsaar Wladislaw af.

Zolkiéwski sloot uit naam van prins Wladislaw een overeenkomst met de bojaren. Als grondslag diende het tractaat van 4 Februari, maar alle punten, die den kleinen adel in staat stelden de hoogste staatsambten te bekleeden en die hervormingen beoogden, werden op verzoek der bojaren geschrapt[2]). Wladislaw moest tot de Russische kerk overgaan en de volkomen onafhankelijkheid van Rusland waarborgen. Zolkiéwski werd door het sluiten van de overeenkomst stadhouder van Moskou. Zijn eerste daad was het verdrijven van den anderen

---

1) De aanhangers van den Toésjinschen avonturier waren gerecruteerd uit de laagste klassen van de Russische maatschappij. Het waren voor 't meerendeel mannen, die een fellen haat koesterden tegen de geheele maatschappij en vooral tegen de groote landheeren (dus de bojaren). Was het hun nu gelukt Moskou te bezetten, dan hadden zij een sociale omwenteling doorgevoerd volgens de ideeën van Bolótnikow.

2) De bojaren, de hoogste klasse van de Russische maatschappij, bleken dus veel bekrompener te zijn dan de kleine adel.

pretendent, den Toésjinschen Dief, uit de nabijheid van de hoofdstad; daarna bezette hij Moskou om mogelijke opstanden van de kleine burgers, die weinig gesticht waren over het handeltje van de bojaren, te voorkomen. Er werd een groot gezantschap benoemd, dat koning Sigismund de verkiezing van zijn zoon tot tsaar moest mededeelen, en Zolkéiwski wist de zaken zóó te leiden, dat de twee andere candidaten, metropoliet Filarét (Fjódor Románow) en vorst Golítsyn, leden van het gezantschap werden en Moskou dus moesten verlaten.

Het scheen, dat Rusland opnieuw een tsaar had gekregen en er dus een begin zou kunnen gemaakt worden met de pacificatie van het land. Er kwam echter een nieuwe kink in den kabel: koning Sigismund, die den Zweedschen troon had verloren en onder wien nu ook de Poolsche troon wankelde, wilde zelf tsaar van Moskou worden. Hij gaf Zolkiéwski opdracht er voor te zorgen, dat de bojaren niet Wladislaw, maar hém, koning Sigismund, tot tsaar zouden benoemen. Dit was echter onmogelijk, omdat de koning van Polen in Rusland algemeen gehaat en gewantrouwd werd, en de verstandige hetman (Zolkiéwski) deed al het mogelijke om den koning van zijn dwaas voornemen af te brengen; Sigismund wilde echter niet naar rede luisteren en bleef op zijn verkiezing tot tsaar aandringen. Toen Zolkiéwski begreep, dat de koning zijn persoonlijke doeleinden en niet de belangen van den Poolschen staat nastreefde, droeg hij het bevel over den kleinen troep aan zijn adjudant Honséwski over en verliet zelf Moskou.

De aspiraties van koning Sigismund werden spoedig te Moskou bekend. Het groote gezantschap had reeds onderweg vernomen, dat Sigismund zelf tsaar wilde worden en deelde dit aan de regeering van Moskou mede. Voorloopig waren

het echter alleen geruchten, die nog onwaar konden blijken te zijn en daarom wachtte men de resultaten van het onderhoud van het gezantschap met den koning af. Toen het gezantschap in het kamp van den koning kwam, bleek al dra, dat Sigismund er niet aan dacht zich te houden aan de overeenkomst, die Zolkiéwski uit naam van Wladislaw met de bojaren had gesloten. De onderhandelingen leidden tot geen resultaten, omdat de koning telkens met nieuwe voorstellen kwam en nieuwe eischen stelde. De gezanten hielden voet bij stuk en eischten, dat de koning de gesloten overeenkomst zou naleven. De koning brak toen de onderhandelingen met de leiders van het gezantschap af en knoopte besprekingen met de ondergeschikte leden aan; het lukte hem eenigen van hen voor zich te winnen, en zij verklaarden zich bereid naar Moskou te gaan om daar propaganda te voeren voor de candidatuur van Sigismund. Onder deze lieden bevond zich ook Awraä'miej (Abraham) Paliétsyn, een monnik van het Tróïtse-Sérgiejewskaja Láwra.

Zij waren overigens niet de eenigen, die zich door Sigismund lieten omkoopen, want reeds vóór hun komst naar Moskou toefden daar Russische aanhangers van den koning, die zich de macht toeëigenden. Ook de meeste bojaren gedroegen zich op een zeer onwaardige wijze, namen geschenken van den koning aan en lieten toe, dat alles in zijn naam geschiedde (Wladislaw, die tot tsaar was gekozen, werd niet meer genoemd). Er was toen onder de hoogste waardigheidsbekleeders te Moskou slechts één man, die bleek onomkoopbaar te zijn en die zich openlijk tegen de aspiraties van Sigismund verzette, n.l. patriarch Hermogén.

Ofschoon de bojaren al het mogelijke deden om de bevolking in onkunde te laten over den politieken toestand, vernam de burgerij van Moskou al spoedig, dat Wladislaw niet naar

Moskou zou komen, dat Sigismund zich reeds als heerscher van Rusland beschouwde, en dát, terwijl zijn troepen de omstreken van het zich heldhaftig verdedigende Smolénsk plunderden en de Russische bevolking aldaar uitmoordden; het volk begon zijn misnoegen te toonen. De ontevredenheid nam steeds toe, vooral sinds Zolkiéwski Moskou had verlaten en zijn opvolger zich als een veroveraar gedroeg en de heiligste gevoelens van het volk kwetste. Het gevolg hiervan was, dat de Tweede Valsche Dmiétriej, die te Kaloéga verblijf hield, opnieuw populair begon te worden; weldra erkende het geheele Oosten des lands hem als tsaar. De kansen van den avonturier om tsaar van geheel Rusland te worden werden steeds grooter, maar de plotselinge dood (hij werd in December 1610 door een zijner partijgangers vermoord) maakte een einde aan zijn loopbaan.

De eerste poging om het land te bevrijden.

De dood van den Toésjinschen avonturier maakte een einde aan den onderlingen strijd der partijen, die tegen de Polen waren. Er ontstond dus een mogelijkheid allen, die voor het herstel van de nationale zelfstandigheid ijverden, in één partij te vereenigen. Geestelijk leider van deze beweging werd patriarch Hermogén. Hij zond brieven naar alle Russische steden en maande de Russen tot den strijd tegen koning Sigismund aan. Toen Honséwski en de bojaren dit te weten kwamen, arresteerden zij den patriarch en sloten hem in een donkeren kerker op om hem te beletten zijn propaganda voort te zetten. Zijn brieven hadden echter hun doel reeds bereikt en overal verzamelden zich benden patriotten, die aan den oproep van den patriarch gehoor gaven. In het begin waren deze benden zonder 'n algemeen leider. Spoedig verscheen echter een man, die zich aan het hoofd van de

beweging stelde. Het was Prokópiej Ljapoenów, een edelman uit het Rjazánsche. Ljapoenów was echter voor de moeilijke taak, die hij, overigens ongevraagd, op zich had genomen, niet ten volle berekend. Het was een eerlijk, maar tevens een impulsief man, iemand die niet redeneerde maar aan elke opwelling toegaf[1]).

In Januari 1611 rukte hij aan het hoofd van zijn vrijwilligers naar Moskou op. Daarheen trokken tegelijkertijd uit alle deelen des rijks benden patriotten, die aan den oproep van den patriarch gehoor hadden gegeven. Het nationale enthousiasme was zoo groot, dat ook de leiders der Toésjinsche kozakkenbenden, vorst Troebjetskój en Zaroétskiej, erdoor meegesleept werden; zelfs de ongure elementen, die de Tróïtse-Sérgiejewskaja Láwra belegerden, verklaarden voor Rusland en het Orthodoxe geloof te willen vechten.

Patriarch Hermogén.

[1]) Ljapoenów beging de onhandigheid den jongen Skopién-Sjoéjskiej als tsaar te verwelkomen en heeft hiermede den begaafden jongen veldheer in een scheeve positie tegenover zijn oom, den toenmaligen tsaar Wasíliej Sjoéjskiej, geplaatst. Wellicht was deze ondoordachte daad van den warmbloedigen Ljapoenów de oorzaak van den vroegtijdigen dood van Skopién-Sjoéjskiej. Dezelfde Ljapoenów stelde zich aan het hoofd van de menigte, die tsaar Wasíliej onttroonde. Hierdoor opende hij, onbewust natuurlijk, de deur voor de aspiraties van koning Sigismund. Ljapoenów was een tijd lang een warme voorstander van de candidatuur van Wladislaw, maar stelde zich later aan het hoofd van de nationale beweging, die tegen de Polen (dus ook tegen Wladislaw) was gericht.

De Moskousche bojaren en de Polen beschouwden het nationale leger als een troep muiters, maar de burgers van de hoofdstad zagen in de mannen van Ljapoenów de strijders voor een heilige zaak en verbeidden hun komst met ongeduld. De verhouding tusschen de bevolking van Moskou en het Poolsche garnizoen was van het begin af aan min of meer gespannen, maar nu werd de toestand zoo kritiek, dat de Polen een gewapenden opstand verwachtten en maatregelen troffen om dezen te onderdrukken. De botsing had 19 Maart 1611 plaats, toen het nationale leger voor de wallen van Moskou verscheen. Er ontstond een gevecht in de straten van de buitenwijken, waarbij de burgers met behulp van de toegesnelde voorhoede van het nationale leger den Polen een geduchte nederlaag toedienden. De Polen staken daarop de stad in brand en trokken zich naar Kitáj-Gorod en het Kremlj terug, de onneembare vestingen van de hoofdstad. Het nationale leger omsingelde de veste. De positie van het kleine Poolsche garnizoen (het telde slechts plm. 3000 man) en van de bojaren, die zich bij de Polen hadden aangesloten, was zeer hachelijk, daar er weinig levensmiddelen waren en koning Sigismund, die nog steeds voor de muren van het zich dapper verdedigende Smolénsk lag, kon het troepje van Honséwski geen hulp verleenen.

Het nationale leger bestond uit heterogene elementen, die vijandig tegenover elkaar stonden. Het is dus duidelijk, dat tusschen de verschillende groepen op den duur een botsing onvermijdelijk was en dat een, uit elkaar bestrijdende elementen bestaand, vrijwilligersleger uiteen moest vallen, vooral als het een onneembare vesting belegerde en dus tot niets doen veroordeeld was. Dit is ook gebeurd.

De vertegenwoordigers van het nationale leger kozen een triumviraat, bestaande uit Ljapoenów, vorst Troebjetskój en

Zaroétskiej; deze drie mannen moesten de operaties tegen de Polen leiden, maar zij lagen met elkaar overhoop, hetgeen het leger met lamheid sloeg. Ofschoon zij het dus zelfs over zuiver militaire vraagstukken niet met elkaar eens konden worden, eigenden zij zich ook de staatsmacht toe en wilden het geheele land besturen. Het volk, dat zich met afschuw van de bojaren had afgewend, gehoorzaamde de nieuwe regeering en voerde al haar bevelen uit. Het triumviraat had echter geen onbeperkte macht: het stond onder contrôle van een raad, bestaande uit vertegenwoordigers van het leger. Deze raad beschouwde zich als een soort Zémskiej Sobór, als een vertegenwoordiging dus van het geheele land en zijn decreten werden uit naam van geheel Rusland uitgevaardigd. De meerderheid in dezen raad behoorde aan de partij der edellieden, en dezen wisten de zaken zoo te leiden, dat er decreten werden uitgevaardigd, die den landheeren het recht gaven hun gevluchte boeren en lijfeigenen tot terugkeer te dwingen. Dit veroorzaakte een verbitterden strijd tusschen de kozakken, zelf ontvluchte boeren en lijfeigenen, en de edellieden, een strijd, die steeds scherper vormen aannam. De kozakken haatten de edellieden, maar het felst waren zij op Ljapoenów, den leider der edellieden, gebeten en zij besloten hem uit den weg te ruimen. Toen eenige aanslagen op zijn leven mislukten, lokten zij hem naar hun kamp, naar het heette om een „ráda" (bijeenkomst) bij te wonen, en vermoordden hem[1]). Dit was het sein tot een algemeen gevecht

[1]) Het staat nu vast, dat de Polen, die op de hoogte waren van de verhoudingen in het nationale leger, den haat der kozakken tegen Ljapoenów aanwakkerden en dat de moord op den leider van de beweging voor een zeer groot gedeelte het gevolg van hun intriges was. Zij hoopten op deze wijze den begaafden veldheer uit den weg te ruimen en het nationale leger door onderlingen strijd machteloos te maken; zij hebben zoowel het eene als het andere bereikt.

tusschen de edellieden en kozakken. De kozakken doodden veel poorters en edellieden en joegen hun legerafdeelingen uiteen.

De kozakken werden dus meester van den toestand. Hun leiders, Troebjetsköj en Zaroétskiej, noemden zich nu rijksbestuurders en regenten van Rusland en vaardigden decreten uit voor het geheele land, maar de edellieden en de steden erkenden de kozakkenregeering niet en weigerden aan haar bevelen te gehoorzamen. De kozakken (hun aantal bedroeg plm. 10000 man) zetten het beleg van Moskou voort, maar zij waren te zwak om een werkelijk gevaar voor de Polen op te leveren.

Het tweede nationale leger.

De toestand van Rusland werd steeds hachelijker en het scheen, dat het land zijn ondergang tegemoet ging. Na een belegering van twee jaar lukte het den Polen ten slotte (3 April 1611) Smolénsk te veroveren. Bij het begin van de belegering had de stad een bevolking van 80.000 zielen en hiervan waren er slechts 8000 over, toen de hordes van koning Sigismund door de stukgeschoten muren de stad binnendrongen. De Polen toonden daarbij minder eergevoel te bezitten dan de wilde Tataren. Koning Sigismund liet den verdediger van Smolénsk, den dapperen Sjéjien, een der meest sympatieke en edele mannen van dien tijd, op de pijnbank leggen en op onbeschrijfelijk wreede wijze martelen uit wraak voor zijn heldhaftige verdediging van de hem toevertrouwde vesting. Na Smolénsk veroverden de Polen ook eenige andere steden aan de Zuid-Westelijke grens van het Moskousche rijk. Ongeveer in denzelfden tijd bezette Zweden Nówgorod en het Noord-Westelijke gebied van het rijk, zoodat geheel Westelijk Rusland zich in handen van den vijand

bevond. Het land was zonder leiding en ten prooi aan een fellen binnenlandschen strijd. Iedere stad, ieder gewest werd een afzonderlijk staatje, waar de verschillende standen met elkaar om de heerschappij streden. De goed georganiseerde Moskousche staat werd dus toen een chaos. Was Sigismund na den val van Smolénsk naar Moskou opgerukt, dan had hij zonder noemenswaardige moeite zijn doel, tsaar van Rusland te worden, bereikt en zelfs geheel Rusland bij Polen kunnen inlijven. Sigismund deed dit echter niet. Hij beschouwde na den val van Smolénsk Rusland als overwonnen en keerde als triomphator naar Warschau terug. Ter ontzetting van het Poolsche garnizoen te Moskou zond hij een klein leger onder hetman Chodkiéwicz[1]), maar de kozakken, die nog steeds voor Moskou lagen, versloegen de Polen en wierpen hen terug. De buitenlandsche vijanden van den Russischen staat ~ Polen en Zweden ~ hebben Rusland door de verovering van Smolénsk en de bezetting van Nówgorod een zwaren slag toegediend, maar daarna hebben zij niets ondernomen om het lamgeslagen land in bezit te nemen met het gevolg dat zij later al hun veroveringen moesten opgeven, want Rusland had zich intusschen hersteld.

De Russen beschouwden zich, ondanks alles, niet als verslagen en wanhoopten niet aan de mogelijkheid den staat te redden. Overal in het land ontstond een sterke patriottische beweging en de steden stuurden elkaar brieven en proclamaties. Langzamerhand ontstond er een soort confederatie van de steden van het Wolga-gebied; deze steden waren overeengekomen gemeenschappelijk tegen den vijand (d.w.z. de Polen) te strijden, elkaar te steunen en de kozakkenregeering niet te erkennen. Van hier uit verspreidde de

1) Lees: Chodkjéwietsj.

beweging zich over het geheele Noorden en Noord-Oosten van Rusland, en overal toonde het volk een offervaardigheid en een patriottischen geest, welke den historicus door hun intensiteit en kracht verbazen. De leuzen van de beweging waren: op voor het Orthodoxe geloof, het vaderland en het herstel van de maatschappelijke orde. De dragers van deze ideeën waren de steden en de kleine adel, de toenmalige middenstand van Rusland, en zij waren zoowel de vijanden van Polen als van de aristocratie en de kozakken [1]). De geestelijke leider van de beweging bleef patriarch Hermogén, wiens invloed op het volk buitengewoon groot was. Zelfs in zijn kerker gaf hij den strijd voor het herstel van het land niet op en wist het klaar te spelen van uit zijn donkere cel epistels naar de Russische steden te sturen, waarin hij de burgers tot den strijd tegen de Polen en de kozakken opriep [2]).

Naast de oproepingen van den patriarch verschenen weldra ook epistels van de Tróïtse-Sérgiejewskaja Láwra. Aan het hoofd van het klooster stond toen een zeer merkwaardig man, archimandriét [3]) Dionísiej (Dyonisios), een leerling van den patriarch. Dionísiej gebruikte de groote middelen,

1) De kozakken waren het meest actieve deel van de boeren en de voorvechters van een nieuwe sociale orde, de strijders voor de rechten van de haveloozen en onterfden, al was dit streven natuurlijk niet bij alle kozakken bewust. De kozakken streefden dus niet naar herstel van de orde, maar naar het scheppen van een eigen sociale orde. Hierdoor kwamen hun belangen in botsing met die van den middenstand, die niets van dergelijke ideeën moest hebben.

2) Voor den patriarch waren dus de kozakken even gevaarlijke vijanden van den staat als de Polen. De patriarch was een verbitterde tegenstander van de sociale ideeën van Bolótnikow en zijn opvolgers. Hij was onrechtvaardig tegenover de kozakken, want zij waren toen toch de eenigen, die den strijd tegen de Polen voortzetten; zij bleven Moskou belegeren; zij hebben Chodkiéwicz verslagen en daarmee de latere overwinning van het tweede nationale leger mogelijk gemaakt. De verdiensten van de kozakken voor de Russische onafhankelijkheid waren dus zeer groot.

3) D.w.z. abt.

waarover het klooster beschikte, om gewonden te verplegen, om duizenden havelooze menschen te onderhouden en om de nationale beweging te steunen. Er was echter een verschil tusschen zijn houding en het standpunt van den patriarch: hij bleef de kozakkenregeering als een wettig bestuur beschouwen en poogde de steden en edellieden tot een verzoening met de kozakken over te halen. Behalve deze twee centrale leiders ~ Hermogén en Dionísiej ~ waren er ook plaatselijke leiders, die veel hebben bijgedragen tot het welslagen van de patriottische beweging. Twee van hen ~ de vleeschhouwer Mínien en vorst Pozjárskiej ~ werden door den loop der gebeurtenissen de aanvoerders van de geheele beweging.

Kozmá Mínien.

Het patriottische enthousiasme greep steeds meer om zich heen; overal in de steden werd gesproken over de noodzakelijkheid Moskou van de Polen te bevrijden en men wachtte slechts op den persoon, die de leider en de organisator van de beweging zou kunnen worden en allen, die van goeden wille waren, vereenigen. Weldra verscheen ook de verbeide leider. Aan het hoofd van elke stad stonden burgemeesters (zémskiej stárosta). Een van de burgemeesters van Niézjniej-Nówgorod, Kozmá Mínien-Soechoroék, een man met een ijzeren wil en veel gezond verstand, die een groot overwicht op zijn medeburgers bezat, stelde

op een bijeenkomst van de poorters zijner stad, bij het bespreken van een zendbrief van patriarch Hermogén, voor, geld te verzamelen om een leger uit te rusten. Hij deed dit in een gloedvolle redevoering, die alle aanwezigen electriseerde. Er werd besloten, dat iedere burger van de stad een derde van zijn vermogen voor de redding des vaderlands zou offeren. Velen gaven bovendien al hun kostbaarheden en sieraden weg; er waren zelfs dezulken, die hun geheele vermogen offerden. Tot schatmeester werd Mínien, wiens gezag sindsdien steeds grooter werd, benoemd. Mínien zond aan alle Wolgasteden brieven, waarin hij vertelde over het te Niézjniej-Nówgorod genomen besluit en allen opriep hetzelfde te doen. En het voorbeeld van Niézjniej-Nówgorod vond allerwegen goede navolging.

Vorst Pozjárskiej.

Nu de geldkwestie voorloopig geregeld was, moest een veldheer benoemd worden. Op voorstel van Mínien werd de militaire leiding van het aan te werven leger aan vorst Pozjárskiej toevertrouwd. Deze toefde destijds op zijn landgoed in de omstreken van Niézjniej-Nówgorod om van zijn wonden, die hij in den strijd tegen de Polen had gekregen, te genezen. Vorst Pozjárskiej nam het voorstel aan onder voorwaarde, dat de financiën door een vertegenwoordiger der burgers zouden beheerd worden. De burgerij van Niézjniej-

Nówgorod stemde er in toe en koos Mínien tot beheerder der geldmiddelen en tot algemeen intendant van het leger. In November 1611 kwam Pozjárskiej naar Niézjniej-Nówgorod om het leger te organiseeren. Langzamerhand verzamelde zich onder zijn bevel een aanzienlijke legermacht, waarmede hij besloot den veldtocht te beginnen.

Pozjárskiej onderscheidde zich door bezadigdheid en zelfbeheersching. Hij bezat niet de veldheersgaven van Skopién-Sjoéjskiej of van Ljapoenów, maar hij was ook lang niet zoo onbenullig als hij door sommige historici wordt beschreven. Hij gaf zich rekening van den loop der gebeurtenissen en al zijn daden wijzen er op, dat hij nooit overijld handelde. Hij had vaste politieke overtuigingen (in tegenstelling met Ljapoenów, die zijn politieke overtuigingen vaak wijzigde), stond bekend als een goed en dapper legeraanvoerder en genoot algemeen vertrouwen. Had hij niet den merkwaardigen man, die Mínien was, naast zich gehad, het nageslacht zou de gaven van den militairen leider van het tweede nationale leger beter naar waarde hebben geschat, maar Mínien, een groot organisator, een leider, als er maar zeer weinig in de geschiedenis te noemen zijn, stelde Pozjárskiej in de schaduw.

De kozakken, die onder Moskou stonden, beschouwden het leger van Pozjárskiej als een bende muiters tegen hun regeering, die zij als het eenige wettige bestuur beschouwden; zij stuurden legerafdeelingen naar het Noorden om het oprukken van dat leger te beletten. Pozjárskiej trok daarom niet naar Moskou, maar naar Jarosláwlj, waar het hem na eenige onderhandelingen lukte de Noordelijke steden bij de beweging te doen aansluiten. Den geheelen zomer van 1612 bracht Pozjárskiej te Jarosláwlj door. Hij organiseerde er zijn leger, riep een Zémskiej Sobór bijeen, aan wien hij het

bestuur over het land en de opperste leiding van het leger toevertrouwde. Deze Zémskiej Sobór bestond uit vertegenwoordigers van de geestelijkheid, de steden, den adel, de belastingplichtige klassen en het leger. Eerst was het de bedoeling deze Nationale Vergadering op te dragen ook een tsaar te kiezen, maar de omstandigheden hebben Pozjárskiej gedwongen van dit voornemen af te zien en naar Moskou op te rukken.

In Juli 1612 vernam Pozjárskiej, dat koning Sigismund een leger onder hetman Chotkiéwicz had gestuurd om Honséwski te ontzetten. Het was dus noodig de vereeniging van de twee Poolsche legers te beletten. Het natioale leger kwam voor Moskou en sloeg zijn kamp op een afstand van de kozakken op, die vijandig gezind waren tegen Pozjárskiej en zelfs pogingen deden den opperbevelhebber van het nationale leger te vermoorden. De aanwezigheid van het nationale leger en wellicht de agitatie, die agenten van Pozjárskiej en Mínien onder de kozakken hadden gevoerd, leidden tot een breuk bij de kozakken. Het grootste gedeelte van hen met Marína Mníszek (de weduwe van den Valschen Dmiétriej) en haar zoon, dien de kozakken tot tsaar wilden uitroepen, trok zich terug en de rest onder leiding van vorst Troebjetskój knoopte onderhandelingen met Pozjárskiej aan. Terwijl deze onderhandelingen nog in vollen gang waren, verscheen Chotkiéwicz en wierp zich op het leger van Pozjárskiej. De kozakken bleven langen tijd toekijken, hoe het nationale leger een wanhopigen strijd voerde tegen de goed gewapende Polen, maar ten slotte lukte het hen er toe over te halen Pozjárskiej te hulp te snellen. De Polen werden verslagen en teruggeworpen, zoodat het garnizoen van Moskou weer aan zich zelf was overgelaten. De band tusschen de twee Russische legers (de kozakken en het nationale leger onder

vorst Pozjárskiej) bleef ook na dat gevecht gehandhaafd. Vertegenwoordigers van beide legers stelden een duumviraat (Pozjárskiej ~ Troebjetskój) in voor de leiding van de krijgsoperaties en voor het beheer van de staatszaken.

De Polen te Moskou boden hardnekkigen weerstand aan het Russische leger, maar zij hadden weinig proviand en ten slotte kwam het zoo ver, dat zij zelfs kadavers van gevallen dieren, ratten, ja zelfs lijken aten; toch zetten zij het verzet voort in de hoop, dat de koning een nieuw leger zou uitrusten om hen te ontzetten. Dit bleek echter ijdele hoop te zijn. 22 October 1612 nam het Russische leger stormenderhand Kitáj-Gorod (een der vestingen van de binnenstad) en eenige dagen later moesten de Polen, die het Kremlj bezet hielden, capituleeren. Moskou was dus bevrijd. Nu moest de tweede taak, een staatshoofd te kiezen, volbracht worden. 15 November 1612 zond Pozjárskiej aan de besturen van alle steden brieven, waarin hij het heugelijke nieuws van de bevrijding van Moskou mededeelde en verzocht vertegenwoordigers naar de hoofdstad te sturen om een tsaar te kiezen.

De verkiezing moest echter opnieuw uitgesteld worden, omdat koning Sigismund nu zelf Rusland binnendrong om Moskou te heroveren. Pozjárskiej snelde hem tegemoet. Het treffen vond bij Wolkolámsk plaats. Drie keer poogden de Polen den doorgang te forceeren, maar telkens werden zij teruggeworpen. Ten slotte begreep Sigismund, dat hij voor een verloren zaak vocht, en keerde naar Polen terug. Na deze overwinning kon de Zémskiej Sobór bijeengeroepen worden. Het duumviraat besloot met de verkiezing van een tsaar haast te maken, omdat een tsaar alle elementen, die voor handhaving van de orde waren, om zich zou vereenigen en dus den geschapen toestand helpen consolideeren.

De verkiezing van Michaïl Fjódorowitsj Románow tot tsaar.

In Januari 1613 verzamelden zich te Moskou de vertegenwoordigers van het land, die den nieuwen tsaar moesten kiezen en de orde herstellen. Deze Zémskiej Sobór was een der talrijkste nationale vergaderingen die de geschiedenis kent en telde minstens 700 personen. Behalve de geestelijkheid waren er de krijgslieden (de kleine adel), de stedelingen en zelfs de boeren vertegenwoordigd, zoodat de vergadering zich met het volste recht als de vertegenwoordiging van het geheele land kon beschouwen. De zittingen van de Vergadering hadden plaats in de Oespjénskiej-kathedraal, het grootste gebouw van het toenmalige Moskou.

Vóór alles werd besloten geen vreemdeling tot tsaar te kiezen, zoodat de namen van Wladislaw van Polen, prins Philipp van Zweden en Rudolf, den zoon van den Duitschen keizer, van de candidatenlijst werden geschrapt. Daarna ging men over tot het bespreken van de Russische candidaten, maar toen bleek, hoe moeilijk het was een candidaat te vinden, die alle partijen zou bevredigen. Iedere groep had haar eigen candidaat, voor wien zij ijverde. Sommige bojaren, die tsaar wilden worden, hadden veel propagandisten in dienst, die door overreding, omkooping of beloften aanhangers voor hun lastgever zochten te winnen. Zelfs de bezadigde Pozjárskiej schijnt door de koortsachtige stemming te zijn bevangen, want er zijn aanwijzingen, dat ook hij zich candidaat voor den troon stelde. Onverwachts begon één candidaat, aan wien in het begin niemand zelfs had gedacht, de aandacht op zich te vestigen; het was de jonge Machaïl Fjódorowitsj Románow, de zoon van Fjódor Románow (metropoliét Filarét). Hij was geparenteerd aan de vorige dynastie (hij was neef van tsaar Fjódor Iwánowitsj, den zoon van den Verschrikkelijke),

hetgeen hem in de oogen van den kleinen adel en de stedelingen tot erfgenaam der oude dynastie maakte, en deze twee groepen vormden de meerderheid van de Nationale Vergadering. Een tweede factor, van nog meer belang dan de verwantschap aan de vorige dynastie, was het feit, dat de kozakken zijn candidatuur steunden[1]) en dreigden de Vergadering uiteen te jagen, indien een andere candidaat zou gekozen worden. De kozakken waren vroeger allen aanhangers van den Eersten Valschen Dmiétriej en later van den Toésjinschen avonturier, want zij beschouwden deze personen geschikt voor het verwezenlijken van hun doeleinden. Toen de Nationale Vergadering hun nieuwen candidaat, den kleinen zoon van Marína Mníszek, met overweldigende meerderheid had geschrapt, besloten zij een nieuwen candidaat te stellen, nl. den jongen Michaïl Románow. Zooals wij weten, onderhielden de Románow's zeer goede betrekkingen met Dmiétriej (vermoedelijk hun creatuur); het hoofd van de Románow's, Fjódor Románow, toefde later aan het hof

Russische boeren uit Centraal-Rusland.

1) De candidatuur van den knaap Michaïl werd het eerst door een kozakkenhoofdman genoemd. De voorzitter wilde het briefje niet aannemen en vroeg: „Wien noemt gij daar?" De kozak antwoordde: „Den tsaar volgens recht van geboorte, den neef van tsaar Fjódor Iwánowitsj!"

van den Toésjinschen avonturier en werd door dezen „tsaar" tot patriarch benoemd. Dit maakte den jongen Románow populair bij de kozakken. De weinige bojaren, die op de Vergadering aanwezig waren, verzetten zich eerst tegen de candidatuur van den jongen Románow, omdat hij geen Rjoérikowitsj was en dus niet tot den hoogsten adel behoorde, maar ten slotte legden zij er zich bij neer, daar er toch, gezien de uitdagende houding der kozakken, geen ontkomen aan was. Zij hoopten bovendien, dat de jonge en onervaren tsaar naar hun pijpen zou dansen en zij dus de zoo begeerde macht zouden verkrijgen. 7 Februari 1613 werd Michaïl Fjódorowitsj Románow als officieele candidaat van den Zémskiej Sobór erkend. Voorzichtigheidshalve werd de definitieve verkiezing uitgesteld om de steden te polsen, hoe zij tegenover dezen candidaat stonden. Toen de antwoorden gunstig bleken te zijn werd Michaïl Fjódorowitsj Románow 21 Februari 1613 plechtig tot tsaar van geheel Rusland uitgeroepen, en zoowel de leden van de Vergadering als de bevolking van de hoofdstad legden den eed van trouw aan den nieuwen tsaar af. Volgens de algemeene overtuiging was Michaïl door God zelf tot tsaar aangewezen en zijn verkiezing werd overal met vreugde begroet. Men moest echter nog de toestemming van den nieuwen tsaar verkrijgen.

De jonge tsaar was toen niet te Moskou, en de Vergadering wist niet, waar hij toefde. Hij en zijn moeder behoorden tot hen, die zich tijdens het beleg van Moskou door de kozakken en het Nationale leger, in het Kremlj bevonden. Na de capitulatie van de Polen vertrok hij met zijn moeder naar zijn landgoed bij Kostromá. Een van de zwervende Poolsche benden, wier aantal toen in Rusland groot was, wilde hem vermoorden, maar hij werd gered door den boer Iwán Soesánien, die den jongen bojaar verwittigde van het hem

dreigende gevaar; intusschen beloofde hij den roovers den weg naar het huis van de Románow's te wijzen, maar in plaats daarvan leidde hij hen naar het oerwoud, waar zoowel hijzelf als de Polen den dood vonden. Michaïl Románow vluchtte met zijn moeder naar het Ipátjewskiej-klooster (bij Kostromá), dat door een stevigen muur werd beschermd, waar zij de komst der afgevaardigden van den Zémskiej Sobór bleven afwachten.

Michaïl weigerde de kroon te accepteeren, terwijl zijn moeder den zoon haar zegen niet wilde geven. Zij wees den afgevaardigden op het droevige lot van de laatste vier tsaars en uitte haar vrees, dat ook haar zoon een dergelijk lot mocht treffen. [1]) Na lange onderhandelingen en smeekbeden der afgevaardigden stemde Michaïl (of juister gezegd: zijn moeder) er in toe de aangeboden waardigheid aan te nemen (14 Maart 1613) en moeder en zoon begaven zich naar Moskou.

De gevolgen van de Smoéta.

De bevrijding van Moskou en de troonsbestijging van Michaïl Fjódorowitsj waren zeer belangrijke gebeurtenissen, maar zij konden nog geen onmiddellijk einde maken aan de onrust in de Russische maatschappij; de regeeringsjaren van den eersten tsaar van de nieuwe dynastie waren dan ook nog een voortzetting van de Smoéta. Indien de historici, en terecht, deze twee feiten als het begin van de nieuwe periode

---

1) Het is natuurlijk moeilijk te zeggen of deze weigering echt was, dan wel slechts het gevolg van de in het Oosten bestaande begrippen, die eischen, dat men een aangeboden eer eerst afwijst en doet alsof men slechts aan den aandrang van de andere partij toegeeft. Bovendien heeft het voorbeeld van Borís Godoenów aanstekelijk gewerkt. Er zijn veel aanwijzingen, dat de Románow's lang niet zoo onkundig van de verkiezing waren als zij voorgaven te zijn en dat zij een levendig aandeel hebben genomen in de propaganda voor de candidatuur van Michaïl.

van de Russische geschiedenis beschouwen, dan is dat omdat deze twee gebeurtenissen den toenmaligen Russischen middenstand in staat stelden de overige sociale groepen te verdringen en hen te dwingen de geschapen orde te erkennen. De regeeringsjaren van Michaïl waren dus de epiloog van het geweldige drama, dat zich in het rijk van Moskou had

Russische boerinnen uit de omstreken van Moskou (begin XVIIde eeuw).

afgespeeld, en tevens de proloog van de nieuwe periode, die de vereeniging van de Russische stammen heeft voltooid en het Russische keizerrijk geschapen.

De gevolgen van de Smoéta waren belangrijk. De bojaren, die naar de instelling van een aristocratische oligarchie en de vernietiging van het democratische en nationale absolutisme der tsaren streefden, hebben niet alleen hun politieke en sociale doeleinden niet bereikt, maar zij werden grootendeels weggevaagd. Vele oude bojarengeslachten zijn geheel uitgestorven of uitgeroeid, andere zijn in armoede vervallen en de geheele klasse heeft voorgoed haar positie in den staat

verloren. De Smoéta en vooral het einde er van hebben tevens den Rjoérikowitsjen bewezen, dat het land hun vermeende rechten als regeerders van Rusland niet erkende. De onderlinge strijd der verschillende klassen heeft tot de overwinning van den kleinen adel geleid, en deze klasse werd de alles bepalende factor in het nieuwe Rusland. De kleine adel heeft reeds vóór de revolutie (samen met de geestelijkheid) over het eenige kapitaal van toenmalige Rusland ~ den grond ~ beschikt en begon in steeds meerdere mate de boeren te dwingen zijn landerijen te bewerken. De Smoéta heeft de macht van den kleinen adel aanzienlijk versterkt en uitgebreid. De Smoéta versnelde het tempo van het proces van verandering der vrije boeren in lijfeigenen, stelde den kleinen adel in staat de landerijen van de bojaren op te koopen, opende voor hen den weg naar de hoogste staatsbetrekkingen. De Smoéta heeft dus de ontwikkeling der machtspositie van den kleinen adel versneld.

De Smoéta heeft den welstand van Rusland bijna geheel vernietigd, en de nieuwe regeering kwam voor moeilijk op te lossen financieele problemen te staan, hetgeen ten gevolge had, dat de vrijheid van beweging van de belastingbetalende klassen ~ de boeren en poorters ~ sterk werd ingekrompen. De buitenlanders, die in steeds grootere getale naar Rusland kwamen, maakten van deze omstandigheden misbruik om bijna den geheelen handel en de industrie van het land tot zich te trekken. De Smoéta bepaalde zoodoende de verdere ontwikkeling van het land.

De Smoéta bracht ook op geestelijk gebied groote veranderingen. De ineenstorting van de maatschappelijke en sociale orde, die het volk als onwankelbaar beschouwde, de noodzakelijkheid handelend op te treden zonder op een bevel van boven te wachten, het verdwijnen van het centrale

gezag met het gevolg dat elke groep zelfstandig moest optreden en zelf haar handelwijze bepalen, de strijd voor het herstel van den staat, – dat alles wekte bij het Russische volk nieuwe voorstellingen over staat en maatschappij, over de nationale eenheid en de rol van elken burger in den staat. In de zestiende eeuw beschouwde de Rus den staat nog als een „wótsjina" van den tsaar, maar de Smoéta heeft hem geleerd, Rusland als het land van álle Russen te beschouwen, als een res publica. De nieuwe regeering voelde deze verandering van de volksmentaliteit en zij ondernam niets zonder de vertegenwoordigers van het volk te raadplegen. Het bestuur over het land hield op alleen de zaak van den heerscher te zijn; het werd nu de „zaak des tsaren en des lands" genoemd.

Deze nieuwe begrippen en opvattingen doortrokken het geheele politieke leven van Moskowië van de zeventiende eeuw, al bleef uiterlijk alles bij het oude.